

Sanctioned for Library and prizes by the
Educational Department.

THE LIFE OF
ALEXANDER THE GREAT.

COMPILED BY,
CHUNILAL BAPUJI MODI.

Author of "Peter the Great," The "French Revolution," Robinson Crusoe &c. &c.

REVISED AND REPUBLISHED BY
PUSTAK PRASARAK MANDALI.

Bombay;

"SUBODHA-PRAKASH" PRESS.

1890

પ્રસ્તાવના.

(બીજી આવૃત્તિની)

સિકંદર ગાદશાહનું નામ અંગ્રેજીમાં એલેક્ઝાંડર ધી ગ્રેટ છે. તેનું સિકંદર એ નામ આપણા લોકોએ પાડેલું છે. એ પ્રતાપી ગાદશાહ જ્યારે આ દેશમાં આવેલો ત્યારેથી એનું નામ આપણા લોકોને સારી પેઠે જાણીતું થયેલું છે. એ ગાદશાહનાં માતૃભક્ત, પરાક્રમ, વિજય વગેરે ઉપરથી એની ‘ સિકંદર ’ સંજ્ઞા પણ ગૂજરાતીમાં વિશેષણરૂપ થઈ પડી છે. અને તેથીજ માતૃભક્ત પુત્ર કે વિજયી મનુષ્યને જોઈ લોકો કહે છે કે “ આનો એની માનો સિકંદર છે, ” “ આનો દલાડો સિકંદર છે ” વગેરે.

આવા કહેવતરૂપ થઈ પડેલા મહાન્ ગાદશાહનું સંપૂર્ણ ચરિત્ર લખવાની ઘણી જરૂર હતી. અને તે જરૂરિયાત અંગ્રેજી, મરાઠી, હિંદી ભાષાના વિદ્વાન અંધારોએ ઘણે ભાગે પોતાની ભાષામાં પૂરી પાડી છે. તથાપિ ગૂજરાતીમાં તો એ ખોટા રા. રા. ચુનીલાલ જાપુજી મોદી એજ પૂરી પાડી વાંચક વર્ગપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે.

સામાન્ય જનચરિત્ર પણ નીતિગોધક હોય છે. સાધારણ માણસ કરતાં રાજવંશીમાં કેટલાક વિશેષ ગુણ હોય છે અને તે ગુણો દેખડાવવાના પ્રસંગે પણ રાજકુમારને ઘણા આવી મળે છે. માટે એક પ્રોઠ્ઠ પૃથ્વીપતિના ચરિત્રમાંથી અમણ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ! રાજાઓના અનેક સદ્ગુણોમાં પાંચ મુખ્ય લેખલા છે:—

પાત્રે સાગી ગુણે રાગી મોગી પરિજનૈઃસહ ।

ભાવવોદ્ધા રણે યોદ્ધા પ્રભુઃ પંચગુણો ધ્રેવેત્ ॥

સ્વપાત્રે દાન દેનાર, સદ્ગુણપર પ્રીતિ રાખનાર, પોતાના પરિજન સહિત સુખમોગ ભોગવનાર, સમાગમમાં આવનાર, જીતોતો મનોભાવ સમજનાર, અને સગ્રામમાં શૂરપૂર પેખાવ-

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

ચરિત્રો અને ઇતિહાસ માણસના અનુભવરૂપી ખજાના છે. આગલાને ઠેસ વાગે તો પાછળનો ચેતીને ચાલે, એ સાધારણ કેહેણી પ્રમાણે સર્વેને અત્યંત ફાયદાકારક છે.

આ લાવરૂપી સાગરમાં માણસને તરીને પાર જવું પડેછે, વાસ્તે જનસમૂહમાં માણસે કેમ વર્તવું એ જાણવું જોઈએ. ને તે જાણવાસારુ જનસ્વભાવની સારીપેઠે માહિતી જોઈએ. તો તેમાં સુખ શાન્તિથી રહી શકાય નહિ. માટે પૃથ્વી ઉપરનાં અનંત માણસોના અનંત સ્વભાવનાં અનંત પ્રસંગે જે તરેહવાર રૂપો નજરે પડેછે, તે ચરિત્રો અને ઇતિહાસ ઉપરથી જોળખાયછે.

આગળ કોણ કેમ ચાલ્યું, તેનો પરિણામ શો થયો, નવાં રાજ્યો કેવી રીતે પ્રકાશ પામ્યાં, શા કારણથી લય પામ્યાં, સદાચરણનું ફળ શું અને દુરાચરણનું પરિણામ શું, અતિ લોભથી શું થાયછે, ચતુર ને નીતિમાન માણસો સંકટમાંથી કેમ પાર પડેછે, વિષયાંધ, મદ્યાંધ અને રાજ્યાંધ પોતાનો પ્રાણ ને પ્રતિષ્ઠા કેવાં જોખમાવેછે, અહંકારીની કેવી અવસ્થા થાયછે, તથા સંપત્તિ કેવી નાશવંત છે, એ સર્વે ચરિત્રો કે ઇતિહાસ ઉપરથી માલમ પડેછે.

હિન્દી નામે એક નામાંકિત અંથકાર થઈ ગયોછે, તેણે એક ઠેકાણે એવું લખ્યુંછે કે, “પોતાની કીર્તિ અચળ રહેવાની જો કોઈ ઈચ્છા રાખતો હોય, તો તેણે અંથમાં લખાવા સરખાં કામો કરવાં જોઈએ.” એ કહેવું ખીલકુલ ખરું છે. જેનું નામો આજ હજારો વરસ થયાં આ દુનિઆમાં ગાણું રહ્યાંછે, તેમના હાથથી એવાંજ વર્ણન કરવા જોમ ફૂલો બન્યાંછે. જેમ રામ રાવણ, કૃષ્ણ કંસ, પાંડવ કૌરવ, વગેરે નામોં જગ જાહેર છે, તેમ સિદ્ધર આદિશાહનું નામ પણ અમર છે. દુનિઆ પેદા થઈ ત્યારથી આજસુધી તેના જેટલું રાજ્ય અને વૈભવ ખીલત કોઈ રાજાએ મેળવ્યાં નથી. કંઈ ત્રીજા અત્રીજા નામની

ઉમરમાંજ તેના હાથથી જે કામો થયાં છે, તે ખરેખરાં આશ્ચર્યકારક છે. એ બીનાને બીજી કેટલીએક વાતનો આધાર જે પ્રભાણુસહિત ન હોત તો સિકંદર બાદશાહની હકીકતની ખરાબજાનિષે ખચિત સંશય રહેત. દુનિયાના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં એની હકીકત બહુવા જોગ છે. વારનો રેવરેડ જોને વિલિયમના સને ૧૮૨૯ માં હાયાયા ઇંગ્રેજ પુસ્તકનો મુખ્ય આધાર લઈ, તેની સાથે રાજેશ્રી વિનાયક ક્રૉડદેવ ઓક્ટુ ગરેડી પુસ્તક તથા માન સ્ટુઅર્ટ એવરીસ્ટન સાહેબનો 'હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ, અને ફારશી સિકંદરનામું' વગેરે ગ્રંથોપાસે રાખી આ પુસ્તક તૈયાર કરીને સ્વદેશની સેવામાં રજુ કર્યું છે.

આ ગાજી મરદનો દાખલો આ દેશના રાજાઓને માત્ર દાયદાકારક છે, એમ નથી. પણ એથી સઘળા સંસારી માણસોને પણ પોતપોતાના કુટુંબનું કિલ સાધવાને બનશે. માટે આ મનરંજક અને ઉપદેશજનક ચરિત્ર સર્વે જણે ધ્યાન દઈને વાંચવું તથા તેમાંની મળતા સહબોધનો પોતે પોતાના વર્તન સાથે મુકાબલો કરવો, એવી ગ્રંથકર્તાની મનઃપૂર્વક અભિલાષા છે, તે જગન્નિયંતા વિશ્વંભર સદ્ગુણ કરો.

આપણા દેશમાં આવાં પુસ્તકોની મીઠાશ ઘણા જણાને લાગેલી જણાતી નથી, તેથી મેં વિદ્યા ખાતાના મુખ્ય અધિકારી મેહેરજાન ચ્યાટરીડ સાહેબ પાસે આશ્રય માગ્યો. તે તેમણે આ પુસ્તકની ગૂજરાતી બુક કમેટી મારફત યોગ્ય તપાસ કરીને આપ્યો, માટે હું તેમનો ધણો આભારી છું.

વળી આ વિષયસંબંધી, લાપાસંબંધી કેટલીએક સૂચના અને સલાહ મેહેરજાન રાવસાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ તથા મેહેરજાન રાવસાહેબ મોહનલાલ રણછોડદાસ તથા સુરતની સર જમશેદજીની ઇંગ્રેજ સૂચના આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર રાજેશ્રી લલિતાશંકરે લાલશંકરે આપી માટે હું તેમનો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક ઉપકાર મનું છું.

સુરત ખપાટીઆ ચક્રો } લી. યુનીલાલ બાપુજી મોદી,
તા. ૧લી જુલાઈ સ. ૧૮૮૩

અનુક્રમણિકા.

ભાગ પેહેલો.

ત્રિપથ પ્રવેશ-દ્વિત્રિપ રાજ-ઓલિંપિયાસ સાથે લગ્ન-
સિકંદરનો જન્મ-આરિસ્ટોટલ-વિદ્યાભ્યાસ-ઘોડાની ધાત-કિલ-
ઓપેટ્રા સાથે લગ્ન-સિકંદરનું ગાદીએ બેસવું-થીબ્સનો નાશ-
સ્વારીની સિદ્ધતા વગેરે ૧

ભાગ બીજો.

લશ્કરની તૈયારી-સરદારોની નેમણુકો-હેલિસ્પાંટ ઉત-
રવી-આંપસાફસ શહેરનો બચાવ-આનૈદમ નદી ઉતરવી-આં ધ-
રાનીઓ જોડે મહાભારત લડાઈ-સિકંદરની ફતેહ-મળેલી લૂટની
બ્યવસ્થા-મિલિટસ-કારીઆ જીતી લેવું વગેરે ૨૭

ભાગ ત્રીજો.

સિકંદર અને ડરાયસની ફરીતે લડાઈની તૈયારી-ધસસની
મોટી લડાઈ-ડરાયસની હાર-તેના કુટુંબ જોડે સિકંદરની વર્ત-
ણુક-પાર્થિનિઓએ દમરક લીધું-ડરાયસની નાશભાગ-સિકં-
દરે સિરિયા અને ફિનિશિયા જીત્યાં-ટાયર લીધું-ગાઝા-સિકં-
દરની સહનશીલતા-આતિસની આખર-અત્રેકઝાંદ્રિઆવસાગ્યું-
જેરસાલેમ જીતી લીધું ઈસાદિ ૫૪

ભાગ ચોથો.

ડરાયસે પોતાના કુટુંબના સમાચાર જાણ્યા-તે વેળાના
તેના ઉદ્દગાર-તૈયારી ઉપર સિકંદરનું જવું-સલાહ વિષે ડરાયસનું
કહેણુ-આરબેલાનું પ્રયંડ યુદ્ધ-ડરાયસની છેક હાર-આરબેલા
લીધું-આબેલનમાં સિકંદરનો મુકામ-સુસા જીત્યું-પર્સિપોલિસ
જીતી લીધું-મીઝબાનીઓ વગેરે..... ૮૨

ભાગ પાંચમો.

સિકંદરે પાસારગદા લીધું-ડરાયસની પૂંઠ પંકડવી-તેનું
ચિતવેધક લાપણુ-નાવઝાની અને બીસસે વિશ્વાસઘાત
કરવાનો મનસુબો કર્યો-તેમણે ડરાયસને કેદ કર્યો-આકુત્રિયામાં
બીસસની હાર-ડરાયસનું ખૂન-તેની લાસને ઠેકણે પાડવી-સિકં-
દરનું લાંપણુ-ઝાદ્રાકાવીમાં આગાઝોન રાણીસાથે મળવું-સિકં-

દરનો એશઆરામ-તેના ફેટલાએક લોકોએ નેને હાર મારવાની
મસલત કર્યાની બાળ મળી-તેનો પરિણામ-ફિરોટસ અને પા-
ર્શિનિયોનું બંધકર રીતે છેવટ આવ્યું ૧૧૦

ભાગ છઠો.

સિકંદર ઉપર રાની લોકોનો હુમલો-તેને જખમો લાગ્યા
-સીચિયન લોકો બહુના વધીત્ર મંડળનું આવવું અને તેમાંનાં
એકનું બાપણ-લશ્કરનું નદીની પેલીમેર જવું-રિપતામિનીજ
ઉપર સંકટ-સિકંદરનું બાકત્રિયામાં જવું-પેટ્રા આંકિસસ કિલ્લા
ઉપર ચઢવાની મોટી વિટંગણા-તે કિલ્લો લઈને મરકંદામાં પડાવ
નાંખવો-સેહેજ કારણસાર કિલ્લસનો શિરચ્છેદ-પછી પસ્તાવો-
દાહી લોકો ઉપર સ્વારી-કાલિસ્થિનીસનું સ્પષ્ટ વસ્તાપણું-તેનું
બંધકર દુગ ઈત્યાદિ ૧૨૮

ભાગ સાતમો.

સિકંદરના હુમલા-તેને અનેક દેશોનું શરણ આવવું-દી-
દાક્ષા દેશમાં પ્રવેશ-માસાયા શહેરની રાણી મિત્રઓફિસ-બાદ-
શાહ જખમી થયો-તે સિંધુ નદીને કાંઠે આવી પહોંચ્યો-ત્યાંનો
રાજા ઓંકિસ-બાદશાહ નદી ઉતર્યો-તેની સામા પૌરસે ટક્કર
લીધી તેમાં પૌરસની હાર-સિકંદરનો ગંગા સુધી જવાનો વિચાર-
તેને લીધે લશ્કરની બેદીલી-વીરસનું બાપણ-તેનો સીનિસે દી-
ધેસો જવાળા-સિકંદરનું જખમી થવું-આંકિસેસી લોકોમાં તેનું અ-
વ્યય શૂરાતન-સાબેરી લોકોએ એનીસાયે કરેલી સલાહ. ૧૬૩

ભાગ આઠમો.

સિકંદર બાદશાહ સ્વદેશ બહુ પાછો વળ્યો-જેદ્રોશિયાના
જંગલમાંથી જતાં તેના હાલ હવાલ-એ પછીની મીજબાની-
ઓ-નિઆર્કસની દરિયાઈ મુસાફરી-આરસિનિસનો પાસારગ-
દામાં વગર ગુન્હે વધ-તત્વજ્ઞાની કાલાનાસ-સ્વારીનું પર્સિપોલી-
સમાં આવવું-ગધા સીપાધઓને ઋણમુક્ત કર્યા-ગ્રીસ દેશમાં
ગરબડ-દિમાસ્થિનીસને દેશપારની સળ-હેરીસ્થિયનનું મૃત્યુ-
સ્વારી બાબેલનમાં આવી-સિકંદર બાદશાહનો મંદવાડ-તેનું મ-
રણ-અને સ્વજાવનું વર્ણન-ઉપસંહાર ૧૮૩

સિકંદરનામું

અટલે

સિકંદર બાદશાહનું ચરિત્ર.

ભાગ પહેલો.

ગ્રીસ દેશમાં પ્રાચીનકાળે નાનાં નાનાં અનેક સંસ્થાનો હતાં. તે હમેશાં સ્વતંત્ર રહેવામાટે અને વખત આવે એક બીજાને જીતી લેવાસાથે પ્રયત્ન કરતાં હતાં. ગ્રીસના ઉત્તર ભાગમાં માસિડોન નામનું એક સંસ્થાન હતું. તે અસલથી ઘણું બળવાનું હતું. ત્યાંના રાજા પોતાને હકેયુલસ જે મહાપરાક્રમી પુરુષ પહેલાં થઈ ગયો, તેની ઓલાદના કહેવડાવતા હતા. અમે ફલાણા મોટા પુરુષના વંશજ છીએ, એમ માનીને ગર્વ કરવો ઘણો સહેલ છે; પરંતુ તેવા પરાક્રમનાં કામ કરીને, તે વાત લોકો પાસે કબુલ કરાવવી ઘણી કઠણ છે. માસિડોનના રાજકુલમાં તેવો એક મહાન પરાક્રમી પુરુષ નીપજ્યો, તેણે પોતાના વિલક્ષણ મહત્કૃત્યથી આખી દુનિયાને અજાયબીમાં નાંખી, પોતાના કુળનું આગલું અભિમાન ખરું પાડી આપ્યું. તેને યુરોપના લોકો “અલેક્ઝાંડર ધી ગ્રેટ” કહે છે; અને એશીઆખંડના લોકો સિકંદર કહે છે. તેનું ચરિત્ર અત્યંત મનોરંજક છે. તે ઘણા ગ્રંથકારોએ પોત પોતાને દ્રાવતી અનેક રીતિએ લખેલું છે. તેને દુકામાં લખવાનો અમે આરંભ કરીએ છીએ.

સિકંદર બાદશાહની કથા આરંભ્યા પહેલાં, તેના પિતા ફિલિપરાજાની થોડીએક હકીકત કહેવી એમ છે. ફિલિપ ૪૦ સ. પૂ. ૩૬૦ મે વરસે માસિડોન દેશની રાજગાદીએ બેઠો. ત્યારે તેની ઉંમર ફક્ત ચોવીસ વર્ષની હતી. કોઇપણ કામ દૃઢ નિશ્ચયથી અને નિયમિત રીતે કર્યા વગર તેમાં જશ મળવાનો

નથી, એવી તેની પક્ષી ખાત્રી થઈ હતી. તેથી લશ્કરની વ્યવસ્થામાં તે ઘણી સખત નજર રાખતો હતો. તેણે પોતાના લશ્કરમાં ઉત્તમ સુધારો કરીને તેને જોરે આયેન્સ વગેરે સંસ્થાનોને આજ્ઞાકિત કર્યા હતાં. દિમાસ્થનીસે* એક ઠેકાણે એવું લખેલું છે કે, ફિલિપરાજના વખત સુધી સોનું રૂપું વ્યવહારમાં કોઈએ હાથમાં પકડવું નહિ એવો કાયદો હતો; તે એણે રદ કર્યો. “દ્રવ્યરૂપી શસ્ત્ર તું હાથમાં લઈશ એટલે તને જે જોઈશું તે જીતાશે” એવું દેલદ્રાયક ગ્રામદેવતાએ મને સ્વપ્નમાં પ્રગટ થઈ કહ્યું છે, એવું તે સર્વને કહેવા લાગ્યો. એમાં ખરું કેટલું છે તે તો આપણે સહજ સમજી શકીશું, તથાપિ હું જે કંઈ કહું તે દોષિત નથી, એવું લોકોના મનમાં ઠસાવવાસાર કાંઈ યુક્તિ કાઢવી જોઈએ, એવું તે સારી પેઠે સમજતો હતો, એ નિઃસંશય છે.

ફિલિપ રાજાએ એલિપિગ્યાસ નામે સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યા હતાં; તેને પેટે સિકંદર ૪૦ સં. પૂ. ૩૫૬ મે વર્ષે માસિડોનની રાજધાની પેલામાં જન્મ્યો. છોકરાનાં લક્ષણો ગર્ભવાસમાંથીજ જણાઈ આવે છે. એવું પ્રાચીનકાળના લોકોનું મત હોવાથી એલિપિગ્યાસના ભારેવાયાપણાના વખતની તરેકવાર ચમત્કારિક વાતો પુસ્તકોમાં લખેલી મળી આવે છે. ખુદ ફિલિપરાજને એકવાર એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે. પોતે પોતાની ઘણી-આણીના ઉપર મોહોર કરતાં તેમાં એકાએક સિંહનું ચિત્ર પડ્યું; તેમજ પછી એમ દીઠામાં આવ્યું કે એક મોટો સાપ તેની પથારીમાં તેની સોડમાં નિરાંતે સૂતો છે, એ સ્વપ્ન ઉપરથી

* એ સખસ ગ્રીસદેશની રાજધાની આયેન્સમાં જન્મ-પ્રસિદ્ધ વક્તા અને ગ્રંથકાર થઈ ગયો છે.

† ગ્રીસ દેશમાં એજ નામના ગામડામાં એ ગ્રામદેવ હતો, તેને લોકો મોટો દેવ સમજીને તેના સ્વપ્નમાં આવેલાં દર્શન કે કહેણ ઉપર ઘણો વિશ્વાસ રાખતા હતા.

ઓલિંપિઆસ કોઇ ડાકેણ હોવી જોઇએ. એવો વહેમ રાજના મનમાં ભરાવાથી તે તેની ભણી સુદ્ધાં જોતો ન હતો એવી લોક-કલ્પિત છે.

૧ ઓલિંપિઆસને છેલ્લા દહાડાની વેળાએ ટ્રિલિપ પોતાના લશ્કર સાથે દેશ છત્રવાસાઈ લઢાઈએ ગયો હતો. આ-ણીમેર ૪૦ સં પૂં ૩૫૬ ના વર્ષમાં આસિડોનની રાજધાની પેલ્લોમાં, સિકંદરનો જન્મ થયો. એ વધાગણી પોતિદિયા નામે મોટું શહેર હતું તેજ વેળા ટ્રિલિપને મળી. તેજ સમયે તેના સરદાર પાર્થિનિઓએ ઇન્ડિયન લોકોને હરાવ્યાની એક અને પોતાના ઘોડાએ મોટી આગની એક સરત જીત્યાની ખીજ એવી ઉપરાઉપરી ખુશ ખખરો સાંભળવાથી તેને પરમ સંતોષ થયો. તેણે મોટો ઓચ્છવ કર્યો. તોપણ તે આનંદના ઉભરાની વેળાએ તેના મનમાં એમ આવ્યું કે, સુખની પાછળ માણસને તેના પ્રમાણમાં દુઃખ આવે છે, તેવું આપણને વેઠવું ન પડે, માટે તે પોતાના દેવની પ્રાર્થના કરી બોલ્યો, “હે પરમેશ્વર, મને આટલું સુખ મળ્યું છે. તેના પ્રમાણમાં એવડું મોટુંજ દુઃખ મને આપતા નહિ; મારાપર નાતું સંકટ અને તેપણ ઉતાવળ નાખો એટલીજ મારી વિનંતિ છે.” એક કવિએ કહ્યું છે કે, આ દુનિયામાં માણસ મોટા ઘડીઆળના આદોષક જેવું છે; એટલે તેની એક બાજુએ સુખ અને ખીજ બાજુએ દુઃખ છે; તે તેણે ભોગવવાંજ જોઇએ. એ વાત ખરી છે એવા અનેક દાખલા અનેકવાર આપણી નજરે પડે છે. તથાપિ તે ધ્યાનમાં રાખીને વર્તનારા લોક ઘણા થોડા હોય છે.

જે રાતે સિકંદરનો જન્મ થયો, તેજ રાતે એશીઆ મૈનરમાંનાં એફ્રિસસ શહેરનું ડાયાના દેવીનું દેવળ એરોસ્ટ્રસ નામના માણસે બાળી નાખ્યું. એ ઇમારત ઘણી મોટી અને જંગી કારીગરીથી બાંધેલી હતી અને આખા એશીઆખંડમાં પ્રખ્યાત હતી. આણીમેર સિકંદરનો જન્મ થતાંની સાથેજ તે ઇમારત બગવા લાગી, એ પરથી એને હાથે આખા એશીઆ-

સરોજી નાશ થવાનાં ચિન્હો જણાયાં, એવું ઇતિહાસકારોએ લખ્યું છે. તેમજ એ દેવાલય બાળવાની એરોસ્ટ્રેટસની મતલબ રહ્યું હતું નવાઈ જોવી છે. તે દ્રક્ષા એટલીજ કે નામ પ્રસિદ્ધ હતું. એટલે તેણે તે ગુન્હો કબૂલ કરતી વેળા એમ ખુલ્લું કહ્યું કે હું આવા નકાર કોઈ પણ પ્રકારનું એકાદું મોટું કામ ન કરું મનુષ્ય મગજની માફક પેદા થવું અને મરવું, તેના કરતાં હું આ નહોતો નહિ, પણ માઠા કામથી એ માફ નામ મારી રાખ્યું રહેવાસાર મેં એ દેવાલય બાળી નાખ્યું ! એરોસ્ટ્રેટસનું આ કામ પણ ધિક્કારવા જોગ હતું, એતો નિઃસંશય છે; પરંતુ અચરાર જુઓ કે, તેની મતલબ આવા નિંદકર્મથી પાર પડી ! આપણામાં પણ કહેવત ચાલે છે કે, “ ભલે નામ કે ખુરે નામ ” એનકેનપ્રકારેણ પ્રસિદ્ધો પુરુષો ભવેત્. તેનું એક ઉદાહરણ આ એરોસ્ટ્રેટસ. કોઈ માણસને ક્યારે કેવી બુદ્ધિ સૂઝશે, અને તેથી ભવિષ્યમાં કયી વેળાએ શું કરશે એ નક્કી નથી.

ફિલિપ રાજના દરબારમાં આરિસ્ટાટલ નામનો એક ગણ તત્ત્વજ્ઞાની હતો. તેના હાથમાં શિક્ષણમાટે પોતાના પુત્રને મૂકી સિકંદરને રાજગાદીને લાયક કરવાનું તેના મનમાં આવતાં સિકંદર જન્મ્યા પછી થોડે દહાડે તેણે આરિસ્ટાટલને એક કાગળ લખ્યો. તે ઉપરથી તે પોતાના છોકરાના વિદ્યાભ્યાસનેમાટે કેટલી કાળજી રાખતો હતો, તે સ્પષ્ટ જણાય છે. એ કાગળની મતલબ:-“મને પુત્ર

હિલું ખડવાની ખીક નથી, તે સરખાએ પણ જ્યારે પોતાના દીકરાના વિદ્યાભ્યાસસાર આટલી કાળજી રાખી છે, સારે સારાણુ માણુસે એમાટે કેટલી મેહેનત કરવી જોઈએ, તે આ ઉપરથી ઝટ સમજશે. રાસિનનામે નામાંકિત ગ્રંથકાર એવું કહ્યું છે કે, “ દરેક દીકરો પોતાના બાપનો સિદ્ધર છે. ” એ ખરી વાત છે, પરંતુ દરેક છોકરાનો બાપ ફિલિપ નથી હોતો એટલુંજ હિલું છે.

સિદ્ધર થોડું થોડું સમજવા લાગ્યો સારથીજ તેના અંતઃકરણમાં મોટાઈ મેળવવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ ને વર્ધવા લાગી. છેક બાળપણમાં તે છોકરામાં રમતો હતો ત્યાં પણ પોતે ખીજ કરતાં સર્વ સારી વાતમાં શ્રેષ્ઠ છે, એવું દેખાડાવવાને ખંતી રહેતો હતો. તેને અધુરો જવાબ તલમાત્ર પણ ગમતો નહિ. હું રાજકુંવર, ખીજ લોકો કરતાં મોટો એમ જાણી ખીજ કોઈને પોતાની જરાબર કરવાનો સમય આવવા દેતો નહિ. તે ધણો ચપળ હતો. તેને તેના મિત્રોએ એકવાર એવું પૂછ્યું કે, “ ઘોડાઓ અને રથની સરતમાં તમે પોતે ઈનામ મેળવવાસાર પ્રયત્ન કરશો કે નહિ ? ” “ હા; હું કરીશ; પણ જો મારી બરોબરીના તે ઈનામનેમાટે પ્રયત્ન કરનારા મારા જેવા રાજપુત્રો હશે તો; નહિ તો નહિ. ” તેથીજ ફિલિપ રાજ, સઘળા નાના મોટા લોકોના મેળાવડામાં જઈને ચઢાચઢીનાં ઈનામો લઈને તેઓનાં નિશાનોમાં પોતાનું નિશાન બેસી દેતો તે સિદ્ધરને ખિલકુલ ગમતું નહિ.

❶ ફિલિપ રાજ મોટો પરાક્રમી હતો. તેની પાસે લશ્કર પુષ્કળ હતું, તે તે હમેશાં નવા નવા દેશ જીતવાસાર લડાઈમાં ગુંથાયલો રહેતો. આજે આ પ્રાંત લીધો, કાલે તે શહેર સર કર્યું, પરમદહાડે અમુક લોકોને મહાપરાક્રમ કરીને જીત્યા. એવા આનંદની વધામણીઓ પેટલામાં વારેવારે આવતી, અને સર્વ લોકો તે જાણી મોટો આચ્છવ કરતા હતા. તથાપિ તે વેળાએ સિદ્ધરનું મોહું છેકજ શીકું પડી જતું. એવું કારણ પહેલાં કોઈથી

સમજાયું નહિ. પણ એક વખત તેના મિત્રોએ તેને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે મોકળા મનથી એવો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપ્યો કે “અરે મિત્રો, જે કાંઈ કરવાનું અને મેળવવાનું છે. તે બધુંજ પિતાએ કર્યું અને મેળવ્યું, ત્યારે પછી હું શું કરીશ?” આ જવાબથી સિકંદરનું ધીટપણ અને દુનિઆમાં પરાક્રમ કરવાની ઉત્કંઠા જણાઈ આવે છે. તે પ્રમાણેજ પિતા વિષે અદેખાઈ પણ જણાઈ આવે છે. તથાપિ એવા પ્રકારનું દીકરાનું બોલવું સાંભળીને બાપને આનંદ થશે. અને પુત્રશિષ્યાદ્ ઇચ્છેત પરાજયમ્ પુત્ર તથા શિષ્યથી તો પરાજય ઇચ્છવો એમ નીતિશાસ્ત્ર પણ કહે છે. જુવો, પોતાના ઉપર બીજને આવેલી ઇર્ષ્યા કોઈથી સાંખી શકાશે નહિ; પણ તેજ જો દીકરામાં જણાઈ તો બાપ ખુશી થશે! મમત્વથી માણસના સ્વભાવની રચના ઘણી વિચિત્ર ધ્રુવે છે!

એક વખત દ્વિલિપરાજ પોતાના દરબાર સાથે બહાર ફરવા ગયો હતો, તે સમયમાં ઈરાની વડીલો માસિડોનિઆના દરબારમાં આવ્યા. તે વેળા સિકંદર ફક્ત દશ વર્ષનો હતો, તો પણ પોતાની યોગ્યતા સાંભળીને તેમની એવી તો આગતા સ્વાગતા કરી કે, તેથી ઈરાની વડીલો છક થઈ ગયા. ઈરાનમાં આકાશમાં અઘર રહેલા આગો છે; સાંના રાજ ધણા સંપત્તિવાન અને વિલાસી છે; તેના મેહેલો ઈન્દ્રલુવન સરખા શોભિતા છે; ઇલાદિ ઘણીએક વાતો સિકંદરે સાંભળી હતી; અને એ ઉમરમાં એવી બાબતો ઉપર વધારે મન દોડે એ સાધારણ છે. તથાપિ સિકંદરે તે બાબત એક અક્ષર સુદ્ધાં ન પૂછ્યો. પણ એશીઆખંડના ઉત્તર ભાગમાં જવાનો ક્યો રસ્તો છે, ફલાણે કેકાણેથી ફલાણાનું અંતર કેટલું છે. ઈરાનના રાજ્યનો બંદોબસ્ત કેવો છે. સાંના રાજ્યે કયી કયી જગાએ ક્યારે ક્યારે કોની કોની સાથે લડાઈઓ કરી, તે પોતાના શત્રુ સાથે કેવી રીતે વર્તે છે, અને પોતાનું રાજ્ય કેવી રીતે ચલાવે છે. એ બાબત તરેહ તરેહવાર સવાલો પૂછીને ઘણી માહિતી મેળવી લીધી.

તે રાજકુંવરની આ રીતિથી ઈરાની વકીલને ઘણી નવઝ
લાગી. તેથી તેમાંનો એક જણ ખીખ સાથે બોલ્યો કે, “ અહીં
આપણો રાજ સંપત્તિવાન છે ખરો; પણ આ રાજકુંવર ખ-
રેખરો મોટો બુદ્ધિમાન છે.” માણસને સ્વપક્ષનો અભિમાન
ગમે તેટલો હોય, પણ પરપક્ષની મોટાઈ જે ખુલ્લેખુલ્લી માલમ
પડે, તે કબૂલ કરવી પડે છે. પોતાને મોટો કહેવંડાવવાને જેને
સંપત્તિ વિના ખીખું કશુંએ સાધન નથી, તેને હલકો સમજવો.

આગલા ઈરાવ પ્રમાણે ફિલિપરાજને સિકંદરને વિદ્યા-
ભ્યાસ કરાવવાસાર આરિસ્ટાટલને સોંપ્યો. પોતાનો ગુરુ મ-
હાવિદ્વાન અને પૂજ્ય છે, એવી શુદ્ધ નિઃશયી સિકંદર આરિ-
સ્ટાટલને ચહાતો હતો, અને પોતાનું ગુરુપણું પ્રગટ કરવાને
સિકંદર સરખો બુદ્ધિમાન અને અભ્યાસી શિષ્ય ખીજે મળ-
વાનો નથી, એમ સમજીને તે તેના ઉપર બહું હેત રાખતો,
અને તેને જે શીખવવાનું તે તન ઢઈને શીખવતો. તેથી થોડા
વખતમાં સિકંદર ઘણો કાબેલ વિદ્યાર્થી થયો. તેણે ફરીને સિ-
કંદરને લાયક ગુરુ આરિસ્ટાટલ અને આરિસ્ટાટલને લાયક
શિષ્ય સિકંદર એવી લોકોમાં ખ્યાતી થઈ. ગણિત, નીતિશાસ્ત્ર,
ન્યાયશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર, ચિત્રવિદ્યાઃ ઇત્યાદિ મોટા વિષયો તેને
શીખવ્યા. તેમાં તે સારો હોશિયાર થયો. નીતિશાસ્ત્ર રાજ
લોકોને ઘણું ઉપયોગી સમજીને તે તેના ઉપર વધારે ધ્યાન
રાખવા લાગ્યો, લોકમાં તેની વાહવાહ થઈ. પોતાનો કુંવર
સારો નીવડેલો જોઈને ફિલિપ રાજને પણ મહા સંતોષ થયો.
તથાપિ એ સર્વ ફળ આરિસ્ટાટલની કૃપાનું છે, એમ તે સારી
પેઠે સમજતો હતો. તેથી તેણે તેને સારી નેમણુંક ખાંધી આપી
હતી; અને સ્તાગિરા નામે આરિસ્ટાટલની જન્મ ભૂમિનું શહેર
જે લડાઈ, ઘેરા ઇત્યાદિથી જમીન દોસ્ત થયું હતું, તે આ વિ-
દ્વાન ગુરુજીની યાદગારી રહેવામાટે તેણે ફરીને પહેલાંના જેવું-
જ ખાંધીને વસાવ્યું. ત્યાં આરિસ્ટાટલ વારંવાર જોઈને ર-
હેતો હતો. તે ગામમાંના પોતાના ગાગ મધેની શિલાના આ-

સન' ઉપર એશીને અથવા વૃક્ષલતાના છાયડામાં આંતરેમત્કરીને પોતાના શિષ્યવર્ગને જે શીખવવાનું તે શીખવતો હતો એવું કહેવાય છે. તે આસન પછી કેટલાક વખત સુધી રહ્યું, ત્યાંસુધી દર દરના લોક મોટી પૂજ્ય ખુદ્ધિથી તે જોવા આવતા હતા એવું કેટલાએક ગ્રંથોમાં લખેલું છે.

સિકંદર પોતાના ગુરુ આરિસ્ટાટલને પિતા સમાન મણુતો હતો. તેની તેણે કદીએ અવગણના કરી નથી. તે શીખવે તે શીખવું, અને તે કહે તે સાંભળવું, એવી રીતે તે વર્તતો હતો. તે વારેઘડીએ એવી રીતે ખુદ્ધું કહેતો હતો કે, “આપે મને જન્મ આપ્યો, અને ગુરુએ તેજ જન્મનું સાર્થક કર્યું, માટે બંને સરખા મારે નમવા જોગ છે.

વિદ્વાન રણછોડભાઈ ઉદયરામ કહે છે કે,—

(૩ચોગા.)

માતાપિતા તો જન્મજ આપે, ગુરુ વિદ્યા દે ગુણકારી;
સત્કર્મ એ બે સુરૂપ કરી દે, સરણી સમ એ સંસારી.

એ વાત ખરી છે. જો મૂળે જન્મજ ન થયો હોત તો સાર્થક શેનું થાત ? વાર, જન્મ થયો અને તેનું સાર્થક ન થયું, તો ફળ શું ? મરવા જીવવાની વાત જીદી છે, તથાપિ દુનિયાંદારીનો વિચાર કરતાં જ્ઞાન સંપાદન સરખું જન્મનું સાર્થક બીજું કંઈજ નથી, એ સહેલથી ધ્યાનમાં આવે છે. ઓંચાસ, વાદમીકિ, હોમર, વર્ણલ, વગેરે કવિઓનાં નામો આજ સુધી અમર છે, તેનું મુખ્ય કારણ તેમનું જ્ઞાન સંપાદન એજ છે. માણસ દુનિયાંમાં જોજી ગુણોથી ગમે તેટલો મોટો હોય, તોપણ જ્ઞાનથી શ્રેષ્ઠત્વ સ્થાપન કર્યાં વગર તેની તૃપ્તિ થતી નથી. સિકંદર પણ સંપત્તિ અને વૈભવથી પોતાના લોકો કરતાં ચઢીઆતો હતો, અને તેની લોકોમાં માન મુરવત ઘણી હતી; તોપણ તેને શીખવેલાં ઘણાં જોડા અને ઉપયોગી પ્રકરણો જ્યારે તેના ગુરુએ લોકમાં પ્રસિદ્ધ

૧ એ આસન અને વૃક્ષજતા ખુદાચંના વખત સુધી હતી.

કર્મો દ્વારે તેને ઘણું મારું લાગ્યું; અને તેનેમાટે તેને લાગલોજ એક કાગળ લખ્યો; તેની મતલબ એવી હતી:—“જે વિદ્યા આજ સુધી લોકોને ફક્ત ગુરુમુખદ્વારે મળતી હતી, તે લખીને સર્વમાં પ્રસિદ્ધ કરી એ આપે સારું ન કર્યું. જે જ્ઞાન મેં આપની પાસે મેળવ્યું છે, તે જો તમે એવી રીતે લોકોને સહજ આપશો, તો તેમના કરતાં હું શ્રેષ્ઠ એમ શા ઉપરથી દેખાડાવીશ ? મારો અમલ કેટલા મોટા પ્રાંત ઉપર ચાલે છે, અને મારું રાજ્ય કેટલું મોટું છે એ દેખાડવીને જગત્માં શોભા મેળવવા કરતાં મોટી મોટી ગહન વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને તેઓને અચંખામાં નાખવાનું મને ઘણું ગમે છે. તથાપિ હવે તે શા કામનું ?”

સિકંદરની બાહ્યાવસ્થાની નાના પ્રકારની વાતો પુસ્તકોમાં લખેલી છે. તેમાં એક ઘણી ચમત્કારીક છે. તે એ કે, તે દેશમાં તે વેળાએ લોકો પોતાનો ઘોડો મોટી સરત જીતે તો તેમાં પોતાની મોટી આખર સમજતા હતા. તેણે કરીને મોટા મોટા રાજાઓ જેટલા સારામાં સારા ઘોડા મળી શકતા તેટલા પુષ્કળ પૈસા ખરચીને ખરીદ કરતા હતા. કોઈ એક સમયે ફિલિપ રાજા પોતાના પ્રધાનમંડળ સાથે મોટા મેદાનમાં ગયા. તેની સાથે સિકંદર પણ હતો. ઘોડાનો આંધો અને રૂપરંગ ઘણાં પસંદ પડ્યાં. પણ તે સમયે ઘોડો એકાએક એટલો વિક્કરી ગયો કે, ઉપર સ્વારી કરવાની વાત તો આંધી રહી, પણ કોઈ અમથો બુચકારે એટલામાં ધુઆંપુઆં થઈ ન્ય. તે પરથી ફિલિપ, રાજા, સોદાગરે એવો ઘોડો વેચવા આણીને આંપણને ફાગંટ મહેનત આપેલી માનીને ગુસ્સે થયો; અને બોલ્યો કે, “આવો ઘોડો અમારે નહિ જોઈએ, તું તારો પાછો લઈ જા.” એ જ-

* એક ટાલેંટ એટલે ૩ ૧૯૩૭૮ આઠ આના, એ ઉપરથી મજકુર ઘોડાના તેણે ૩ ૨૫૧૮૭ આઠ આના માગ્યા.

વાળ આખા મંડળને ગમ્યો; પણ સિકંદરને તે ના પસંદ પડ્યો. તે બોલ્યો, “જુઓ. આ ઘોડો ઘણો સારો છે; તથાપિ આ ઘોડાને તેની પરીક્ષા ન હોવાથી તથા તેને વશ કરવાનું ધૈર્ય અને ડહાપણ તેમનામાં ન હોવાને લીધે નહારો કહીને હાથમાંથી ગુમાવે છે એ કીક નથી.” તે પહેલ વહેલો બોલ્યો તે વેળા તેનાં લણી કોઇનું વધારે ધ્યાન ગયું નહિ, પણ એવા ઉદ્દગાર એ ત્રણ વાર તેના મોંઝામાંથી નીકળ્યા, તે રાજાના સાંભળવામાં આવ્યા. ત્યારે તેની લણી વળીને બોલ્યો “કેમ ભાઈ, શું કહે છે? આ આટલી બધી મંડળીમાં કોઇને કાંઈ સુઝતું નથી, અને તનેજ સુઝે છે? તું એ ઘોડાપર બેસે છે?” સિકંદરે જવાબ દીધો. “હા બેસું છું.” દ્વિતીય બોલ્યો, “વારું તને બેસતાં ન આવડ્યું, તો તારા અગિયારીપણાને માટે શું દંડ આપશે?” સિકંદરે જવાબ દીધો. “હું એ ઘોડાની કીમત ભરી આપીશ.”

સિકંદરનું એ બોલવું સાંભળીને સર્વ જણ હસવા લાગ્યાં. પણ તેની તરફ ધ્યાન ન દેતાં, તે ઘોડા પાસે ગયો; અને તેની લગાવ પકડી સૂરજ લણી પૂંછડી કરીને ઉભો હતો, તે ફેરવીને સૂરજ લણીને મોડે ઉભો રાખ્યો એટલે લાગ્યો ધીમે પડીને સ્વસ્થ ઉભો રહ્યો. પહેલાં તેની છાયા તેની નજરે પડતી અને તે હાલતી તેથી લડકતો હતો, પણ આમ કરવાથી ને પડછાયો નજરે પડતો બંધ થયો. તેણે તેને પ્રથમ મીઠા મીઠા શબ્દોથી ટાઢો પાડ્યો. પીઠ થાળડી, અને સમય જોઈને તેના ઉપર સ્વાર થઈ, ધીમે ધીમે ચલાવીને દૂર લઈ ગયો, બ્યારે રાજા અને તેના મં-જુની નજરે ન પડ્યો, ત્યારે તે આવા જલદ ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો છે માટે તેનું શું થશે એવી સર્વને દ્વિતર પેદા થઈ. એટલામાં તે ઘોડા દોડાવતો ઉમંગભેર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. સર્વ ઘણા ખુશી થયા અને રાજાને બેહદ આનંદ થયો. તેની આંખોમાં આનંદનાં આંસુ આવ્યાં અને તે પ્રિયપુત્રને હેતરી ભેટીને બોલ્યો; “ભાઈ સિકંદર આ આસિદ્દાનિયાનું આટલું રાજ્ય તારા પરાક્રમ આગળ કાંઈજ નથી; બચ્યા, સદૈવ વિજયી થા,

અને મ્તારા પરાક્રમને દીપાવે એવું રાજ્ય સંપાદન કર. ” છોકરાને આશીર્વાદ દેતાં પ્રત્યેક માતા પિતાને મોટો સંતોષ થાય છે. તથાપિ આશીર્વાદને ખરો કરી દેખડાવનારા પુત્રો સિંકંદર જેવા ઘણા થોડા નીવડે છે.

છોકરાં ઉપર માળાપની જે મમતા હોય છે, તે નિરપેક્ષ હોય છે; એટલે તે મમતાના બદલામાં છોકરાની પાસે આપણે ફક્ત એવું લેવું, એમ તેના મનમાં કદી આવતું નથી. તો પણ છોકરો મોટો થઈને, તે પિતાને ‘સંસારી કામમાં મદદ કરે તો તેથી, હું ઘણો નસીબવાન છું એમ બાપને લાગે છે. પણ તે બધાના લાગ્યમાં હોતું નથી. તેમાં રાજકુળમાં તો એમ લાગ્યેજ અને છે; કારણ રાજકુમાર નાનપણથી લાડકવાયા અને તેમને સ્વછંદે વર્તવાની ટેવ પડી ગયેલી હોય છે. પરંતુ ક્ષિપ્ર રાજની વ્રાત તેવી નહોતી. સુભાગ્યે તેને સુપુત્ર પેદા થયો હતો, અને તેમાં તેણે તેને સવળાં લાડ એક બાળુએ મૂકીને આરિસ્ટાટલને હવાલે કર્યો હતો; તેથી કરીને સારો વિદ્વાન બનીને રાજને ઘણો વહાલો લાગવા માંડ્યો હતો. તેની લાયકી વિષેની પૂરી ખાત્રી થઈ હતી, તેથી સિંકંદર સોળ વર્ષનો થયો ત્યારે તેણે તેને પોતાનો પ્રતિનિધિ નીમ્યો; એટલે પાતે સ્વારી વગેરે કામસાફ દેશ બહાર જાય ત્યારે રાજ્ય કારભાર તેને સોંપવાનો ઠરાવ કર્યો. એ પ્રમાણે ઐઝાનિય પ્રાંત ઉપર સ્વારી કરવાને બ્યારે લશ્કર સાથે બહાર ગયો હતો, ત્યારે આસિડોનિયાનો સધળો રાજ્ય કારભાર તેને સોંપી ગયો હતો. ત્યારબાદ થોડા વખત પછી માદરીનામે લોકોએ ઘણો મોટો બળવો કર્યો, તે સિંકંદરે મોટા પરાક્રમથી બેસાડી દીધો હતો. વળી એના રાજ્યકારભારથી સર્વને માલમ પડી આવ્યું કે સિંકંદર માત્ર વયથી નહોતો છે એટલુંજ, બાકી બુદ્ધિ અને વિચારમાં ઘણો પ્રૌઢ છે. તે વખતની એવી એક વાત પુરતકમાં લખેલી છે કે જેથી અમારા બોલવાનુંજ ખરાપણું સહેજ ધ્યાનમાં આવશે. કોઈ એક સાધારણ માણસ તેની

શુભરાની આશિર્વાદ મારિબદ પ્રમાણ

પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે, “કોદરાના દાણાને સોયના નાક-
માંથી બહાર ફેંકવાનો મેં સારો મહાવરો કર્યો છે, તે આપ
જુવો.” એ સાંભળીને પાસેના લોકોને મોટી નવાઇ લાગી તેથી
તેની ઘણી તારીફ કરવા લાગ્યા. પણ સિદ્ધરને તેમાં ઘણી
નવાઇ લાગી નહિ; પરંતુ મંડળીના આગ્રહને લીધે તેની પાસે તે
ખેલ કરાવ્યો, અને થઈ રહ્યા પછી તેને લાયક ધનામમાં એક
ટોપલો ભરીને કોદરા આપ્યા. એની મતલબ એટલીજ કે જે
કળા ઉપયોગી નથી, તે ગમે તેટલી અધરી હોય તોપણ તેને
વખાણવા કે ઉત્તેજન આપવાનું નિયારવંત માણસોને શોભતું
નથી. એવી પરીક્ષા ઘણા થોડાનેજ હોય છે. ખરી વિદ્યા અને
ઉપયોગી કળાદ્વૈશલ્ય વગેરેને આશ્રય આપવો અથવા તેનો વ-
ધારો થવાની તજવીજ કરતી વેળાએ ઉપર કહેલી પારખ માણ-
સમાં હોવી જોઈએ.

સિદ્ધર ઉપર પ્રથમ તો દ્વિલિપનું થાણું હેત હતું, એ
વાત ખરી; પણ પછી કેટલીક વાતોને લીધે, તે તેને છેક અળ-
ખામણો થયો. એનાં કારણો આ પ્રમાણે:—કિલઓપેટ્રા ના-
મની એક ઘણીજ સુસ્વરૂપ જુવાન સ્ત્રી હતી; તેનો દ્વિલિપને
મોહ લાગ્યો, તેણે તેની સાથે લગ્ન કર્યું. તેની ખુશાલીની મી-
જલસમાં કિલઓપેટ્રાનો નાનો ભાઈ અતાલસ દારૂની ઝૂમમાં
એટલી મંડળીમાં મોટથી બોલ્યો, “અરે માસિડોનિયન લોકો
દ્વિલિપરાજ અને કિલઓપેટ્રાના આ લગ્નથી માસિડોનિયાની
ગાદીએ સારો વારસ ઉત્પન્ન થવાસાથે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરો.”
એ શબ્દો કાને પડતાંજ સિદ્ધરને મહા ક્રોધ ચલ્યો, અને અ-
તાલસ તરફ વળીને બોલ્યો, “અરે! તમે મને દાસી પુત્ર સમ-
જો છો કે?” એમ બોલીને પોતાના હાથમાંનો દારૂનો પ્યાલો
તડ દઈને તેનાં કપાળમાં માર્યો. તે દ્વિલિપે આવેથી દીઠું. સારે
તે ઘણો ખિન્ન થયો, અને તરત પોતાની તરવાર બહાર કાઢીને
મોટા જોસાથી પોતાની ટેબલ આગળથી ઉઠીને સિદ્ધર જે ટે-
બલ આગળ બેઠો હતો ત્યાં જવા લાગ્યો. તે વખત તેને બહુ

દાડની કેદ થઈ હતી, તેથી ચાલતાં ચાલતાં એક પગ ખીન્ન પગમાં. ભરાતાં વચોવચ ધડ દધને જમીન ઉપર પડ્યા. એ મશ્કરીની વખત જોઈને સિકંદર ઉભો થઈ ત્યાં એઠેલા લોકોને ક્રોધ લાગ્યો કે “ માસિડોનિયન લોકો જે તમારો રાજ્ય યુરોપ-ખંડથી એશિયાખંડમાં જવાની તૈયારી કરતો હતો, તેનાથી વચોવચ પડી ગયાસિવાય પેલા બાઈજથી આ બાજઠ સુધી ચલાયું નહિ!” એ સાંભળીને તો ફિલિપરાજને ધણોજ ક્રોધ થયો. તે એટલો કે, તે વેળા જો એઠેલા લોકો વચ્ચે પડ્યા ન હોત, તો તેણે સિકંદરને ખચીત ઠાર માર્યો હોત. પણ સુલાગ્યે તે સંકટ ટળ્યું, એ ધણું સાઈં થયું. તથાપિ તે વેળાથી ફિલિપરાજ એલિપિઆસ અને સિકંદર જોડે છેકજ દેશ લાવથી વર્તવા લાગ્યો. તેમાં વળી ફિલિપોપેટ્રા મોટી કૃત્યા હતી. તેણે અને તેના સગાંવહાલાંએ તે મા દીકરા વિષે તરેહ તરેહની વાતો સાંભળાવીને, તેનું મન છેકજ ભરી મૂક્યું હતું. આણીમેગ સિકંદરને પણ એમ લાગ્યું કે, આટલું બન્યા પછી હવે રાજ ધાનીમાં રહેવાનો સમય નથી. માટે સિકંદરે પોતાની માને એ પિરસમાં લાવી રાખી, અને ઈલિરિકમ દેશમાં પોતે નાશી જવાનો ઠરાવ કર્યો. એવી રીતે ફિલિપરાજ અને સિકંદર વચ્ચે વૈર પડ્યું.

એ પછી કેટલીકવારે ડીમારાટસ નામે કોઈ ગૃહસ્થ ફિલિપરાજનો સગો હતો તે તેને મળવાને આવ્યો. તેની સાથે કાંઈ વાતચીત થયા પછી ફિલિપે પૂછ્યું કે “ ગ્રીસનાં સંસ્થાનોમાં કેવો ને કેટલો સંપ છે? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો, “ ગ્રીસનાં સંસ્થાનોમાં સંપ કેટલો અને કેવો છે, તે વિષે તમે બારીક તપાસ કરોછો, પણ ખુદ તમારા પોતાના કુટુંબમાં જે આટલો કળઓ વ્યાપી રહ્યોછે, તેનું તો તમને કાંઈજ લાગતું નથી, એ મોટી નવાઈની વાત છે!” એ સાંભળીને ફિલિપ ઠેકાણે આવ્યો અને પોતાની ભૂલ કબૂલ કરીને લાગણુંજ સિકંદરને પાછા આવવામાટે કેહેણ મોકલ્યું. દરેક માણસથી ભૂલ થાયછે; પણ તે

અલ્પ સૂચના ઉપરથી કબૂલ કરીને સુધારવાનું સધળાથી જનતું નથી. મમતી માણસોને ફિલિપ રાજનો આ ગુણ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

ફિલિપ રાજએ આખો ગ્રીસદેશ પોતાને પરાક્રમે કરીને કેવો જીતી લીધો છે, તે ખીના પણ ધણી ચમત્કારિક છે, તથાપિ જરા લાંબી છે, માટે અહીં લખી નથી. તોપણ તે ધણો બહાદૂર હતો, એવું ધણા અંચકારોનું મત છે. તોપણ દેશ જીતવાનાં કામમાં તેની બહાદૂરી કરતાં કષ્ટયુક્તિ તેને ધણી ઉપયોગી પડી, એ વાત કોઈ નાકબૂલ કરતા નથી. એક મોટું લશ્કર લઈને એશીઆખંડ જઈ, ઈરાન વગેરે દેશો જીતવાનો તેનો મન-સુખો હતો; અને તેની તૈયારી પણ ચાલતી હતી. પરંતુ વચમાં એક ખીજેજ બનાવ બનીને તેના મનના વિચાર મનમાં રહ્યા.

કિલિઓપેટ્રાને એપિરસના રાજા અલેક્ઝાંડર જોડે પરણાવવાનો ઠરાવ થયો હતો. તે સુજળ સર્વ તૈયારી થઈને ઠરાવેલે વખતે લગ્ન થયાં. તે પછી મીજબાનીઓ વગેરે નાના પ્રકારની મોજમઝા ચાલી. તે વખતમાં ફિલિપ રાજને ગ્રીસદેશમાં સર્વ ઠામે કુતોહમંદ થયો હતો તેથી સર્વ નાના મોટા રાજા આ વેળાએ લાં એકઠા થયા હતા. તેવામાં એક દિવસે તે નાટક જોવા ગયો હતો. નાટકશાળામાં ગ્રીસ અને માસિડોનિયન લોકો રાજાની વાટ જોઈને ટગમગ બેસી રહ્યા હતા. ફિલિપ અંદર દાખલ થતાંજ સર્વજણ ઉઠીને ઉભા થયા અને તે જઈને પોતાની જગાએ બેઠા પછી મોટી આમન્યાથી બેઠા. લાં જે બેલ જોવાનો હતો તે પૂરો થયા પછી સર્વજણ ઉઠીને બહાર જવાની ગરબડમાં પાસાનિઆસ નામના એક જીવાન માણસે આગળ ધસીને તરવારના ઝટકાથી ફિલિપને ઠાર માર્યો. તેના કારણનો શોધ કરતાં એમ માલગ પડ્યું કે, કિલિઓપેટ્રાના નાના ભાઈ અતાલસે એકવાર દારૂની ઝુમમાં તેનું ધણું અપમાન કર્યું હતું, તેનો વિચાર કરવામાટે તે ફિલિપરાજની પૂંઠે ધણા દિવસ સુધી લાગ્યો હતો. ફિલિપને

તેની ફરીઆદ ખરી લાગી હતી, નોપણુ અતાલસ પોતાની મેહેરખાનીનો માણસ હોવાનેલીધે રાજથી તેને કંઈ કહેવાય નહિ. માટે તેના મનનું સમાધાન થવાસાર પાસાનિઆસને હુમેશાં પોતાની પાસેનો પાસે રહે, એવી એક ચાકરી આપી હતી. પરંતુ એટલાથી એના મનનો જખમ ન રૂઝાતાં આ સમયે લાગ જોઈને તેનું આ પ્રમાણે વેર લીધું ! સ્વાભિમાની માણસના અંતઃકરણને અપમાન વજ સમાન લાગે છે, અને તેવા અપમાનનો બદલો વાળવા પોતાનો જીવ આપવાને પણ આધું પાછું જોતો નથી. દિલિપનો આવી રીતે જીવ લેવામાટે પાસાનિઆસને પહેલાં વખત નહિ મળ્યો હોય એમ તો નહિજ. પણ આવા ઉત્સવની વેળાએ તેનો જીવ લઈને વેર વાળવાનું તેણે વધારે દુરસ્ત ધાર્યું હશે, એવું કેટલાએક વિચારવંત ગ્રંથકારો વિચારે છે. પોતાનું ધારેલું કામ પાર પડ્યા પછી છટકીને નીકળી જવાની ગોઠવણ તેણે રાખી હતી ખરી; તથાપિ લાંના રાજ્ય-ભક્ત લોકોએ તેને લાંને લાંજ પકડીને તરત પૂરો કર્યો. એ સાધારણ માણસ મુઓ, એની વાત ન્યારી છે, પણ રાજ્યે એક ફરીઆદીનો ફેસલો યોગ્ય રીતે ન કરતાં તેનો ઢાંકપીછોડો કરવાથી પોતાનો જીવ ખોવો પડ્યો; એ ઉપરથી રાજ્ય ચલાવવું કેવું જોખમ ભરેલું છે તેનો તથા સ્ત્રીના મોહમાં પડી ન્યાય ચૂકી જતાં, રાજ્યોને પણ કેવું ફળ ભોગવવું પડે છે, એ વિચારવા જોગ છે.

એવી રીતે દિલિપરાજા ઇ. સ. પૂ. ૩૩૬ મે વર્ષે મરણ પામ્યો. તે મોટો શૂરો અને વિચારવંત હતો; તેની કેટલીએક વાતો ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે. તેમાંની થોડીએક અત્રે જણાવીએ. આયેન્સવાસીઓ જોડે લડાઈ ચાલતી હતી; ત્યારે ત્યાંના કેટલાએક વક્તાઓએ દિલિપરાજાના અવગુણો ઉપર ભર સલામાં કેટલાંએક લાપણો કર્યાં હતાં. તે સાંભળીને તેને ખોટું ન લાગ્યું; એટલુંજ નહિ પણ ઉલટું એમ બોલ્યો કે, “ તેમની સૂચનાવડે હું ડહો થયો છું; એ તેનો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર

છે. તેણે પોતાની પાસે એક માણસને એટલામાટેજ ચાકર રાખ્યો હતો કે, તે જ્યારે સિંહાસન ઉપર બેસે ત્યારે કહેવું કે, “દ્વિલિપરાજનું તું મરવાનો છે, તે ઉપર ધ્યાન રાખ.”

એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને જે માણસ ચાલશે, તેને હાથે ઉતાવળો અવિચારપણે ખીગાડ નહિ બને. વળી એકવાર આયેન્સવાસીઓ તરફથી કેટલીએક વાતચીત કરવા-સાથે કેટલાએક વકીલો તેની પાસે આવ્યા હતા. તેની સાથે બોલતાં દ્વિલિપરાજનએ તેમને પૂછ્યું કે “તમારું એકાદ કામ મારાથી થાય એવું હોય તો તે કહો, હું સુખે કરીશ.” એ સાંભળીને તે વકીલ માંહેનો એક દિમોકારિસ નામે હતો તેણે ઉત્તર દીધો કે, હા મહારાજ, જો તમે આપઘાત કરો તો અમારા ઉપર મોટો ઉપકાર થશે.” એ શબ્દ સાંભળીને જો એની જગો પર કોઈ ખીજે હોત તો તેને ઘણા ગુસો ચલ્યો હોત; પરંતુ દ્વિલિપરાજનએ ગુસ્સાનો એકે શબ્દ કે ચિન્હ ન જણાવતાં મોટી ગંભીર રાધથી તેને કહ્યું; અરે, હવે તમે જાઓ અને તમારા અધિકારીને કહો કે, “જે લોક આવ્યા કલહ ઉત્પન્ન કરનારાં બાપણ કરવાને આધું પાછું જોતા નથી, તેના કરતાં જે કોઈ તે બાપણ શાંતપણે સાંભળીને ક્ષમા કરે છે, તે વધારે ડાહ્યા અને સલાહસંપન્ને વધારે ચાહનારા છે, એમ સમજવું જોઈએ.” કોઈએક ગરીબ બાયડી કંઈ ફરિયાદ લઈને વારેવારે તેની પાસે આવતી હતી. પણ જ્યારે જ્યારે તે આવે ત્યારે “મને હમણા વખત નથી” એમ કહીને પાછી કહાડતો હતો, તેથી આખરે કંટાળીને તે બાઈ બોલી. “મહારાજ આપને જ્યારે વખત મળતો નથી, ત્યારે તમે રાત્રી શું કરવા છો ? આ બોલો તે વિચારવંત રાજાના મનમાં ઠસ્યા, અને લાગતું તેને જે કહેવાતું હતું તે સાંભળી લીધું; અને ત્યાર પછી કોઈ દહાડો ‘મને વખત નથી’ એવો જવાબ તેણે કોઈને આપ્યો નહિ. તેના શરૂાતન બાબત તેના પક્ષના લોકોએ જો એટલાં વખાણ કર્યા હોત તો કદાચ ખરાં માનવાને સંશય રહેત, પરંતુ તેના શત્રુ આયેન્સવાસીનો નામાંકિત વક્તા દિમાસ્થનીસે જે

એને વિષે કહ્યું છે તે શબ્દેશબ્દ ખરું મૂળવાને કોઇ પણ અંદેશો આણુશે નહિ. તે વક્તા પોતાના લોકોમાં એકવાર ફિલિપ વિષે બોલ્યો હતો કે, “ જે ફિલિપ રાજા જોડે આપણે આવડી મોટી જોરાવર લડાઇ કીધી, તેને આખે શરીરે મોટા મોટા ઝટકા વાગ્યાછે, આંખમાં તીર ભોંકાયુંછે. ગળાની હાંસડીનું હાડકું ભાગ્યું છે. બન્ને પગો જખમી થયા છે, અને તમામ જખમોમાંથી લોહી વહે છે, એવી અવસ્થામાં મેં જોયો, હારે પણ પોતાના દુઃખની દરકાર ન રાખતાં મોટી હિંમતથી પોતાના લશ્કરમાં ફરીને ઉત્તેજન આપતો હતો. ખરેખાર તેને એમ લાગતું હતું કે મારા શરીરને આટલું નુકશાન થયું તેમાં ખીણું થવાનું હોય તો વતું થાઓ, પણ પછી જે બાકી રહેશે તે આખરું રહેશે. જે ખરા શૂરા છે તે અવયવને તો શું, પણ પોતાની આખરના બચાવમાટે જીવ જોવાને પણ તૈયાર હોય છે. એ વાત ઉપરથી ફિલિપ રાજાના સ્વભાવ વિષે થોડું ઘણું અનુમાન થઇ શકશે.

હવે આ વાતનો મુખ્ય નાયક જે સિકંદર તેના ચરિત્રનો આરંભ કરવો જોઈએ. ફિલિપ રાજા મરણ પામતાંજ સિકંદર ગાદી ઉપર બેસીને પોતાને રાજા કહેવડાવવા લાગ્યો. તે વેળા તે માત્ર વીસ વરસની કાચી ઉમરનો હતો, તોપણ આરિસ્ટાટલના હાથ નીચે રહીને ઉત્તમ પ્રકારની રાજનીતિ શીખ્યો હતો, તેથી એક સારા અનુભવી પુરુષ પ્રમાણે રાજ ચલાવવા લાગ્યો. તેની હિંમત અને ડહાપણ જોઈને સર્વ લોક ધણા આશ્ચર્ય પામી ગયા. ફિલિપે કેટલાંએક સંસ્થાનો શિવાય બધો ગ્રીસ દેશ પોતાનો કરી લીધો હતો, તથા આજીવ્યાજીવના ત્રાસદાયક જંગલી લોકો સાથે લડાઇ કરીને તેની ઘણીખરી જમીન પચાંવી પાડીને તેને પણ નરમ પાડ્યા હતા, તોપણ સમય જોઈતે વંખતે વંખતે તેઓ ગૂરખડ કરતા હતા. તેને સમજાવીને કે પૈસા આપીને નરમ પાડવાની સલાહ પ્રધાનોએ ઘણી આપી પણ નમ્રતા પકડવાથી તે લોકો કદાચ વધારે કંટાળો આપશે, અને તેના ઉપર આપણો

પ્રતાપ પડશે નહિ, એવું મનમાં લાવીને આ જુવાન બહાદુર રાજાએ પ્રધાનોની સલાહ એક કોરે મૂકી, એકદમ સર્વ લશ્કરની તૈયારી કરીને છેક ડાન્યુબ નદી એલંગી ગયો. તે નદી ધણી મોટી છે, તોપણ તે પોતાના બધા માણસો સાથે એક રાતમાં પાર કરીને એક મોટી લડાઈમાં ત્રિગાલીના રાજા સિરમસને છેકળ હરાવી નાંખ્યો. આ એનું વિલક્ષણ પરાક્રમ જોઈને આ જુવાનના જંગલી લોકોળી તેને શરણ આપ્યા.

એ પ્રમાણે તેને આધેના પ્રદેશની લડાઈમાં ગુપ્તાયત્રો જોઈને તેની સાથે દુશ્મની રાખનારા ગ્રીસ સંસ્થાનોએ ગરબડ માંડી. તેમાં આથેન્સ વાસીઓ તેના પ્રખ્યાત વક્તા દિમાસ્થનીસના શૂરાતનવાળાં લાપણોથી એટલા તો ઉસ્ફુરારીને તથા સ્વતંત્રપણાની ગાંડાઈમાં અને સ્વદેશાભિમાનને લીધે બીજું તો શું પણ પ્રાણ આપવાને તત્પર થયા હતા. થીબ્સસંસ્થાનમાં સિકંદર મુઆની ગરબ જીઠવાથી માસિડોનિયનો સામા વેર લેવાની તૈયારીમાં હતા. વળી દિમાસ્થનીસ મોટા રાજ્યકારસ્થાની હતો; તે એકલાં લાપણો કરીને બેશી ન રહ્યો. પણ તેણે એ શીઆમૈનરના મુબેદાર અતાલસ (કિલયોપેટ્રાનો લાઇ) ને બંડ કરવામાટે મોટા આગ્રહથી ધણા કાગળો લખ્યા. એ પ્રમાણે કરવાસાફ પ્રથમ તો તેનું મન વળ્યું હતું; પણ સિકંદર મહા ચતુર અને પ્રતાપી છે, તેના આગળ આપણું કાંઈ ચાલવાનું નથી એવું સમજી બીકથી તથા પોતાનું પ્રામાણિકપણું દેખડાવવાસાફ તે સધળા કાગળો તેને જોવાસાફ મોકલ્યા. તે વાંચ્યાથી સિકંદરના મનમાં અતાલસ વિષે સંશય આવ્યો; અને થોડીક તપાસ કરવાથી તે સાબીત થયેલો લાગીને હેઠાતિઅસ નામે એશીઆમૈનરમાં જે બીજો સરદાર હતો તેને લખી મોકલ્યું કે તારે અતાલસને મારી નાંખવો. તે મુજબ તેણે તે કામ પાર પાડ્યું. એ મુઓ તે ધણું સાફ થયું, નહિતો એશીઆમૈનરમાં મોટું બંડ જીતીને ધણો અનર્થ થયો હોત. જે ખરા ચતુર છે તે માણસની બહારની ચાલ ચલણ ઉપરથી જોળવાઈને છેતરાતા નથી.

સિકંદર મોટો આત્માભિમાની હતો. તેનાથી પોતાની અવગણના લગારે સકુન થઈ શકતી નહોતી. દિમાસ્થનીસ એકવાર પોતાના લશ્કરને ઉસ્કેરતાં બોલ્યો હતો કે, અરે! સિકંદર આજ કાલનો છોકરો છે, તેના હોઠ ઉપરથી હજીનો દૂધે સૂકાયું નથી, તે આપણને શું કરશે? એ શબ્દો કોઈએ સિકંદરને કહ્યા. સારે તે બોલ્યો, “કાંઈ શીકર નહિ. દિમાસ્થનીસે મને છોકરો કહેવાથી હું છોકરો થવાનો નથી. હવે ઘોડો અને મેદાન પાસે છે; હું આથેન્સ ઉપર જાઉં છું અને ત્યાં છોકરો છું કે પાકો જવાંમદ્દ છું તે દિમાસ્થનીસને ખતાવી આપું છું.” અભિમાની થવું સાઈ નથી, એ વાત ખરી છે, તથાપિ પરાક્રમી પુરુષથી પોતાની પ્રતિજ્ઞા કહી દેખાડવ્યા વગર રહેવાતું નથી. આ વૃત્તિથી એક મોટો લાભ એ છે, કે પ્રસંગવિશાત્ એકાદો પરાક્રમી પુરુષ મનમાં જરા ખંચાર્યો તોપણ પોતાનો બોલેલો બોલ સાંભરી આવતાં લોકલજ્જની બીકે પણ વધારે ઉસ્કેરાઈને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાર પાડવાસાઈ મહા પ્રયત્ન કરે છે.

થીબ્સના લોકો સિકંદર સાથે દ્વેષ ભાવથી ચાલતા હતા અને તેને પાયમાલ કરવાની તૈયારીમાં હતા. તેની ખબર પડવાથી મોટા લશ્કર સાથે એકાએક તે શહેર પાસે આવ્યો, અને અંદરના લોકોના વિચાર કેવા છે, તે જોવા લાગ્યો. તેના ઉપર એકદમ હજો કરીને તે શહેરનો નાશ કરવાનું તેણે નાદુરસ્ત વિચાર્યું. માટે તેણે એવું કહાવી મોકલ્યું કે તમારા આગેવાનો ફ્રીનિક્સ અને પ્રોત્યૂથીસને અમારે સ્વાધીન કરો. એટલે અમારા અને તમારા બન્નેના વિચારથી કોઈ પણ ઠરાવ થાય. વળી ઢંઢેરો પીટાવીને થીબ્સના લોકોને જાહેર કર્યું કે, સઘળા દુશ્મની મૂકીને જો તમે અમારે શરણ આવશો તો તમને તમારા ગુન્હા માફ કરીશ. તથાપિ તે લોકો પણ મોટા સ્વાભિમાની હતા. તેમણે સિકંદરને પાછું એવું કહાવી મોકલ્યું કે, તમે તમારી તરફના ફ્રીલોટાસ અને આંતિપાતરને અમારી પાસે મોકલી દો તો અમે તમારા બોલવાનો વિચાર કરીએ.

એ સિવાય તેમણે ત્રીસનાં ખીન્ન સ્વતંત્ર સંસ્થાનાના લોકોને એવું જાહેર કર્યું કે ત્રીસ દેશની સ્વતંત્રતા રાખવાને જે ચલાતા હોય તેમણે આ પ્રસંગે આવીને અમને સહાય થવું.

એવી રીતે આ બંને અભિમાની પક્ષો હઠે ચડ્યાં. પરંતુ એવી વેળાએ જોરાવર પક્ષને વધારે શૂર ચઢે છે તેમ આ વેળાએ માસિડોનિયન લોકોના શરીરમાં જોમે આવ્યો અને થીજ્સન લોકોના ઉપર ધસી જવાને ઉતાવળા થયા. સિકંદરે તેના વિભાગ કરી તેપર લાયક સરદારોની નીમણૂક કરી, તથા ક્યાંથી ક્યાંથી હુમલો કરવો તે પણ નક્કી કર્યું. માંહેથી થીજ્સના લોકો પણ એવાજ તૈયાર થયા. બહારના લોકો અંદર દાખલ થવાસાથે અને અંદરના લોકો બહારના લોકોને પાછા હાંપવાસાથે પોત પોતાના સામર્થ્યનુસાર મહેનત કરવા લાગ્યા. તથાપિ માસિડોનિયન લોકોની તૈયારી થીજ્સનો કરતાં ઘણી વધારે હોવાથી તેના પગ પાછા હઠ્યા, કેટલાક માસિડોનિયનો ભીંતને બાંકોરાં પાડીને અને કેટલાક નીસરણીયો મૂકીને શહેરમાં દાખલ થયેલા જોઈને થીજ્સન લોકોના જીવ ઉડી ગયા, ને છેક ગલરાઇ ગયા તોપણ હઠતાં હઠતાં તેમણે પોતાની તરવાર બજવીને પોતાના બે હાથ માસિડોનિયનોને દેખડાવ્યા. પણ આખરે તેમને નાસવું પડ્યું. આખા શહેરમાં થીજ્સન આગળ નાશે અને માસિડોનિયન પાછળ ધાય. એ વેળાએ સિકંદરે પોતાના અને દ્વિલિપના સગાં, સંબંધીઓ અને પિંડાર નામે અતિ વિખ્યાત કવિના ઘર શિવાય બાકીના સઘળાં ઘરો જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યાં, અને સ્ત્રી, પુરુષ, નાના, મોટા, વિદ્વાન્, મુર્ખ, એનો લગાર પણ ભેદ ન રાખતાં થીજ્સવાસીઓની કતલ કરી. તે વખત બધાં મળીને છ હજાર માણસોના જીવ ગયા, એવું કહેવાય છે. ૩૦૦૦૦ માણસો જીવતાં રહ્યાં તે સર્વને ગુલામ કરીને વેચ્યાં. એ પ્રમાણે થીજ્સ પાયમાલ થઇ ગયું.

એ ગરબડમાં એક અંતકારિક વાત બની તે અહીં કહેવી જોઈએ. સિકંદરના લશ્કરમાં એસિયન નામે લોક હતા. તે

મણે થીખસ શેહેરમાંની તિમોક્કિલ્યા નામે એક સુશિલ સ્ત્રીનું ઘર લાંગી નાંખ્યું, તેની દોલત લુટીને તેને પોતાના સરદાર પાસે લઇ ગયા. તે સ્ત્રી ધણી સુંદર હતી અને પેલો સરદાર ધણો વિષયી હતો એટલે પછી શું બન્યું તે અમે કહેતા નથી. પણ તે થઇ રહ્યા પછી તે સરદારને એમ લાગ્યું કે, એની પાસે ધણી દોલત હોવી જોઇએ, અને તે કંઈ સંતાડી રાખી હશે એમ ધારીને તેણે તેને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, “ શેહેર હસ્તગત કરવાની ધાંધલની વેળાએ મેં મારી દોલત મારા બાગ માંહેલા કૂવામાં નાખેલી છે. તે કૂવો જો તમારે જોવો હોય તો હું તમને બતાવું ” પૈસાની લાલચ મહા કપરી છે. પેલો સરદાર તે દ્રવ્યની આશાએ તે બાયડી જોડે બાગમાં ગયો અને તેને પાસે જાણે રાખીને પોતે વાંકો વળીને કૂવામાં જોવા લાગ્યો. તે વખત તિમોક્કિલ્યાએ તેને ધક્કો મારીને કૂવામાં હડસેલી દીધો ને ઉપરથી મોટો પથરો નાંખીને તેનો જીવ લીધો. પછી તેને સિપાઇ લોકોએ પકડીને સિકંદર પાસે આણી. બ્યારે તે તેના મોં આગળ જાણી રહી ત્યારે સિકંદરને તે બાધ સુશિળ, બેદરકાર, પાપથી ડરનારી અને તેજવંત જણાઈ. તેને બ્યારે પૂછવામાં આવ્યું કે તું કોણ છે, ત્યારે જવાબ દીધો કે, “ ચિરોનિઆની મોટી લડાઈમાં ફિલિપ જોડે ગ્રીસની સ્વતંત્રતાના બચાવસાર લડતાં મરનાર મહા પરાક્રમી થિઆજિનીસની હું બેહેન છું ” એ વાક્ય સાંભળીને સિકંદર બાદશાહ ધણો અજબ થયો, અને તેની તેને દયા આવી તેથી તેને તેના જૈયાં છોકરાં સાથે છોડી દીધી.

થીખસ શેહેરની એવી રીતે લાંગ ફેડ ચાલતી હતી, તેવામાં આથેન્સના લોકો પોતાના પ્રજાસત્તાક રાજ્ય, વિષે મોટું અભિમાન આણીને પોતાના બળવડે સિકંદરનો પરાંભવ કરી નાખવાની તૈયારી કરતા હતા. તેમને સ્વર્ગ માત્ર એ આંગળ છેટે રહ્યું હતું, તથા માસિડોન દેશના નવા રાજા સિકંદરથી આપણા આગળ એક ઘડી પણ ટકવાનું નથી એવું તેમને લાગતું હતું. એટલામાં ફેટલાએક થીખસનલોકો નાશીને સંતાવાનેસાર ત્યાં

આવી લાગ્યાં, તેમણે ત્યાંની સર્વ ખરાબીની લયંકર હકીકત કહી તેથી તેઓ લગાર અચકાયા અને એવો પરાક્રમી અને ધાતકી પુરુષ જો એકાએક આપણા ઉપર આવી પડ્યા તો આપણી શી વલે થશે તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા. એકાદું દુઃખ આવવાનું છે અથવા આગળ કોઈવાર આવશે એમ જાણીને માણસ કંઈ તેની કાળજી રાખતું નથી. પણ ફલાણી વેલાએ મુકરર આવશે એમ જાણી તે લયબીત ધમ વિચારમાં પડે છે. વળી આયેન્સવાસીઓએ સિકંદર બાદશાહ સામું ખંડ કરવાને કેટલાક લોકોને ઉસકેયા હતા. તેની તેને ખબર પડવાથી તે આપણા ઉપર દાંત કકડાવી રહ્યા છે, તેની પણ તેમને ખબર હતી. તથાપિ આ વેળાએ સિકંદરે જુદુંજ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. તે આયેન્સ પાસે આવ્યો, ત્યારે માંહેનાં લોકો છેકજ ગભરાઈ જઈને મોટા વિચારમાં પડ્યા હતા; તેમણે તેને એમ કહાવી મોકલ્યું કે, તમે તમારા કરેલાં કર્મોનો પશ્ચાતાપ કરીને જો પ્રમાણિકપણે વર્તશો તો મારા તરફથી તમને કંઈ હરકત થશે નહિ. તે પ્રમાણે તેઓ કબૂલ થયા અને એ ઉપર પોતાની પસંદગી જાહેર કરવાસાથે સિકંદર પાસે મોકલવાને એક મંડળી ઠરાવી. તેમાં દિમાસ્થનીસ પણ હતો. તે ટોળી તેની પાસે જવામાટે મોટસિથીરાન સુધી આવી, પણ ત્યાંથી આગળ જવાને દિમાસ્થનીસ હિંમત આલી નહિ. તેના અંતઃકરણમાં સિકંદરની છબી રમી રહી હતી. તેની ખીકને લીધે તેનાથી એક પગલુંએ અગાડી મૂકાયું નહિ, તેથી તે ટોળીને પાછું આયેન્સ જાણી જવું પડ્યું. ત્યાર પછી દિમાદીજ, પ્રેસિયન, એસ્કીનીઝ વગેરે સિકંદરના શુભેચ્છકો માંહેના કેટલાકને સિકંદર પાસે મોકલવામાં આવ્યા. તેમની તેણે મુલાકાત લીધી અને તેનું કહેવું સાંભળી લઈને આયેન્સવાસીઓ ઉપર એવો એક કાગળ લખી આપ્યો કે, તમે તમારા આઠ દશ જાહેર વક્તાઓને પહેલાં મારે સ્વાધીન કરો, તો પછી હું તમારી વિનંતી ઉપર ધ્યાન આપું. એ વક્તાની યાદીમાં દિમાસ્થનીસનું પણ નામ હતું તેથી તેને

જીવ હડી ગયો. એ ટીપમાં દિમાસ્થનીસની જોડે હૈયારેદીજ, ચારીસ, અને ચારિરિમસ જેવા ઉત્તમ વક્તાઓને પણ માગ્યા હતા. વળી તેમાં એમ પણ ખુલ્લું લખ્યું હતું કે, ગ્રીસ-દેશની સમાધાનીનો લંગ કરનાર તથા આ થીબ્સના બળ-વાની ઉસ્કેરણી કરનાર તેઓ છે, તેમાટે તેમની લાયક ન્યાયાધીશો પાસે તપાસ કરાવીને ઘટતી શિક્ષા કરવાનો અમે નિશ્ચય કર્યો છે. તે કાગળ વંચાયા પછી દિ-માસ્થનીસે એવું તો ચિત્તાકર્ષક ભાષણ કર્યું, કે તેથી જે આયેન્સવાસીઓએ તે વક્તાઓને મોકલવાનું ધાર્યું હતું, તેમના વિચાર ફેરવાઈ જઈને, સિકંદરનો ગુસ્સો નરમ પાડવાસાથે ખીબ્બ કોઈને તેની પાસે મોકલવાનો ઠરાવ થયો. દિમાસ્થનીસ પોતાના ભાષણમાં બોલ્યો હતો કે, “સિકંદર બાદશાહ એક વર છે; તમે બધા આયેન્સવાસીઓ ગરીબ બોકડાં છો; અને અમે વક્તાઓ કૂતરા છીએ; જે બોકડાં પોતાની મેળે પોતાના રક્ષક કૂતરાઓને વરને સ્વાધીન કરે તો, પછી તેમનો જીવ એક પણ માત્ર પણ ટકી કેમ શકે?” એવાં અનેક ઉદાહરણોથી તેણે તેમનાં મન પોતાની લાણી ખેંચી લીધાં. એક ગ્રંથકારે એવું લખ્યું છે કે, આયેન્સ વાસીઓનાં મનો મેઘરૂપ હતાં, એ મેઘને દિમાસ્થનીસના વક્તૃત્વરૂપ પવન પોતાની મરજીમાં આવે તેમ વાળતો હતો, એ નિઃસંશય છે.

આયેન્સમાં ટ્રોસિયન પણ મોટો વજનદાર, પ્રમાણિક અને નિરપ્રહતા વિષે પ્રખ્યાત પુરુષ હતો, તેને તેનો વિચાર જ્યારે પૂછ્યો, ત્યારે તેણે સાફ એવું કહ્યું કે, “આપણા આયેન્સ સંસ્થાન ઉપર હાલમાં જે આક્રમણ આવી છે, તેનું કારણ એ વક્તા છે. માટે તે દૂર કરવાને એ વક્તાઓને સિકંદરને સ્વાધીન કરવામાં આપણું ડહાપણ છે. તમે જે માટે માટે ધારશો તો હું તો આપણા દેશની સ્વતંત્રતાના રક્ષણમાટે મરવાને તૈયાર છું.” એ ભાષણ કર્યાની વાત સિકંદરને કાને પડી, ત્યારે ટ્રોસિયનનું સ્પષ્ટવક્તાપણું અને સરલ-

તાની તેને મોટી જવાબ લાગી. અને એ ગુણનેમાટે '૧૦૦ ટાલેન્ટ તેને ઈનામના મોકલ્યા. ત્યારે જે માણસ એ ઈનામ લઈને શ્રેસિયન પાસે આવ્યો હતો, તેને તેણે પૂછ્યું, “રાજાને એ ઈનામ મને શામાટે મોકલ્યું ?” તે માણસે જવાબ દીધો, આપ સત્યવાદી અને સદાયરણી છો એવું સાંભળીને મહારાજે એ બક્ષિસ મોકલી છે, તેને આપ કબૂલ રાખો. તે ઉપરથી શ્રેસિયન બોલ્યો, રાજાને જઈને કહે કે, સત્ય ભાષણ અને સદાયરણુને મારી પાસે છે તેવું ને તેવુંજ જો અચળ રહેવા દેશો તો હું તમારો મોટો આભારી થઈશ. આ જે તમે આણેલું છે, તે જો મેં લીધું તો જે મારા આચરણ ઉપરથી રાજા મને આપવા ચાહે છે તે આચરણનો ભંગ થશે. આ જવાબ ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે.

એવી રીતે ઘણી એક ભાંગફેડ થયા પછી આયેન્સથી કેટલાક માણસો સિકંદર બાદશાહ પાસે ગયા. અને ત્યાં તેમણે તેને અનેક વાતો સમજાવીને ક્રોધ સમાવ્યો. તોપણ ક્યારે દિમસ નામે વક્તા ઉપરથી તેનો શેષ ઉતર્યો નહિ, તેણે તેને શ પાર કરાવ્યો. એ ઉપરથી સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે કે સિકંદરે બીજા બધાને માફ કર્યું અને એ એકલાનેજ શામાટે સજા કરાવી ? તેનું એ પરથી સમાધાન થશે કે, તેના ઉપર ક્ષિપિના ખૂનમાં સામેલ હોવાનો મજબૂત શક હતો. માણસને સહર્મ કરવામાં જેમ મતલબ હોય છે, તેમજ ખોટું કામ કરવામાં પણ કંઈ મતલબ હોય છે. વળી આ વાત ઉપરથી બીજું એમ માલમ પડે છે કે, સિકંદરને તેના બાપના ખૂનની સર્વ હકીકત માલમ પડી હતી, અને જેમ જેમ હાથ આવે તેમ તેમ તેમાં સામેલ થનાર લોકોને સજાએ પહોંચાડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

એવી રીતે ગ્રીસ દેશના સંસ્થાનોના માંહોમાંહેના વેરનો નાશ થયો, અને તે બધા જણનું ચિત્ત ઈરાનના બાદશાહ દરાયસના હુમલાનું નિવારણ કરવા બધી લાગ્યું. એ બાદશાહે પ્રિ-

લિપનાં વખતમાં ગ્રીસ દેશને પોતાના બળનો સ્વાદ ચખાડ્યા હોતો, તે યાદ આવવાથી આ વેળા ગ્રીકો ધણા ખીધા હતા. માટે પહેલાં જોમ ફિલિપરાજને આખા દેશે સર્વાનુમતથી પોતાનો સેનાપતિ કર્યો હતો, તેમ આ વેળા તેમણે પોતાના બધા લશ્કરનું સ્વામિત્વ સિકંદરને આપ્યું, તેથી સિકંદર ધણા સંતોષ પામ્યો. અને સ્વારીની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એ સમયે તેને ગ્રીસ અને ખીજે ડેકાણે હતો તથા આ દેશનું સેનાપતિપણું મળ્યું તે વિષે ખુશાલી જાહેર કરવાસાર ફેરિંચ અને તેની આસપાસના મોટામોટા શ્રીમંત અને વિદ્વાન્ લોકો એકઠા થયા હતા. તે વેળાએ સિનોપીમાં ડાયોજનિસ નામે એક મોટા નામં-કિત તત્ત્વજ્ઞાની રહેતો હતો, તે પણ આ સમાજમાં આવશે એવું સિકંદરને લાગ્યું હતું, પણ તે લાં આવ્યો નહિ, ત્યારે પોતે તેને ઘેર પોતાનાં કેટલાંક માણસોને સાથે તેડીને ગયો. તે વેળાએ સવારનો પહોર હતો. ટાઢ સખત પડેલી હતી, તેથી આ તત્ત્વજ્ઞાની પોતાના આંગણમાં તડકો ખાવા નિશ્ચિંત સૂતો હતો. તેની નજર સિકંદર લણી જતાંજ ઊડીને બેઠો થઇ. તેની લણી એકી નજરે જોવા લાગ્યો. સારે તેની એ વર્તાણુકથી સિકંદર તાજુબ થઇને લગારવાર સ્તબ્ધ બિભોરહો. પછી ધણીજ નમ્રતાથી સલામ કરીને બોલ્યો “ સાહેબ, આપને શું બેઠાં છે ? તે સાંભળી ડાયોજનિસ બોલ્યો, “આપ કૃપાકરીને લગાર દૂર ખસો કે આપના પડખાયાથી જે મારા ઉપર તડકો આવતો અટક્યો છે તે આવે.” એ શબ્દ સાંભળી બાદશાહ લગારેક દૂર ખસીને આશ્ચર્ય પામતો બિભો રહ્યો ! અને સાથેના માણસો વિચારમાં પડ્યા કે આવડા મોટા બાદશાહે જ્યારે ખુશી થઇને જે માગે તે આપવાનું કહ્યું, ત્યારે ગાંડાની પેઠે એકાદ મોટું ઇનામ ન માગતાં આ શું માગ્યું ? એમ સમજીને તેની મસ્કરી કરવા લાગ્યા. ત્યારે સિકંદરે તેઓને કહ્યું, “અરે તમે આ પુરુષની મસ્કરી શું કરો છો ? હું ખરેખર કહું છું કે જો હું સિકંદર ન થયો હોત તો મોટી ખુશીથી ડાયોજનિસ યાત;” એની મત-

લખ એટલીજ કે ચાહેલી વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં અથવા તૃપ્તિમાં સંપૂર્ણ સુખ છે; હું રાજા હોવાથી મારે જોઈતી વસ્તુ મળે છે, તેથી મને એ હાલત ગમે છે, પણ જો તેમ ન હોત તો, બીજા મધ્યમ સ્થિતિમાં મેં સંતોષીપણું પકડ્યું હોત.

એશીઆખંડ ઉપર સ્વારી કરવાની તૈયારી થઈ ત્યારે છેક નીકળવાની વેળાએ સિકંદરે પોતાના હાથ નીચેના મોટા લોકોને અને લશ્કરી સરદારોને મોટી મોટી જાગીરો અને ઇનામો આપ્યાં. તે એટલે સુધી કે તે પોતાનેમાટે કંઈ રહેવા દેશે કે નહિ તેને માટે પણ પાસેના લોકો વિચારમાં પડ્યા. ત્યારે પરદિકાસ નામે કોઈ ગૃહસ્થ પાસે હતો તેણે તેને પૂછ્યું. “મહારાજ તમે જે છે તે તો બીજાને આપી દો છો, ત્યારે તમારે પોતાનેમાટે શું રાખશો?” એ સવાલ સાંભળતાંજ જવાબમાં “આશા” એટલો એકજ શબ્દ તે બોલ્યો. તેની મતલબ એટલીજ કે હું જે એ લોકોને આપું છું તે ખેતરમાં દાણા વાવ્યા સરખું છે. એ મારા પ્રિયજનો મોટાં મોટાં પરાક્રમ કરીને એનાથી સો ગણું મને મેળવી આપશે, એવી મારી સંપૂર્ણ “આશા” છે. એ પરથી એ આદશાહ કેટલો વિચાવંત અને દૂરદર્શી હતો, તે આવા એક જે જવાબથી ખુદી રીતે નજરે પડે છે.

પછી સિકંદરે વિચાર કર્યો કે, આપણે પરદેશ ઉપર ચડાઈ કરવા જવાના છીએ માટે પાછળ આપણું રાજ્ય સંભાળવાસારે સારે હોંશિયાર માણસ નીમવો જોઈએ. તે પરથી તેણે આંતિ-પાતર નામે ગૃહસ્થની નેમણુક કરીને તેના હાથ નીચે ૧૨૦૦૦ પાયદળ અને ૧૫૦૦ સ્વાર આપ્યા. અને તેણે પોતાની જોડે ૩૦૦૦૦ પાયદળ અને પાંચ હજાર સ્વાર લીધા, તેમાં ૧૨૦૦૦ માસિડોનિયન હતા. ઈરાનના આદશાહ કરાયસનું રાજ્ય ઘણું મોટું હતું, તેમાં જુદા જુદા ધર્મના, જુદી જુદી જાતના તથા જુદી જુદી ભાષા બોલનારા હતા. તે સર્વની સરકાર માત્ર એક હતી તે શિવાય બીજું કશું તેમાં એકપણું નહોતું. તે સિકંદર આદશાહ જાણતો હતો, અને તે ઉપરથીજ તેને તેના

ઉપર જવાની ઉમેદ હતી. તે પોતાનું લશ્કર સાથે લઈને ઈ. સ. પૂ. ૩૩૪ ના વર્ષની વસંતઋતુમાં પોતાને વતનથી નીકળીને એશીઆખંડ ભણી ચાલવા મંજો. ત્યાર પછી શું શું બન્યું તે ખીજા ભાગમાં કહેવામાં આવશે.

ભાગ ૨ જો.

• માણસને જ્યારે ચડતી જુવાની અને મનમાનતી સ્મૃદ્ધિ હોય છે ત્યારે તેનું મન વિષયભોગ અને એશઆરામ ભણી સહજ જાય છે, પણ તે સમયે જે ખરેખરા મોટા પુરુષો છે તે એવી લતમાં ન પડતાં પોતાની પદવીને લાયક કર્મો ભણી ધ્યાન લગાડે છે. સિકંદર બાદશાહ એવા પ્રકારનો પુરુષ હતો. એશીઆ ઉપર સ્વારી કરવા નીકળવાને રાજધાનીમાંથી બહાર પડતી વેળાએ તેની મહેરબાનીવાળા સરદાર આંતિપાતર અને પાર્થિનિઓએ સૂચના કરી કે, આપ ધણે આઘે અને મોટા જોખમની સ્વારીમાં જવાના છે, માટે પહેલાં લગ્ન કરીને ગાદીના વારસની કંઈ જોડવણ કરીને પછીથી જે કરવું હોય તે કરો તો સાઈં. એ ઉપરથી સિકંદરે એવો જવાબ દીધો કે “મારા બાપે આવડું મોટું લશ્કર યુદ્ધપયોગી કરી રાખ્યું છે. તેને એમને એમ રાખીને દહાડા કહડાવવા અને મારે લગ્ન કરીને છોકરો થવાની વાટ જોતાં એથી રહેવું એ મહા શરમ ભરેલું છે. માટે હું કદી તેમ કરવાનો નથી.” એ જવાબ સિકંદરને શોભા આપનારો અને વિચારવંત માણસોને શિક્ષણીય છે. દુનિયામાં મોટપણ મેળવવાને માટે એવી રીતના કેટલાક અસાધારણ ગુણ માણસમાં હોવા જોઈએ.

પહેલા ભાગની સમાપ્તિમાં કહ્યા પ્રમાણે મોટું લશ્કર લઈને સિકંદર બાદશાહ એશીઆખંડ ઉપર સ્વારી કરવાને ચાલતો થયો. તેના હાથ નીચેના સરદારો માંહેના ધણા ખરા પચાસ વર્ષની ઉપરના, ધણી લડાઈઓમાં જીત પામેલા, શૂરા, અને ગંભીર હતા. પાયદળની સરદારી પાર્થિનિઓને આપી હતી.

અને તેના છોકરા ક્ષિપ્રોટાસના હાથ નીચે ૧૮૦૦ સ્વાર હતા. કાલાસ નામના સરદારને હસ્તક પણ તેટલીજ સંખ્યા થિસ-લીના સ્વારની કરી હતી. વળી એ વગર જુદા જુદા સંસ્થાન ભણીથી આશરે ૬૦૦ સ્વાર હતા, તેનું ઉપરીપણું જેનું તેની પાસે રાખ્યું હતું. એ સર્વે સરદારો સિકંદર બાદશાહને સારી સલાહ આપતા અને તેના અર્ધા શુકનને તાબે રહેતા હતા, અને એવાતો સ્વામિભક્ત હતા કે પોતાના બાદશાહને જય મેળવી આપવામાં પોતાનું સર્વસ્વ ખોવાની દરકાર રાખતા નહિ. સિકંદર સરખા શૂરા અને વિચારવંત બાદશાહને આવા નિમક હલાલ સરદારો મળ્યા એટલે હવે તેને ફતેહ મેળવવામાં અડચણ શેની રહે ?

યુરોપ અને એશીઆખંડની વચ્ચે હેલિસ્પાંટ (હાર્ડનહસ) નામે ભૂમધ્ય સમુદ્રનો એક કાંટો છે. તેને કાંઠે સિકંદર લશ્કર સહવર્તમાન આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તે કાળની રીતિ પ્રમાણે પોતે એશીઆખંડમાં ક્ષેમ કુશળ પહોંચવાસાથે તથા ત્યાં ફતેહ મેળવાસાથે અનેક દેવોની આરાધના કરી તથા તે સંબંધી જે સંસ્કાર કરવાના હતા તે મનઃપૂર્વક કરીને પછી સૈન્ય સહિત વહાણમાં બેઠો. અને પછી એટલો ઉતાવળો થયો કે પોતાનું વહાણ જલદી ચલાવવાસાથે પોતાને હાથે હથેલાં (ચાટવા) મારવા લાગ્યો. વચ્ચે આવી પોહોંચ્યા પછી નેપચ્યુન* નામે જળદેવને તે લોકો માનતા હતા, માટે એક બળદનો વિધિપૂર્વક ભોગ આપ્યો. એટલામાં એશીઆખંડનો કિનારો નજીક આવવા લાગ્યો, તે જોઈને તેને પરમ સંતોષ થયો. પછી મછવો છેક કિનારે લાગતાંજ તેણે પોતાનો જીવો પોશાક પહેરી, સર્વ આયુધ બાંધ્યાં. અને ઈશ્વરનું રમરણ કરીને અહીંઆ નક્કી ફતેહ મળશે, એવી ખાતરીથી એશીઆખંડના કાંઠા ઉપર પગ મૂક્યો, તેની પાછળ બધું લશ્કર ઉતર્યું. એ સ્વારીમાં પોતાને જય મળવાની સિકંદરને એટલી તો પક્કી ખાતરી હતી કે તેણે પો-

* એને હિંદુઓ વરુણને નામે ઓળખે છે.

તાના જલકરનેસાર એક મહિનો ચાલે એટલીજ ખોરાકી અને માત્ર ૭૦ ટાલેન્ટ રોકડા રાખ્યા હતા. તેણે એવો વિચાર રાખ્યો હતો કે એકાદ નવો પ્રદેશ આપણે હાથ લાગી જશે તો પછી આપણે કોઈ વાતની અડચણ પડશે નહિ.

એશીઆખંડમાં હેલિસ્પાંટને કિનારે નાના નાના ધણુ દેશો હતા, તેમાંના ધણુ ખરા જંગલી-લોકોથી ભરેલા હતા અને તેમણે ઈરાણના બાદશાહ ડરાયસનું સ્વામિત્વ કબૂલ કરેલું હતું. તેમણે જ્યારે સિકંદર બાદશાહની સ્વારીને એકાએક અણચિતી આવેલી જોઈ ત્યારે છેકજ ચક્રિત થઈ જઈને તેને તાબે થયા. તેથી આજે આ દેશ તો કાલે ખીજો દેશ એ પ્રમાણે દિનપ્રતિદિન પોતાની સત્તા વધારતો ચાલ્યો. એ સમાચાર ડરાયસના આજુ-આજુના સરદારોએ જાણ્યા હતા, તોપણ સિકંદરની સામે થવાની તેમની છાતી ચાલી નહિ. વળી આ શૂરા બાદશાહે પોતાના શૂરાતન ભરેલાં ભાષણથી સીપાઈઓને એવું તો શૂર અડવ્યું હતું, કે તે જ્યારે લડાઈને માટે નીકળ્યા ત્યારે તલમાત્ર પણ ડરેલા દેખાતા ન હતા. આપણને ખચિત અને મહજમાં કૂતેહ મળશે એવી આશા તેમના અહેરા ઉપર કુદરતી રીતે નજરે પડતી હતી. એવી રીતે આગળ ચાલતાં જ્યારે લાંપસાકસ શહેર પાસે આવ્યા ત્યારે ખબર થઈ કે તેમાંના લોકો તોફાન કરીને અડચણ કરવાનો ઈરાદો રાખે છે, તે પરથી તે શહેરને જમીનદોસ્ત કરી નાખવાનો ઠરાવ કર્યો. પણ તે શહેરમાં આનાકિસમિનીસ નામે એક મહા વિદ્વાન્ પુરુષ રહેતો હતો, અને તેના ઉપર ફિલિપ રાજાનું ધણું હેત હતું. તે કેટલાએક વખત સુધી સિકંદરની શિક્ષક હતો, તેથી બાદશાહ તેને પૂજ્ય ગણતો હતો. એ વિદ્વાન્ પુરુષ કોઈ જરૂરના કામસાર પોતાની બહુ આવે છે એવું તેણે દીઠું. તે ઉપરથી તેના મનમાં આવ્યું કે, લાંપસાકસ શહેરને નાશ કરવા બાબતના વિચારને બંધ રખાવવાસાર આવે છે, માટે નજીક આવતાં સિકંદરે સમ ખાઈને કહ્યું કે “તમે જે મને

હમણા કહેવાના છે, તે હું કદી માનવાનો નથી.” એ સાંભળીને પેલો ચતુર વિદ્વાન્ બોલ્યો. “મહારાજ હું આપના વિચારને મલતો છું, એટલીજ મારી વિનતિ છે કે લાંપસાકસનો એવો નાશ કરી નાખો કે તેની નિશાની પણ રહે નહિ. એ શબ્દો સાંભળીને સિકંદર ઘણો અચંચામાં પડ્યો, અને તે શહેરને ઉજડ કરવાનો વિચાર માંડીવાળ્યો. એવી રીતે તદ્દખીરના બોલોથી તે વિદ્વાને પોતાના શહેરનો બચાવ કર્યો. એમાં આના-કિસમિનીસેની સમયસૂચકતા અને ચતુરાઈ આશ્ચર્યકારક છે.”

સિકંદર સાંથી નીકળ્યો તે ઈલિયન*પ્રાંતના ક્રિનિયા ખરગણા માંહેની ગ્રાનીકસ નામે એક મોટી નદીને કાંઠે આવી પહોંચ્યો. ત્યારે પેલી તરફને કાંઠે ડરાયસના તાખાના સુબેદારો અને કેટલાએક સરદારો પાયદળ અને દશ હજાર સ્વાર સાથે તૈયાર થઈને ઉભા હતા. તેઓમાં મેમનન નામે એક સરદાર ઘણો જુનો અને મોટો અનુભવી હતો, તેણે એવી સલાહ આપી કે શત્રુ ઉપર એકદમ હુમલો કરવો આપણને હાલમાં ઘટારત નથી પણ આપણામાંથી કેટલાએક સરદારોએ એ ઉતર્યોએ તે ભાગમાં જઈને તેની ખોરાકીનો ખુટકો પાડવો, એટલે તે ગભરાઈને પાછો જશે અને ફરીને આણીમેર આવવાનું નામ પણ નહિ દે. એ સલાહ વાળખી હતી તોપણ તેમાંના ખીજ સરદારોને ગમી નહિ તેથી ક્રિનિયાના સુખા આસિતિને ખુદી રીતે કહ્યું કે એ સલાહ મારે ખીલકુલ નાકબૂલ છે, અને ચીક લોકો મારા તાખાનાનો મુલક હતી લેવાના વિચારમાં છે, તેમને પાછા હડાવી મૂકવામાં એક પળની પણ ઢીલ કરવાનો નથી. ખીજે એક જણ તો એવું બોલ્યો કે, આ હિંગામ ઘણા દિવસ લંબાવીને ડરાયસના લશ્કરમાં પોતાનું ડોઝરું ભરવાસાર એવી રડતી મસલત એ આપે છે. વાસ્તવિક જોતાં એ મેમનન મોટો જોદ્દા અને પોતાના ઘણીનો

* એ શહેરમાં, ઈલીયડ નામની પ્રખ્યાત ઓપડીમાં વર્ણવાયલા મહારથી એકિલિઝની કચ્છર હતી તેને સિકંદર આ મેળા નમ્યો અને તેનાં વખાણુ કર્યાં હતાં.

ખરે હિતેચ્છક હતો તેથી ડરાયસની તેના ઉપર ઘણી મેહેર-રખાની હતી. પરંતુ માણસની પરીક્ષા બધાને એક સરખી ન હોવાથી એવા મોટા માણસોને અલ્પમતિ માણસોના મોઢાની નિંદા ખમવી પડે છે, તેનો ઉપાય નથી. એવી રીતે મેમનનની સલાહ એક બાબુએ રહી ને બીજાઓના વિચાર પ્રમાણે એકદમ સામા ઊભા રહીને યુદ્ધ કરવાનો ઠરાવ થયો.

એગ્રાનીકસ નદીના પેલા કાંઠાની હકીગત થઈ. આ કાંઠે સિકંદરના લશ્કરમાં પણ મોટી ગડબડ મચી રહી હતી. તે નદી ઘણી મોટી જાણી હતી તથા તેની માહિતી કાઠનેજ નહોતી. તેને લીધે હવે શું કરવું તે બાબત મોટા મોટા લોકોમાં ઘણો મતભેદ પડ્યો હતો, તેની સર્વ હકીગત આપવાની આ ઠેકાણે જગા નથી. તથાપિ તેમાંના મુખ્ય સિકંદર અને પાર્થિવો વચ્ચે જે પત્ર વ્યવહાર એ બાબત ચાલ્યો, તે સંક્ષેપમાં અત્રે દાખલ કરીએ છીએ; તેથી જુદા વિચાર શું હતા અને આખર શું થયું તે સહજ સમજાશે. સિકંદરને તો તાલાવેલી લાગી રહી હતી કે હું એકદમ નદીને પેલે કાંઠે ક્યારે જઈ અને ડરાયસના લશ્કરને ક્યારે હરાવી નાખું? એ તેની વૃત્તિ પાર્થિવોના જાણવામાં આવી, પરંતુ એ ઉતાવળ આ ઠેકાણે કામની નથી એવું તેને લાગવા ઉપરથી તેણે સિકંદરને એક કાગળ લખ્યો તેનો સારાંશ—“ સાહેબ, હાલમાં જેમ આપણે નદીને આ કાંઠે લશ્કર સાથે પડેલા છીએ તેમજ કેટલાક વખત સુધી ધીરજ પકડીને પડી રહેવું ને વધારે નહિ તો આખરે આજની રાત તો રહેવુંજ જોઈએ. શત્રુ પાસે આપણા જેટલું પાયદળ નથી, એ વાત ખરી છે, તેને લીધે તેનાથી આપણા ઉપર હલ્લો થવાનો નથી એટલુંજ નહિ પણ આજની રાત તેઓ ત્યાં રહેશે પણ નહિ એમ હું ધાર છું. વળી તે અહીંથી ગૂંચા પછી આપણે લશ્કર સાથે નદી ઉતરવાનું સહેલ પડશે. એ નદી કેટલેક ઠેકાણે ઘણી ઊંડી છે, કેટલીક જગા ઉપર કિનારાને લગતી કરાડીઓ પડેલી છે, અને કેટલેક ઠેકાણે પુરાઈ

ગઇ છે. એવી જેર માહિતી વાળી નદીને પાર કરવાને જ્યેષ્ઠમં નીકળવું ઘણું લયઁર્કર છે. વળી આપણા થોડાં થોડાં માણસો ને પેલે પાર ઉતર્યા તો શત્રુઓ હથિયાર બંધ ઉમેલા છે તે તેમનો અંત લાવશે. એવી પહેલ પહેલી ને લશ્કરની દાણા દાણુ થઇ, તો આપણા લોકો હિંમત હારી જશે અને દુશ્મનને હિંમત આવશે. અને આપે મોટી કૃતેહ થવાની આશા રાખી છે, તે ફાગટ જઇને લોકોમાં ફાંસી થશે. તેનો પુખ્તવિચાર કરશો.” એ પત્ર વાંચીને તરતજ તેને સિકંદરે જવાબ લખ્યો તેની મતલબ:—“ પાર્થિવિઓ, તું જે કહે છે તે સર્વ ખરું છે, અને તેની સઘળી મતલબ હું સમજું છું. તથાપિ તુંજ ને કે, હેલિસ્પાંટ સરખા મોટા સમુદ્રને ઓળંગીને આવવાને આપણે બીધા નહિ; તો આ નાના સારખા વેહેળાને ઉતરવાનેસાર આટલા બધા વિચારમાં પડવું અને બીવું એ શરમ ભરેલું નથી કે? ગમે તેવું સંકટ આવી પડે તોપણ તેમાંથી પાર પડવાની મારી હિંમત અને માસિડોનિયન લોકોના શૂરાતનનો વિચાર મનમાં લાવ્યા પછી, એમ કાન ઢાળીનેપડી રહેવામાં આજસાઈ છે, એવું તને પણ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ.” એવી રીતે કાગળપત્રો થઈ રહ્યા પછી સિકંદરે શત્રુ ઉપર ચાલી જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એવી રીતે સર્વ તૈયારી થઇ. સિકંદરે પોતાનો થોડો મં-
ગાવ્યો તેને ઉપર સ્વાર થયો. પછી બધા લશ્કરને હારબંધ ઉભું
રાખી તેની નાની નાની ટુકડીઓ કરીને નદીમાં ઝંપલાવ્યું તેની
જમણી બાજુએ સિકંદર રહ્યો અને ડાબી બાજુએ પાર્થિવિઓ
થોડ્યો. એવી રીતે તમામ લશ્કર મોટા જય શબ્દ કરતું કરતું
આણી મેર આવે છે, એવું જ્યારે ડરાયસના લશ્કરના દીઠામાં
આવ્યું ત્યારે તે લોકો તેના ઉપર તીરનો વરસાદ વરસાવવા
લાગ્યા એથી સિકંદરના લશ્કરનાં કેટલાંક માણસોને મોટાં મોટાં
જખમો લાગ્યાં ખરાં તથાપિ બાકીના લોકો તલનાત્ર પણ
બીધા નહિ. અને એકે પગલું પાછું ન ભરતાં સર્વ જણ આ
કાંઈ આવી પહોંચ્યા. તે વેળા બંને વચ્ચે મોટી લડાઇ ચાલી.

તેમાં પુહેલાં તો માસિડોનિયન લોકોની હાર થશે એવું જણાવા
 લાગ્યું એટલે સિકંદરે પોતે જતે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ આ-
 ગળ ધસીને બેચાર શબ્દોમાંજ પોતાના માણસોને એવા ઉસ-
 કેરી મૂક્યા કે તે સઘળા એકદમ વાઘની પેઠે પોતાના શત્રુ
 ઉપર તૂટી પડ્યા અને એક પળમાં તેના લશ્કરની દાણાદાણુ
 ફરી મૂકી. એ વેળાએ ડરાયસનો સરદાર મેગનન તથા તેનો
 છોકરો મરુણીઆ થઈને લડ્યા, તોપણ તેનું કંઈ આલ્યું નહિ, ને
 લોકોએ ગરદમ નાશવા લાગ્યા તે કેમે કરતાં ઉભા ન રહ્યા. એ
 અરસામાં ડરાયસનો જમાઈ સ્પિત્રોએથસ જે એઓનિઆ
 પ્રાંતનો નાયબ સુબો હતો તે પોતાની સાથે બીજા આળીસ સર-
 દારોને લઈને માસિડોનિયન લોકોની કતલ ઉડાવવા લાગ્યો, તે
 બ્યારે સિકંદરની નજરે પડ્યું ત્યારે તેને મોટો જોરસો આવીને
 એકદમ સ્પિત્રોએથસ ઉપર આવી પડ્યો. આ માસિડોનિયન બા-
 દશાહને પોતાની પાસે આવેલો જોઈને સર્વ જણ તેના ઉપર તૂટી
 પડ્યા. સિકંદર અને સ્પિત્રોએથસ એક એકને ખરછીઓ માર-
 રવા લાગ્યા. તે બંને જણા જીવવાની આશા છોડીને લડે છે, અને
 એક બીજાનો જીવ લેવાને મહા પ્રયત્ન કરે છે, એવું જોઈ પાસેના
 કેટલાએક સરદારો અચંબાથી મોઢામાં આંગળાંધાલીને ઉભા
 રહ્યા હતા, અને કેટલાએક પોતાના પક્ષને ફતેહ મળવામાટે
 પોતાના પ્રમુખ યોદ્ધાને મદદ કરતા હતા. એવું ચાલી રહ્યું છે
 એટલામાં સ્પિત્રોએથસ એક મોટી તરવાર લઈને સિકંદર ઉપર
 ધસ્યો એને તેનો એક નાનો ધા પણુ માર્યો ને ફરીને બીજી-
 વાર જેવો મોટો ઝટકો મારવા જાય છે એટલામાં સિકંદરે પોતાની
 ખરછી તેના મોઢામાં ઘોંચીને તરત પોતાના પગ આગળ ચત્તો-
 પાટ નાંખ્યો કે તરત તે ત્યાં ને ત્યાંજ મરી ગયો. એવું નજરે
 પડવાથી સ્પિત્રોએથસનો સગો ભાઈ રોસાસેસ હાથમાં એક
 મોટી ફરશી લઈને સિકંદર ઉપર ધસ્યો ને તે માંથા ઉપર મારી;
 પણ નિમાળાને અડકીને ખશી ગઈ, તેથી વધારે ઉસ્કેરાઈને
 ફરીથી મારવાસાર ઉગામી, એટલામાં સિકંદરના સરદાર

ગઇ છે. એવી ગેર માહિતી વાળી નદીને પાર કરવાને જોઈકદમ નીકળવું ધણું લયંકર છે. વળી આપણા થોડાં થોડાં માણસો જો પેલે પાર ઉતર્યા તો શત્રુઓ હથિયાર બંધ ઉમેલા છે તે તેમનો અંત લાવશે. એવી પહેલ વહેલી જો લશ્કરની દાણા દાણુ થઇ, તો આપણા લોકો હિંમત હારી જશે અને દુશ્મનને હિંમત આવશે. અને આપે મોટી ક્ષતેહ થવાની આશા રાખી છે, તે ફેાગટ જઇને લોકોમાં હાંસી થશે. તેનો પુખ્તવિચાર કરશો.” એ પત્ર વાંચીને તરતજ તેને સિકંદરે જવાબ લખ્યો તેની મતલબ:—“ પાર્થિવિઓ, તું જે કહે છે તે સર્વ ખરું છે, અને તેની સઘળી મતલબ હું સમજું છું. તથાપિ તું જો કે, હેલિસ્પાંટ સરખા મોટા સમુદ્રને ઝાળંગીને આવવાને આપણે બીધા નહિ; તો આ નાના સારખા વેહેળાને ઉતરવાનેસાર આટલા બધા વિચારમાં પડવું અને બીવું એ શરમ લરેલું નથી કે? ગમે તેવું સંકટ આવી પડે તોપણ તેમાંથી પાર પડવાની મારી હિંમત અને માસિડેનિયન લોકોના શૂરાતનનો વિચાર મનમાં લાવ્યા પછી, એમ કાન ઢાળીનેપડી રહેવામાં આગસાર્થ છે, એવું તને પણ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ.” એવી રીતે કાગળપત્રો થઈ રહ્યા પછી સિકંદરે શત્રુ ઉપર ચાલી જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એવી રીતે સર્વ તૈયારી થઇ. સિકંદરે પોતાનો ઘોડો મંગાવ્યો તેને ઉપર સ્વાર થયો. પછી બધા લશ્કરને હારબંધ ઉભું રાખી તેની નાની નાની ટુકડીઓ કરીને નદીમાં ઝંપલાવ્યું તેની જમણી બાજુએ સિકંદર રહ્યો અને ડાબી બાજુએ પાર્થિવિઓ ચાલ્યો. એવી રીતે તમામ લશ્કર મોટા જય શબ્દ કરતું કરતું આણી મેર આવે છે, એવું જ્યારે ડરાયસના લશ્કરના દીઠામાં ચાલ્યું ત્યારે તે લોકો તેના ઉપર તીરનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા એથી સિકંદરના લશ્કરનાં કેટલાંક માણસોને મોટાં મોટાં જખમો લાગ્યાં ખરાં તથાપિ બાકીના લોકો તલમાત્ર પણ બીધા નહિ. અને એકે પગલું પાછું ન લરતાં સર્વ જણ આ કાંઈ આવી પહોંચ્યા. તે વેળા જને વચ્ચે મોટી લડાઇ ચાલી.

તેમાં પૂહેલાં તો માસિડોનિયન લોકોની હાર થશે એવું જણાવા લાગ્યું એટલે સિકંદરે પોતે જાતે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ આગળ ધસીને એવાર શબ્દોમાંજ પોતાના માણસોને એવા ઉસકેરી મૂક્યા કે તે સઘળા એકદમ વાઘની પેઠે પોતાના શત્રુ ઉપર તૂટી પડ્યા અને એક પળમાં તેના લશ્કરની દાણાદાણુ કરી મૂકી. એ વેળાએ ડરાયસનો સરદાર મેમનન તથા તેનો છોકરો મરુણીઆ થઈને લડ્યા, તોપણ તેનું કંઈ આલ્યું નહિ, ને લોકો ચોગરદમ નાશવા લાગ્યા તે કેમે કરતાં ઉભા ન રહ્યા. એ આરસામાં ડરાયસનો જમાઈ સ્પિત્રોએથસ જે એઓનિઆ પ્રાંતનો નાયબ સુબો હતો તે પોતાની સાથે બીજા ચાળીસ સરદારોને લઈને માસિડોનિયન લોકોની કતલ ઉડાવવા લાગ્યો, તે બ્યારે સિકંદરની નજરે પડ્યું ત્યારે તેને મોટો જોશો આવીને એકદમ સ્પિત્રોએથસ ઉપર આવી પડ્યો. આ માસિડોનિયન આદશાહને પોતાની પાસે આવેલો જોઈને સર્વ જણ તેના ઉપર તૂટી પડ્યા. સિકંદર અને સ્પિત્રોએથસ એક એકને ખરછીઓ મારવા લાગ્યા. તે બંને જણા જીવવાની આશા છોડીને લડે છે, અને એક બીજાનો જીવ લેવાને મહા પ્રયત્ન કરે છે, એવું જોઈ પાસેના કેટલાએક સરદારો અત્યંત્યાથી મોઢામાં આંગળાંધાલીને ઉભા રહ્યા હતા, અને કેટલાએક પોતાના પક્ષને ફતેહ મળવામાટે પોતાના પ્રમુખ યોદ્ધાને મદદ કરતા હતા. એવું ચાલી રહ્યું છે એટલામાં સ્પિત્રોએથસ એક મોટી તરવાર લઈને સિકંદર ઉપર ધસ્યો અને તેનો એક નાનો ધા પણ માર્યો ને ફરીને બીજાવાર જેવો મોટો ઝટકો મારવા જાય છે એટલામાં સિકંદરે પોતાની ખરછી તેના મોઢામાં ઘોંચીને તરત પોતાના પગ આગળ ચતોપાટ નાંખ્યો કે તરત તે છાં ને ત્યાંજ મરી ગયો. એવું નજરે પડવાથી સ્પિત્રોએથસનો સગો ભાઈ રોસાસેસ હાથમાં એક મોટી ફરશી લઈને સિકંદર ઉપર ધસ્યો ને તે માંથા ઉપર મારી; પણ નિમાળાને અડકીને ખશી ગઈ, તેથી વધારે ઉસ્કેરાઈને ફરીથી મારવાસાર ઉગામી, એટલામાં સિકંદરના સરદાર

ગઇ છે. એવી ગેર માહિતી વાળી નદીને પાર કરવાને એકદમ નીકળવું ધણું લયંકર છે. વળી આપણા થોડાં થોડાં માણસો જો પેલે પાર ઉતર્યા તો શત્રુઓ હથિયાર બંધ ઉમેલા છે તે તેમનો અંત લાવશે. એવી પહેલ વહેલી જો લશ્કરની દાણા દાણ થઇ, તો આપણા લોકો હિંમત હારી જશે અને દુશ્મનને હિંમત આવશે. અને આપે મોટી ક્ષતેહ થવાની આશા રાખી છે, તે ફેગટ જઇને લોકોમાં હાંસી થશે. તેનો પુખ્તવિચાર કરશો.” એ પત્ર વાંચીને તરતજ તેને સિકંદરે જવાબ લખ્યો તેની મતલબ:—“ પાર્થિવિઓ, તું જે કહે છે તે સર્વ ખરું છે, અને તેની સઘળી મતલબ હું સમજું છું. તથાપિ તુંજ જે કે, હેલિસ્પાંટ સરખા મોટા સમુદ્રને ઝાળંગીને આવવાને આપણે બીધા નહિ; તો આ નાના સારખા વેહેળાને ઉતરવાનેસાર આટલા બધા વિચારમાં પડવું અને બીવું એ શરમ ભરેલું નથી કે? ગમે તેવું સંકટ આવી પડે તોપણ તેમાંથી પાર પડવાની મારી હિંમત અને માસિડોનિયન લોકોના શૂરાતનનો વિચાર મનમાં લાવ્યા પછી, એમ કાન ઢાળીનેપડી રહેવામાં આગસાઈ છે, એવું તને પણ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ.” એવી રીતે કાગળપત્રો થઈ રહ્યા પછી સિકંદરે શત્રુ ઉપર ચાલી જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એવી રીતે સર્વ તૈયારી થઇ. સિકંદરે પોતાનો થોડો મંચાવ્યો તેને ઉપર સ્વાર થયો. પછી બધા લશ્કરને હારબંધ ઉભું રાખી તેની નાની નાની ટુકડીઓ કરીને નદીમાં ઝંપલાવ્યું તેની જમણી બાજુએ સિકંદર રહ્યો અને ડાબી બાજુએ પાર્થિવિઓ ચાલ્યો. એવી રીતે તમામ લશ્કર મોટા જય શબ્દ કરતું કરતું આણી મેર આવે છે, એવું જ્યારે ડરાયસના લશ્કરના દીઠામાં આવ્યું ત્યારે તે લોકો તેના ઉપર તીરનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા એથી સિકંદરના લશ્કરનાં કેટલાંક માણસોને મોટાં મોટાં જખમો લાગ્યાં ખરાં તથાપિ બાકીના લોકો તલમાત્ર પણ બીધા નહિ. અને એકે પગલું પાછું ન ભરતાં સર્વ જણ આ કાંઈ આવી પહોંચ્યા. તે વેળા બંને વચ્ચે મોટી લડાઇ ચાલી.

તેમાં પૂહેલાં તો માસિડોનિયન લોકોની હાર થશે એવું જણાવા લાગ્યું એટલે સિકંદરે પોતે જતે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ આગળ ધસીને બેચાર શબ્દોમાંજ પોતાના માણસોને એવા ઉસકેરી મૂક્યા કે તે સઘળા એકદમ વાઘની પેઠે પોતાના શત્રુ ઉપર તૂટી પડ્યા અને એક પળમાં તેના લશ્કરની દાણાદાણ કરી મૂકી. એ વેળાએ ડરાયસનો સરદાર મેમનન તથા તેનો છોકરો મરુણીઆ થઈને લડ્યા, તોપણ તેનું કંઈ ચાલ્યું નહિ, ને લોકોએ ગરદમ નાશવા લાગ્યા તે કેમે કરતાં ઉભા ન રહ્યા. એ અરસામાં ડરાયસનો જમાઈ સ્પિત્રોબેથસ જે એઓનિઆ પ્રાંતનો નાયબ સુબો હતો તે પોતાની સાથે બીજા ચાળીસ સરદારોને લઈને માસિડોનિયન લોકોની કતલ ઉડાવવા લાગ્યો, તે બ્યારે સિકંદરની નજરે પડ્યું ત્યારે તેને મોટો બેસ્સો આવીને એકદમ સ્પિત્રોબેથસ ઉપર આવી પડ્યો. આ માસિડોનિયન બાદશાહને પોતાની પાસે આવેલો બેઠને સર્વ જણ તેના ઉપર તૂટી પડ્યા. સિકંદર અને સ્પિત્રોબેથસ એક એકને બરછીઓ મારવા લાગ્યા. તે બંને જણા જીવવાની આશા છોડીને લડે છે, અને એક બીજાનો જીવ લેવાને મહા પ્રયત્ન કરે છે, એવું બેઠ પાસેના કેટલાએક સરદારો અત્યંતથી મોઢામાં આંગળાંધાલીને ઉભા રહ્યા હતા, અને કેટલાએક પોતાના પક્ષને ફતેહ મળવામાટે પોતાના પ્રમુખ યોદ્ધાને મદદ કરતા હતા. એવું ચાલી રહ્યું છે એટલામાં સ્પિત્રોબેથસ એક મોટી તરવાર લઈને સિકંદર ઉપર ધસ્યો અને તેનો એક નાનો ધા પણ માર્યો ને ફરીને બીજા તરવાર જેવો મોટો ઝટકો મારવા બંધ છે એટલામાં સિકંદરે પોતાની બરછી તેના મોઢામાં ઘોંચીને તરત પોતાના પગ આગળ ચતોપાટ નાંખ્યો કે તરત તે ભાંગી ને ત્યાંજ મરી ગયો. એવું નજરે પડવાથી સ્પિત્રોબેથસનો સગો ભાઈ રોસાસેસ હાથમાં એક મોટી ફરશી લઈને સિકંદર ઉપર ધસ્યો ને તે માંથા ઉપર મારી, પણ નિમાળાને અડકીને ખસી ગઈ, તેથી વધારે ઉસ્કેરાઈને ફરીથી મારવાસાર ઉગામી, એટલામાં સિકંદરના સરદાર

કોના મનમાં એવો વિચાર ઘણીએકવાર આવતો નથી. આ લૂંટમાં જે સોનારૂપાનાં થાળા વગેરે વાસણો હતાં, તે અને નાના મોટા કીમતી પડદા વગેરે મોજ શોખનો સામન પોતાની માને મોકલાવ્યો. તે જોઈને તેને કેટલો સતોષ થયો હશે વાં ?

ગ્રાનીકસની લડાઈમાં સિકંદરની જે જીત થઈ, તે વડે તેની બહાદુરીનાં ચારેમેર વખાણુ થવા લાગ્યાં અને બધા લોકો તેનું નામ સાંભળીને કાંપવા લાગ્યાં. તે ત્યાંથી નીકળેલો ડરાય-સની પશ્ચિમ સરહદ ઉપર સમુદ્ર કાંઠે સાર્ડિસ નામે મજબૂત શહેર આગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ તેની સ્વારી દેખતાંજ માંહેના લોકો લયલીત થઈને તેને શરણુ આપ્યા. તેથી સિકંદરે તેને તલમાત્ર પણ ધમ્મ ન કરતાં તેના ઉપર પોતાનો અમલ બેસાડ્યો. અને આગલા વહીવટ પ્રમાણુ અમલ કરવાનો ઠરાવ કરીને ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. તે ચોથે દહાડે એફ્રિસસ આગળ આવ્યો, ત્યાં તેને કોઈએ હરકત કરી નહિ. તેથી તે શહેર ઝટ સ્વાધીન થયું, અને લાગલીજ ત્યાં દુવાઈ ફેરવી કે જે રાજ્યભાગ તમે આજ સુધી ડરાયસને આપતા હતા તે હવેથી ડાયના દેવીના ભંડારમાં ભરવો. તે પ્રમાણુ ત્યાંના લોકો વર્તવા લાગ્યા. અહીંની ડાયનાદેવીનું દેવાલય સિકંદર બાદશાહના જન્મનીજ રાત્રે બળીજવા વિષે પાછળ લખવામાં આવેલું છે. તે ત્યાંના લોકોએ ફરીને બાંધવા માંડીને મોટો ભાગ બાંધી નાંખ્યો હતો, તે સિકંદરે જાતે જામને જોયું. ત્યાં તે કામ ઉપર મુખ્ય કારીગર ડિનોક્રટિસ નામે હતો તેની હુશીઆરી જોઈને બાદશાહ ઘણો અજળ થયો. અને કેટલાક વખત પછી એજ કારીગરને ઈજ્જત દેશમાંનું આલેકઝાંદ્રિયા (સિકંદરીઆ) શહેર બાંધવાનું કામ સોંપ્યું હતું. એ દહેજ બાંધવામાં તે લોકોએ લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યા હતા. અને બીજા ખર્ચવાની ગોઠવણુ કરી રાખી હતી. એ સધળા પૈસા હું આપું છું અને માફ નામ તે દેવલપર કોતરાવે એવું સિકંદરે તેમને ઘણા આગ્રહથી કહ્યું, પણ તે તેમને લગારે પસંદ પડ્યું નહિ. પણ બાદશાહને ગુસ્સો ન થઈતાં એ વાત કેમ

ઉઠાવી દેવી તેના વિચારમાં પડ્યા. ત્યારે તેમાંના જે ડાહ્યા અને ચતુર હતા તેમણે આગળ નીકળીને બાદશાહને કહ્યું કે, “ મહારાજ, એક દેવે બીજા દેવનું દેવળ બાંધવાનું શોભતું નથી. ” એ બોલથી બાદશાહ મનમાં ખુશ થઈને છાનો રહ્યો અને તે વિચાર છોડી દીધો. એ ઉપલી વાત ઉપરથી સિકંદરની માનતૂણા અને પેલા ચતુર પુરુષમાં સમયોચિત્ત બાષણ કરવાનું સામર્થ્ય જણાઈ આવે છે.

સિકંદર એફ્રિસસમાં હતો ત્યાંજ તેને થેલ્સ અને માગને શિયા શહેરના લોકો ભણીથી વધીએ આવી મળ્યા ને તેણે તેનું સ્વામિત્વ કબૂલ કર્યું. પછી તેની સ્વારી મિશ્રિતમ શહેર ભણી આવી. ત્યાંના લોકો મોટા અભિમાની હતા અને માનતા હતા કે આપણને ડરાયસ ભણીથી જોમએ તેટલી અને જોમએ ત્યારે મદદ મળશે. તે ઉપરથી તેઓ શહેરના દરવાજા બંધ કરીને નીરાંતે બેઠા. તે શહેરની પાસે ઈરાની સરકારનું એક નાનું સરખું અરમાર પણ હતું. તેના ઉપર તે લોકોને સંપૂર્ણ ભરોસો હતો. તે બર લાવવાને તે અરમારે કેટલીક મહેનત કરી જોમ પણ તે સફળ થઈ નહિ એટલુંજ નહિ પણ તેને ઉલટું સિકંદરની બીકથી નાશી જવું પડ્યું. એ શહેરમાં ગ્રાનીકસની લડાઈમાંથી નાશી આવી ને પેલો અનુભવી સરદાર મેમનન પોતાનાં કેટલાંક માણસો સાથે મોટા બંદોબસ્તથી કિલ્લામાં રહ્યો હતો. તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે, થાય તેટલી મહેનત કરીને તેનો બચાવ કરવો. વળી શહેરની ચારે તરફ એક મોટી મજબૂત ભીંત હતી, તથા માંહેના લોકોને ઘણા દિવસ પહેાંચે એટલી ખોરાકી પણ હતી. તે સર્વની સિકંદરને ખબર હતી તોપણ તેણે પોતાની ચાલ છોડી નહિ ને એકદમ હલ્લો કરીને તે ભીંતને ગોટાં મોટાં ગત્તારાં પાડ્યાં અને અંદર પેસેવાનો પોતાના લોકોને હુકમ કર્યો. તેને અનુસરીને કેટલીકવાર માંહે પેલા ખરા પણ માંહેના લોકોની સંપૂર્ણ તૈયારીને લીધે તેમને પાછું હઠવું પડ્યું; તથાપિ આખરે તેણે પોતાની બહાદુરીનો પ્રતાપ તેના ઉપર બેસાડ્યો. બહારથી

હુમલો પકરનારાઓની ચમત્કારિક હિંમત જોઈને માંહેના લોકો
ગભરાયા અને સિકંદરના લશ્કરને તાબે થવાને કબૂલ થયા;
તેમને બાદશાહે તેના ગુન્હાની માફી આપીને ઘણી મેહેરબાની
ખતાવી. તેથી તેઓ ઘણા ખુશી થયા. આ ઠેકાણે જે પર-
દેશીઓ માલમ પડ્યા તેનેજ માત્ર ગુલામ કરીને વેચ્યા. આ-
હિંગામમાં પેલો મેમનન પોતાના લોકો સાથે છાનો માનો ની-
કળી નાઠો.

એવી રીતે મિલિતસ હસ્તગત કર્યા પછી સિકંદર કા-
રિઆ દેશમાંનું હાલિકારનાસસ શહેર લેવાને ગયો. તે શહેરની
આબુબાબુ સારો મજબુત કોટ અને ઘણો મજબુત કિલ્લો
હતો. તેમાં પેલો ડરાયસની મેહેરબાનીવાળો શૂરો સરદાર
મિલિતસથી નાશી આવીને પોતાનાં વીણી કાઢેલાં માણસો
સાથે એમાં ઘણા બંદોબસ્તથી રહ્યો હતો; અને આ ઠેકાણે પો-
તાની બહાદૂરી અને રાજ્યનિક્ષા ખતાવી આપવાનું તેના મનમાં
હતું. માટે કિલ્લાના બચાવસાર પોતાના બુદ્ધિબળની આ ઠેકાણે
બેહદ યુક્તિઓ કામે લગાડી હતી, તે કામમાં તેને એફિઆલતીસ
નામે બીજા એક સરદારે ઘણી મદદ કરી હતી. એવી રીતે
બહારથી સિકંદરના લશ્કરે પણ ઘેરો ઘાલવામાં બેહદ ચતુરાઈ
વાપરી હતી. તેમણે કોટ બહારની બાહીને કેટલેક ઠેકાણેથી
પુરી નાંખીને ભીંત પાડવાના લડાઈનાં યંત્રો (હમાર) ભીંતને
ચડાવી દીધાં હતાં. તેનો માંહેનાં લોકોએ આગ લગાડીને નાશ
કર્યો. વળી માસિડોનિયનો પોતાના ઓળરોવડે મહા મેહેનતે
કોટને બાકોરાં પાડીને અંદર દાખલ થયા અને જોવા લાગ્યા તો
તેની પાછળ બીજા ભીંત જાણે હમણાંજ ભોંયમાંથી નીકળી
આવી એમ નજરે પડ્યું! એ ભીંત અર્ધ ગોળાકૃતિની આંધેલી
હતી. અને તે ઉપર મોટા મોટા ખુરજો હતા. તે ઉમર ઉભા રહીને
માંહેના લોકોએ બહારના લોકો ઉપર બાણનો વરસાદ વંરસાવી મૂ-
ક્યો. તેથી તેના ઘણા જણ મરી ગયા. જે પ્રમાણમાં કોટની મજ-
બૂતી હોય છે તે પ્રમાણમાં અંદરના લોકોની હિંમત વધારે ઓછી

ઉડાવી દેવી તેના વિચારમાં પડ્યા. ત્યારે તેમાંના જે ડાહ્યા અને ચતુર હતા તેમણે આગળ નીકળીને બાદશાહને કહ્યું કે, “ મહારાજ, એક દેવે બીજા દેવનું દેવળ બાંધવાનું શોભતું નથી. ” એ બોલથી બાદશાહ મનમાં ખુશ થઇને છાતો રહ્યો અને તે વિચાર છોડી દીધો. એ ઉપલી વાત ઉપરથી સિકંદરની માનતૂણા અને પેલા ચતુર પુરુષમાં સમયોચિત્ત બાષણ કરવાનું સામર્થ્ય જણાઇ આવે છે.

સિકંદર એફ્રિસસમાં હતો ત્યાંજ તેને થેલ્સ અને માગને શિયા શહેરના લોકો ભણીથી વકીલો આવી મળ્યા ને તેણે તેનું સ્વામિત્વ કબૂલ કર્યું. પછી તેની સ્વારી મિલિતસ શહેર ભણી આવી. ત્યાંના લોકો મોટા અભિમાની હતા અને માનતા હતા કે આપણને ડરાયસ ભણીથી જોઇએ તેટલી અને જોઇએ ત્યારે મદદ મળશે. તે ઉપરથી તેઓ શહેરના દરવાજા બંધ કરીને નીરાંતે બેઠા. તે શહેરની પાસે ઈરાની સરકારનું એક નાવું સરખું અરમાર પણ હતું. તેના ઉપર તે લોકોને સંપૂર્ણ ભરોસો હતો. તે બર લાવવાને તે અરમારે કેટલીક મહેનત કરી જોઇ પણ તે સફળ થઇ નહિ એટલુંજ નહિ પણ તેને ઉલટું સિકંદરની બીકથી નાશી જવું પડ્યું. એ શહેરમાં ગ્રાનીકસની લડાઇમાંથી નાશી આવી ને પેલો અનુભવી સરદાર મેમનન પોતાનાં કેટલાંક માણસો સાથે મોટા બંદોબસ્તથી કિલ્લામાં રહ્યો હતો. તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે, થાય તેટલી મહેનત કરીને તેનો બચાવ કરવો. વળી શહેરની ચારે તરફ એક મોટી મજબૂત ભીંત હતી, તથા માંહેના લોકોને ઘણા દિવસ પહેાંચે એટલી ખોરાકી મળ્યું હતી. તે સર્વની સિકંદરને ખબર હતી તોપણ તેણે પોતાની ચાલ છોડી નહિ ને એકદમ હલ્લો કરીને તે ભીંતને મોટાં મોટાં ગચ્ચારાં પાડ્યાં અને અંદર પેસેવાનો પોતાના લોકોને હુકમ કર્યો. તેને અનુસરીને કેટલીકવાર માંહે પેલા ખરા પણ માંહેના લોકોની સંપૂર્ણ તૈયારીને લીધે તેમને પાછું હઠવું પડ્યું; તથાપિ આખરે તેણે પોતાની બહાદુરીનો પ્રતાપ તેના ઉપર બેસાડ્યો. બહારથી

હુમસો કરનારાઓની ચમત્કારિક હિંમત જોઈને માંહેના લોકો ગભરાયા અને સિકંદરના લશ્કરને તાબે થવાને કબૂલ થયા; તેમને બાદશાહે તેના ગુન્હાની માફી આપીને ઘણી મેહેરબાની બતાવી. તેથી તેઓ ધણા ખુશી થયા. આ ઠેકાણે જે પરદેશીઓ માલમ પડ્યા તેનેજ માત્ર ગુલામ કરીને વેચ્યા. આ હિંગામમાં પેલો મેમનન પોતાના લોકો સાથે છાનો માનો નીકળી નાઠો.

એવી રીતે મિલિતસ હસ્તગત કર્યા પછી સિકંદર કારિઆ દેશમાંનું હાલિકારનાસસ શહેર લેવાને ગયો. તે શહેરની આબુબાબુ સારો મજબુત કોટ અને ઘણો મજબુત કિલ્લો હતો. તેમાં પેલો ડરાયસની મેહેરબાનીવાળો શૂરો સરદાર મિલિતસથી નાશી આવીને પોતાનાં વીણી કાઢેલાં માણસો સાથે એમાં ઘણા બંદોબસ્તથી રહ્યો હતો; અને આ ઠેકાણે પોતાની બહાદૂરી અને રાજ્યનિષ્ઠા બતાવી આપવાનું તેના મનમાં હતું. માટે કિલ્લાના બચાવસાર પોતાના બુદ્ધિબળની આ ઠેકાણે બેહદ યુક્તિઓ કામે લગાડી હતી, તે કામમાં તેને એદિઆલતીસ નામે ખીજાં એક સરદારે ઘણી મદદ કરી હતી. એવી રીતે બહારથી સિકંદરના લશ્કરે પણ ઘેરો ઘાલવામાં બેહદ ચતુરાઈ વાપરી હતી. તેમણે કોટ બહારની બાહીને કેટલેક ઠેકાણેથી પુરી નાંખીને ભીંત પાડવાના લડાઈનાં યંત્રો (હમાર) ભીંતને અડાવી દીધાં હતાં. તેનો માંહેનાં લોકોએ આગ લગાડીને નાશ કર્યો. વળી માસિડોનિયનો પોતાના ઓગરોવડે મહા મેહેનતે કોટને બાકોરાં પાડીને અંદર દાખલ થયા અને જોવા લાગ્યા તો તેની પાછળ ખીજા ભીંત જાણે હમણાંજ ભોંયમાંથી નીકળી આવી એમ નજરે પડ્યું! એ ભીંત અર્ધ ગોળાકૃતિની બાંધેલી હતી. અને તે ઉપર મોટા મોટા ખુરજો હતા. તે ઉમર ઉભા રહીને માંહેના લોકોએ બહારના લોકો ઉપર બાણનો વરસાદ વરસાવી મૂક્યો. તેથી તેના ઘણા જણા મરી ગયા. જે પ્રમાણમાં કોટની મજબૂતી હોય છે તે પ્રમાણમાં અંદરના લોકોની હિંમત વધારે ઓછી

હાથ છે એવી જે કહેણી છે તે આ વેળાએ ખુશી નજરે પડી. એ ઘેરે ઘણા દહાડા સુધી પહોંચ્યો. અને તે અરસામાં તરેહ તરેહનાં અમત્કારીક સંકટો એટલાં તો આવ્યાં હતાં કે તેમાં સિકંદર સરખો હિમતવાનુ પુરુષ જે તેનો સરદાર ન હોત અને તેની જગાએ ખીજે કોઈ સાધારણ માણસ હોત તો તેની અને તેના માણસોની ક્યારનીએ દુર્દશા થઈ ગઈ હોત. પણ સિકંદરની પદ્ધતિમાં એવું બળ હતું કે તે લોકો ઉપર જેમ જેમ વધારે દુઃખો આવતાં તેમ તેમ યશપ્રાપ્તિનો ઉદ્દોગ કરવાનું તેમને વધારે શૂર ચડતું. તે વડે તેઓ જે કામમાં હાથ ધાલતા તેમાં તેમની કૃતેહ થતી. તેમજ આ વેળાએ માસિડોનિયન લોકો આગળ આપણાથી ટકાવાનું નથી એવું સમજીને મેમનન તે શહેર છોડીને છાનો માનો નીકળી ગયો. ખરે પણ તે કિલ્લામાં કેટલાં એક માણસને માટા બંદોબસ્તથી રાખી ગયો હતો, અને પોતે ત્યાંથી નીકળીને કેટલાક શ્રીમંત લોકો સાથે જળમાર્ગે પાસેજ એક કાસ નામે બેઠ હતો ત્યાં જઈને ઉતર્યો. આણીમેર સિકંદરે તે શહેરને જમીનદોસ્ત કરી નાંખ્યું. પણ કિલ્લાની ઝાઝી દરકાર રાખી નહિ. કારણ તે એવું કહેતો હતો કે આસપાસના મુલક ઉપર આપણો અમલ બેઠો એટલે કિલ્લો હાથમાં આવવાને લગાર પણ મહેનત પડવાની નથી એ તેનું કહેવું કેટલીકવારે ખરું પડ્યું.

ત્યાંથી નીકળેલો સિકંદર કુરિઆ દેશમાં આવ્યો, ત્યાંની રાણી આર્તિમેસિઆ મરી ગયા પછી તેનો લાઈ ઇદ્રિયસ રાજ્ય કરવા લાગ્યો. તથાપિ ખરું જોતાં તેના દેશ રીવાજ પ્રમાણે તે ગાદી ઇદ્રિયસની ધણીઆણી આદતે * મળવી લાયક હતી. તે ઇદ્રિયસ પછી આરોનોબેટીસ નામે એક પુરુષ ડરાયસના જેવડે તે પ્રાંત ઉપર અમલ ચલાવતો હતો, તેમાં આલિંદી નામે કિલ્લો માત્ર એના તાબામાં હતો. એવી સ્થિતિ ચાલતી હતી એટલામાં સિકંદરની સ્વારી તે દે-

* એ ઇદ્રિયસની સગી બહેન છતાં તેની સાથે પરણી હતી.

શમાં આવી પહોંચ્યાની વાત જ્યારે આદાને કાને પડી ત્યારે તે પોતાના કિલ્લાની કુંચી લઇને તેને સામી આપવા ગઈ અને તે સિકંદરને પોતાનો છોકરો ગણવા લાગી. તેથી સિકંદરે ખુશી થઇને હાલિકારનાસસ શહેર તેને આપ્યું. એવી રીતે તેને રાજ્યપદ મળ્યું. એ બાઇ ઘણી ડાહી અને ચતુર હતી. સિકંદર જ્યાંસુધી એ દેશમાં રહ્યો ત્યાંસુધી દરરોજ તેને ખાવાનેસાડે સારાં, સારાં પકવાનો કરીને મોકલતી હતી. એમ કેટલાક દિવસ ચાલ્યા પછી એકવાર સિકંદરે તેને કહાવી મોકલ્યું કે “તમારા આવાં પકવાનો મને કંઈ કામ લાગતાં નથી. મારા ગુરુ સિન્ધોનિડાસે મને બે અથાણાં આપ્યાં છે, તે વડે મારી સર્વ ઇચ્છા પૂરી થાય છે. તેમાંનું એક અથાણું એ છે કે દરરોજ સવારમાં ઘણું ચાલવાનો ઉપદેશ અને બીજું અથાણું જમતાં જમતાં થોડી લુખ બાકી રાખીને ઉઠવું એટલે પેટ તણાય તેમ ખાવું નહિ. એ શીખામણુરૂપી બે અથાણાં સાથે રોજ બપોરનું ભોજન અને રાતનું વાળુ લીધાથી મને સુખ સાતા થાય છે.”

એ પછી એશીઆમૈનર માંહેનાં ઘણાખરા રાજા રજવાડા સિકંદરનું વડાપણું કબૂલ કરવાને તૈયાર થયા. તેથી તેને ઘણી મહેનત ન પડતાં એક પ્રાંતમાંથી બીજો પ્રાંતમાં સમાધાનીથી જવાને ઠીક પડ્યું. એટલામાં શીઆબો બેસવાથી છાવણી કરીને રહેવું પડ્યું. ત્યારે તે વર્ષમાં નવા પરણેલા પોતાના સીપાઇઓને બે મહિના સુધી પોતાની સ્ત્રીઓ જોડે રહેવા માટે પાછા પોતાને વતન મોકલ્યા, તે કામ તેણે તેને માથેજ ન સોંપ્યું પણ તેને લઈ જવા લાવવાસાડે ત્રણ અમલદારોની નેમણુક કરી. એ ગોઠવણુ ઉપરથી જણાશે કે તે પોતાના લોકોના સુખ લણી કેવી ઝીણી નજરે જોતો હતો. એ સૂચના તે જ્યારે આરિસ્ટાટલ પાસે લખતો હતો ત્યારે આરિસ્ટાટલે યાહુદી લોકોના પેગંબરના પુસ્તક ઉપરથી સિકંદરને જણાવી હતી તે સૂચના તેણે આટલી ઉમર સુધી ધ્યાનમાં રાખી તેનું સાર્થક કર્યું હતું તે ઉપરથી એની વિવક્ષણુ બુદ્ધિ જણાઇ આવે છે.

એ રીઆળામાં આવતી એટલે ઇ. સ. પૂ. ૩૩૩ ના સાલની થવાની લગાડ્યો. આખત વિચાર કરવા લાગ્યો. તેના મનમાં ઘોળાતું હતું કે, એકદમ ડરાયસ ઉપર હુમલો કરવો કે પેહેલાંથી સમુદ્રકાંડાનો મુલક જીતી લઇને પછી તે કામ કરવું એમ ઘણી ઘડલાગ થતાં આખરે નક્કી કર્યું કે એકવારના પ્રાંતો જીતી લીધા પછી આગળ ચાલીશ તો પછી પાછળથી કંઈ હરકત પડશે નહિ. તેથી છેલ્લો રસ્તો અમલમાં આણ્યું તેને પહેલ વહેલું ફાસલીસ શેહેર દીઠું. તે દરિયા કિનારે હતું અને તેની પાસે જવાના રસ્તાથી દરિયો એટલો નજીક હતો કે સમુદ્રના પાણી ભરતીની વેળાએ તે ઉપર ફરી વળતાં હતાં અને એવાર મારતો એટલે પાછા મુસાફરો આશાનીથી જઇ શકે એવો કોરો રસ્તો થઇ જતો હતો. જ્યારે સિકંદરનું લશ્કર તેની પાસે આવ્યું ત્યારે તે જળમય થઇ ગયો હતો તેથી સીપાઈઓ તેમાં પગ મૂકવાને ખંચાયા, પરંતુ દુઃખની વેળા દૂર કરવાની શક્તિ અને હોંશ સિકંદરમાં સ્વાભાવિક હોવાથી તેને આ વેળાએ શૂર છુટ્યું. તેણે પોતાનો ઘોડો પહેલો પાણીમાં નાખ્યો અને પોતાના લશ્કરને તેની પાછળ આવવા દૂરમાવ્યું. તેવારે તે તમામ લશ્કર તે રસ્તામાં કંબરપુર પાણી છતાં પણ ત્યાંથી ક્ષેમકુશળ પાર પડ્યું. કેટલાએક ભોળા ગ્રંથકારો લખે છે કે, આ વેળાએ પરમેશ્વરે સમુદ્રના પાણીના એ ભાગ કચીને તેને રસ્તો આપ્યો હતો ! આ વાતમાં કેટલું ખરાપણું છે તે કહેવાની જરૂર નથી, તથાપિ આપણા ઉપર ઈશ્વરની વધારે મહેરબાની છે અને તે આપણને સંકટની વેળાએ સહાય કરે છે, એવું લોકોના મનમાં ઠસાવવાની વખત આવે તો તે જવા દે એવો તે નહોતો એ વાત તો ખરી.

તે જ્યારે એ શેહેરમાં હતો ત્યારે તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે મને ઝેર દઇને મારવાસાઈ ડરાયસ કંઈ ખટપટ કરે છે અને એ કામમાં મારા લશ્કરનો કોઇ સરદાર દ્રવ્યની આશાએ તેને મદદ કરે છે. તેથી તે કામની લાગલીજ તપાસ ચલાવી. તે ઉપ-

રથી તેના થિસિલિયન સ્વારોનો સરદાર એકઠાંડર એ કામમાં આગેવાન છે એટલું સાગીત થયું. એટલામાં કામ થએથી એક હજાર ટાંલેટ (૧૫૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા) અને માસિડોનિ-આનું રાજ આપવા બાબતનો કાગળ લખને આવતાં કાસદ પકડાયથી એકઠાંડરને સિકંદરે ધણી સખત શિક્ષા કરી. રાજ લોકોની મહેરબાની જેમ મોટી હોય છે, તેમજ તેનું મન કચવાતાં જીવનું જોખમ પણ મોટું હોય છે.

એ પછી તે ફિજિઆના ગાર્ડિયન નામે મુખ્ય નગરી લણી વળ્યો. તે શહેર સમગરિયાસ નામે નદી ઉપર વસેલું છે. તેમાં એક મજબૂત કિલ્લો હતો, તે સુદાં હાથમાં આવ્યા પછી ત્યાંની નવાઈની ચીજો તેણે જોઈ. તેમજ જૂના વખતના એક ગાર્ડિયન નામે થઈ ગયેલ રાજનો જૂનો રથ હતો તેની ધુસરીને દોરાવડે એવી તો ચતુરાઈથી ગાંઠ વાજેલી હતી કે તે કયાં આગળથી વાજેલી છે તે કોઈથી જણાતું નહતું. વંળી ત્યાંના લોકો એવું માનતા હતા કે જેના હાથમાં આખા એશીઆખંડનું રાજ્ય આવવાનું હશે તે આ ગાંઠ છોડશે. બીજા કોઈથી છૂટવાની નથી. તે તેણે સાંભળ્યા પછી ગમે તેમ કરીને પણ તે છોડવાનો ઠરાવ કર્યો. કારણ કે જે તેને તેમ ને તેમજ રાખીને જો અગાડી ચાલે, તો પોતાની સાથેના માણસોના મનમાં આવે કે એનાથી એશીઆખંડ જીતાવાનો નથી, અને તેથી કદાચ તેઓ ના હિંમત થાય, ને પોતાના પ્રતાપને પણ તેથી ઝાંખ લાગે તેમ ન થવા માટે તે છોડવાસાફ સિકંદર ધણું મથ્યો. પણ કંઈ વળ્યું નહિ ત્યારે પોતાની તરવાર મંગાવીને તેવડે ગાંઠને વચ્ચોવચથી કાપીને પોતાના માણસોના મનમાં ઠસાવ્યું કે હવે આપણા હાથમાં નક્કી એશીઆખંડ આવવાનોજ ! ચતુર ભૂપતિ પોતા-વિષે લોકોની પૂજ્ય બુદ્ધિ વધારવાને હમેશાં મહેનત કરે છે કેમ કે એ રાજપદના બચાવનું એક મુખ્ય સાધન છે. એ સમજણ અરી છે.

સિકંદર બાદશાહ મોટી ધામધૂમ સાથે ગાર્ડિયર્મ સુધી આવી પહોંચ્યાની ખબર ડરાયસને થતાંજ તે તેને પાછો હાવવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે વેળા તેના સરદારોમાંથી બડા સરદાર મેમનને એવી સૂચના કરી કે સિકંદર ત્યાં રોકાયેલો છે એટલામાં આપણું લશ્કર તેના માસિડોનપ્રાંત ઉપર મોકલવું કે એની મેજે પોતાના દેશનો ખયાવ કરવા જતો રહેશે. એટલે તેની સાથે લડાઇ કરવાની માથાફટ બહિર રહે. એ યુક્તિ ડરાયસને ગમી. અને તે પાર પાડવાસાથે તેણે મેમનનનીજ નેમણુંક કરી, એટલે તે માસિડોન ઉપર હુમલો કરવાસાથે કેટલુંક જળમાર્ગ અને કેટલુંક સ્થળમાર્ગ એમ પુષ્કળ લશ્કર લઈને નીકળ્યો.

એ ડરાયસની ગોઠવણુ ઘણી સારી હતી. અને મેમનન સરખો હેંશીઆર અને અનુભવી સરદાર તેના લશ્કરમાં બીજો નહોતો. ડરાયસના બીજા સરદારોએ જો તેની મસલત માની હોત તો ગ્રાનીકસની લડાઇમાં તેની હાર ન થાત. તેણે મેલિટસ અને હેલિકારનાસસમાં માસિડોનિયનોએ ઘણું દુઃખ દીધું હતું અને હજી તેણે ડરાયસની ચાકરી છોડી નહોતી. એવો તે નિમકહલાલ હતો. આ વેળાએ ક્રાસ નામે બેટ ઉપર જઈને રહ્યો હતો, ત્યાં તેને આ માસિડોન જનારા લશ્કરના સેનાપતિપણાનાં વસ્ત્રો મળ્યાં. તથા તમામ લશ્કરને એકઠા થવાનો હુકમ ફર્યો, તે પ્રમાણે તે એકઠું થયું. એટલે સ્વારી ચાલવા માંડી, ચાલતાં ચાલતાં રસ્તામાં આજે આ શહેર લીધું, કાલે પેલું લીધું એમ કરતાં કરતાં તેણે મિતિલિની નામે શહેર આગળ આવી પોહોંચીને તેને ઘેરો ઘાલ્યો. પણ તેને ઝીતી લેવા પહેલાંજ એકાએક માંદો પડીને મરણુ પામ્યો. તેથી તે લશ્કરને બીજો લાયક સરદાર ન મળવાથી પાછું આવ્યું. એથી મેમનનના મરણના સમાચાર સાંભળીને ડરાયસની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ પડ્યાં.

‘મેમનન જીવતો રહીને તેને હાથે સોંપેલું’ કામ પાર પડત કે ન પડત એ વાતનો વિચાર જીદો છે. તથાપિ આપણા આવડા મોટાં લશ્કરમાં તેના જેવા લાયક બીજો નથી એવું ધારીને સિકંદર ઉપર મોકલવાના સૈન્યની સરદારી પોતેજ લીધી. અને સર્વ લશ્કર બાબેલનમાં એકઠું થવાનો હુકમ થયો, એ એકઠા થએલા લશ્કરની સંખ્યા વિષે જીદા જીદા ઇતિહાસકારોમાં જીદા જીદા ભતભેદ છે. કોઈ કહે છે કે તે ચાર લાખ હતું કોઈ કહે છે કે પાંચ લાખ હતું અને કોઈ કહે છે કે છ લાખ હતું. જીવો, તદ્વાવત તે કેટલો ? નહિ શેંકડાનો, ને નહિ હજારનો પણ લાખોનો હતો, તેથી તેની ખરી સંખ્યા સમજતી નથી, તોપણ એટલુંતો ખરું કે એ વેળાએ ડરાયસનું લશ્કર ઘણું મોટું હતું.

આણીમેર સિકંદર ગાર્ડિયનમાંથી નીકળ્યા પછી ચાલતાં રસ્તામાં પાફલાગોનીઆ, અને કાપાડોસિઆ નામે બે પ્રાંતો આવ્યા, તે અત્યુક્રમે ઘણીજ ત્વરાએ તેણે જીતી લીધા. એટલે ત્યાં મેમનનના મુવાની ખબર સાંભળી તેથી ડરાયસ ઉપર ચડી જવાની તેને વધારે હેંશીઆરી આવી. માટે એવું કહીશું તો ચાલશે કે જે સરદારના મોતથી ડરાયસને જેટલું મારું લાગ્યું તેટલું એ મોતથી સિકંદરને વધારે શૂર છૂટ્યું. તેથી ઘણી ઝડપથી મોટી મોટી મજલો કરીને સિલિસિઆમાં સાયરસ કેમ્પ (પારશી બાદશાહ નામાંકિત ખુશની છાવણી) નામે જગા આગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યાંથી તેને લશ્કર સાથે ઘણા સાંકડા અને ઉભા પહાડો ઉપર ચડવું પડ્યું. એ પહાડી મુલકમાં ડરાયસનો એક સરદાર હતો, તેણે બ્યારે આ સિકંદરનું વિલક્ષણ ધૈર્ય અને પ્રચંડ સૈન્ય જોયું ત્યારે અચંબો પામીને નાશી ગયો, ‘જેનો પ્રભુ પાધરો તેનો વેરી આંધળો’ તેમ આ વેળા એને સૂજ્યું નહિ, નહિતો આ વખત સિકંદર એવા સંકટમાં આવી પહોંચ્યો હતો કે, જે તેના ઉપર અને તેના લશ્કર ઉપર માત્ર પથ્થરોનોજ વરસાદ વરસાવતો તો એનો તેવો નાશ થઈ જત કે તેમાંનો લાગ્યેજ એક આદમી પણ સમાચાર કહેવાને માસિડોન જઈ પહોંચત.

પરંતુ તે વખત સિંહરનો હતો, તેથી તે સરદાર ખીને નાશી ગયો. અને સિંહર ક્ષેત્રકુશળ ઉપર ચઢ્યો. એટલે તારસસ શહેર આવ્યું. ત્યાંના લોકોને એની આવ્યાની ખબર પડતાંજ તેને આસરે ન મળેમાટે ધરખાર બાળી નાખવાનો મનસુખો કર્યો, અને તે પ્રમાણે કરવા માંડ્યું એટલામાં પાર્મિનિઓ એ ઘણીજ ઉતાવળે આવીને તેનો અટકાવ કર્યો.

એ તારસસ શહેરમાંથી સિંહનસ કરીને એક નાની નદી વહે છે. તેનાં પાણી નીતર્યાં કાચ જેવાં નિર્મલ તથા તેને બન્ને કાંઠે અનેક જાતના મોટાં મોટાં વૃક્ષો આવી રહેલાં હતાં તેથી ત્યાં હમેશા શીતળતા રહેતી હતી. ખરેખરે, કડકડતા તાપમાં મોટી મજલ કરીને ધૂળથી ભરેલો, શરીરે પરસેવે લદ્દ-બદ્દ થઈ ગયેલો અને ઘાંટો છેકજ એસી ગયેલો એવો બા-દશાહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તેને અતિ આનંદ થયો. અને તરત પોતાના લૂગડાં કાઢીને નાહવાસાફ નદીમાં ઉતરીને પાણીમાં બૂડકી મારી એ બૂડકી મારતાંમાજ તેને ટાઢની એકાએક કંપારી છુટી તે કેમે કરતી મટે નહિ. તેથી એવો ને એવોજ તેને તંબુમાં લીધો. અને ત્યાં નાનાપ્રકારના ઉપાયો કર્યા પણ કાંઈ ટીકી લાગી નહિ. તેથી લશ્કરમાં સિંહરને જીવવાની આશા છૂટીને ગભરાટ મચી રહ્યો. એ દરમ્યાન કેટલીકવાર સુધી સિંહરથી બોલાતું બંધ રહ્યું હતું અને જે કાંઈ બોલાતું તે બેશુદ્ધિનું હતું, તથા ચેહેરાનું નૂર પણ ઉડી ગયું હતું. પણ પછી તે જલદીજ શુદ્ધિમાં આવીને પાસે બેઠાલાઓને ઓળખવા લાગ્યો. ત્યારે લગાર તેના માણસોના જીવમાં જીવ આવ્યો. એટલામાં ડરાયસ મોટા લશ્કર સાથે પોતાના ઉપર ચડી આવવાની વાત સિંહરને કાને પડી. તેથી ઘણો ફિક્કરમંદ થયો. અને પોતાનું દુઃખ ભૂલી જઈ ને હવે શું કરવું તેનો મનસુખો કરવા લાગ્યો. વળી તેને વધારે ફિક્કરમંદ થવાનું એક એવું કારણ હતું કે સિંહરને હરેક રીતે જે કાંઈ મારી નાખશે તેને એક હજાર ટાલેટ બક્ષિસ આપીશ એવું એક જાહેરનામું ડરા-

એસે જાહર પાડ્યું હતું. તેથી સિકંદર જોઈ ધણા વેદો હતા તોપણ તે કયા ઉપાયથી સારો થશે તેનું જરાજર અતુમાન ન થવાથી તેમની ઓસડ આપવાને હિંમત ચાલે નહિ. તથા જહોરનામાનો વહેમ એટલે સાઈ થાય તો સાઈ પણ જો ભોગ જોગે કાંઈ માઠો પરિણામ આવ્યો તો ધનામની લાલચે વેદે કાંઈ કર્યોનો સંશય ઉત્પન્ન થઈને આપણા માઠા હાલ થાય. એ ખી-કથી કોઈ તેમાં હાથ ધાલતું નહોતું. જુઓ ઈશ્વરી ચમત્કાર ! સિકંદર બાદશાહ માંદો; અને પોતાના સર્વ ઔષધોપચાર સાથે તેનું વૈધખાતું સાથે છતાં તેને આ વેળા એક સાધારણ ટાઢીઆ તાવ ઉપર ઓસડ ન મળે!

સિકંદરના મંદવાડમાં કોઈ હાથ ધાલતું નથી એવું જોઈ, આપણે નિરાંતે બેસવાથી પોતાના સ્વામી તરફ પોતાની ફરજો બજાવાઈ નહિ, તેથી મન સાથે ચટપટી લાગી રહેલો દ્વિવિપ નામે એક આકાનીનિયન વૈધ સિકંદરને આપવાસાથે ઓસડ તૈયાર કરવા લાગ્યો. તે ઓસડ તૈયાર થવાને જરાજર ત્રણ દહાડા લાગશે એવું તેણે રાખને અગાડી ઝાહર કર્યું હતું. વળી વધારે એમ પણ કહ્યું હતું કે, મારા ઓસડનો શુણ એકદમ લાગશે નહિ. ધીમે ધીમે લાગશે. એ સાંભળીને ખીજા વેદો ધણા અચંખામાં પડ્યા હતા. વળી ઓસડને ત્રણ દિવસ પૂરા થયા પહેલાં પાર્મિનિઓએ એક પત્ર લખ્યો હતો તેમાં એટલીજ મતલબ હતી કે, “તમે દ્વિવિપનું ઓસડ ખાવાના છો એમ સાંભળ્યું છે, તેને માટે મારી એટલીજ વિનંતિ છે કે તમે એ બાબત ધણા સાવધ રહેજો. ડરાએસે દ્વિવિપને પોતાના જ્ઞેહરનામા પ્રમાણે એક હજાર ટાલેંટની બક્ષિસની ઉપચિંત પોતાની બેહેનને પરણાવવાનું વચન આપ્યાનું મેં સાંભળ્યું છે.” આ કાગળ વાંચીને સિકંદરને ધણું માહું લાગ્યું. કેમકે પાર્મિનિઓ પોતાના વંશ પરંપરાનો નિમઝહલાલ નોકર તે કંઈ અમથું લખે નહિ; દ્વિવિપ આપણો બાળમિત્ર, તેનો શુભ મારે માટે, કેટલો દાઝે છે તે પહેલાંથી જોતો આવ્યો છું, એમ છતાં

માત્ર દ્રવ્ય લોભથી એવું ઘાતકી કામ કરે કે નહિ, એવા વિચારથી એવું મન ડામાડોળ થવા લાગ્યું. ખરું શું છે તે સમજાય નહિ અને શું કરવું તે સૂઝે નહિ તેથી તથા મંદવાડ એ બે મળીને તેની ઊંઘ છેકળ ઉડી ગઈ. એ અવસ્થામાં પેસો કાગળ વીંટાળીને ઓશિકા નીચે મૂક્યો ને તે વિષે કાઠને એક શબ્દ પણ કહ્યો નહિ.

ત્રણ દિવસ વિતતાંજ દ્વિલિપ, રાજાને ઓસડ આપવાને ઠરાવ પ્રમાણે તૈયાર થયો. ને તે લઈને તંત્રીમાં આવીને રાજાના હાથમાં આપ્યું. તે તેણે એક હાથમાં લઈને ખીજે હાથે પોતાના ઓશિકા નીચેથી પેસો કાગળ કાઢીને દ્વિલિપ ભણી દેડ્યો અને તેને તે વાંચવા કહ્યું. તે વાંચતાં તેને ખીજ તો લગારે ન લાગી પણ એટલો તો સંતાપ થયો કે તેને લીધે તેના મોડામાંથી એક અક્ષર પણ નીકળ્યો નહિ. પણ ધન દધને રાજાને પગે પડ્યા પછી પક્કા ઠરાવ અને ભારે જોરસાથી મોટે સાદે બોલ્યો, “ મહારાજ મારા ઉપર રાજહસા કરવાના દુષ્ટ હેતુનો દોષ કોઈ ચંડાળે મૂક્યો છે, તે તમે સારા થશો એટલે ઉડી જશે. હાલમાં મારું કહેવું એટલુંજ છે કે તમે નશ્વિંત ખાઓ; અને તમે જે સાંભળ્યું છે તેનો તલમાત્ર વહેમ રાખશો નહિ. એટલે મારું ઓસડ લાગુ પડીને તમે ઝટ સારા થશો. એ ખબર કાઠ તમારા ખરા હિતચિંતકે સાવધગારી રાખવાસાથે જણાવી છે, એ વાત ખરી, તથાપિ આવા પ્રકારની ખબર આ વેળાએ જણાવવી કે ન જણાવવી તેનો પુખ્ત વિચાર કર્યો નથી. તોપણ તમે લેશ માત્ર સંશય રાખશો નહિ. મારા ઓસડથી તમે સારા થશો એ ખચિત માનજો. એ સાંભળી રહ્યા પછી સિદ્ધંદે દ્વિલિપને પોતાના હાથે ઉઠાડીને પાસે બેસાડ્યો, અને કહ્યું “ દ્વિલિપ, તું અમથો છવ ન બાળ. લાઘ તારા મનમાં બે ચટપટી લાગેલી જણાય છે. એક મારી આરોગ્યતાની અને ખીજ તારા નિર્દોષતાની! પણ કાંઈ ફિકર નહિ એ બંને એકદમ નાશુત થશે ”

એટલી વાતચીત થઈ રહ્યા પછી સિકંદર બાદશાહે તે ઓસડ ખાધું. સાર પછી કેટલીકવારે એકાએક તેની શુદ્ધિ જતી રહીને બોલતો બંધ થયો. અને જીવ છે કે નહિ તે પારખવાની નીશાની નાડી પણ ચાકે છે કે નહિ તેને માટે પણ સંશય આવવા લાગ્યો. પછી શું પૂછવું? પાસેના બંધા લોકો લયભીત થઈ ગયા. પણ ફિલિપ ગલરાયો નહિ. તેણે યુક્તિથી ધીમે ધીમે ઢાળ પાસે બોલવાનો આરંભ કરીને, તેની મા વિષે બેહેન વિષે, તેને પહેલાં મેળવેલી જીતો વિષે અને હવે પછી મેળવવાના મોટા રાજ્ય વિષે એટલી મનોવેધક વાતો કહી કે તેથી ઓસડનો ચહેલો અમલ ઉતરી જઈ તે સારો હોશિઆર થઈ પાસેના માણસો સાથે પહેલાની પેઠે બોલવા લાગ્યો. અને ત્રણ દિવસ વીત્યા પછી તો પોતાનો દરરોજનો પોશાક પહેરીને પોતાના લશ્કરમાં આવ્યો. તેને એટલો વહેલો સારો થયેલો જોઈને સીપાઈઓને નવાઈ લાગી તથા સઘળાજણને પરમ સંતોષ થયો અને ફિલિપનો ઘણો આભાર માન્યો.

સિકંદર બાદશાહ સ્વભાવે આક્રોશ અને સ્વરૂપે ઉગ્ર હતો, તોપણ આપણા લોકોની આપણા ઉપર ભક્તિ હોવી જોઈએ એવી ધારણા તથા તેની સાથે ખુશ્ખા દિલથી ચાલવાની તેની ઘણી મરજી હતી. માટે તે પોતાના લોકો સાથે હળી મળીને ચાલતો. તેની સાથે બોલતો, તથા તેની હકીગત સાંભળીને જે જીજ્ઞાસા હોય તે પૂરું પાડતો હતો અને તેમને રાત્રી રાખવાસાથે ઘણી મહેનત કરતો હતો. એ રીતિ પકડી રાખવા જોગ છે. વહાણ સારી કરીગરીથી બાંધેલું હોય, તોપણ સમુદ્ર અતુક્રળ ન હોય તો ચાલતું નથી-એટલે એકલા તેની જાતના ઉત્તમ ગુણો કંઈ કામ લાગતા નથી. એવાજ સંબંધ રાજા અને પ્રજા વચ્ચે છે.

આણીમેર સિકંદર બાદશાહ આજ્ઞારી પડવાથી તેના લશ્કરની કુચ બંધ પડેલી સાંભળીને ડરાએસને તેના ઉપર હુમલો કરવાનું ઉત્તેજન મળ્યું. તે ઘણો ગર્વિષ્ટ અને ઠાઠમા-

ક્રવાળો હતો. તેના દલખારી લોકો વખાણ કરીકરીને તેને ચાંચુના
 ઝાડ ઉપર ચઢાવતા તેથી તેને લાગતું હતું કે મારું લશ્કર
 આખી દુનિયામાં અજીત છે. પરંતુ વાસ્તવિક જોતાં તે ખરું
 નહોતું. તેના લશ્કરનો ઠાઠ ભારે હતો, તથા તેના સરદારો
 પોતાને મોટા જોદ્ધા માનીને મરાય તેટલી ગરખો મારતા હતા
 આ વેળાએ તેનું તમામ લશ્કર આસિરિયાના મેદાનમાં ઉતર્યું
 હતું. ત્યાં તેને સારા સારા પુષ્કળ ઘોડા મળ્યા, તેથી વધારે
 અહંકાર ચઢ્યો અને પોતાના લશ્કરના અજીતપણા વિષે વધારે
 ખાતરીથી બોલવા લાગ્યો. તે વેળા તેના લશ્કરમાં ક્યારિ-
 દેમસ નામે એક આયેન્સનો વતની હતો. તેણે જ્યારે એ
 કરાએસની પતરાજી સાંભળી ભારે તેની ખીક ન રાખતાં બોલ્યો
 કે, “જહાંપનાહ, ખરું બોલે તે ગુન્હેગાર” એવો હાલમાં વખત
 આવેલો છે; હું હમણા ખરું બોલીશ તે આપને ઠીક લાગશે
 નહિ. પરંતુ તમારા કાન ઉપર ખરી હકીકત આણવાનો આ
 પ્રસંગ છે, તે જો ફેગટ જવા દઉં તો પછી મારે પસ્તાવું પડે,
 મારે હાલમાં જે કંઈ બોલવાનું છે તે બોલું છું. તેમાં કંઈ
 કમજસ્તી બોલાયાની માફી આપવી સરકારના હાથમાં છે. આ
 જે તમારું લશ્કર છે તે કદાચ પડોસનાં રાજ્યોને ખીહામણું
 લાગતું હશે. એને પેહેલીવાર જોતાંજ જ્યાં ત્યાં સોનાના ચળ-
 કાટથી જોનારો અંજાઈને તેને અજીત માને પણ માસિડોનિયન
 સીપાઈઓ તમારા અહંકાર બૂપણના તેજથી ખીવાના નથી.
 ખરું શૂરાતન તરવારના પાણીમાં છે, કંઈ સોના રૂપાના ધરે-
 લામાં નથી એવું તેઓ સારીપેઢે જાણે છે તે બહારના ડોળદી-
 માખની અસહ્યથીજ દરકાર રાખતા નથી પણ આપણે ઊંચા
 કેમ રહેવું, શત્રુ ઉપર કેમ ધસી જવું અને ક્યારે વેળાએ કેમ
 વર્તવું એ વાતના વિચાર કરવામાં હમેશાં તે મશગુલ રહે છે,
 તેમાંનો દરેક જણ પોતાના ઉપરીઓની આજ્ઞા પાળવાને તૈયાર
 છે. હારખંધ ઉભા રહેવું, આગળ ધસવું, પાછા હઠવું, જમણી
 ડાબી બાજુએ વળવું, શત્રુને પોતાના ઉપર તેડવા અને પછી

ઉલટી પડવું વગેરે લડાઇની કળામાં તે એટલા હોંશીઆર છે કે તેની હાલચાલ જોઈને જોનારાને મોટો અચંબો લાગે. તે કોઈ એનારૂપાની આશાએ આવ્યા નથી, એ ધાતુની તેઓ દરકાર રાખતા નથી. તેઓ ગરીબ છે, તોપણ પોતાના દેશ સંબંધી પોતાની ફરજોને અનુસરીને લડવાને તૈયાર થયા છે. તેને ખાવાને ફલાણું જોઈશું એમ નક્કી નથી. વખતે જે મળે છે તે ખાઈને રહે છે, તેમજ સૂવાને માત્ર જમીન મળે એટલે થયું. તે દિવસના ચાર પહોર સુધી દુશ્મન જોડે ટક્કર લેવાને ટકી રહે છે. એવા કસાએલા હથીઆરબંધ સીપાઈઓ આપણા લશ્કરના પથરાના વરસાદથી ખીને પાછા હડશે એવું તમારું અંતઃકરણ પણ તમને કહે છે કે? તે લશ્કરનો પરાભવ કરવાસાર તો તેના જેવુંજ ખીજું લશ્કર જોઈએ. ખીજીથી બનવાનું નથી. માસિ-કોનિયન લોકોને જે તમારે જીતવાની મરજી હોય તો કોઈ તદ્દન ખીરે તેના દેશમાંથીજ સીપાઈઓ મંગાવો એટલે તમારી ધારણા પાર પડશે.” એ સાંભળીને ડરાએયસને ધણું માહું લાગ્યું. માણસ માત્રનો સ્વભાવ છે કે, પોતાની નિંદા લગાડેક સાંખે પણ શત્રુનાં વખાણ તેનાથી સહન થઈ શકતાં નથી. ક્યારિદેમસ બોલ્યો તે સર્વ ખરું હતું તોપણ તેના ઉપર બરાબર ધ્યાન ન લગાડતાં ક્રોધાયમાન થઈને તેને ગરદન મારવાનો હુકમ આપ્યો તોપણ ક્યારિદેમસની નિસ્પૃહતામાં તક્ષમાત્ર પણ ન્યૂનાધિક થયું નહિ. અને છેક મોતની વેળાએ પણ ડરાયસભણી વળીને બોલ્યો, રાજા જે તારા દુશ્મનવિષે મેં તને ખરેખરી માહિતી આપીને તેને હરાવવાની યુક્તિ સૂચવી, તે મારા પણ દુશ્મન છે, અને હવે ધણા આઘા નથી, તથાપિ તને મેં જે હિતચુદ્ધિથી મસલત આપી તેની મતલબ ન સમજતાં વગર કારણે મને દેહાંત દંડ કરાવે છે તેનું ફળ તારે નક્કી ભોગવવું પડશે. તને તારા દુશ્મનો લાયક સજા કરશે. કંઈ ચિંતા કરીશ નહિ. રાજા પહેલાં તારો સ્વભાવ સારો હતો, પરંતુ ધનાંધ થવાથી તે બદલાઈ હવે છેક ખરાબ થયો છે. રાજા, માણસમાં ગમે તેવા

ઉત્તમ ગુણો હોય પણુ પૈસા મળવાથી તે જતા રહીને કેવા
ખોટા કામો કરવાને પ્રવૃત્ત થાય છે, તે તારા ચરિત્ર ઉપરથી
આવતી ઓલાદને ખુલ્લું જણાઈ આવશે. ” તેને ગરદન મા-
ર્યાને ઝાઝા દહાડા થયા નહિ એટલામાંજ તેના મોતનો ડરાયસને
મોટો પથ્થાત્તાપ કરવો પડ્યો. આપણે આવા સારા સ્પષ્ટવક્તા
પુરુષને વિનાદારણુ મારી નંખાવ્યો એમ તેનું અંતઃકરણ કોરાવા
લાગ્યું. પણ પછી એ શા કામનું ? થયું તે થયું તે. ફેરવવાનું
આપણામાં સામર્થ્ય નથી, માટે તેને ખોટું લાગ્યું. પણ જો તેને
આગળથીજ મારી ન નાખનાં કેદમાં નાંખ્યો હોત કે દેશ પાર
કર્યો હોત તો, આ વેળા તેને અસહ્ય સ્થિતિમાં આણી શકાતે,
માટે જે વાત આપણાથી ફરીને સુધારી શકવાની નથી તે કરતાં
પહેલાં માણસે ઘણો વિચાર કરવો જોઈએ. નહિતો પાછળથી
પસ્તાવો થાય છે.

આપણે ખચિત જીત પામીશું એવો ભરોંસે મનમાં આણીને
ડરાએસ પોતાના અગણિત લશ્કર સાથે મોટી મોટી મજાસો
કરીને યુદ્ધેતીસ નદી તરફ ચાલ્યો. તેની સ્વારીનો લલકો વ-
ર્ણન કરવા જોગ છે અને તે આ પ્રમાણે છે:—સૌથી અગાડી
મોટી મોટી રૂપાની સગડીઓમાં પવિત્ર અગ્નિ હતો. તેની
પાછળ હ્યા નામના ધર્માધિકારીઓ અગ્નિસ્તોત્ર લલુતા ચા-
લતા હતા. વળી તેમનીજ સાથે વર્ષના દિવસ જેટલા એટલે
ત્રણસેને પાંસઠ જીવાનીઆઓ જાન્યળી પોશાક પહેરીને ચાલતા
હતા. તેની પાછળ જીપિટરનો* લવ્ય રથ ચાલ્યો, તેને કદાવર
ઘોળા ઘોડા જોડ્યા હતા, તેને સૂર્યાશ્વ કહેતા, તેની સાથે કીમતી
પોશાકના કેટલાએક સ્વારો ચાલતા હતા, તેના હાથમાં સોનાની
છડીઓ હતી. તેની પાછળ સેના રૂપાના ઊંચા નકસી કામ ક-
રેલા દશ રથ હતા તેની પાછળ છૂટાછૂટા દશ પાર દેશના જીદા
જીદા ઘેડેસ્વારો પોતાની દેશી ચાલ પ્રમાણે જીદાં જીદાં વસ્ત્રાભૂ-
ષણ અને શસ્ત્રથી સજાગારાઈને મોટા ઠાકથી નીકળ્યા હતા. તે

* ગ્રીક અને રોમન લોકોનો એક દેવ (ઈ.દ્ર.)

ધણું મૈવાઈ જેવું લાગતું હતું. તેની પાછળ ૧૦૦૦૦ ધરાની
 જોડા હતા. તે બધાનો પોશાક સોનેરી અને તે ઉપર હીરા મા-
 ભેક જડી લીધાં હતાં. એ લોકો ડરાએસની હિંમતના સ્થંભ
 ગણાતા હતા, માટે તેનું નામ તેણે અમર પાડ્યું હતું. તેની
 પાછળ આસરે ત્રીસ કદમ પછી રાજના સગાઓ ઊંચા ઊંચા
 સુંદર પોશાક પહેરીને રથમાં બેસીને જતા હતા, તેની સંખ્યા
 દોઢ હજારની હતી. તેઓની બેસવાની છટા બધરાં જેવી અને
 તેના લૂગડાં ઉપર સોના અને જવાહિર વગર ખીજું કંઈજ નહરે
 પડતું નહોતું. તેની પાછળ ડોરિફોરિસ નામે લોકો ચાલતા હતા,
 તેનું મુખ્ય કામ એટલુંજ કે રાજનો પોશાક લઈને રાજ આગળ
 ચાલવું. એ લોકોની પછવાડે ડરાએસ એક અતિ ઉત્તમ રત્નજ-
 ડિત ઊંચા રથ ઉપર બેઠેલો અને તેની આગુઆગુ સોના
 રૂપાની દેવોની અનેક મૂર્તિઓ હતી. તેના રથની જુસરી કે-
 વળ હીરા માભેકથી મઢી લીધેલી હતી. ધરી પણ તેવીજ હતી.
 અને જુસરીને બે છેડે લડાઈ અને શાંતિનાં બે સેનાના પૂતળાં
 બેસાડ્યાં હતાં અને વચમાં એક જડાવ ગરુડપક્ષી જાણે હમણું
 ઉડશે એવી રીતે બેસાડ્યો હતો. ડરાએસનો સર્વ પોશાક સરસ
 જાંબુઆ રંગનો એક છેડાથી ખીજા છેડા સુધી હીરા મોતીથી
 મઢી લીધો હતો. તેના રથની દરેક આગુએ તેની નજીકના બે
 સગાઓ ચાલતા હતા. તેની પાછળ ૧૦૦૦૦ ભાલાવાળા હતા
 અને તેની પછી ૩૦૦૦૦ પાયદળ હતું. અને સૌથી પાછળ
 રાજના ૪૦૦ ખાસ ઘોડા હતા એ તો નાના લશ્કરની સ્વારી
 થઈ તેની પાછળ આસરે સો સવાસો ડગળાં ઉપર ડરાયસની
 માતૃશ્રી સિસિગાંબિસ, અને તેની ધણીઆણી પોતપોતાના રથમાં
 બેઠાં હતાં અને તેની લોંડીઓ મોટા મોટા ઘોડા ઉપર બેસીને
 તેની સાથે ચાલતી હતી. તેની પાછળના રથમાં રાજનાં છોકરાં,
 તેના શિક્ષકો અને ખોજ વગેરે ખીજા નોકરો હતા. તેની પાછળ
 ડરાયસની ૩૬૦ વેશ્યા, હતી. તેનો પહેરવેશ રાણીના પહેરવેશ
 જેવો હતો. તેની પાછળ ૬૦૦ ખચર અને ૩૦૦ ઉંટ ઉપર

ડરાયસનો ખજાનો હતો. અને તેની પાછળ જે ઝોરાકી પો-
શાકી વગેરે આસપાસ હતો તેની ગણતી થઇ શકતી ન હોતી.
એ જનતાનખાતાની સ્ત્રી હતી. એ વર્ણનમાં કેટલીક અતિ-
શયોકિત વાંચનારને લાગશે પણ તેમાં અતિશયોકિતને એકે
શબ્દ નથી એ નક્કી સમજવું. એવું અર્ગણુત લશ્કર લઇને
ડરાયસ સિકંદર ઉપર જવાને નીકળ્યો. ત્યાર પછી એ બન્ને
પરાક્રમી રાજાઓની ક્યાં ક્યાં લડાઈઓ થઈ અને તેનું પરિણામ
શું આવ્યું તેનું વિવેચન આવતા ભાગમાં કરીશું.

ભાગ ૩ નો.

સિકંદર અને ડરાયસ એક બીજાની ધણે દૂર હતા તો
પણ તેઓ એક બીજાની લશ્કરી હાલ ચાલતી ધણી છુપી-
રીતેમાં તપાસ રાખતા હતા, એથી જ્યારે સિકંદરે ડરાયસને
પોતાના ઉપર ધણી ત્વરાએ આવતો સાંભળ્યો ત્યારે પોતાના સ-
રદાર પાર્થિવિયોને સીરિયાનો રસ્તો બંધ કરીને પોતે કબજા
કરવાસાર કેટલાએક લશ્કર સાથે તેની સામા મોકલ્યો. અને
પોતે પોતાના લશ્કર સાથે તારસથી નીકળીને બીજે દિવસે
અંચિઆલીયા નામે શહેરમાં આવી પહોંચ્યો. તે શહેર સાડા
નાપાલસે બાંધેલું કહેવાય છે. અને તે વખતે ત્યાં તેની કબજા
પણ હતી, તેના ઉપર એવું કોતરેલું હતું કે: “ સાડાનાપાલસે
અંચિઆલીયા અને તારસસ એ બન્ને શહેર એક દિવસમાં
બાંધેલા છે; હું મુસાફર, જા, ખા, પી અને આનંદ કર; કે-
મકે બાકી સર્વ મિથ્યા છે. ” એ અંચિઆલીયાથી નીકળેલો
સૈન્યમાં આવીને ત્યાં પોતાની સમજણ પ્રમાણે ઘણા દેવોનું
આરાધન કર્યું, અને ત્યાંથી પાછો ફરીને તારસસમાં થઇ એક
જે મજલ કરીને કાસતાગાલામાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેને
ખબર મળી કે ડરાયસ પોતાના લશ્કર સાથે આસિરિયામાંના
સોયોસમાં એટલે સિલિસિયાથી જે દિવસના રસ્તા ઉપર છા-
વણી કરીને પડેલો છે, એ ખબર સાંભળીને લાગલીજ તેણે

પોતાના સરદારોની સલાહ કરીને પૃથ્વું કે હવે આપણે કેમ કરવું, તેના જવાબમાં તે નિમકહલાલ સરદારોએ જણાવ્યું કે અમે સર્વ જણુ ઈરાની લોકો ઉપર દુટ્ટી પડવાને તૈયાર છીએ, સિકંદરને પણ તેજ જોયતું હતું તેથી લાગલોજ ત્યાંથી જ નીકળ્યો તે સીરીઆમધે જ્યાં પાર્થિવિઓ વાટ પકડીને બેઠો હતો. તે રસ્તે ઈસ્સસ શહેરમાં આવી પહોંચ્યો, તે શહેર તે સરદારે સહેજમાં છુટી લીધું હતું; ત્યાં પોતાના અન્તરી સીપાઇઓને મૂકીને પોતે ઘણો ઉતાવળો આગળ ચાલ્યો. તથાપિ હવા ઘણી ખગડી જવાથી મિરિઆંદ્રોસમાં મુકામ કરવો પડ્યો.

આણીમેર ડરાયસ આસિરિઆના મેદાનમાં પોતાના અગણિત લશ્કર સહિત પહોંચ્યો હતો તેને સિકંદરની ઉતાવળની ખબર પડતાંજ પોતાના દરબારી તથા સરદારોની મોટી સલાહ કરીને આગળ શી રીતે કરવું તેનો મનસુબો કરવા માંડ્યો. ત્યારે તેની ચાકરીમાં જે ગ્રીસ લોકો રહીને મોટે દરજે ચઢ્યા હતાતેમણે એવી મસલત આપી કે શત્રુ આપણા ઉપર ધસી આવે એટલામાં આપણે અડીંજ લડાઈની તૈયારી કરીને બેશવું અને એ વાત જો નાપસંદ પડે તો આપણા લશ્કરના કેટલાએક ઠાવકા ઠાવકા સરદારોને થોડુંક લશ્કર આપીને સિકંદર ઉપર મોકલવા. પણ એ સલાહ કેટલાએક દરબારીઓને દગા ભરેલ જણાઈ માટે તેમણે ડરાયસને એવી સૂચના કરી કે ગ્રીક લોકો એવી સલાહ આપીને આપણો નાશ કરવા ચાહે છે તેના ઉપર તમે ભરોંસો રાખશો નહિ. પણ એને માટે એને રાજદ્રોહીગણીને સન્ન કરવી જોઈએ. તથાપિ ડરાયસ ઘણેજ નરમ સ્વભાવનો અને દયાળુ હતો તેથી તેને આ તોહોમત સાંભળીને ઘણું મારું લાગ્યું અને બોલ્યો. “અરે તે લોકો એવું વિશ્વાસઘાતનું કામ કરવાના વિચારમાં હશે એવું મનમાં આવતું નથી અને હું જો આજ એવું કંઈ તો મારા બોલવા ઉપર વિશ્વાસ કોણ રાખશે ?

ડરાયસનો ખમ્મનો હતો. અને તેની પાછળ જે યોરાકી પો-
શાકી વગેરે આસન્નાળ હતો તેની ગણતી થઇ શકતી ન હોતી.
એ જનતાખાનાની સ્ત્રી હતી. એ વર્ણનમાં કેટલીક અતિ-
શયોકિત વાંચનારને લાગશે પણ તેમાં અતિશયોકિતને એકે
શબ્દ નથી એ નક્કી સમજવું. એવું અર્ગણુત લશ્કર લઇને
ડરાયસ સિકંદર ઉપર જવાને નીકળ્યો. ત્યાર પછી એ બન્ને
પરાક્રમી રાજાઓની ક્યાં ક્યાં લડાઈઓ થઈ અને તેનું પરિણામ
શું આવ્યું તેનું વિવેચન આવતા લાગમાં કરીશું.

ભાગ ૩ જે.

સિકંદર અને ડરાયસ એક બીજનેથી ધણે દૂર હતા તો
પણ તેઓ એક બીજનેની લશ્કરી હાલ ચાલની ધણી છુપી-
રીતેમાં તપાસ રાખતા હતા, એથી જ્યારે સિકંદરે ડરાયસને
પોતાના ઉપર ધણી ત્વરાએ આવતો સાંભળ્યો ત્યારે પોતાના સ-
રદાર પાર્મિનિયોને સીરિયાનો રસ્તો બંધ કરીને પોતે કબજા
કરવાસાર કેટલાએક લશ્કર સાથે તેની સામા મોકલ્યો. અને
પોતે પોતાના લશ્કર સાથે તારસથી નીકળીને બીજે દીવસે
અંચિઆલીઆ નામે શહેરમાં આવી પહોંચ્યો. તે શહેર સાર્ડા
નાપાલસે બાંધેલું કહેવાય છે. અને તે વખતે ત્યાં તેની કચર
પણ હતી, તેના ઉપર એવું કોતરેલું હતું કે: “ સાર્ડાનાપાલસે
અંચિઆલીઆ અને તારસસ એ બન્ને શહેર એક દિવસમાં
બાંધેલા છે; હે મુસાફર, જા, ખા, પી અને આનંદ કર; કે-
મકે બાકી સર્વ મિથ્યા છે. ” એ અંચિઆલીઆથી નીકળેલો
સૈન્યમાં આવીને ત્યાં પોતાની સમજણ પ્રમાણે ધણા દેવોનું
આરાધન કર્યું, અને ત્યાંથી પાછો ફરીને તારસસમાં થઇ એક
બે મજલ કરીને કાસતાબાદમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેને
ખબર મળી કે ડરાયસ પોતાના લશ્કર સાથે આસિરિયામાંના
સોઓસમાં એટલે સિલિસિયાથી બે દિવસના રસ્તા ઉપર છા-
વણી કરીને પડેલો છે, એ ખબર સાંભળીને લાગલીજ તેણે

પોતાની સરદારોની સભા કરીને પૃથ્વું કે હવે આપણે કેમ કરવું, તેના જવાબમાં તે નિમકહલાલ સરદારોએ જણાવ્યું કે અમે સર્વ જણુ ઈરાની લોકો ઉપર દુડી પડવાને તૈયાર છીએ, સિકંદરને પણ તેજ જોયતું હતું તેથી લાગણોજ ત્યાંથી જ નીકળ્યો તે સીરીઆમધે જ્યાં પાર્થિનિઓ વાટ પકડીને બેઠો હતો. તે રસ્તે ઈસ્સસ શહેરમાં આવી પહોંચ્યો, તે શહેર તે સરદારે સહેજમાં છૂતી લીધું હતું; ત્યાં પોતાના અન્તરી સીપાઇઓને મૂકીને પોતે ધણો ઉનાવળો આગળ આવ્યો. તથાપિ હવા ધણી ખગડી જવાથી મરિઆદ્રોસમાં મુકામ કરવો પડ્યો.

આણીમેર ડરાયસ આસિરિઆના મેદાનમાં પોતાના અગણિત લશ્કર સહિત પહોંચ્યો હતો તેને સિકંદરની ઉનાવળની ખબર પડતાંજ પોતાના દરગારી તથા સરદારોની મોટી સભા ભરીને આગળ શી રીતે કરવું તેનો મનસુઓ કરવા માંડ્યો. ત્યારે તેની ચાકરીમાં જે ગ્રીસ લોકો રહીને મોટે દરજે ચડ્યા હતાતેમણે એવી મસલત આપી કે શત્રુ આપણા ઉપર ધસી આવે એટલામાં આપણે અડીજ લડાઇની તૈયારી કરીને બેશવું અને એ વાત જો નાપસંદ પડે તો આપણા લશ્કરના કેટલાએક હાવકા હાવકા સરદારોને થોડુંક લશ્કર આપીને સિકંકર ઉપર મોકલવા. પણ એ સલાહ કેટલાએક દરગારીઓને દગા ભરેલ જણાઇ માટે તેમણે ડરાયસને એવી સૂચના કરી કે ગ્રીક લોકો એવી સલાહ આપીને આપણો નાશ કરવા આહુ છે તેના ઉપર તમે ભરોંસો રાખશો નહિ. પણ એને માટે એને રાંજદ્રોહીગણીને સન્ન કરવી જોઇએ. તથાપિ ડરાયસ ધણોજ નરમ સ્વભાવનો અને દયાળુ હતો તેથી તેને આ તોહોમત સાંભળીને ધણું માઠું લાગ્યું અને બોલ્યો. “ અરે તે લોકો એવું વિશ્વાસઘાતનું કામ કરવાના વિચારમાં હશે એવું મનમાં આવતું નથી અને હું જો આજ એવું કરું તો મારા બોલવા ઉપર વિશ્વાસ કોણ રાખશે ?

હાથ તેમને લાગે છે. ઇસ્સસ શહેરની પાસે એક મોટું મેદાન હતું, તેમાંથી પિનાકસ નામે નદી વહે છે. તે મેદાનમાં ખંતે લશ્કરો સજ્જ થઈને ઉભાં રહ્યાં. ખંતે તરફના જોદ્ધા એક બીજાના ઉપર ધસી આવવા લાગ્યા. એ વખત પોતાનાં શસ્ત્રો બહાર કાઢીને મારવા કે મરવાનાજ હેતુથી સર્વ સિપાઇઓ આગળ ધસ્યા. તે વેળા પેલી તરફ ડરાયસ અને આ બાણુ સિંઘર પોતાના સિપાઇઓને ઉતેજન આપતા હતા. ડરાયસ એક મોટા જીયા રથ ઉપર બેઠો હતો તેના ઉપર સિંઘરની નજર પડી તેથી વિચારવા લાગ્યો કે એ જો મારે પોતાને હાથે મરાય તો મનોન્ય પૂર્ણ થાય. એમ એક એક ડગલું આગળ આવતાં ખંતે લશ્કરો પાસે પાસે આવીને હાથોહાથ લડવા મંડ્યા. તે વેળા દરેક જોદ્ધાના મનમાં ધ્રુમી રહ્યું હતું કે શત્રુને મારીને પોતાની બહાદુરી દેખાડી આપવી. એવામાં સિંઘર જાતે ડરાયસના રથ ઉપર હુમલો કરવાસાથે ધણીજ ત્વરાએ નીકળી પડ્યા, તે ડરાયસના ભાઇ એકસાથીસના દીકામાં આવ્યું એટલે તે થોડાક સ્વારો સાથે લઈને તેને મદદ કરવાને દોડી આવ્યો. સારે તેની અને સિંઘરની વચ્ચે થોડી ઝપા ઝપી થઈ. તેમાં એકસાથીસનું કંઈ વળ્યું નહિ તો પણ તેની હિંમત અને શૂરાતન જોઈને ખંતે તરફના જોદ્ધાઓ વિસ્મય પામી ગયા. અને સિંઘરે ડરાયસના રથ ઉપર બાણુનો એવો વરસાંદ વરસાવી મૂક્યો કે તેના ઘોડા ધાયત્ર થયા તેથી બીક ઉત્પન્ન થઈ કે રખેને દુશ્મનને હાથ સપડાઈ જાય એવું લાગી ને તે રથમાંથી ઉતરીને ઘણો ઉનાવજો બીજા રથમાં બેઠો. એવી પોતાના ધણીની અવસ્થા જોઈને ઈરાની લશ્કરની હિંમત અચકી અને પલાયનની શીરૂઆત થઈ. જ્યાં જોને ફાવ્યું ત્યાં તે નાશવા લાગ્યું. તે વેળા ધણી કોણુ ને ચાકર કોણુ કોઈ કોઈનું સાંભળવા ઉભું રહ્યું નહિ. ઇરાની સીપાઇઓ અગાડી અને માસિડોનિયનો પછાડી એવું જ્યાં ત્યાં દેખાવા લાગ્યું. એ ઝપાઝપીમાં સિંઘર પણ જરા ધવાયો ખરો પણ તેથી તેને ધણી ઇજા થઈ નહિ.

એવી રીતે, નાસાનાસ ચાલી રહી હતી ખરી તોપણ
 ડરાયસના લશ્કરમાં જે ગ્રીસ લોકો હતા તે પોતાને ઠેકાણેથી
 ખસ્યા ન હતા. તે જતે શૂરા હતા અને તેને માસિડોનિયન
 લોકો સાથે હાડ વેર હતું તેથી તે સમયે વધારે ઉસકેરાઇને
 સિકંદર જોડે ઘણી બહાદુરીથી લડવા લાગ્યા. એ લડાઈ ઘણી
 વાર સુધી પહોંચી, તેમાં કોણ જીતશે તેને માટે પણ ખંતે પ-
 ક્ષમાં સંશય ઉત્પન્ન થયો પરંતુ આખરે સિકંદરની જીત થઇ.
 પણ તેમાં સેલ્યુકસ વગેરે ૧૨૦ સરદારો પડ્યા, એ મોટી હાની
 થઇ ખરી તોપણ હેલે જીત થવાથી તેનું તેને ઘણું લાગ્યું
 નહિ. મન ગમતો સોદો થયો તો તેમાં ખરે ખરું નુકસાન
 હોય તોપણ માણસને તે ખટકતું નથી.

યુદ્ધની શરૂઆતમાં ડરાયસના ઘોડે સ્વાશેએ સિકંદરના
 અજિત નામે લશ્કરના ભાગ ઉપર હુમલો કરીને તેની દાણા
 દાણ કરી નાંખી હતી. તે વાત મનમાં રાખીને લડાઇની સ-
 માપ્તિ વેળાએ તે લોકોએ પોતે જાણે જીને નાશી જતા હોય
 એવો ઢોંગ કરીને તેને પોતાના અંગ ઉપર આવવા દીધાં. ને
 ઈરાનીઓ ફતેહની ખાતરીથી ગાંડા સરખા વગર બંદોબસ્તથી
 આવતા જોઇને સિકંદરના લશ્કર માંહેલા થેસાલિયન લોકોએ
 એકદમ હલ્લો કરીને તેની એવી તો ધુળ ધાણી કરી નાંખી કે
 તે સઘળા જમીનદોસ્તજ થઇ પડ્યા. વળી તેવામાં ડરાયસને
 ગાંડીમાં બેસીને થોડા માણસો સાથે નાસતા તેમણે જોયો
 તેથી તેમના હાંબ નરમ પડી ગયા. હાથમાંનાં હથિયારો હેઠે
 પડી ગયાં એટલે ઈરાની લશ્કરમાં ભંગાણું પડીને સિકંદર
 બાદશાહની સંપૂર્ણ ફતેહ થઇ. એ પ્રમાણે ઈસ્સસની લડાઈ
 સમાપ્ત થઇ. પ્રાચીન ઇતિહાસમાં જે વાતો મહત્વની ગણા-
 ઇને વર્ણવેલી છે તેમાં આ યુદ્ધપણ ગણાણું છે. સિકંદર
 સાથે ઈરાની લોકોની ગ્રાનૈંસ નદી ઉપરની લડાઇ જે મેહેલી
 થઇ હતી તે પાછળ વર્ણવાયેલી છે તે વાંચનારાઓના ધ્યાનમાં
 હશેજ અને આ ઈસ્સસ આગળની એવી જીજી લડાઇ હતી.

ડરાયસ ગાડીમાં બેસીને નાસતાં એક એક ધણી ખડક-
વાળી જમીનમાં આવી લાગ્યો. ત્યાં તેની ગાડી ચાલી શકી નહિ,
અને આગળ નાહ વગર તેનો છુટકો પણ નહોતો તેથી પોતાની
ઢાલ તરવાર અને રાજ્ય ચિન્હ વાળો એક મોટો ડગલો ત્યાં ફેંકી
દઈને એક ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ આગળ નાસવા લાગ્યો. એ
સર્વની સિકંદરને ખબર હતી પણ આપણા લશ્કરનો ખરાબર
ખંદોખસ્ત થયા વગર શત્રુની પૂંઠ પકડવી નાહુરસ્ત ધારી ત્યાં
રહીને પોતાને મન માનતો ખંદોખસ્ત કર્યો. એટલે ડરાયસને
નાસવાનું ઠીક ફાવ્યું તેથી ધણે દૂર નીકળી ગયો, અને તેને
સામાન સુમાન માસિડોનિયન લોકોના હાથમાં ગયો અને ધણી
માણસો કેદ પકડાયાં તે જુદા. એમાં ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસ,
તેની રાણી તથા તેની બે કુંવરીઓ ને એક નાનો કુંવર એ-
ટલાં માણસો હતાં. બાકીનો ખજનો અને જનાનો આગળથી
દમસ્કમાં મોકલી દીધો તે ઠીક હતું, નહિ તો તે બધું માસિડો-
નિયનોને હાથ ગયું હોત. આ વખત ૩૦૦૦ ટાલેંટ સિકંદરને
હાથ લાગ્યા. આ મોટી લડાઈમાં એક લાખ દશ હજાર મા-
ણસોનો ડરાયસના લશ્કરમાંથી નાશ થયો એવું પ્લુટાર્ચ નામે
યુનાની ગ્રંથકારે લખેલું છે. અને ડરાયસે પોતે કહ્યું હતું કે આ
લડાઈમાં મારાં એક લાખ ત્રીસ હજાર માણસો મુવાં છે તે
ઉપરથી એમ તો લાગે છે કે એ સંખ્યા એક લાખની ઉપર
નક્કી હશે.

ડરાયસનું લશ્કર નાસવા લાગ્યું ત્યારે તેના સામાનની લૂટ
ચાલી. જે જેને હાથ આવ્યું તે તેને મળ્યું. અને માસિડોનિયન
લોકો ગમર બની ગયા. તેમાં ડરાયસનો ખાસ તંબુ તથા તે
માહેનાં તેના કુટુંબનાં માણસો તેના કીમતી સામાન સુધાં તે-
મના હાથમાં આવ્યાં. તે તંબુ તેમણે પોતાના બાદશાહસહ
રાખી મૂક્યો હતો તે તે આવ્યો ત્યારે તેને હવાલે કર્યો તેથી સિ-
કંદર બાદશાહ ધણો રાજી થઈ ગયો. અને તેમાંના સિંહાસન ઉપર
બેસીને થોડીવાર વિસામો લીધા પછી સાથેનાં માણસો લાણી

વળીને બોલ્યો, “જ્ઞાસો આપણે ડરાયસના હમામખાનામાં જ-
ધને નાહીએ એટલે આપણો બધો થાક ઉતરી જાય.” તે સાં-
ભળી તેમાંનો એક જણ હાથ જોડીને બોલ્યો, “મહારાજ, હવે
તેને ડરાયસનું હમામખાનું શા માટે કહો છો? પોતાનું કહો.
કારણ કે શત્રુ પાસે તમે તે જીતી લીધું” એટલે હવે તે તમારું
થયું છે.” ત્યારપછી તેણે ત્યાંની કનાતો, પડદા, નાવાનાં ટપ,
પત્રંગ, સોના રૂપાનાં નાનાં મોટાં વાસણો, તથા જીરૂમાણેકે
જડેસો અને સુગંધી પદાર્થોથી બેહેક બેહેક થઈ રહેસો એશ
આરામનો તરેહ તરેહનો સામાન જોયો ત્યારે તે છેક દીંગ થઈ
ગયો અને પોતાના મિત્રો ભણી વળીને બોલ્યો, “જેવું આ
રાજ્યવૈભવ હશે એમ જણાય છે” એવા શબ્દો તેના મોડા-
માંથી નીકળ્યા તેનું કારણ એટલુંજ કે આટલીવાર સુધી ધરાક
કે મોજશોખની તેને માહિતી નહોતી.

ત્યાર પછી પોતાની બોચીએ લાગેલા જખમને પટ્ટીબદ્ધી
મારીને સંધ્યાકાળે સિકંદર પેલા તંબુમાં પોતાના મોટા મોટા
સરદારોને સાથે લઈને જમવાને બેઠો. એટલામાં તેની પેલી
મેરની ઓરડીમાં કોઇના રડવાનો સાદ તેને કાને પડ્યો. તે ડ્રોણ
રહે છે તેની પૂછપાછ કરતાં માલમ પડ્યું કે ડરાયસનો મોટો
ડગસો એક માસિડોનિયન સીપાઇના હાથમાં માલમ પડવાથી
તેને મરી ગયાનું સમજીને તેનું કુટુંબ અત્યંત શોકાતુર થઈને રહે
છે. એવું સમજતાંજ સિકંદરનું ચિત્ત દયાથી વ્યગ્ર થયું અને
લાગ્યું કે આવડા મોટા રાજની મા, બધરી, અને છોકરાંઓ
ઉપર આવી આક્રમ આવી પડી ! તેથી તેના મોડામાંથી તે વિષે
એકે શબ્દ નીકળ્યો નહિ. અને આંખોમાંથી દડદડ આંસુ નીકળી
પડ્યાં. આથી પાસેનાં માણસોને મોટી નવાઈ લાગી તેથી તેઓ
પણ તેના મોં ભણી ટગમગ બેતા બેશી રહ્યા. એમ કેટલીક
વારે તેની છાતીનો ડુમો લાગી ગયા પછી લિઓનાટસને પાસે
બોલાવી ફરમાવ્યું કે, ‘તું ડરાયસના કુટુંબના માણસો પાસે
જઈને તે મુવો નથી એવું કહીને તેને છાતું-રાખ, તે મુજબ તે

કેટલાંક માણસો સાથે લઇને ત્યાં ગયો અને જોરડીનાં ખારણાં પાસે બિમો રહ્યો. તે જોરડી બંધ હતી અને માંહે એક દીવો બળતો હતો. તેવામાં ખારણાંની ફાટમાંથી બહાર ઉભેલા સીપાઇના હાથમાંની એક તરવાર માંહેના કોઇ માણસની નજરે પડી. તે ઉપરથી એ સીપાઈ આપણને ગરદન મારવામાટે સિકંદરે મોકલ્યો હતો એવું સમજીને તે માણસોએ જે આક્રંદ કર્યું, તેનું વર્ણન પણ થઈ શકતું નથી. આણીમેર લિઓનાટસે જોયું કે આપણને કોઈ ખારણું ઉઘાડતું નથી તેથી ધીમે રહીને ખારણું ઉતારી નાખી તે એકલો અંદર દાખલ થયો. તેને જોતાંજ માંહેનાં સર્વ નાનાં મોટાં માણસો અલંત રડતાં કકળતાં દોડીને તેના પગ આગળ ગયોટીયાં ખાવા લાગ્યાં. અને ઘણી ગરીબાઇથી બોલ્યાં, “મહારાજ, અમે મરવાને તૈયાર છીએ. તે બાબત અમારે કશી તકરાર નથી. તથાપિ અમારી એટલી વિનંતિ છે કે, અમારા રાજા ડરાયસનો પ્રેતસંસ્કાર અમને પહેલાંથી કરવા દો અને પછી અમારો પ્રાણ લ્યો” એ ઉપરથી લિઓનાટસે કહ્યું કે, “મને સિકંદર બાદશાહે તમારી પાસે મોકલ્યો છે. તમે લગારે બીહીશો નહિ. તમારો ડરાયસ જીવતો છે. તેના જીવને જોખમ લાગ્યો નથી. તમને અહીં કર્યું ઉણું પડશે નહિ, તમારો સઘળો માનમર્તબો પહેલા પ્રમાણે રહેશે, એવું અમારા બાદશાહે તમને કહાવી મોકલ્યું છે.” એ સાંભળીને તેમને જરા નિરાંત વળી. રાજ્યસુખ ભોગવેલાં માણસને પરાધીનપણું મહા દુઃખદાયક હોય છે.

લડાઈને બીજે દિવસે પોતાના જખમી સીપાઇઓની બરદાસ્ત લીધા પછી ખુદ સિકંદર બાદશાહ ડરાયસના કુટુંબની મુલાકાતે ગયો. તે વેળા હિશીસ્તિયન વગર તેની સાથે બીજું કોઇ નહોતું. તે તેનો બાળમિત્ર હતો અને સિકંદરની તેના ઉપર ઘણી મહેરબાની હતી તથા પોતાની બધી છાનીવાતો તેને કહેતો હતો. એ બન્ને સરખી ઉમરના અને સમાન દેખાવના હતા તથા પોશાક પણ બંને જણે સરખો પહે-

રેલો હતો. હિંદીસ્તિયન તેના કરતાં લગાર ઊંચો હતો. એ બન્ને જ્યારે જોડે એટલા ડરાયસતી મા સિસિગ્યાંબિસની નજરે પડ્યા ત્યારે હિંદીસ્તિયનને સિકંદર જાણી પગે લાગી. એટલામાં તે સિકંદર નથી એમ પાસેના એક માણસે કહીને સિકંદરને આંગળીની ધસારતે દેખડાવ્યો, ત્યારે તે ડોશી ધણી શરમાઇ ગઈ અને સિકંદરને પગે લાગીને હાથ જોડીને બોલી “મહારાજ, મેં આપને પહેલાં કદી દીઠા નહોતા તેથી આ બૂલ થઈ તે મહેરબાનીની રાહે માફ થવી જોઈએ.” તે ઉપર સિકંદરે જવાબ દીધો કે “કાંઈ ફિકર નહિ મા, હિંદીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે” એમાંનો મા શબ્દ કાને પડવાથી સિસિગ્યાંબિસને ઘણી ટાઢક વળી તથા ઘણી નવાઇ લાગી. અને ‘હિંદીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે,’ એ સાંભળીને તેને પરમ આનંદ થયો તેથી બંને જણાએ સિકંદરનો ત્યાંને ત્યાંજ પાડ માન્યો. વાત્યા માણસ માત્રને છે. પણ તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરનારા પુરુષો દુનિયામાં થોડા મળી આવે છે.

ઈસ્સસની લડાઈમાં સિકંદરના જે જે સરદારો પડ્યા હતા તેમની મહત્તા પ્રમાણે તેમની ઉત્તરક્રિયા તેણે કરાવી, એટલુંજ નહિ પણ ઈરાની-લશ્કરના જે સરદારો પડ્યા હતા, તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ઉત્તરક્રિયા કરાવવાસાથે સિસિગ્યાંબિસને કહાવી મોકલ્યું અને તેનેસાથે કેટલાક પૈસા પણ આપ્યા. એ ઉપરથી સિકંદરની મોટાઈ અને ઉદારતા જણાઇ આવે છે. એને લીધે ઈરાની રાજમાતા તેનો વારે વારે ઉપકાર માનતી હતી. એક વાર તો તે બોલી હતી કે, મહારાજ, આ આપણા ઉપકારનો બદલો હું કેમ વાળીશ ? અરે હું કેદ પકડાયલી સ્ત્રી છતાં આપ મને મા, મા કહો છો અને એકાદી મોટી મહારાણીની જેટલી મારી આમન્યા રાખો છો. મહારાજ ! પહેલાં હું કોણ હતી અને હાલમાં હું કોણ છું તેની મને સારીપેઠે ખબર છે. ‘જે કે મેં’ ઘણો વૈભવ ભોગવ્યો છે તોપણ હાલની હાલત વેઠવી મને કંઈ અધરી લાગતી નથી. પરંતુ એ અમારી દીનાવસ્થા ઉપર

દયા લીધીને ઠઠોરપણથી નથી વર્તતા એ આપની મો-
ટાઈને શોભા આપે છે.” એ પછી સિકંદરે ડરાયસના
નાના દીકરાને પોતાની પાસે લીધો, તે છેકજ નાની ઉમરનો
અને અજાણ્યો હતો. તોપણ તેનાથી ન ડરતાં આનંદથી તેના
ગળામાં હાથ નાંખીને રમવા લાગ્યો તે જોઈ સિકંદર હિંચીસ્ત-
યન બણી વળીને બોલ્યો, “બાઈ, ડરાયસનો સ્વભાવ આની પેઠે
લગાર દ્વારા હોત તો ધણું સારું થાત.”

ડરાયસ ધણો સ્વરૂપવંત હતો. તેમજ તેની પટરાણી પણ
તેની પાંચ હજાર સ્ત્રીમાં સર્વથી સુંદર હતી એવું સિકંદરને
કોઈએ કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે એવો બંદોબસ્ત કર્યો કે તે કોઈ
વખત અને કોઈ પણ ઠેકાણે પોતાની નજરે પડે નહિ એટલુંજ
નહિ પણ તેના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વર્ણન પણ કોઈ તેને કાને
પાડે નહિ. આ વાતની તેણે સખત તાકીદ રાખી. એ વખતે
સિકંદર ચડતી જીવાનીમાં હતો; એ વાત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપદો
બંદોબસ્ત તેને ધણો શોભા આપે છે. તથા માણસનું મન છ
વિકારોને કેટલું વેહેલું સ્વાધીન થાય છે તે એ બાદશાહ સારી
પેઠે જાણતો હતો એમ પણ કબૂલ કરવું જોઈએ. એક ગ્રંથકારે
એમ લખ્યું છે કે આપણે કેદ પડેલાં છીએ એવું મનમાં આ-
વવાથી ધરાની શાહના કુટુંબને જે માહું લાગે તે બાદ કરતાં
બાકી સઘળું સુખ મળે એવો સિકંદરે બંદોબસ્ત કર્યો હતો. શત્રુ
તરફના માણસના હાલ હવાલ કરવાસાર જાણી જોઈને કોઈ
માણસને ફૂરપણું કરવું પડતું નથી કેમકે ધણું કરીને માણ-
સની વૃત્તિજ તેવી હોય છે. પણ મનમાંની સ્વાભાવિક દુશ્મ-
નાઈ કાઢી નાખીને તેની જગાએ દયા અને હેતુ લાવવાને માટે
ધણું ઉદાપણ તથા ધણો ક્રોધ સમાવતાં આવડે એ જોઈએ. તે
ગુણ સિકંદરનામાં જીવાન વયે હતો.

દમસ્ક પાર્થિનિઓએ લીધું એમ ઉપર કહ્યું છે તેની હકી-
કત ધણી ચમત્કારી છે તે અત્રે કહીએ છીએ. તે શહેરના
સુબેદાર ઉપર ડરાયસનો ધણો વિશ્વાસ હતો. માટે ઈસ્સસની

રેલો હતો. હિંદીસ્તિયન તેના કરતાં લગાર ઉંચો હતો. એ બંને જ્યારે જોડે એકલા ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસની નજરે પડ્યા ત્યારે હિંદીસ્તિયનને સિકંદર જાણી પગે લાગી. એટલામાં તે સિકંદર નથી એમ પાસેના એક માણસે કહીને સિકંદરને આંગળીની ધસારતે દેખડાવ્યો, ત્યારે તે ડોશી ધણી શરમાઈ ગઈ અને સિકંદરને પગે લાગીને હાથ જોડીને બોલી “મહારાજ, મેં આપને પહેલાં કદી દીઠા નહોતા તેથી આ બૂલ થઈ તે મહેરબાનીની રાહે માફ થવી જોઈએ.” તે ઉપર સિકંદરે જવાબ દીધો કે “કાંઈ ફિકર નહિ મા, હિંદીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે” એમાંનો મા શબ્દ કાને પડવાથી સિસિગ્યાંબિસને ધણી ટાઢક વળી તથા ધણી નવાઈ લાગી. અને ‘હિંદીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે,’ એ સાંભળીને તેને પરમ આનંદ થયો તેથી બંને જણાએ સિકંદરનો લાંબો લાંબો પાક માન્યો. વાત્રા માણસ માત્રને છે. પણ તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરનારા પુરુષો દુનિયામાં થોડા મળી આવે છે.

ઈસ્સસની લડાઈમાં સિકંદરના જે જે સરદારો પડ્યા હતા તેમની મહત્તા પ્રમાણે તેમની ઉત્તરક્રિયા તેણે કરાવી, એટલુંજ નહિ પણ ઈરાની લશ્કરના જે સરદારો પડ્યા હતા, તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ઉત્તરક્રિયા કરાવવાસાથે સિસિગ્યાંબિસને કહાવી મોકલ્યું અને તેનેસાથે કેટલાક પૈસા પણ આપ્યા. એ ઉપરથી સિકંદરની મોટાઈ અને ઉદારતા જણાઈ આવે છે. એને લીધે ઈરાની રાજમાતા તેનો વારે વારે ઉપકાર માનતી હતી. એક વાર તો તે બોલી હતી કે, મહારાજ, આ આપણા ઉપકારનો બદલો હું કેમ વાળીશ ? અરે હું કેદ પકડાયલી સ્ત્રી છતાં આપ મને મા-મા કહો છો અને એકાદી મોટી મહારાણીની જેટલી મારી આમન્યા રાખો છો. મહારાજ ! પહેલાં હું કાણ હતી અને હાલમાં હું કાણ છું તેની મને સારીપેઠે ખબર છે. જો કે મેં ઘણો વૈભવ ભોગવ્યો છે તોપણ હાલની હાલત વેઠવી મને કંઈ અધરી લાગતી નથી. પરંતુ એ અમારી દીનાવસ્થા ઉપર

દયા લીધીને ઠઠોરપણાથી નથી વર્તતા એ ‘આપની’ મો-
ટાઇને શોભા આપે છે.” એ પછી સિકંદરે ડરાયસના
નાના દીકરાને પોતાની પાસે લીધો, તે છેકળ નાની ઉમરનો
અને અન્નણ્યો હતો. તોપણ તેનાથી ન ડરતાં આનંદથી તેના
ગળામાં હાથ નાંખીને રમવા લાગ્યો તે જોઈ સિકંદર હિપ્પીસ્તિ-
યન બાણી વળીને બોલ્યો, “ભાઈ, ડરાયસનો સ્વભાવ આની પેટે
લગાર દેવાળું હોત તો ધણું સારું થાત.”

ડરાયસ ધણો સ્વરૂપવંત હતો. તેમજ તેની પટરાણી પણ
તેની પાંચ હજાર સ્ત્રીમાં સર્વથી સુંદર હતી એવું સિકંદરને
કોઈએ કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે એવો બંદોબસ્ત કર્યો કે તે કોઈ
વખત અને કોઈ પણ ઠેકાણે પોતાની નજરે પડે નહિ એટલુંજ
નહિ પણ તેના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વર્ણન પણ કોઈ તેને કાને
પાડે નહિ. આ વાતની તેણે સખત તાકીદ રાખી. એ વખતે
સિકંદર ચડતી જીવાનીમાં હતો; એ વાત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપલો
બંદોબસ્ત તેને ધણો શોભા આપે છે. તથા માણસનું મન છ
વિકારોને કેટલું વેહેલું સ્વાધીન થાય છે તે એ બાદશાહ સારી
પેટે જાણતો હતો એમ પણ કબૂલ કરવું જોઈએ. એક ગ્રંથકારે
એમ લખ્યું છે કે આપણે કેદ પડેલાં છીએ એવું મનમાં આ-
વવાથી ઇરાની શાહના કુટુંબને જે માહું લાગે તે બાદ કરતાં
બાકી સઘળું સુખ મળે એવો સિકંદરે બંદોબસ્ત કર્યો હતો. શત્રુ
તરફના માણસના હાલ હવાલ કરવાસાર જાણી જોઈને કોઈ
માણસને ફૂરપણું કરવું પડતું નથી કેમકે ધણું કરીને માણ-
સની વૃત્તિજ તેવી હોય છે. પણ મનમાંની સ્વાભાવિક દુસ્મ-
નાઈ કાઠી નાખીને તેની જગાએ દયા અને હેત લાવવાને માટે
ધણું ઉઠાપણ તથા ધણો ક્રોધ સમાવતાં આવડે એ જોઈએ. તે
ગુણ સિકંદરનામાં જીવાન વયે હતો.

દમસ્ક પાર્થિનિઓએ લીધું એમ ઉપર કહ્યું છે તેની હકી-
કત ધણી ચમત્કારી છે તે અત્રે કહીએ છીએ. તે શહેરના
સુબેદાર ઉપર ડરાયસનો ધણો વિશ્વાસ હતો. માટે ઈસ્સસની

રેલો હતો. હિંદીસ્તિયન તેના કરતાં લગાર ઊંચો હતો. એ બન્ને જ્યારે જોડે એટલા ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસની નજરે પડ્યા ત્યારે હિંદીસ્તિયનને સિકંદર જાણી પગે લાગી. એટલામાં તે સિકંદર નથી એમ પાસેના એક માણસે કહીને સિકંદરને આંગળીની ધસારતે દેખડાવ્યો, ત્યારે તે ડોશી ધણી શરમાઇ ગઈ અને સિકંદરને પગે લાગીને હાથ જોડીને બોલી “મહારાજ, મેં આપને પહેલાં કદી દીઠા નહોતા તેથી આ ભૂલ થઈ તે મહેરબાનીની રાહે માફ થવી જોઈએ.” તે ઉપર સિકંદરે જવાબ દીધો કે “કાંઈ ફિકર નહિ મા, હિંદીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે” એમાંનો મા શબ્દ કાને પડવાથી સિસિગ્યાંબિસને ઘણી ટાઢક વળી તથા ઘણી નવાઇ લાગી. અને ‘હિંદીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે,’ એ સાંભળીને તેને પરમ આનંદ થયો તેથી બંને જણાએ સિકંદરનો સાંતે સાંજ પાડ માન્યો. વાત્યા માણસ માત્રને છે. પણ તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરનારા પુરુષો દુનિયામાં થોડા મળી આવે છે.

ઈસ્સસની લડાઈમાં સિકંદરના જે જે સરદારો પડ્યા હતા તેમની મહત્તા પ્રમાણે તેમની ઉત્તરક્રિયા તેણે કરાવી, એટલુંજ નહિ પણ ઈરાની લશ્કરના જે સરદારો પડ્યા હતા, તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ઉત્તરક્રિયા કરાવવાસારૂં સિસિગ્યાંબિસને કહાવી મોકલ્યું અને તેનેસારૂં કેટલાક પૈસા પણ આપ્યા. એ ઉપરથી સિકંદરની મોટાઈ અને ઉદારતા જણાઇ આવે છે. એને લીધે ઈરાની રાજમાતા તેનો વારે વારે ઉપકાર માનતી હતી. એક વાર તો તે બોલી હતી કે, મહારાજ, આ આપણા ઉપકારનો બદલો હું કેમ વાળીશ ? અરે હું કેદ પકડાયલી સ્ત્રી છતાં આપ મને મા, મા કહો છો અને એકાદી મોટી મહારાણીની જેટલી મારી આમન્યા રાખો છો. મહારાજ ! પેહેલાં હું કાણ હતી અને હાલમાં હું કાણ છું તેની મને સારીપેટે ખબર છે. , જે કે મેં ઘણો વૈસવ ભોગવ્યો છે તોપણ હાલની હાલત વેઠવી મને કંઈ અધરી લાગતી નથી. પરંતુ એ અમારી દીનાવસ્થા ઉપર

દયા લીધીને કઠોરપણાથી નથી વર્તતા એ 'આપની' મો-
ટાઇને શોભા આપે છે." એ પછી સિકંદરે ડરાયસના
નાના દીકરાને પોતાની પાસે લીધો, તે છેકજ નાની ઉમરનો
અને અન્નણ્યો હતો. તોપણ તેનાથી ન ડરતાં આનંદથી તેના
ગળામાં હાથ નાંખીને રમવા લાગ્યો તે જોઈ સિકંદર હિરીસ્ત-
યન લણી વળીને બોલ્યો, "ભાઈ, ડરાયસનો સ્વભાવ આની પેઠે
લગાર દુયાળુ હોત તો ધણું સારું થાત."

ડરાયસ ધણો સ્વરૂપવંત હતો. તેમજ તેની પટરાણી પણ
તેની પાંચ હજાર સ્ત્રીમાં સર્વથી સુંદર હતી એવું સિકંદરને
કોઈએ કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે એવો બંદોબસ્ત કર્યો કે તે કોઈ
વખત અને કોઈ પણ ઠેકાણે પોતાની નજરે પડે નહિ એટલુંજ
નહિ પણ તેના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વર્ણન પણ કોઈ તેને કાન
પાડે નહિ. આ વાતની તેણે સખત તાકીદ રાખી. એ વખતે
સિકંદર ચડતી જુવાનીમાં હતો; એ વાત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપલે
બંદોબસ્ત તેને ધણો શોભા આપે છે. તથા માણસનું મન
વિકારને કેટલું વેહેલું સ્વાધીન થાય છે તે એ બાદશાહ. સારું
પેઠે જાણતો હતો એમ પણ કયૂલ કરવું જોઈએ. એક ગ્રંથકાં
એમ લખ્યું છે કે આપણે કેદ પડેલાં છીએ એવું મનમાં આ
વવાથી ધરાની શાહના કુટુંબને જે માહું લાગે તે બાંદ કરત
બાકી સઘળું સુખ મળે એવો સિકંદરે બંદોબસ્ત કર્યો હતો. શ-
તરફના માણસના હાલ હવાલ કરવાસાર જાણી જોઈને કોઈ
માણસને કૂરપણું કરવું પડતું નથી કેમકે ધણું કરીને માણ
સની વૃત્તિજ તેવી હોય છે. પણ મનમાંની સ્વાભાવિક દુશ્મ
નાઈ કાઠી નાખીને તેની જગાએ દયા અને હેત લાવવાને માં
ધણું ડહાપણ તથા ધણો ક્રોધ સમાવતાં આવડે એ જોઈએ. તે
ગુણ સિકંદરનામાં જુવાન વયે હતો.

દમસ્ક પાર્થિવિઓએ લીધું એમ ઉપર કહ્યું છે તેની હક
કત ધણી ચમત્કારી છે તે અત્રે કહીએ છીએ. તે શહેરન
સુબેદાર ઉપર ડરાયસનો ધણો વિશ્વાસ હતો. માટે ઈસ્સા-

કટાકટીની વેળાએ જોણે પોતાનો ખજાનો અને કેટલાંક વહાલાં માણસો તેના આશ્રયમાં મોકલી દીધાં હતાં. તથાપિ આ દુનિયાની બીજી વસ્તુઓ પ્રમાણે વિશ્વાસુપણું પણ અસ્થિર હોય છે. તેના અસ્તિત્વમાં કંઈ વધારે કારણ હોય છે. તે નાશ પામે એ ટલે તે પણ જતું રહે છે. દમસ્કના નવાખતું વિશ્વાસુપણું એવા પ્રકારનું હતું. પોતાનો ધણી ડરાયસ હારીને નાશી ગયો છે અને હવે તેને હાથે આપણું સાઈ થવાની આશા નથી એવું જોઈને તે નિમકહરામ થયો. તોપણ તે નિમકહરામીને લગાર બીકણપણાથી ઢાંકવાની ઇચ્છા રાખીને તેણે સિકંદરને એવું લખી મોકલ્યું કે, “ ડરાયસનું જે કાંઈ મારી પાસે છે તે બધું તમને આપી દેવાને હું તૈયાર છું; આવતી કાલે સવારે સર્વ ખજાનો અહીંથી દૂર લઈ જવાને બહાને મજૂરોની પીઠ ઉપર લાદીને થોડાક સિપાઈઓ સાથે શહેર બહાર મોકલીશ. તેને તમારા લોકો લગાર ધમકાવશે એટલે તે પોતાનો ભાર ફેંકીદઈને નાશી જશે; અને હું પણ લયલીત થએલા સરખો સંતાઈ જઈશ. એટલે એ શહેર અને તેમાંનું જે કાંઈ છે તે સર્વ તમારે હાથ લાગશે” એ કાગળ પાર્થિવનિયોએ ફેડીને વાંચ્યો અને માંહે લખ્યા પ્રમાણે સર્વે વાત થઈ. તરેહ તરેહના રત્ન જડિત અલંકારો, મોટાં મોટાં કાર્યોળી અને કસ્ખીવસ્ત્રો, સોના રૂપાનાં નાનાં મોટાં અનેક વાસણો, અને બીજા કીમતી સામાન વડે શહેરની બહારનું તમામ મેદાન ભરાઈ જઈને વિચિત્ર દેખાવા લાગ્યું. એ બધું માસિડોનિયન લોકોને મળ્યું એટલુંજ નહિ, પણ ત્યાંથી ડરાયસનાં કેટલાંક સગાંવહાલાં, માણસો, કેટલીએક મોટામોટા સરદારોની સ્ત્રીઓ પણ તેમને હાથ આવી. તે સ્ત્રીઓ પોતાનાં સંક્રામણ છોકરાંઓના હાથ પકડીને તાણતી અને આંખમાંથી દડદડ આંસુ નાંખતી જોઈને લાંબા સર્વ લોકો ધણા દુઃખી થયા. એ વેળાએ ત્રીસ હજાર માણસો અને સાત હજાર ભારખરદારી જનવરો સામાન ખજાનાથી લાદેલાં પાર્થિવનિયોને હાથ લાગ્યાં હતાં. વળી ડરાયસની ૩૨૯ વેશ્યાઓ લાં હતી તે પણ તેને

સ્વાધીન થઇ હતી. તે નાચવા ગાવામાં ઘણી હોશીઆર હતી. ઈરાની દરબારની કચેરી તથા ખીજો સામાનસુમાન સ્વચ્છ રાખવો, તથા તે બરાબર છે કે નહિ તેની તપાસ રાખવી, તેને ખુશખો લગાડવી અને દેખાવમાં ઠીક લાગે એમ ગોઠવી રાખવાના કામનેમાટે જે માણસો રાખ્યા હતાં, તેમાંના ૪૯૨ આસામીને પાર્મિનીયોએ પકડ્યા. ડરાયસની પહેલાંના જે રાજા ઈરાનની ગાદી ઉપર હતા તે ઘણી કરકસરથી ચાલતા હતા તેને લીધે રાજલંકાર પુષ્કળ દ્રવ્ય ને કીમતી સામાનથી અપરિમિત ભરેલો હતો, તે સર્વ બહાર નીકળીને સિકંદરના લશ્કરમાં આવી પડ્યો. કાળની ગતિ કેવી ન્યારી છે. ડરાયસ સરખા પરાક્રમી અને સૈન્યબળવાળા રાજાની સંપત્તિ એવી રીતે બારેવાટ થવી જોઈએ કે? જે જવાહિર પારકા માણસની નજરે પણ કદી પડતાં નહિ તે પરદેશીઓના પગ આગળ રો-ળાય કે? પણ જે બનવા સર્જીત છે તે બન્યું જાય છે એમાં માણસનો ઉપાય ચાલતો નથી. એ પરથી શીખામણ મળે છે કે મોટા ભૂપતિની સંપત્તિની બ્યારે આવી અવસ્થા થઇ, ત્યારે સાધારણ માણસની ટુંક ભંડોળીઆ પૂંછતો શો હિસાબ? જે પોતાના પૈસાને પોતાનો જીવ સમજે છે એવા ધનસોભી-ઓને આ વાતનો વિચાર કરવો ઘટારત છે.

ઈસ્સસના સંગ્રામમાં ડરાયસની શી અવસ્થા થઇ તે અમે ઉપર જણાવી ગયા. તે ત્યાંથી અહીં ને અહીંથી ત્યાં એમ ભટકતો ભટકતો સોદાસમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે ૪૦૦૦ મા-ણસો ફરીને ભેળાં કર્યા; અને ઘણી ઉતાવળે તૈયારી નહીને કાંઠે થાપ્સાકસ આગળ આવી પહોંચ્યો. પેલીમેર પાર્મિનીયોએ દમસ્ક સ્વાધીન કરીને ત્યાંનું દ્રવ્ય સમેટી આસપાસનો મુલક જીતી લેવા માંડ્યા. અને સિકંદરની સ્વારી પણ સિરિઆથી નીકળીને દેશ જીતતી જીતતી તેણીમેર આવતી હતી. તે વે-ળાએ તેનો એટલો ત્રાસ બેસી ગયો હતો કે તેની સ્વારી નજીક આવ્યાનું સાંભળીને લોકો થરથર કંપતા હતા. અને ઝટ ને

સ્વાધીન થતા હતા. તે મારાયોસમાં આવ્યો ત્યારે હરાયસ
 બાણીથી આવેલો કાગળ તેને મળ્યો. તેમાં હરાયસે પોતાને
 રાજ કલ્હા હતો પણ સિકંદરને રાજ ન કહેતાં એક સાધારણ
 માણસ પ્રમાણે લખ્યું હતું. તે કાગળમાં એમ લખ્યું હતું કે,
 “ સિકંદર, અમારા કુટુંબના માણસોને તેં કબજે રાખ્યાં છે, તેની
 ખંડણી શી; તે કહે તો હું તને તે પહોંચાડાવીને તેમને છોડાવી
 લઈ જાઉં. રાજ્ય બાબતનો નીકાલ યુદ્ધવડે કરી દેવાનું તારા
 મનમાં હોય તો રીતસર લડાઈના મેદાનમાં આવીને
 પછી શું થાય છે તે જો. પણ તારે જો તારા કલ્યાણની
 વાત સાંભળવી હોય તો હું તને મનઃપૂર્વક ખરેખર કહું છું કે
 તારા પૂર્વજોનું જે રાજ્ય છે તેનો ઉપભોગ કરીને તારે સંતોષી
 રહેવું, બીજાના રાજ્યમાં હાથ ધાલવો નહિ, એ મારે પોતાને પણ
 પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કબૂલ છે અને એ તું પણ જો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક સ્વીકારીને
 તે પ્રમાણે વર્તીશ તો આપણે બંને જણા એક બીજા
 સાથે હમેશાં સ્નેહભાવથી ચાલીશું. ” એ ઉક્તપણાનો પત્ર
 વાંચીને સિકંદરને ધણું માઠું લાગ્યું, અને લાગ્યો તેનો તેણે
 જવાબ લખ્યો. તે એવી રીતે કે, “ તમારા પૂર્વજોએ અમારા
 દેશના લોકોને જે દુઃખ દીધું છે તે હજી અમે વીસરી ગયા
 નથી. મારા બાપ ક્ષિપ્રપના ખૂન કરનાર ખૂનીને ઉશ્કેરવામાં
 અંદરખાનેથી તમારી ઉશ્કેરણી દુનિયામાં જાહેર છે અને
 મને જે મારી નાંખે તેને ૧૦૦૦ ટાલેન્ટ આપવાનું જાહેરનામું
 તમે હાલમાં થોડા વખત ઉપર બહાર પાડ્યું હતું તેની મને
 ખબર છે. આવડા મોટા લશ્કરનું ધણીપણું તમારી પાસે હોવા
 છતાં એવી તુચ્છ રીતે શત્રુને મારવાનું જાહેરનામું કાઢવાનું
 તમને ઘટારત હતું ? અમે જે ઉદ્યોગ કરીએ છીએ તે ફક્ત
 સ્વરક્ષણાર્થ છે, પરનાશ અર્થે નથી. અમે એશિયાખંડનો
 મોટો ભાગ હાલેલો છે. તથા એક નાની લડાઈમાં તમને છેકજ
 હરાવ્યા છે. તે વેળાની તમારી અચરિત વર્તણૂકને લીધે અમારે
 તમારી વિનંતિ માન્ય કરવાનું રહ્યું નથી. તથાપિ જો તમે જાને

અમારી આગળ આવીને ઘણી નમ્રતાથી વિનંતિ કરશે તો તમારાં માણસોને કંઈ પણ ખડણી ન લેતાં તમારે સ્વાધીન કરીશું. શત્રુને કેમ જીતવા એતો અમે તમને દેખાડી દીધું છે. તેમજ તમે જો દાંતે તૂણ લઇને મારી આગળ આવશે તો શત્રુ ઉપર ઉપકાર કેમ કરવો તે પણ તમને દેખડાવી દઈશું. અમારે શરણે આવવાને તમને કદાચ ડર લાગતો હશે, પણ હું તમને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે એ કામમાં અમારી ભણીથી તમને તલમાત્ર પણ હરકત થવાની નથી. પરંતુ આ વાત સારી પેઠે ધ્યાનમાં રાખવી કે તમે જે બીજાને પત્ર અમને લખો, તેમાં અમને ફક્ત રાજ લખવાથીજ ચાલશે નહિ, પણ અમારા તમે રાજ છો. એમ ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવવું જોઈશે. ” એ કાગળ થર્સિપસ નામે માણસ સાથે સિકંદરે ડરાયસ તરફ રવાના કર્યો.

પછી સિકંદર દિનિશિયા દેશમાં ગયો તેમાં તેણે બિન્દુસ નામે શહેર દીધું. ત્યાંના લોકો પોતાની ખુશીથી તેને તાબે થયાં. ત્યાંથી સિડોન ઉપર ગયો, ત્યાંનો રાજા સ્ત્રાબો ડરાયસનો પડેલો બોલ ઝીલનારો હતો. પણ સિડોનના રહેવાશીઓ ઉપર ઈરાનીઓ ઘણા કરડા રહેતા હતા તેથી સિકંદર પાસે આવ્યાની વાત સાંભળતાંજ ઘણા ખુશી થયા અને તેને મોટા સંતોષથી પોતાનો પ્રભુ માન્યો. એટલે સિકંદરે સ્ત્રાબોને પદબ્રષ્ટ કરીને હિંદીસ્તિયનને કહ્યું કે સ્ત્રાબોની જગાએ કોઈ લાયક માણસને તું તારી પરીક્ષાથી શોધી કહાડ. તે વેળા હિંદીસ્તિયન ત્યાં એક ઘરમાં પોતાનો મુકામ નાંખી રહ્યો હતો. તે ઘરમાં રહેનારું કુટુંબ ઘણું મોટું તથા તેની આબરૂ પણ શહેરમાં ઘણી સારી હતી. તે ઘરમાં બે ભાઈઓ મુખ્ય કરતાહરતા હતા. તેમાંના એકને ગાદીએ બેસાડવાનો વિચાર મનમાં આવ્યાથી હિંદીસ્તિયનને તેની આગળ તે વાત કાઢી. તે વારે તેણે ખુલ્લું કહ્યું કે, ગાદીએ બેસવાને રાજના વંશના પુરુષ વગર બીજાને બેટું નથી. એવી આ દેશની ઘણા પ્રાચીનકાળથી ચાલતી

આવેલી ચાલ છે. માટે મારાથી તમારું બોલેલું કબૂલ રેખાતું નથી તેની માફી મળવી જોઈએ.” જે વસ્તુ મેળવવામાટે મોટા મોટા શહાણા પુરુષો પણ જીવ સદાનાં દુઃખો ભાગવે છે, તે વગર મેહેનતે સહજમાં પોતાની મેજે ઘેર ચાલી આવે છે તે છતાં એ કબૂલ કરતો નથી માટે એ કોઈ મોટો માણસ હોવો જોઈએ. એવું લાગીને હિંદીસ્તિયન બોલ્યો, “સુમિત્ર, તમારી એવી સુવૃત્તિ સદાકાળ રહો. રાજ કબૂલ કરવામાં જે સુખ છે, તેના કરતાં રાજ ના કબૂલ કરવામાં વધારે સુખ છે એ ગુણ પૂર્ણપણે બોલનારો તુંજ મારી નજરે પડ્યો. સાચું, પણ હવે ગાદીએ બેસવાને રાજ્ય કુળમાંથી કોઈ સારો પુરુષ મને તમે દેખડાવો. તેમાં એક એવો વધારે ગુણ હોવો જોઈએ કે આ જે રાજ્ય મને મળ્યું છે તે માત્ર તમારી જાને ભાઈઓની મહેરમાનીતું ફળ છે, એવું તે સદાકાળ સંભાર્યા કરે.” ત્યારે તેમણે થોડો વિચાર કરીને આળડોલોનિમસતું નામ કહ્યું. એ પુરુષ રાજવંશનો હતો. પણ તેનું સગપણ ધણું આદેતું હોવાથી તથા તેના ઉપર કમન-સીજને લીધે તરેહ તરેહની આફતો આવવાથી એવી તો માઠી અવસ્થા થઈ હતી કે તે ખીચારાને પેટ ભરીને ખાવાનું મેળવવામાટે આખો દહાડો સખત વૈતરું કરવું પડતું હતું. તો પણ તેજ માણસને ત્યાંની ગાદી ઉપર બેસાડવાનો હિંદીસ્તિયને ઠરાવ કર્યો.

પછી પેલા જાને ભાઈઓ આળડોલોનિમસને શોધવાસાર નીકળ્યા. નીકળતી વખતે તેમણે રાજ્યાધિકારનાં વસ્ત્રો પણ પોતાની સાથે લીધાં હતાં. તે વખતે તે ખિચારો ડોઝી નીચી રાખીને એક વાડીમાં નીંદતો હતો. તેની પાસે જઈને જાને ભાઈઓએ તેને રાજ માનીને ઘણીજ અદ્વયથી સલામ કરી. પછી તેમાંનો એક જણ બોલ્યો, “અંરે ! તમે હવે એ રગડપટ્ટી એક બાજુએ ફેંકી દઈને અમે સાથે આણેલાં આ રાજ્યચિહ્નયુક્ત વસ્ત્રો ધારણ કરો અને તમારી પહેલાની સૂત્રણી દુર્બળતા મૂકીને

પ્રભુત્વ પકડો. પરંતુ જે સદ્ગુણ વડે તમને, એ રાજ્યપદ મળ્યું છે, તે સદ્ગુણને ગાદીએ બેઠા પછી વીસરી જશો નહિ. હવે તમે સર્વથી મોટા ગણાશો અને ખીજા સધળાના જનન માલ તમારા સ્વાધીનમાં આવશે, માટે માગવાનું આટલું જ છે કે તમે તમારી આ આગળની સ્થિતિ બુલશો મા.” એ સાંભળીને આખડોલોનિમસ એવો તો અચંખામાં પડ્યો કે, આ સ્વપ્રવચ્ચા તો નૃતી ! તે જાને જણુ ભણી વળીને બોલ્યો, “અરે સાહેબ, મજ ગરીબની તમે આવી મસ્કરી શામાટે કરો છો ? એ તમને ઘટે છે કે ? ” ત્યારે પેલાઓએ બનેલી સર્વ હકીગત તેને કહી. તેથી તેમનું કહેલું તેણે ખરું માન્યું. પછી તેમણે તેને નહવડાવ્યો અને આણેલો પોશાક પેહેરાવીને રાજ્યમહેલમાં આણીને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. તે જોઈ સર્વ લોકોને મોટી નવાઈ લાગી. સિકંદર બાદશાહે તેને બોલાવી મંગાવીને પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને કહ્યું, “તમારા સુંદર રૂપ અને ચેહેરા ઉપરથી તમે કોના વંશના છો તે વિષે મારી ખાતરી થઈ છે. પરંતુ તમે ગરીબાઈ શી રીતે વેઠી તે તમારે મોઢેથી સાંભળવાની મને ઘણી ઇચ્છા છે,” એ સાંભળીને આખડોલોનિમસ બોલ્યો, “સાહેબ, પરમેશ્વરને ધન્ય છે ! મેં જે રીતે ગરીબાઈ વેઠી તે મારે શી રીતે કહેવી ? જે નિર્મળપણે મેં ગરીબી વેઠી તેવાજ નિર્મળ અંતઃકરણથી આ રાજ્યાધિકાર ચલાવવાને પરમેશ્વર મને શક્તિ આપે એટલીજ મારી તેને પ્રાર્થના છે. મારે જે જે જોઈએ તેને મારા હાથથી તેણે મને મેળવી આપ્યું અને જ્યારે મારી પાસે કશુંએ ન હોતું ત્યારે મને ફલાણી વસ્તુ જોઈશે એમ લગારે મનમાં આવ્યું નહિ.” એ જવાબ સાંભળીને આખડોલોનિમસની મહતા વિષે સિકંદરની ખાત્રી થઈ. તેથી આખોનું તમામ રાજ્ય અને ડરાયસની મળેલી લૂટમાંથી ઘણાક કીમતી સામાન તેને આપ્યો, તથા તેના રાજ્ય સાથે જોડેનો એક પ્રાંત પણ જોડી આપ્યો. એવી રીતે આખડોલોનિમસ રંકનો રાજા થયો. એનું મુખ્ય કારણ એક

રાજ્યકુળમાં જન્મ અને ખીજું તેની સજ્જનાઈ હતી.* આ વાત સાંભળ્યાથી ઈશ્વરી લીલા અગાધ છે, એવું ધ્યાનમાં આવ્યા વગર રહેતું નથી.

એવી રીતે સિરિઆ અને ફિનીશિયા અને સિકંદરનાં તાળામાં આવ્યા; તથાપિ ટાયર નામે એક મજબૂત શહેર તેને લેવાનું બાકી રહ્યું હતું. તે શહેર એકાદ બેટની માફક ચારે તરફથી દરીઆએ વીંટલાયલું હતું; તેની આસપાસનો કોઈ ધણો પોહોળો અને આશરે બસે અઢીસે હાથ ઊંચો હતો. અને માંહેના રહેનારાઓ ધણા શૂરા અને દૃઢ નિશ્ચયવાળા હતા, એ બધી વાત ધ્યાનમાં લઈને સિકંદર મોટા પાયાપર તૈયારી કરીને તેણી મેર આણ્યો. એ આપણા ઉપર આવે છે એવું તેમાંના લોકોને જણાતાંજ શહેરના દરવાજા બંધ કર્યા. કોટનો સારો બંદોબસ્ત કરીને તેના ઉપર પહેરો મૂક્યો અને દુશ્મનો લગભગ પાસે આવે ત્યારે તેના ઉપર શસ્ત્રવૃષ્ટિ થઈ શકે એવી ગોઠવણ કરીને લડવાને તૈયાર થઈ બેઠા. આણીમેર સિકંદરે તે શહેરની ભીંત આગળ પોતાનું લશ્કર લાવવાસાથે મહા મહેનતે સમુદ્રમાં મોટી મોટી પથરાની છાંટો, માટી અને ઝાડ ઝાંખરાં ધત્તાકિના મોટા મોટા પર્વત જેવડા ઢગલા કરીને તે ઉપરથી જવાનો માર્ગ બનાવ્યો. તે ટાયરના બૂડકી મારનારાઓએ પાણીમાંથી આવીને બે ત્રણ વાર ભાંગી નાંખ્યો. વળી અંદરના લોકોએ સિકંદરને તથા તેનાં માણસોને ધણી વિપત પાડી. તો પણ તેને ન ગણકારતાં તથા હિંમત ન હારતાં પોતાના લશ્કર સુધ્ધાં કોટ પાસે ગયો. તે વેળાએ ટાયર વાશીઓનું અરમાર પોતાનો બચાવ કરીને સિકંદરનો પરાભવ કરવાસાથે ધણું મથન કરતું હતું, તેની સામા થવાસાથે સિકંદર પણ પોતાનું અરમાર

* આવો બનાવ હાલ આપની પાઠોશના એક મોટા દેશી રાજ્યમાં બનેલો છે, તેમાં તેને રાજ્યાસન ઉપર બેસાડનારાઓએ આમાંના બે ભાઈઓએ દીવેલી શીખામણુ ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે અને આશા છે કે તે ધ્યાનમાં રાખીજ હશે.

લાવ્યો હતો. એ ટાયરનો ઘેરો સાત મહિના સુધી જાયુ રહ્યો હતો. એ ઘેરાની વેળાએ સિકંદર ઘણો હિંમતવાન હતો તોપણ ફેટલીકવાર તે તેનું અજીતપણું મનમાં આણીને ચિંતાતુર થતો હતો અને શેહેરના લોકો તો છેકજ ગભરાઈ ગયા હતા. તેમને ઊંઘમાં અને જાગતાં સિકંદર નજરે પડતો હતો. તે શેહેરમાં આપાલો કરીને તેમના એક દેવની મોટી પીત્તળની મૂર્તિ હતી તે આપોલો આપણને છોડીને સિકંદર પાસે જાય છે, એવું તેમાંનાં એકજણની નજરે પડવાથી તેણે તેને એક પગે મોટી સોનાની સાંકળ બાંધીને તેનો બીજો છેડો પોતાના હર્ષુલસ નામના બીજા દેવના પગ સાથે સજડ ગાંઠી દીધો. એ ઉપરથી દેવ વિષે તે લોકોનો કેવો ભાવ હતો તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવેછે. ટાયરના લોકોએ શેહેરના બચાવસાર પોતાની બેહદ મહેનત કરી જોઈ પણ સિકંદર આગળ તેનું કાંઈ આલ્યું નહિ. તેણે દૃઢ નિશ્ચયથી જીવની દરકાર ન રાખતાં આખરનો હલ્લો કર્યો એટલે શેહેરીઓ મોટી હિંમતથી હાથમાં હથીયાર લઈ સામા થયા અને મરણ પામ્યા તેઓ જીવાનીઆ હતા. જે ધરડા હતા તે પણ શત્રુના શસ્ત્રથી ન ડરતાં પોતાના ધરઆગળ મોતની વાટ જોતા ઉભા રહ્યા હતા, એવું એક ગ્રંથકારે લખેલું છે. એવા બહાદૂર પુરુષોને ધન્ય છે. દુનિયાના ઇતિહાસમાં એવો બીજો દાખલો મળવાનો નથી. ફક્ત કોટ ઉપરજ ૬૦૦૦ ટાયર લોકો માર્યા ગયા. એ ઉપરથી શેહેરમાં દાખલ થયા પછી કતલ ચાલી ચારે ફેટલાં માણસના જીવ ગયા હશે તેનો અડસટો શહાણા વાંચનારાઓએ કરી લેવો. સિકંદરે શેહેરમાં પેલા પછી પેલા આપોલો દેવને સાંકળેથી છોડીને દ્વિલાલેકાંડર એટલે સિકંદરનો મિત્ર એવું નામ આપ્યું. એ વર્તમાન ઇ. સ. પૂ. ૩૩૨ માં વર્ષના સપ્તેમ્બર મહિનામાં બન્યું.

ટાયરને ઘેરો લાવ્યો ચારથી હસ્તગત થયું ત્યાં સુધીમાં ફેટલાંએક અમલકારિક બનાવ બન્યા, તે બધાની હકીકત કહેવાની

અત્રે જગા નથી. તથાપિ તેમાંની એક બે મોટી મોટી વાતો
તો કહેવી જોઈએજ. ઘેરો નાંખ્યા પછી આસરે એક બે મ-
હિને સિકંદરે કેદ પકડેલાં માણસોમાંથી કોઈએક જોળે છટ-
કીને નાઠો તે પાધરો જ્યાં ડરાયસ હતો ત્યાં ગયો, તેને જો-
તાંજ રાજાએ પૂછ્યું. “ કેમ રે અમારાં છોકરાં છયાં સૌ-
જીવતાં છે કે ? ” તે ઉપરથી જોળે બોલ્યો, “ તે વિષે તમે બે-
ફિકર રહો. તે સધળાં સુખી છે અને તે જેમ તમારી પાસે
હતાં ત્યારે જેવું સુખ ભોગવતાં હતાં તેવું ત્યાં પણ ભોગવે છે.
અને તેમનાં માન આખર પણ સારાં છે. ” ત્યારે ડરાયસે
ખીજે સવાલ પૂછ્યો કે, “ અમારી રાણીનાં શીયળવૃત્ત વિષે
કેમ છે ? તેની નળનાઈથી અથવા ખીજ કોઈના બળાત્કારથી
તેનો લંગ થયો છે કે નહિ ? તે ખરેખર કહે. ” જોળાએ
જવાબ દીધો, “ એ બાબત લેશ માત્ર પણ સંશય આણશે
નહિ. રાણીસાહેબનું પતિવ્રતાપણું જેવું ને તેવું નિષ્કલંક છે.
રાજાં સિકંદર એ બાબત ઘણેજ ચોખ્ખો છે. પરત્વી સંબંધી
તેનાં આચરણ ઘણાં શુદ્ધ છે તે તમારી રાણી સાહેબને સારી
આલસથી ચલાવે છે. એવું હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું, ” એ બો-
લોથી ડરાયસને મોટી નવાઇ લાગી અને અંતઃકરણ પરમાનંદથી
ભરાઈ ગયું. અને જન્મે હાથ ઊંચા કરીને આકાશ બણી બેયું
અને મોટેથી બોલ્યો, “ હે સર્વ સમર્થ પરમેશ્વર, આ દુનિ-
યાની રાજ્યવ્યવસ્થાની સર્વ દોરી તારા હાથમાં છે. જે રાજ્ય
મહેરબાની કરીને તેં મને આપ્યું છે, તે તારી મરજી હોય તે
મારી પાસે રહેવા દે. તથાપિ હવે પછી મારે ગાદીએ નજ
બેસવું એવી જો તારી ઇચ્છા હોય તો મારું રાજ્ય ખીજ કોઈને
ન આપેતાં સિકંદર બાદશાહને આપજે એવી મારી વિનંતિ
છે. ” જીવો નિર્મળ આચરણથી માણસ શત્રુને પણ આત્યંત
પૂજ્ય અને સ્તુતિપાત્ર લાગે છે; તો પછી ખીજ માણસોને તેવો
લાગે તેમાં શી નવાઈ? જેમનો સદાચરણ ઉપર ભાવ નથી તે-
મણે આ વિચારવા જોગ વાત છે.

સાર પછી કંટલાએક દિવસે ડરાયસે એક એકચીખાતું
 સિકંદર પાસે ટાયરના ઘેરા આગળ મોકલ્યું હતું તેની સાથે
 આપેલા કાગળમાં તેણે એમ લખ્યું હતું કે, “હું મારા કુટુંબના
 છુટકારાના બદલામાં તમને એક હજાર ટાલેન્ટ (દોહોડ કરોડ રૂપિયા)
 આપવાને તૈયાર છું. તથા મારી દીકરી સ્તાનિરાને તમારી સાથે
 વિધિપૂર્વક પરણાવી આપું છું અને યુક્રેતીસ નદી સુધી એશી-
 આપાંડ માંહેનો તમે જીતેલો મુલક તમને તેની પેહેરામણી તરીકે
 આપેલો તમારે ગણવો. આ દુનિયાદારીનું સુખ નાશવંત છે.
 તેનો કાંઈ ભરોસો નથી. હજી પણ મારી પાસે અસંખ્ય લ-
 સ્કર છે, તથા યુક્રેતીસ, તૈયીસ, આરાકિસસ અને હૈદાસ્પિસ
 એ જે મોટી નદીઓ છે તે ઈરાનનાં બચાવસાથે મોટા ખુરજો
 સરખી છે. તેને જોળાંની આણીમેર આવવાનું કામ તમને
 સેહેલું લાગે છે? એવા ધાડપાડુપણમાં દિવસ ગુમાવવાથી
 શું વળવાનું છે? ખુદા મેદાનમાં આવો. પરંતુ મારા આવા
 અગણિત લસ્કરની સામે તમારા આટલા લસ્કર સાથે આવ-
 વાને શરમાશો.” એ પત્ર વાંચ્યા પછી સિકંદરે પોતાનું સઘળું
 પ્રધાન મંડળ ભેળું કરીને હવે શું કરવું તેની તેમને સલાહ
 પૂછી સારે પાર્શ્વનિયોએ અભિપ્રાય આપ્યો. કે ડરાયસ જે
 કહે છે તે એકદમ કબૂલ કરીને કહ્યો મટાડો તો સારું. તે
 ઉપર કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ. સારે તે વળી બોલ્યો કે, “હું
 જે સિકંદર હોત તો ડરાયસનું આ બોલવું ખચિત્ત કબૂલ રા-
 ખત.” એ સાંભળીને સિકંદરે જવાબ દીધો, “અરે હું જે
 પાર્શ્વનિયો હોત તો હું પણ એ બોલાવાને કબૂલ થયો હોત.”
 એટલી બોલ ચાલ થયા પછી સિકંદરે ડરાયસને જવાબ આપી.
 રીતે લખ્યો કે, “તમે જે પૈસા મને આપવા તૈયાર થયાછો
 તેની મને ગરજ નથી. જે વસ્તુનું ધણીપણું તમારી પાસે નથી
 તે તમે મને આપવાનું ડોળ ધાલો છો. એ તમને લગારે શોભતુ
 નથી. અને તમે એક કે અમે એક એ બાળતનો સંશય ત-
 મારા સિવાય બીજા કોઈને રહ્યો નથી. અને એ તમારો સં-

શય પણ એક લડાઈમાં નાશુદ થશે. જે પુરુષે સંસુદ્ર ઓળંગ્યો છે, તેને 'નદીઓની ખીક ખતાવવી શા કામની? તમારી મરજીમાં આવે ત્યાં જઈને ભરાઈ બેસો. સિકંદર તમને શોધી કહાડવાને ચૂકવાતો નથી.' એ જવાબ પહોંચ્યા પછી સલાહના કોણ કરારની સવળી આશા છોડીને ડરાયસ લડાઈની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

ઉપલો જવાબ લખ્યા પછી સિકંદર સિરિઅક્ષની રાજધાની ગાઝા લણી વળ્યો. તે ઠેકાણે ખાતિસ નામે એક ખોળે સુબેદાર હતો, તે પોતાને ધમાનદાર નોકર ગણાવતો હતો અને ડરાયસની પણ તેના ઉપર ઘણી મેહેરબાની હતી. તેણે કેટલાં એક આરબોને પોતાની ચાકરીમાં રાખ્યા હતા તેના ઉપર તેનો ઘણો વિશ્વાસ હતો. વળી તે શહેરની આસપાસ મોટો કોટ હતો તેથી સિકંદરના લશ્કરથી માંહે દાખલ થવાયું નહિ. માટે તે ભીંતને પાયામાંથી ખોદી કાઢવાનું કામ ઝપાટાખંધ ચલાવવા માંડ્યું.

આ જગ્યાએ સિકંદર પોતાની જીન થવામાટે કંઈ અનુદાન કરવા બેઠો હતો તે વેળાએ એક મોટું માંસાહારી પક્ષી તેના ઉપર થઈને ચાલ્યું જતું હતું તેના મોઢામાંથી એક નાનો પથરો રાજની ખાંધ ઉપર પડ્યો. તેનો અર્થ પામે ઉલેલા શુકન મુદ્દર્ત માનનારા લોકોએ એવો કયો કે શહેર મહા મેહેનતે સ્વાધીન થશે પણ તેમાં રાજના જીવને જોખમ છે. માટે તેણે દુસ્મનનાં હથિઆરનો માર ન લાગે તેટલે દૂર રહેવું જોઈએ. એ વાત સિકંદર પ્રથમ કચૂલ કરીને આંધે જઈને ઉભો રહ્યો. તથાપિ શહેરના લોકોએ જ્યારે પોતાના સીપાઈઓ ઉપર જોરાવર હુમલો કર્યો તે વખત પેલી સૂચના વીસરવાથી કે તેને નજીવી સમજીને તે હુમલાની વેળાએ દોડતો સંઘ્રામની જગ્યા ઉપર આવીને પોતાના લશ્કરને હિંમત આપતો હતો એવામાં શહેરમાંના કોઈ માણસે કોટ ઉપરથી એક મોટું તીર માર્યું; તે સરસર કરતું આવીને તેના ખ-

ભામાં પેહું, અને તેથી તેને ઘણી વેદના થવા લાગી. પરંતુ પાસેજ તેનો કોષ જોશી હતો, તેણે તરત કહ્યું કે, “ હવે આપના જીવને કંઈ ઘોકો નથી; એટલુંજ નહિ પણ જેથી આજે તમને આ જખમ લાગ્યો છે તેથીજ શહેર આજને આજ તમારે સ્વાધીન થશે એ નક્કી સમજજો. ” એ સાંભળી સિકંદરનું ધ્યાન પોતાને થતી વેદનામાંથી જઘને શત્રુ ઉપર એકદમ મોટો હુમલો કરવા લાગ્યું. તેના સીપાઈઓએ કોટના પાયામાં ઠેકાણે ઠેકાણે બકરાં પાડ્યાં હતાં તેથી તે હડસેલી પાડીને શહેરમાં જવાનો મોટો રસ્તો કચ્ચો. પછી માસિડોનિયનો માંહે ધસી ગયા અને અંદરના તમામ લશ્કરી લોકોને ચડાચડ કાપી નાખ્યા, અને સુએદાર પ્લાતિસને કેદ કરીને સરદાર લોકોએ બાદશાહ પાસે આણ્યો, તે વેળા તે આખે શરીરે જખમોથી ભરાઈ ગયો હતો, વાસ્તવિક રીતે બાદશાહે લેને સાચાશી આપીને વખાણ કરવાં એ તેની હમેશની રીતને ઘટારત હતું. પણ આ વેળાએ તેની વૃત્તિ કેટલાંએક કારણથી છેકજ બદલાઈ ગઈ હતી. તેથી પ્લાતિસ નજરે પડતાંજ તેના શરીર ઉપર પિશાચ પ્રમાણે ધસી જઘને બોલ્યો, “ અરે મૂર્ખા તું ગમે તેમ કરીશ તોપણ તારી મરજી પ્રમાણે મોત આવનાર નથી, હું તારી પાસે પૂરે પૂરું વેર લઈશ, તેમાટે મારાથી જેટલું દુઃખ દેવાશે તેટલું દઈશ, તે ખમવાને તૈયાર થા. ” એ સંવર્ણ પ્લાતિસે નીચી ડોકી રાખીને સાંભળ્યા કીધું. કેમકે આ વખતે રાજ ઘણો ક્રોધાયમાન થયો હતો માટે આ વેળા લગારે ન બોલવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. પરંતુ એ ઉપરથી સિકંદર તો ઉલટું સમજ્યો તેથી બોલ્યો, “ જુઓ, આ ગુલામ કેવો ભારમાં ઉભો રહ્યો છે ! તે કેટલો હઠીલો છે ? એના મોઢામાંથી એકે અક્ષર નીકળે છે કે ? તે નીચો વળીને મારી લણી ગરીબાઈથી જોતો સરખો એ નથી. કાંઈ ફિકર નહિ, હું એની સંવળી જીદ એક ક્ષણમાં બહાર, કાઢી નાખીશ. મોઢામાંથી હવે શબ્દ કેમ નહિ નીકળે !

વાંસા ઉપર ચાળખાના સપાટા પડશે ત્યારે કકળશે તો ખરે ? પછી તો મુજો નહિ રહે ? ” આગલી રહેણીનો વિચાર કરતાં એવા શબ્દો સિકંદરના મોઢામાંથી નીકળતા જોઈને કેટલી નવાઇ લાગે છે.

સિકંદર બાદશાહનો ક્રોધ માત્ર બોલવાથીજ સમ્યો નહિ. તેણે ખાતિસને નાના પ્રકારની વિપત્તિ પાડીને આખરે તેના ગળામાં કાણું કોચાવી તેમાં દોરડું બાંધીને તેને પોતાની જાડીને પેડે બાંધાવ્યું તે પછી તે ગાડીને આખા શહેરમાં રખડાવીને તે ગાડી તળે તેને કચરાવી નાંખ્યો. માણસના કૂરપણાનો અંત લાગતો નથી. ખાતિસે પોતાની ફરજ ખરાબર બજાવ્યા બદલ તેને ઘટારત ધનામ આપવું લાયક હતું. તેની શું આવી દુઃદૈશા કરવી જોઈએ ? સદ્ગુણ હોયછે તેની ગણના હમેશાંજ સદ્ગુણમાં થાયછે એમ નહિ. સ્થળ કાળપરત્વે તે દુર્ગુણમાં પણ ગણાયછે.

ગાઝા જતી તેના ઉપર પોતાના માણસોનો પહેરો મૂકીને પોતે પોતાના લશ્કર સાથે ઈજિપ્ત દેશ ભણી ચાલતો થયો. તે દેશ ધણી મુદત થયાં ઈરાની સરકારના તાબામાં હતો પણ તે સરકાર સાથે ત્યાંની પ્રજાને બનાવ નહોતો. તે લોકો તે સરકારનો હુકમ ફક્ત જીલમથીજ માનતા હતા. બાકી તેમનામાં રાજનિષ્ઠા લેશ માત્ર હતી નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેમને ઈરાની રાજ્ય એવું આજખામણું થઈ પડ્યું હતું કે ખીજું ગમે તેવું રાજ્ય થાય પણ ઈરાની રાજ્ય ન જોઈએ એવું તેમના મનમાં ઠંસી ગયું હતું. એવી સ્થિતિમાં સિકંદર બાદશાહની સ્વારી આપણી ભણી આવે છે એવું જાણી તેમને જે આનંદ થયો હશે તે કહેવાઈ શકાય એવો નથી. વળી ડરાયસના જે અંમલદારો ત્યાં હતા તેમને એવું લાગ્યું કે દેશના સર્વ લોકો આપણી વિરુદ્ધ અને દુશ્મન જોરાવર છે માટે આપણું કંઈ ચાલશે નહિ એવું ધારીને સિકંદરની સ્વારીને ગાઝા આવવાની દૃશીએ વેતરણ તેમણે કરી નહિ. તે દેશનું મુખ્ય શહેર મેંદ્રિસમાં માઝીઅસ તામે

ઈરાની સરદાર ધણો જાહાહૂર હતો. પણ આપણો રાજા ડરા-
યસ હવે છેકજ દુર્બળ થયેલો છે તેની તરફથી કંઈ મદદ મળ-
વાની આશા નથી એવું સમજીને તે શહેર તેણે સિકંદરને
સ્વાધીન કર્યું. ત્યાંથી તેને આઠસે ટાલેન્ટ રોકડા અને લાખો
રૂપીઆનો રાજાનો ઉમદા સામાન તેના હાથમાં આવ્યો. એવી
રીતે લગારે મેહેનત ન પડતાં આખો ઇજીપ્ત દેશ સિકંદરના
તાબામાં આવ્યો.

સિકંદર જ્યારે મેદિસમાં હતો ત્યારે એક વાર વહાણમાં બે-
શીને હંકારતો હંકારતો નેલ નદીમાંથી ક્યાંનોપિક નામે ખીજી ન-
દીમાં ગયો. ત્યાંથી મારિઓતિસ નામના સરોવર અને સ-
મુદ્રની વચ્ચે જે સાંકડી સંયોગીભૂમિ તેની નજરે પડી. તે રમણ્ય
અને શહેર વસાવવા લાયક હોવાથી તે ઉપર તેનું મન ચોં-
ટ્યું. તે જગા અસલથીજ એવી રળીઆમણી હતી કે મિસરી
લોકોએ તેના ઉપર ચોકી મૂકી રાખી હતી. અને તે જોને દુ-
સ્મન ગણતો હતા તેને સાં દાખલ થવા દેતા નહોતા. સિકંદર
શિવપશાત્રમાં ધણો માહિતગાર હોવાથી તે જગા તેની નજરે
પડવાથી અહીં મારાથી શહેર ક્યારે વસાવાય એમ મનમાં
ઘુંટાવા લાગ્યું. અને ત્યાંથી પાછો ફરીને છાવણીએ જતાંજ પો-
તાની સાથેના ઇન્જિનિયરોને મોકલીને ત્યાં કેવું શહેર બાંધવું તેનો
નકશો કઢાવ્યો. અને લાગલીજ તે કામની શરૂઆત કરી. એ
શહેર આખા મિસર દેશમાં સરસ થયું, તેને અલેક્ઝાંડરના
નામ ઉપરથી યુરોપિયનો અલેક્ઝાંડ્રીઆ કહેવા લાગ્યા. અને
તેનુંજ સિકંદરના નામ ઉપરથી એશીઆના લોકોએ સિકંદ-
રિયાનામ પાડ્યું.

ત્યાર પછી તે સ્વારી યરસાત્રેમ લણી વળી. ત્યાં પહોં-
ચવાસાર તેને ધણા ગાઉની મુસાફરી કરવી પડી. તે રસ્તો
આફ્રિકાના ઉજ્જડ મેદાનમાંહેથી હતો, માટે તેના લશ્કરના ધણા
હાલ હવાલ થયા. એક બે દિવસ ચાલ્યા પછી તે એવા અનહદ
અને વિશ્વલ્લુ મેદાનમાં આવી પહોં પગ તળે રેતી અને

માથા ઉપર આકાશ વગર આસપાસ પાંચ પાંચ છ છ ગાઉ સૂધી તપાસ કરતાં ઝાડનું એક લીટું પાંદડું કે પાણીનું એકે ટીપું તેમની નજરે પડ્યું નહિ. અને તે અરસામાં ખીચું એવું અન્યું કે તેમની સાથે પીવાના પાણીનો થોડો એક સંગ્રહ હતો તે ખપી ગયો હતો. વળી ત્યાં બપોરી વેળાએ પવનના મોટા ઝપાટાથી આકાશમાં દરિયાના મોજા પ્રમાણે રેતી એટલી ઉડે કે તેના ઢગલા નીચે આપું લશ્કર એક પળમાં ઘણા મરણો એવી ખીક બધાને લાગવામાંડી. અને તાપ એવો સખત પડતો હતો કે માણસ તરફડીને બેસુદ્ધ થઈ પડવા લાગ્યા. જ્યાં ત્યાં ‘ પાણી પાણી ’ એ વગર ખીજો શબ્દ કાતે પડે નહિ. અને સર્વ એવાતો કંટાળી ગયા કે આ વિટંબણા કરતાં તો મોત ભલું એમ ઇચ્છવા લાગ્યા. તથાપિ પરમેશ્વરની લીલા અગાધ છે ! તમામ લશ્કર જીવવાની આશા છોડીને મરવાની વાટ જોતું હતું અને આકાશ હમેશ પ્રમાણે નિર્મળ હતું, તથાપિ એક દિવસે ખરે બપોરે એકાએક વાદળ ચઢી આવ્યું. દશે દિશાએ અંધાઈ ઘેર બની ગયું. મોટી મોટી ગર્જનાના ધડાકા થવા લાગ્યા ; અને ઘણા પવન છુટીને એટલો તો જોરાવર વરસાદ વરસવા લાગ્યો કે તેની નાની ધાર સાંજેલા જેવી જાડી હતી ! પછી શું પૂછવું ? તે લોકોનો આનંદ પેટમાં માવા ન લાગ્યો, કેટલાક તો એવા તરસ્યા થયા હતા કે પાણી જીતીને પીવા જેટલી પણ તેમનાથી ધીરજ ખમાઈ નહિ માટે વરસતા વરસાદમાં ચતાપાટ સૂઈ જઈને પોહોજે મોઢે પાણી પીવા લાગ્યા એવું એક ગ્રંથકારે લખેલું છે !

એવી રીતે મુશીબત વેડીને ચરશાસેમની લગભગ આવી પહોંચ્યો. ત્યાંના લોકોએ ગાઝાશેહેર અને ત્યાંના લોકોની દુર્દશા કેવી થઈ તે જાણી હતી માટે સિકંદર આપણા ઉપર આવેછે એવું સાંભળીને ઘણા લયલીત થઈ ગયા અને હવે આપણો શી રીતે બચાવ થશે તેના મોટા વિચારમાં પડ્યા. એ વેળાએ તેમના મુખ્ય ધર્માધ્યક્ષ જાદિયસે સર્વને એક ઠેકાણે એકઠા કરીને

તેમને 'એવું કહ્યું કે માસિડોનિયન લોકો ઘણા દરડા છે. તેની આગળ આપણાથી નહીં શકવાનું' નથી માટે આપણે બધાએ પરમેશ્વરની અંતઃકરણ પૂર્વક મદદ માગવી એટલે આવેલા સંકટનું નિવારણ થશે. પણ ત્યાર પછી એવો ચમત્કાર બન્યો કે તે ધર્માધ્યક્ષ રોજના ધારા પ્રમાણે જઈને સૂતા પછી તેને પરમેશ્વરે સ્વપ્નમાં આવીને કહ્યું કે, "માસિડોનિયન લોકો તમારા શહેર ઉપર આવે છે, તેના સન્માનસાથે તમે તમારું શહેર શણગારો, દરવાજાં ઉઘાડા રાખો, અને ઘણા હર્ષથી તેની સામા મળવા જાઓ, એટલે પરમેશ્વર તમારું સંકટ દૂર કરશે." એ સ્વપ્નની વાત તેણે બધાઓને જાહેર કરી અને તે લોકોને પણ તે ખરું લાગ્યું. માટે તે મુજબ તેઓ વર્ત્યા. યશસ્વિમના રહેનારાઓને ઘણા આનંદથી પોતાના સામા આવતા જોઈને સિકંદરને મોટી નવાઈ લાગી. તથા તેમની ખરી નિષ્ઠા જોઈને તેને ઘણા આનંદ થયો. અને સામ્રાજ્ય આવેલા લોકોની જોડે ઘણા લલકારી શહેરમાં દાખલ થયો. આં મુખ્ય ધર્માધ્યક્ષનો અને સિકંદરને મેળાપ થયો. ત્યારે બાદશાહે તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. એ જોઈને સાથેના અમીર ઉમરાવોને મોટી નવાઈ લાગી અને એમ થવાનું કારણ જાણવાની ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઈ. તેથી તેઓ એકા એકા એક જીર્જના મોઢા સામું ટંગર ટંગર જોવા લાગ્યા. જ્યાં અસ્ત્ર શસ્ત્રના ધડાકા ઉડવાના હતા ત્યાં બાદર પૂર્વક આગતા સ્વાગતા થાય એ મોટી નવાઈની વાત હતી, પણ સિકંદર પ્રતાપી પુરુષ હોવાથી તેની મતલબ તેને પૂછવાની કોઈની છાતી ચાલી નહિ. પરંતુ પાર્થિનિયોના ઉપર તેની ઘણી મહેરબાની હતી તથા તે હમેશાં તેની સાથે મોકળા મનથી બોલતો હતો, માટે તેણે એ બાબત બાદશાહને પૂછી જોવાસાથે સર્વ મંડળીએ આગ્રહથી વિનંતિ કરી. તે ઉપરથી તે બાદશાહ આગળ જઈને ઘણી નમ્રતાથી બોલ્યો, "મહારાજ, આપને આ પૃથ્વી ઉપરના સર્વ રાજાઓ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરેછે એવું છતાં આ

યાહુદી લોકના ધર્માધ્યક્ષને આપ શામાટે પગે પડ્યા ?” તેનો સિં-
કંદરે જવાબ દીધો, “અરે, હું યાહુદી લોકના ધર્માધ્યક્ષને પગે
લાગ્યો નથી ; પણ એ પરમેશ્વરના પવિત્ર ધર્મનો અધ્યક્ષ છે
એમ જાણીને મેં તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યો. હું આસિડોનિયા
મધ્યે દિવ્યમ શહેરમાં હતો, ત્યારે એ પુરુષ એક રાત્રે મારા
સ્વપ્નામાં આવ્યો હતો. તે વેળાએ મારા મનમાં એશીઆખંડ કેમ
જીતવો તે વિચાર ઘેળાયા કરતો હતો તે મારા મનમાંની વાત
જાણીને તેણે મને કહ્યું કે, તું એશીઆખંડ જીતવાસાથે સ્વારીની
તૈયારી કર અને તેના ઉપર ધર્મી જા એટલે અદૃશ્યરૂપે હું તારા
લશ્કરને મોખરે ચાલીને કયી જાગ્રુએ શી રીતેજતું તે જતાવીશ
અને ધરિાનતું રાજ્ય તારા હાથમાં આવે તેમ કરીશ, તું કાંઈ
ચિંતા કરીશ માં.” એ બોલનાર જે સ્વરૂપ મેં સ્વપ્નામાં દીઠું
હતું, તે આ ધર્માધ્યક્ષ નગરે પડતાંજ મને તે સાંભર્યું. એના
પ્રતાપથી હું એશીઆખંડ જીતીશ. ડરાયસનો પરાજય કરીશ,
અને ધરિાની રાજ્ય ખાલસા કરીશ એવો મને નકી ભરોંસોછે
અને એની મેહેરજાની વડે મારા સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થવા વિષે
મને લગારે સંશય રહેતો નથી.”

એ પછી તે ત્યાંના ભક્તિ મંદીરમાં ગયો અને પેલા ધર્મા-
ધ્યક્ષના કહેવા પ્રમાણે ત્યાં પુષ્ટજ ધર્મક્રિયા કરી. એ હોમ હવન
થઈ રહ્યા પછી પેલા ધર્માધ્યક્ષે તેને દાનિયાલનું* પુસ્તક દેખાડાવ્યું.
તેમાં ગ્રીકલોકોનો રાજા ધરિાનતું રાજ્ય જીતશે એવું મોહોગમ ભ-
વિષ્ય લખેલું હતું. તોપણ તે સિંકંદરે પોતાનેમાટે માની લઈને
ઘણો આનંદ પામ્યો. તથા તે વાણીવડે પોતાના કામમાં વધારે
મેહેનત કરવાને ઉમેદ આવી. તેથી તે યાહુદી ધર્માધ્યક્ષનું તેણે
ખુબ સન્માન કર્યું. અને તેના કહેવા પ્રમાણે ઘણીએક ધર્મક્રિ-
યાઓ કરી. એમ કરે એમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. કારણ કે

*એ પુસ્તક ખ્રીસ્તીઓના પવિત્ર માનીતા જુના કુરારમાં છે.
તેના અગીઆરમા અધ્યાયમાં એને મળતી કંઈ ભવિષ્ય
વાણી લખેલી છે ખરી.

જે જે દેશમાં જવું તે તે દેશના ધર્માધિકારીને અંતઃકરણ પૂર્વક માન આપવાનો એ બાદશાહનો નિયમજ હતો એવું એક ગ્રંથ-કારે લખેલું છે. પણ એ નિયમ તેને પોતાની મેળે સુઝ્યો હતો કે તે બાબત આરિસ્તાતલે શીખામણ દીધી હતી તે બરાબર સમજતું નથી. તથાપિ એ નિયમ પકડીને ચાલવાની વિવેક-બુદ્ધિ આવવાને માણસને પુષ્પ વિચાર આવવો જોઈએ તે કહેવાની કદાચ જરૂર નથી. દેશ જંગલી હો, કે સુધરેલો હો. પણ ત્યાંના લોકોની શ્રદ્ધા તેમના ધર્મ ઉપર દૃઢ હોયજ અને તે ધર્મને અનુસરીને જે કાંઈ વર્તે તેના વિષે તેમનો સારો વિચાર બેસીને તેને અનુકૂળ થશે અને વિરુદ્ધનો નહિજ થાય; એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને સિકંદર બાદશાહ પરદેશમાં ચાલતો હતો; એ તેની ચતુરાઈને શોભા આપનારું છે.

સિકંદર બાદશાહ ચરશાસેમમાં હતો ત્યારે બધા બાહુ-દીઓ સાથે ઘણી સારી રીતે ચાલ્યો. તે માસિડોનિયનોના જેવા સારા બીજા કોઇનેજ માનતો નહોતો; પરંતુ બાહુદી લોક તેના જેવા છે એમ ખુદી રીતે બોલ્યો હતો અને જે હકો તેણે માસિડોનિયનોને આપ્યા હતા તે બાહુદીઓને આપ્યા તેથી તેમને પરમ સંતોષ થયો. વળી પોતાને જ્યાં ત્યાં જય જય મળતો અને પોતાની હાર તો તેને કાને પણ પડતી નહિ તેથી તે પોતાને કોઈ દેવતાઈ પુરુષ સમજવા લાગ્યો, એ તેના મનનો વિચાર બાહુદીઓના બાણમાં આવ્યો, તેથી તેમાંના મોટા મોટા બાહુદી ગૃહસ્થો તેને જ્યુપિટરનો પુત્ર કહેવા લાગ્યા. આરિસ્તાતલના વિચારવંત શિષ્યને આવો વિલક્ષણ અહંકાર થાય એ મોટી નવાઈ છે. પરંતુ કોઈ ગમે તેમ કરે તોપણ માણસનો મૂળ સ્વભાવ જતો નથી એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે.

ચરશાસેમમાં ઘણાક દિવસ ગાળ્યા પછી તે માલસમારિઆતિસ નામે જગાએ ગયો, પણ ત્યાં જઈને તે નિરાંતે બેસી રહ્યો નહિ. પણ થોડી વિશ્રાંતિ લીધા પછી લાગલોજ ત્યાંથી અલેક્ઝાન્ડ્રીઆનું કામ ક્યાં સૂધી આવી પહોંચ્યું છે તે તપાસવા

સાર ગયો. અને ધૂણીજ ઉતાવળે તે કામ પાર પાડ્યું તથા તેનેમાટે જાહેર કર્યું કે જે કોઇ ત્યાં જઈને રહેશે તેને ફલાણા ફલાણા વધારે હક આપવામાં આવશે. તે ઉપરથી કેટલાએક લોકો ત્યાં જઈ રહ્યા. એ વગર તેણે કેટલાએક માસિડોનિયનોને ત્યાં જાંથુ વસવામાર મોકલી દીધા. પછી ત્યાંથી પાછો ફરીને મોંઢિસમાં જઈ રહ્યો એટલામાં શી-આળો બેઠો તે ત્યાંજ ગાળ્યો પણ તે મોજશોખમાં વ્યુત્સાહ્યો નહિ. પણ જે મિસરદેશ વગર શ્રમે સાંપડ્યો હતો તેના ઉપર પોતાનો અમલ કેવી રીતે બેસાડ્યો તેનો વિચાર કરીને તેની ગોઠવણ કરી. તે એ પ્રમાણે:—તે દેશના કેટલાએક નાના નાના વિભાગ કરીને તે દરેક ઉપર એક એક માસિડોનિયન સુબેદાર નીમ્યો. અને તેમને હુકમ કર્યો કે દરેક મોટી બાબત ખુદ મને પૂછીને કરવી. બીજા કોઇનો હુકમ ન માનવો એ. સુબેદારો પાસે ધણું કરીને લશ્કરી સરદારી હતી. અને દેશનો મુલકી કારભાર દોલોરિપસ નામના એક મોટા ઈજીપ્શિયન પાસે હતો. કારણકે દેશનું મુલકી કામ ચલાવનાર અધિકારીને શરીવાજની માહિતી ધણી સારી હોવી જોઈએ. જે તે ન હોય તો તેને હાથે મોટા મોટા ગુના બનેછે. અને એ જ્ઞાન પારકા લોકોથી ગમે તેટલી મેહેનત કરવા છતાં પણ મેળવી શકાતું નથી. એ તે બાદશાહ સારી પેઠે જાણતો હતો. એ વિચાર આટલા જુના વખતમાં સિકંદરના મનમાં આવ્યો હતો અને એ બાબત ઉપર આજદીન સૂધી ચર્ચા ચાલતી આવેલી છે તોપણ કેટલાએક અર્વાચીન રાજ્યકર્તાઓને તે પ્રમાણે વર્તવાનું મર્મ થતું નથી એ મોટા આશ્ચર્ય જેવું છે.

ભાગ ૪ થો.

પાછલા ભાગમાં કહી ગયા પ્રમાણે ઈજીપ્તદેશનો બંદોબસ્ત થઈ રહ્યો પછી સિકંદરનું મન ડરાયસ બાણી વળ્યું. માટે પાછું લશ્કર તૈયાર કરીને પાલેસ્ટાઇનને રસ્તે પોતાના હુ-

સ્મનની પૂંડ પકડીને નીકળ્યો. એટલામાં સિરિયા અને પાલે-
સ્ટાઇન ઉપર આંદ્રોમાસક નામે પોતાના એક લેસેદાર મિત્રને
સુબેદાર નીમ્યો હતો. તેને સામારિયા શહેરના લોકોએ બળવો
કરીને મારી નાંખ્યો. તથા તેનું ઘર બાળી નાંખ્યું. એવા
માઠા સમાચાર સાંભળી તે લોકો ઉપર બાદશાહ ઘણો ગુસ્સે
થયો, તે કામમાં જે જે સામેલ હતા તેમને દાર માર્યા, અને
જેમના ઉપર પૂરતો પૂરાવો સાબેત ન થયો તેમને દેશનિકાલ કર્યા
અને તેની જગાએ માસિડોનિયન લોકોને વસાવ્યા. એ
કામ પૂરું થઈ રહે છે એટલામાં ડરાયસની રાણી જે પકડા-
યલા લોકો સાથે પોતાની સ્વારીમાં હતી તે મરણ પામી. એ
સમાચાર કાને પડતાંજ સિકંદર ડરાયસની માતૃશ્રી સિસિગ્યાં-
બીસના તંબૂમાં ગયો. ત્યાં રાણીનું સળ પડ્યું છે, તેની સાસુ
રુદ્ધ કરતી તેની પાસે બેઠેલી છે. અને બીજાં સગાં વહાલાંઓની
આંખોમાંથી દડ દડ આંસુ વહી રહ્યાં છે તથા ડરાયસનો નાનો
કુંવર શું બન્યું છે? આ સર્વ કેમ રહે છે? અને આપણા ઉપર
કેવડી મોટી આકૃત ગુજરી છે? તેની તે બિચારાને કંઈ સમજણ
ન હોવાથી બધાની ભણી ટગરટગર જોતો આદ્યે એક ખૂણામાં
બેઠેલો છે, એમ તેની નજરે પડ્યું. તેથી તેને ઘણું માઠું લાગ્યું
અને પેલા છોકરાને જોઈને તો તેની છાતી ભરાઇ આવી.
તેથી તે છોકરાને પાસે તેડીને તે દુઃખી માણસોના મનનું સમાધાન
કર્યું. પેહેલું પરાધીનપણું તો હતુંજ તેમાં પોતાની વહાલી રાણીના
મોતથી તેમના દુઃખનો પાર રહ્યો નહોતો. પણ તે દુઃખમાં
સુખ એટલું હતું કે સિકંદર તેમના ઉપર ઘણું માયા રાખતો
હતો. તેના સળને તેની પદવીને લાયકની ક્રિયા કરાવી અને
તેનો સર્વ ખરચ સિકંદરે પોતાના ખર્ચનામાંથી આપ્યો.

એ ગરબડમાં કેદ પકડાયલાં ઈરાની માણસોમાંથી એક
ખોજે મજર ચૂકાવીને નાશી ગયો, તે જ્યારે ડરાયસને મળ્યો
ત્યારે પેહેલાં તેણે રાણીના મરણનો સમાચાર કહ્યો, તે સાંભળી
ડરાયસને ઘણો ખેદ થયો. એ દુઃખનો પેહેલો ઉલ્લેખ સમ્યા

પછી પેલા ખોળને એક બાળુએ ખોલાવી તેને કસમ આપીને પૂછ્યું કે, “છેક આખરસૂઝી મારી રાણીનું શીયળવત કાયમ રહ્યું કે નહિ?” તેનો પેલા ખોળએ જવાબ દીધો, “સાહેબ તે બાળત શંકા રાખશે નહિ. સિકંદર જેવો નીતિમાન પુરુષ આ પૃથ્વી ઉપર બીજો કોઈ થવાનો નથી, તેણે આપનાં રાણી સાહેબ વિષે પાપ વાસના કદી મનમાંજ આણી નથી તો પછી તેના ભણી પાપી નજરે જોવાની વાત તો ક્યાંથીજ હોય? અમથી ડાલી કલ્પના મનમાં લાવીને આપનાં પવિત્ર રાણી સાહેબનું અપમાન તેની પછવાડે શું કરવા કરોછો? અને આ દુઃખની વેળાએ એવી ફોગટ કલ્પનાથી આપના મનને શા માટે દુઃખી કરોછો ! સિકંદર તમારો શત્રુ છે ખરો; પણ તે એવો નીતિમાન છે, એ વાત આપના જીવને લગાર સાતા વળવાને ઠીક છે, એ નહી સમજજો. તેની જે બહાદૂરી આપનાં અનુભવમાં આવીછે તેના દરતાં નીતિમાનપણું આપના કુટુંબના અનુભવમાં વધારે છે, સાહેબ, સિકંદર બાદશાહ મહા શહાણો, શૂરો, મિતાહારી નિર્વ્યસની, સત્યાચરણી અને ઉદાર છે. એ હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું. આ સાંભળતાંજ ડરાયસના મનમાં સિકંદર વિષે પૂજ્ય બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ. તેથી લાગણીજ ત્યાંથી કચેરીમાં જઈને ઉભો રહ્યો અને હાથ ઊંચા કરી આંખો બંધ કરીને બોલ્યો, “હે પરમેશ્વર, આ મારું રાજ્ય મારા વંશજોને મળીને તેમણે ભોગવવું એવી મારી ઇચ્છા છે, તે તું પૂર્ણ કર. પરંતુ હું સર્વ વ્યાપક, જો તારી એ મરજ ન હોય, અને આ રાજ્ય મારા કુટુંબીઓના હાથમાંથી જઈને બીજાને અપાવવાનો તારો સંકેત હોય તો, આ મારા સિંહાસનને સિકંદર સિવાય બીજા કોઈનો પગ ન લાગે એવું તું કરજે.” બુઝ્યો, ખરે ખર્ જોતાં સિકંદર તેનો શત્રુ હતો, તથાપિ તેનામાં સદ્ગુણ હોવાથી ડરાયના મોઢામાંથી એ ઉદ્ગાર નીકળ્યા. સદ્ગુણ વડે શત્રુ હોય છે તે મિત્ર થાય છે, એવું જો મોટા મોટા કવિઓએ કહ્યું છે તે ખરું છે.

આણીમેર સિકંદરની સ્વારી મોટી તૈયારીથી નીકળી તે તમામ લશ્કર સાથે થાપસાકસમાં યુદ્ધેતીસ નદીના પૂલ ઉપરથી આ પાર આવી. ત્યાર પછી તે પોતાની ચાલતો રોંખ બદલીને તૈયારીસ નદી બણી વળ્યો. કારણ કરાયસ આપણને એટલા માંજ મળશે એવી તેની ધારણા હતી. પેલીમેર કરાયસ, આપણુ સલાહનું બોલવું સિકંદર માનતો નથી એવું જોઈને તેના સામે ચવાસાઈ તૈયારી કરવા લાગ્યો અને પ્રથમ બાબેલન શહેરમાં આવીને ગ્રાનૈક્સની લડાઈમાં જે લશ્કર ભેળું કર્યું હતું તેનું અડધું લશ્કર ત્યાં એકઠું કર્યું અને ત્યાંથી નિનેવે શહેર બણી વળ્યો. તેની ફેજથી આખું મેસોપોતામિઆનું મેદાન* ભરાઈ ગયું. એવામાં સિકંદર નજીક આવે છે એવું સાંભળ્યું, માટે તેણે પોતાના સ્વારોના સરદારને ૧૦૦૦ વીણી કાઢેલા સ્વારો આપીને તેણીમેર મોકલ્યો; તે બંને જણાને તેણે દૂરમાવ્યું કે સિકંદરને પાછો હાવવાનું કામ જે તમારે હાથે બને તો ધણુંજ સાઈ. પણ જે તે નજ થાય તો આખરે તેના આવવાના રસ્તામાં દણો ચારે વગેરે પદાર્થોનો નાશ તો કરવોજ એટલે થયું. એ દૂકમ માથે ચડાવીને તે બંને જણા ત્યાંથી રવાને થયા.

સિકંદરની સ્વારી દરરોજ આઠ આઠ દશ દશ ગાઉની મજલ કરીને તૈયારીસ નદીને કાંઠે આવી પહોંચી. તે નદીમાં નાની નાની બીછ ધણી નદીઓનો સંગમ થવાથી તે ઘણા જોરમાં વહેછે. અને તેના પાણીમાં તાણુ એટલી છે કે તેના ઝપાટથી મોટી શિલા સરખીએ તણાઈ ન્યયછે. એનો એવા અમત્કારિક વેગ હોવાથી ઈરાની ભાષામાં તેનું તૈયારીસ એટલે આણુ એવું નામ પડેલુંછે. તે નદીમાં પાણી ગમે તેટલાં થોડાં

* એ મેદાન સિરિયા અને ઈરાનની વચ્ચે છે અને એનો અર્થ નદીઓની વચ્ચેનો પ્રદેશ એવો થાયછે માટે અસલ એ નામ કહેવાતું હતું.

હોય તોપણ તેમાં થઈને જનારાના પગ તળેની રેતી સડસડાટ ઘસડાઈ જવાથી માણસ પોતાના જીવને સંભાળતો સંજાળતો થાકી જાય છે. એ વાત સિકંદર જાણતો હતો. અને એ વખતે તેમાં પાણી સાધારણ માણસની કંચરપૂર હતાં, તોપણ તે લેશમાત્ર ગભરાયો નહિ અને પહેલો પોતેજ આગળ ઉતરીને પાણી ક્યાં કેટલાં આવે છે તેની અજમાયસ કાઢી. અને અનુક્રમે પોતાના લશ્કરને પોતાની પાછળ બોલાવ્યું ત્યારે તે નદીમાં પગ મૂકવાને ધણાએકની તો છાતી ચાલી નહિ. પણ હૂકમ થયો એટલે આનાકાનીથી કશું વળવાતું નથી એવું જાણીને શુપ્ત્યુપ પોતાનો સામાન ખાંધે લઈ એકેક ડગલું આગળ ચાલવા લાગ્યા. તેનો હૂકમ તેના માણસોએ માન્યો પણ નદી કંઈ માને? તેથી માસિડોનિયનો પહેલાં તો કેટલાંએક ડગલાં આગળ વધ્યા પણ પછી તેમના પગ નીચેની રેતી સરી જવાથી તે લોકો થર-થર કાંપવા લાગ્યા. તેમાં કેટલાએક જણા જે જોરાવર હતા તે ધીમે ધીમે આગળ ચાલ્યા પણ બાકીના ગિયારાઓના ધણા હાલ હવાલ થયા. તે ધડોધડ નદીમાં પડ્યા ને તેમનો સામાન ઘસડાવા લાગ્યો. તે પકડવાને ધ્રાંધ્રાં મારવાથીજ તે ધણા દુઃખી થયા. પેલીમેરને ઠાનારે સિકંદર બાદશાહ ઉભો રહીને બૂમ પાડીને કહેતો હતો કે, “ તમારું બીજું બધું ગયું તો જવા દો, માત્ર હથિયારો લઈને આણીમેર આવો એટલે ધણું છે ” પણ તેમણે પોત પોતામાં એવો ગભરાટ મચાવી મૂક્યો હતો કે તેમણે બાદશાહનો એકે શબ્દ સાંભળ્યો નહિ. આખર તે તણાતા તણાતા એક થોડા પાણીવાળા ઉતાર આગળ આવી પહોંચ્યા. હાં થઈને તે નદીની આ બાજુએ આવ્યા. અને તેમનો સરસામાન ઘસડાઈ ગયો તે ગયો. દુસ્મનસામા ઉભા રહીને યુદ્ધ કરવાતું કામતો ધણુંજ કઠણ છે; પરંતુ તે વખતે આવવાની પહેલાં રસ્તા વગેરેમાં અકસ્માત સંકટો ઉભાં થાય છે તે યુદ્ધ પ્રસંગ કરતાંએ ઘણાં ત્રાસદાયક અને નઠારાં હોય છે. લડાઈમાં જખમ વાગવાથી જે દુઃખ ખમવાં પડે છે, તે જશ પ્રાપ્તિના

ઉદ્ધાસથી કંઈક ઓછાં થાયછે, પણ એ માર્ગાદિકનાં સંકટ કશા લેખામાં ન હોવાથી તે વધારે દુઃખદાયક લાગેછે.

સિકંદરનું લગ્ન મહામુશીબતે તૈયારી નહીં ઉતરીને આ-
ણીમેર આવી રહ્યું. તે વેળા તે છેક થાકી ગયું હતું માટે ત્યાં
એ દિવસ સુકામ રાખ્યો હતો. બીજે દિવસે પુનેમ હતી
તેની રાત્રે નવ વાગ્યાને સુમારે ચંદ્રને ગ્રહણ લાગ્યું. ધેરાયલા
ચંદ્રનો ભાગ કાળો રતુમડો જણાયાથી માસિડોનિયન લોકોના
મનમાં આવ્યું કે આપણા હાથથી કોઈ મહા પાપ થવાને લીધે,
પરમેશ્વરે પોતાનો ક્રોધ આ ચંદ્રની સ્વરૂપ વિકૃતિથી દર્શાવ્યો
છે. તેથી હવે આપણું કાણુ જાણું શું થશે? એવા વહેમ
ભરાવાથી ભોળા વહેમી લોકો એકબીર વિદ્યુત તો પછી શું કરશે
અને શું બોલશે એનો કાંઈ નિયમ રહેતો નથી. એવું જ
સિકંદરે ફક્ત સાંભળ્યું હતું, તે આ વેળાએ તેના અનુભવમાં
આવ્યું. તેમણે તેના ઉપર ગાળોભેળોતો વરસાદ વરસાવી
મૂક્યો, અને ખુદી રીતે ખંડ કરવાને કચપચ કરવા લાગ્યા.
ત્યારે તેમને શી રીતે ધીમા પાડવા અને આ વિદ્વ કેમ ટાળવું
તેનો સિકંદર બાદશાહને મોટો વિચાર પડ્યો. એટલામાં તેને
સાંભરી આવ્યું કે ઈજિપ્સિયન જોશી ઉપર આપણા માસિ-
ડોનિયન લોકોનો સારો વિશ્વાસ છે; માટે તેની પાસે એ બાબ-
તનું ફળ કહેવડાવ્યું હોય તો એવા વહેમથી ગાંડા થએલા લોકો
પાછા ફેકાણે આવીને આપણી ધારેલી મતલબસાર ઉઘોગે
લાગશે. તે મુજબ તે જોશીને પોતાના તંત્રમાં બોલાવીને એ
બાબતનાં સારાં માફાં ફળ તમામ મંડળીને કહી સંભળાવવાનો
હુકમ કર્યો. તેને ગ્રહણ લાગવાનાં ખરાં કારણોની ખબર હતી,
પરંતુ તે કહેવા બેસવાથી આ થોડા વખતમાં એ વહેમી લોકોને
સમજાવી શકાવાનું નહિ, તે મનમાં આણીને તથા રાજની
મરજીનું વળણ જોઈને બોલ્યો કે, “ સૂરજ હાલમાં માસિડોનિ-
યન લોકોની પક્ષનો છે અને ચંદ્ર ધરાની લોકોના પક્ષનો છે.

ચંદ્રને ગ્રહણ લાગ્યું છે તેમાં આપણા પક્ષને કશુંએ માંડું ફળ નથી; પણ ઈરાની લોકોનો હવે જલદીજ પરાભવ થશે તેનું એ સૂચક ચિહ્ન છે, એ ખચિત માનવું ” એ સંભળાવ્યાથી માસિકોનિયતોના મનનો વહેમ દૂર થયો અને પહેલાં પ્રમાણે હિંમત પકડીને લડાઈની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે ઈરાનીઓ ઉપર આપણા લોકોની ઈર્ષ્યા જન્યત થતાંજ સિકંદર તેને લઈને આગળ આલ્યો. એટલામાં ડરાયસનું લશ્કર છેક પાસે આવ્યું છે, એમ જાણ્યોએ તેને આવીને કહ્યું. એટલે તેણે પોતાના લશ્કરને લાગડુંજ લડવાને સજ કર્યું. અને ક્યારે દુશ્મનો આવે કે તેના ઉપર ઘસી જઈએ એવા ઉમંગમાં અટકી રહ્યા. પરંતુ એ જે માણસો આવ્યાનું સાંભળ્યું તે સિકંદરનો માર્ગ ઉજડ કરનારો પેલો હબ્બર સ્વારો સાથે લઈને આવેલો નિનેવેનો સુબેદાર હતો. અને ખુદ ઈરાનીશાહની સ્વારી તો તેનાથી દશગાર ગાઉ ઉપર હતી. એવી પક્કી ખચર મળ્યા પછી તેણે પહેલાં મુજબ પોતાનો રસ્તો કાંપવા માંડ્યો.

આ વખતના સુમારમાં અથવા તેનાથી લગારેક પહેલાં ડરાયસના કાગળો સિકંદરના લશ્કરમાંના જે ગ્રીક લોકો ઉપર આવ્યા હતા તે પકડાયા. તેમાં મોટાંમોટાં ધનામોની આશાં આપીને સિકંદરને મારી નાંખવો અને એટલું ના બને તો આખરે તેને પકડી આપવામાટે તેમાં ઘણા આગ્રહથી લખ્યું હતું ડરાયસ સરખા રાજાએ એવી શરમ ભરેલી યુક્તિના કાગળો લખતાં શરમાવું જોઈએ. પરંતુ ‘વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ’ યાચછે તેમ ડરાયસને થયું હતું. તે કાગળો જોઈને સિકંદરને ઘણો ક્રોધ આવ્યો. અને તે પોતાના તમામ લશ્કરને જાહેરમાં વાંચી સંભળાવવા એવું તેના મનમાં આવ્યું. ત્યારે પાર્થિનિઓએ તેને સૂચના કરી કે આપણા લશ્કરના ગ્રીક લોકોનાં અંતઃકરણમાં આપણા વિષે જોડે-પૂજ્ય યુદ્ધિ છે, તોપણ એ પત્ર સાંભળીને ઈનામની લાલચે દોઈની યુદ્ધિ કદાચ

તો તે કહી શકાતું નથી, માટે એ કામજો એમને એમ જાન રાખવા એ સાઈ છે. એ સૂચના સિંકંદરને ગમી, તેથી તેણે તે કામજો દોષને દેખાડવા નહિ.

ડરાયસે સિંકંદર જોડે સલાહ કરવાનું કહેણુ પહેલાં એ ચાર મોકલ્યું હતું અને તે બંને વખત તે સિંકંદરે નાકબૂત્ર રાખ્યું હતું. માટે હવે તે બાબત ડરાયસે મોઢામાંથી એકે અક્ષર કહાડવાનું જોઈ રહ્યું નહોતું. પરંતુ તેણે તેના કુટુંબનાં માણસોને જે મ-મતાથી રાખ્યાં હતાં તે ઉપરથી તે ઘણો દયાળુ અને કોમળ મનનો હોવો જોઈએ એવું અનુમાન કરીને ઈરાની બાદશાહે પોતાની તરફના દશ વકીલોને સલાહના કોલકરાર કરવાસાઈ મોકલ્યા. અને તેમની સાથે તેણે પત્ર આપ્યો હતો તેમાં એવું લખેલું હતું કે, “આપે અમારા કુટુંબ પરિવારનું સારીપેઠે રક્ષણ કર્યું તથા તેની ઉત્તમ રીતે માન મુરાતબ રાખી તેનેવાસ્તે હું તમારો ઘણો આભારી છું. કરારની કલમો પહેલાં જે અમે લખી હતી તે કરતાં હમણાની કલમો તમને ઘણી ફાયદા પડતીછે. માટે તે તમારે કબૂલ કરવી. આ કરાર ઉપરથી હેલિસ્કાંટ અને યુફ્રે-તીસની વચ્ચેનો બધો મુલક તમને મળવાનો છે.” તેનો જવાબ સિંકંદરે લખ્યો કે, “જે રાજાઓને એક બીજા સાથે લડાઈ ચાલેછે, તેણે એક બીજાનો ઉપદ્રવ માનવામાં કંઈ ફાયદો નથી તમારા કુટુંબ પરિવાર સાથે હું જે આટલો હેતુભાવ અને દયા-ળુપણથી ચાલ્યો, તે તમારાથી ડરીને અથવા તમને સંતોષ પમાડવાનેમાટે સમજશે નહિ. મને તે આચરણુ સાઈ લાગ્યું માટે મેં તેમ કર્યું, બીજું કંઈ નથી. દુખીઆંને દુઃખ દેવાનું મહા પાપ છે એવું હું સમજુ છું, માટે મારે હાથે તેમ બંધનું નથી. મેં કેદ પકડેલાં માણસો પર અથવા સ્ત્રીઓ ઉપર મારો ક્રોધ કાઢેલો નથી. પણ જે હાથમાં હાથીઆર પકડીને મારા સામે લઢવાને ઉભો હશે તેનેજ માઈં પરાક્રમ દેખાડવીશ. તમે જે મારી સાથે નિષ્કપટપણે ચાલત તો તમારા બોલવાનો હું કદાપિ વિચાર કરત. પણ તમારા દેખાડવાના દાંત અને ચા-

વવાના દાંત જુદા જુદા છે તે હું સારીપેટે જાણું છું. તમે
 બહારથી મારા ઝોટલા કાઢાવાલા કરો છો અને અંદરથી મારા
 લશ્કરી સીપાઇઓને ઈનામની લાઝચ આપીને મારું કાટલુ
 કાઢવાની ગોઠવણ કરો છો એની મને ખબર છે, તે તમે જાણો છો?
 જોણતા હોતો આ પ્રયત્ન કરવો કેવળ વ્યર્થ છે. અને તમારાં
 આવાં કપટી આચરણ છે માટે થાય તેટલી મહેનત કરીને ત-
 મારી પૂઠે લાગવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. હું તમને હિંદુ રાજ
 સમજતો નથી પણ કેદી અથવા ફાંસીઓ સમજું છું. દુનિ-
 આંથી જેમ જે સૂરજની ગરમી ખમાવાની નથી તેમ તેને જે
 ચક્રવર્તી રાજ પણ ગમવાના નથી. તમે દાંતે તરણાં લઇને
 આજે મારે શરણુ આવો અથવા આવતી કાલે મારી જોડે
 હથીઆર સજીને લડવાને તૈયાર થાઓ. નકામા મનના મન-
 સુખમાં વખત ગુમાવશો નહિ.” એ કાગળ જોયા પછી કોલ
 કરાર બાબત ડરાયસની આશા ભંગ થઈ; અને લડતાં લડતાં
 જે પરિણામ આવે એ ખરે એવું સમજીને લડાઈની તૈયારી
 કરવા લાગ્યો.

ડરાયસ લયલિત થયો છે, તેને આપણે ઝપાટામાં જીતી
 લઈશું એવી આશામાં ભુલતો ભુલતો ૪૦૦૦૦ પાયદળ ને
 ૮૦૦૦ સ્વાર સાથે આરબેલા નામે ગામ આગળ આવી પ-
 હોંચ્યો. ત્યાં આગળ એક મોટું મેદાન હતું તેમાં તેનું લ-
 શ્કર ઉતર્યું. અને ડરાયસે પણ તેણી મેર તે ઠેકાણની પાસેજ
 આવીને મુકામ કર્યો. તેની પાસે ૬૦૦૦૦૦ પાયદળ અને ૪૦૦૦૦
 સ્વાર હતા એ મોટી સંખ્યા જોતાં સિકંદરનું લશ્કર કશા લેખામાં
 નહોતું. પણ ડરાયસની ફેજ, સવળા રડતા રઝગતા માણસોની
 તથા ભાર વહેનારા વૈતરાઓથી બનેલી હતી એટલે તેમાં રણ-
 પીર કહેવા જેમ જેલ્લા ઘણા થોડા હતા. પણ સિકંદરના લશ્ક-
 રમાં એવા ખોગિર ભરતીના લોકો મૂળથીજ નહોતા. તેનો દરેક
 સીપાઈ યુદ્ધકળામાં પ્રવીણ, હથિયારથી સજ થએલો અને

રાજકાજમાટે જીવ આપવાને તૈયાર હતો. એ ઉપરથી જે લશ્કરો વચ્ચે શું તફાવત હતો તે જણાશે.

આ જાને લશ્કરોના મુકામ વચ્ચે આસરે એ અઢી ગાઉનું છેડું હતું. ડરાયસે પોતાના લશ્કરને ફરવા હરવાસાર ઘણી સારી સપાટ જગ્યા પકડી હતી. તેથી સિકંદરના લશ્કરને મળી નહોતી. તેની આસપાસ ટેકરા ટેકરા ઘણા હતા તો પણ ત્યાં તે ઘણી સાવધાનીથી રહ્યા હતા. તેથી તેમને દુશ્મનનો ડર લાગતો નહોતો. આ મેદાનમાં ડરાયસ ઘણી નિરાંતથી પડ્યા હતા તેથી તે પોતાની મેજે લડાઈનો આરંભ કરશે એવું જણાતું નહોતું. ત્યારે આપણે તેના ઉપર ધક્કો જરૂં કે તેની પેઠે નિરાંતે પડી રહેવું તે જાણતો સિકંદરને મોટો વિચાર પડ્યો. માટે તેણે પોતાના સઘળા સરદારોને જોડાવીને તે વિષે મસલત પૂછી ત્યારે ત્યાં જુદાં જુદાં માણસોનાં જુદાં જુદાં મત પડ્યાં. તેમાં પાર્મિનિઓ એ જાણત જોડ્યો કે, “શત્રુનું સૈન્ય ઘણું મોટું છે; માટે રાત્રે અંધારામાં તેના ઉપર એકદમ હલ્લો કરવાથી તેનો પરાભવ કરવાને લગારે વાર લાગશે નહિ.” એ સૂચના સિકંદરને ખીલકુલ પસંદ પડી નહિ. તેથી તરત તેની ભણી વળીને જોડ્યો, “અરે પાર્મિનિઓ, તું મને ચોરીથી જીત મેળવાને સલાહ આપે છે કે? હિ: હિ: હિ: ! એવા શબ્દો ફરીને ફરી મોઢામાંથી બહાર કાઢીશ નહિ ! ચોરીથી ફતેહ મેળવવી મને સિકંદરને ન શાભે. હું તો ધોળે દહાડે સામે દિશો રહીને ડરાયસ ઉપર જીત મેળવીશ, એ ખચિત ધ્યાનમાં રાખજો.” એનેજ ખરો શરો અને જોડેક ફહેલો જોઈએ. ખરે ખરા પરાક્રમી પુરુષોનાં મન એવાંજ મોટાં હોય છે. અઘ્યા મુવેલા શત્રુનું મળું કાપવાસાર એહ-રામખાંએ એકવાર અકળમરને કહ્યું ત્યારે એવાંજ ઉત્તર દીવાનું ઈતિહાસમાં લખેલું મળી આવે છે.

એવી રીતે ઘણા એક મનમુગ્યા યવા પંચી આવતી કાલે સંધ્યાંયની વેળાએ શત્રુ ઉપરથી ધક્કો જરૂરનો ડરાય યવા.

અને બધા સરદારોને પોત પોતાને મુકામે જવાને દૂકમ થયો. એટલું થતાં ઘણી રાત ગઈ હતી. નેથી સરદારો પોત પોતાના સીપાઈઓને પહેલાડાતાં તૈયાર રહેવાના દૂકમ આપીને સૌ સૌના તંત્રુમાં સૂવા ગયા. થોડી વારે પરાઈ થયું. એટલે દૂકમ પ્રમાણે સ્વાર પાયદળ વગેરે આખું લશ્કર તૈયાર થઈને ઉભું રહ્યું. અને રાત્રી ક્યારે ઉડીને આસા આપે એવું તેમને થવા લાગ્યું. તથાપિ વાટ નેતાં એક ઘડી દહાડો ચડ્યો પણ સિંકંદર બહાર આવ્યો નહિ. એ જોઈને આખા લશ્કરને મોટી નવાઈ લાગી. આખરે પાર્મિનિઓ તેના તંત્રુમાં ગયો અને બાદશાહને જગાવ્યો. તે ઉડીને ઉભો થયા પછી પાર્મિનિઓ બોલ્યો, “સાહેબ, અવડા જોરાવર શત્રુ ઉપર હુમલો કરવાની આવી સંપૂર્ણ તૈયારી થએલી છતાં આવે બારીક વખતે આપને આવી સબજડ હંથ શીરીતે આવી ?” ત્યારે સિંકંદરે જવાબ દીધો “અરે, શત્રુ તંવો મોટો હોત અને તેને આપણે છતીશું કે નહિ તેની શંકા હોત તો તેની ટ્રિકરથી બંધ ન આવત પરંતુ ડરાયસ પોતાની મેળે આપણા સાપડામાં સપડાવાનેસાઝ આગળ આવે છે અને તે છેક કમજોર થયોછે તે હું જાણું છું” ત્યારે નિરાંતથી બંધ ન આવતો પછી શું થાય ?” એ ઉપરથી જીત મેળવવાનો સિંકંદરને કેટલો ભરોસો હતો તેનું સહેજ અનુમાન થશે.

આણીમેર સિંકંદરની સ્વારી હલો કરવાસાઝ નીકળ્યાની બખર ડરાયસને થઈ એટલે તે પણ પોતાનું લશ્કર સજ કરીને લટવાસાઝ તૈયાર થઈને ઉભો રહ્યો. તેના લશ્કરને છેક મોખરે ૨૦૦ બડગ રથ હતા એટલે તે રથને તરવાર વગેરે હથેલીઆરો એવી રીતે બાંધ્યાં હતાં કે તે રથ બ્યાં જાય ત્યાં પેલાં હથેલીઆરોથી સૈન્યનો સંહાર વળી જાય; એ વગર પહેલી હારમાં ૧૫ હથેલીઓ હતા; તે હારના મધ્ય ભાગમાં ડરાયસ પોતાના રથમાં બેઠો હતો તેની પાછળ પાસેજ તેનું પાયદળ અને ઘોડેસ્વારો હતા. એ વેળાએ પણ ડરાયસ પહેલાની પ્રમાણે ધારતો હતો કે આપણા મોટા લશ્કર વડે સિંકંદરના લશ્કરને એકદમ ચારે

બાબુએ વીખેરી નાંખીને તેને હરાવીશું. આ તેનો મનસુખો સિકંદરના જાણ્યામાં હતો.

સિકંદરે પોતાના લશ્કરની ગોઠવણ કંઈ જુદાજ પ્રકારે કરી હતી. તેણે પોતાના તિરંદાજ, નિશાન તાકીને ગોઠવણ મારનારા અને ગરછીવાળા લોકોને મોખરે રાખ્યા હતા. તેમણે પોતાના ત્રીચનો, પથરાનો અને ગરછીઓનો પરસાદ પેલા ખડગરથના થોડા ઉપર કરીને તેમને પાછા હઠાવી દેવા. તેની પાછળ પાયદળ અને થોડેસ્વારને ડાબા જમણાં દારખંધ ઉભા રાખ્યા. પછી હમેશના ધારા પ્રમાણે જમણી બાજુનું અધિપતિપણું પોતે લીધું અને ડાબીમેરનું પામિનિયોને આપ્યું. તથા થોડાંક માણસો છાવણીની સંભાળસાર મૂક્યાં. તેના તાબામાં ડરાયસની મા અને તેનાં બીજાં છોકરાંછૈયાં સોંપ્યાં હતાં.

જાને લશ્કરે છેક પાસે આવતાંજ લડાઈને આરંભ થયો. પહેલપેહેલાં ડરાયસે પોતાની ડાબીમેરના થોડેસ્વારે પાસે માસિડોનિયનો ઉપર હુમલો કરાવ્યો. તેની સામા ટક્કર લેવાસાર પોતાના મેનિદાસ નામે સરદારને કેટલાંક માણસો આપીને મોકલ્યો. તે આગળ ચાલવા લાગ્યો એટલામાં સિકંદરને એમ લાગ્યું કે ગએલા સ્વાર ઘણા થોડા છે, તેનાથી ઈરાની લોકો સામા ટકાશે નહિ. માટે લાગલાજ તેણે આરિતાજ નામે સરદાર સાથે બીજા પુષ્કળ સ્વારોને મદદનેસાર મોકલ્યા. તે સઘળા એકદમ જઈને જ્યારે ડરાયસના સ્વારો ઉપર પડ્યા તારે તે છેકજ હિમત હારી જઈને દશે દિશાએ નાશવા લાગ્યા. પછી ઈરાની લશ્કરના ખડગરથ સિકંદરના લશ્કર ઉપર ધસ્યા તે વારે થોડાઓને માસિડોનિયન લોકોએ પોતાના બાણ, પથરા અને ગરછીઓથી ધાયલ કરીને તથા મોટી ચીસો અને પોતાની જાલ તરવારના ખડખડાટ વડે એવા તો ગમરાવી નાંખ્યા કે તે સિકંદરના લશ્કરમાં ન ધુસતાં ઉલટા ડરાયસ ના લશ્કરમાં પાછા ફરીને નાશવા લાગ્યા, તેથી ઈરાની લશ્કરનો ઘણો નાશ થયો. જે યુક્તિ દુશ્મનના નાશસાર કાલ હતી તેવડે પો-

તાની આવડી મોટી હાની થઇ તે જોઇને ડરાયસને ઘણું માઠું લાગ્યું. પણ તે કોઈને જણાવ્યું નહિ.

આપણે અગાડી ડગલાં લઈએ અને શત્રુ પાછા હોઈએ એવું જોઇને માસિડોનિયન લોકોને વધારે શ્રુતન આવ્યું. તેથી એકદમ મોટા જોસ્સાથી આગળ ધસ્યા; અને હ-મણાં એ વખત જવા દઈશું તો આપણને આપણા શત્રુ એકદમ ઘેરી લેશે એવું જોઇને ધરાનીઓ પણ આગળ આવ્યા. તેવેળા જાને પક્ષના રાજાઓ પણ ત્યાં હાજર હતા. જાને મેરના જોક્ષાઓ પાસે પાસે આવી જઈને હાથોહાથ ઘણા જોસ્સાથી લડવા લાગ્યા. તેવેળા સિકંદર ઘોડા ઉપર બેઠો હતો અને ડરાયસ રથારૂ હતો. જાને જણા પોતાના જોક્ષાઓની પીઠ થાળડીને સાગ્યાથી આપતા હતા, અને તે પોતાના અધિપતિને સંતોષ પમાડવાસાથ તથા સ્વદેશની આગર જાવવાસાથ જીતની આશા છોડીને ઘણા જોસ્સાથી મથતા હતા. તે લડાઈ ખરેખરી વર્ણન કરવા જોગ થઈ હતી. કેટલીકવાર સુધી તો જાને પક્ષો સરખા હતા. તથાપિ સિકંદરે પોતાના હાથમાંની તરવાર વડે ડરાયસની છેડ પાસેના સ્વારને એક મોટો ઝડપો માર્યો. તેથી તે જ્યારે ધાયલ થઈને હેઠે પડ્યો ત્યારે ખુદ ડરાયસ પડ્યો એવું જાને તરફના લશ્કરને લાગ્યું. પછી શું રહ્યું? સિકંદરના લશ્કરમાં જય ઘોષનાં દુંદભી વાગવા લાગ્યાં અને ઈરાની લશ્કર નાસવા લાગ્યું અને તેમાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. કોઈ અંતરે એમ લખ્યું છે કે પોતાના લશ્કરની આ ખાડી દશા જોઇને ડરાયસે પોતાની તરવાર બહાર કાઢી આપ-વાત કરવાનો વિચાર કર્યો હતો; પરંતુ કેટલેક દૂર ધરાની લોકો માસિડોનિયનો સાથે ઘણા જોરમાં લડતા નજરે પડવાથી ત્યાં જીતની થોડીક આશા જણાઈ, માટે ફરીને પોતાની તરવાર મ્યા-નમાં ધાલી. જુવો ! શૂરા મોત કબૂલ કરે છે પણ પરાજય તેનાથી ખમી શકતો નથી એવું કહે છે તે ખરું છે. ઉપર કહેલી અપા-ઝીમાં પણ ધરાની બાદશાહને જય મળ્યો નહિ. પણ બધી

લઠાઇ બંધ પડી અને પછી ઈરાનીઓ આમુળ અને માસિડો-
નિયતો પાછળ એવી નાસ લાગ જ્યાં ત્યાં ચાલી રહી. તેમાં
ડરાયસ પણ પોતાના રથમાં બેસીને કેટલાંએક માણસો સાથે
રણભૂમિમાંથી નીકળી નાડો.

પેશીમેર પાર્થિનિયો કેટલાએક ઈરાની લશ્કર સાથે લ-
ડતો હતો તેને સિકંદરની જીત થયાની ખબર નહોતી. એક-
વાર તો તેના ઉપર મેઝિયસે એવો ધસારો કર્યો હતો કે તેણે
તુરતાતુરત માણસ મોકલીને સિકંદર પાદશાહને તેડી મંગાવ્યો
તો ઠીક થયું. નહિતો તે વેળાએ તેણે જીવ ખોયો હોત. સિ-
કંદરનું ત્યાં આવી પહોંચવું અને મેઝિયસનું ડરાયસની હાર
વિષે સાંભળવું અને એકીવેળાએ બન્યાં. તેથી ઈરાની લોકો
ભયભીત થઇને દશે દિશાએ નાસવા લાગ્યા.

એવી રીતે ૪૦ સ૦ ૫૦૦ ૩૩૦ મા વર્ષના અઝટોચર
મહિનામાં આરબેલાનાં મહાભારત યુદ્ધમાં સિકંદર પાદશાહની
ફતેહ થઇ અને ડરાયસ છેકજ હારી ગયો. તેના લશ્કરનાં
૩૦૦૦૦૦ માણસો આ લડાઇમાં માર્યા ગયાં; એ સિવાય ફતેહ-
મંદ માસિડોનિયન લોકોએ કેટલકલા તે તો જુદાજુદા. તેવેળા
સિકંદરનાં માત્ર ૧૨૦૦ માણસો પડ્યાં, એવું કેટલાએક ગ્રંથ-
કારોએ લખેલું છે. તથાપિ આ બેમાંની ગમે તે એક સંખ્યા
અતિશયોક્તિની હોવી જોઇએ, એવું કેટલાએક વિચારવંત
પુરુષોનું મત છે.

આરબેલાની લડાઇમાં હાર્યા પછી ડરાયસ ત્યાંથી નીક-
ળીને લેક્સ નામે નદી અમુગળ આવી પહોંચ્યો. તે નદી ઘણી
મોટી હતી, પણ તે ઉપર પૂલ બાંધેલો હતો તેથી તેને કંઈ
હરકત પડી નહિ તે પૂલ ઉપરથી નદીપાર ગયો, ત્યારે
તેને પાસેમાં માણસોએ સૂચવ્યું કે એ પૂલ એકદમ તોડી પાડો
કે શત્રુ પૂંઠે લાગવાનો ભય રહે નહિ. તેનો ડરાયસે એવો જ-
વાબ દીધો કે, “ અરે, મારે માટે જોણે પોતાનાં માથાં હાથમાં
રાખ્યાં હતાં તે મારા મદદગારો હજી પછાડે છે. તે મારી પેટે

આરસતે આવવાસાફ નીકળ્યા હશે. માટે એવી વેળાએ જો હું એ પૂલ બાંગી નાખું તો તે બધા દુશ્મનને હાથ સપડાઈને જીવ ખુવે. અને હું મારા એકલાના જીવના બચાવસાફ કૃતક થઈને એટલાઓતો જીવ જોખમમાં નાખું એ મને ઘટે નહિ. એ પૂલ ઉપરથી સામેપાર જવાનો જોટલો મારો હક છે, તેટલો તે બધાનો પણ છે મારા કરતાં કંઈ ઓછો નથી. ” એ વાત થઈ રહ્યા પછી થોડા ઉપર બેસીને ઉતાવળો આરબેલા શહેરમાં આવ્યો અને ત્યાંથી લાગલોજ સીડિયા દેશ ભણી આવતો થયો. તેવેળા તેની સાથે થોડાએક સરદારો હતા.

એ પછી કેટલેક દિવસે આ શહેર વગર મહેનતે સિફદરને તાબે થયું. ત્યાંથી ડરાયસનો ખબરનો જડયો. તેમાં ૪૦૦૦૦ ટાલેન્ટ (૭૭૫૦૦૦૦ રૂપીયા) રોકડા મળ્યા અને બીજા મૂલ્યવાન સામાન મળ્યો તે જુદો. ધરાની લોકોનો આવડો મોટો ખબરનો એ પેહેલાં કાંઈ ઠેકાણે જડયો નહોતો. તે શહેરમાં સિફદરનો કેટલાક દિવસ મુકામ રાખવાનો વિચાર હતો. પણ પાસેના મેદાનમાં મુડાંના ઢગલે ઢગલા પડ્યા હતા તે કાઢીને તેની ગંધથી ભયંકર રોગ ફાટી નીકળવાથી ત્યાંથી નીકળીને બાબેલન ભણી જવું પડ્યું. ત્યાંથી નીકળેલો એથે દહાડે મેમનિસમાં પહોંચ્યો ત્યાં આગળ કોતરના એક ઝરામાંથી શિક્ષાજીત વેહોતો હતો, તે ચમત્કાર તેણે જનને જમને જોયો. બાબેલન ગામનો કોટ બાંધતી વેળાએ માટીના ગારામાં ઘણો શિક્ષાજીત વાપર્યો હતો એવું કહેવાયછે. તેમજ ત્યાંના એક ઝરામાંથી પુષ્કળ નખતેલ વસ્તુ હાવાથી ત્યાં એક મોટું તળાવ ભરાયું હતું. તે જોઈને તેને માટી નવાઈ લાગી. અને તેણે તે ગાયત ઘણી માહિતી ત્યાંના લોકોને પૂછીને મેળવી લીધી. જે ખરેખરા મોટા મનવાળા હોયછે, તે ગમે તેવા મદાભારત કામમાં યુગાયા હોય તોપણ કુદરતી ચમત્કાર જોવાને તેની જુનાસા જાચત હોયછે. તેથી અગારેક દુરસદ મળે કે તરત તે તૃપ્ત કરેછે, એ ચમત્કાર જો-

વામાં કંઈ અલૌકિક આનંદ રહેલોછે, એ જાહેરતો ને કેમ મળી શકશે ?

રણભૂમિમાંથી નાડેચો મેઝીઅસ ખાખેલનમાં આવીને રહ્યો હતો. ત્યાં તેને પરિવાર પણ હતો. વળી એ માણસ ધણો ડાહ્યો અને ચતુર હતો તથા કયી વેળાએ કેમ આવવું તે પણ તે સારીપેઠે જાણતોહતો. તેથી જ્યારે સિકંદરની સ્વારી મોટા દબદબાથી શહેર લણી આવતીદીડી ત્યારે તેણે દરવાજા ઉઘાડ્યા. સારાં સારાં લૂગડાં પહેરીને સર્વ લોકોને ત્યાં બોલાવ્યા અને તે દહાડે મોટા તહેવાર પ્રમાણે પાળ્યો, રસ્તા સુશોભિત કરાવ્યા, અને તેને મોટું આદરમાન આપ્યું. તેથી સિકંદર ખાદશાહ ધણો રાજ થયો. વળી જ્યારે અંદર દાખલ થયો ત્યારે ત્યાંના કિલ્લેદાર ખાગોદ્દનેસે રસ્તે રસ્તે ફૂલો વેચી તથા તેને હોમ હવન કરવાસારૂ રૂપાના હોમ કુંડો ગોઠવ્યા હતા. ત્યાં બધી વાતો તેની મરજી મુજબ બની. વળી ત્યાં પણ તેને કરાચસનો ખર્ચનો જોડો તે તેણે લીધો અને પોતાના લશ્કરને ચોખ્ખતા પ્રમાણે વેહેંચીઆપ્યો. ખાખેલન શહેર સધળાં કરતાં ઘણું મજબૂત હતું તેથી તે જીતતાં ઘણી મહેનત પડશે એમ સિકંદર ધારતો હતો. તે આમ સહજમાં મળ્યું એટલુંજ નહિ પણ ત્યાંના લોકોએ પોતાની શક્તિપ્રમાણે ઉત્કટથી આદરમાન આપ્યું ત્યારે તે રાજ થાય અને પોતાને ઈશ્વરીઅંશ ગણે એમાં શી નવાઈ ?

સિકંદરને વિદ્યાભ્યાસ ધણો ગમતો હતો. તે જ્યારે ખાખેલનમાં રહ્યો હતો ત્યારે ખાલડિયન જોશીઓ સાથે ખગોળવિદ્યા સંબંધી તકરાર કરવા બેસતો. તે લોકોમાં મોટા મોટા જોશીઓ ધણા પ્રાચીન કાળથી થઈગયાછે. તેમણે નલંસ્થ પદાર્થો વિષે નાના પ્રકારના શોધ કરીને લખી રાખ્યું હતું તે બધું સિકંદરે તેને પૂછી લઈને ક્યાલિસ્થિનિસ નામે પોતાની સાથેના માણસ પાસે લખાવી લીધું અને પછી તે બધું પોતાના ગુરુ આરિસ્તાતલ તરફ મોકલાવી દીધું. સિકંદર ખાદશાહ દેશ જીતવાસારૂ

નીકળ્યો હતો એ ખરું છે; તથાપિ નાણુપણથી તેને આ રિસ્તાત-
લની સંગતથી જ્ઞાન સંપાદન કરવાની જે ટેવ પડી હતી તે આ
મોટપણમાં પણ તેવીને તેવીજ સતેજ હતી. એવું જે આ વાત
ઉપરથી માલમ પડે છે તે ખરે ખરું અશ્ચર્યકારક છે. પૈસા
પેદા કરવા એજ માત્ર વિદ્યાભ્યાસનું ઉત્તમ ફળ છે એવું સમજ-
નારાઓને આ વાત વિચારવા જોગ છે.

સિકંદર બાદશાહ બાબેલન શહેરમાં સુરારે ચોત્રીસ
દિવસ રહ્યાહતો. એ મુદતમાં પોતે તો હમેશના નિયમ પ્રમાણે
વર્તતો હતો. પરંતુ તેના લશ્કરી સીપાઈઓએ તો ચેનખાણ
ભોગવવામાં કંઈ કસર રાખી નહિ; તે મોટી મોટી મજલો કરીને
તથા એક મોટી લડાઈ જીતીને થાકી ગયા હતા. વળી આ શહે-
રમાં વિસામો ખાવાને આવ્યા ત્યાં જે જોઈએ તે મળવાલાગ્યું
અને સિકંદરે પણ આ વેળાએ પોતાની દોરી લગાર ઢીલી
મૂકી; તેથી તેમને પોતાની મરજી પ્રમાણે મોજ કરવાને સવળ
પડ્યું. રાત દહાડો વૃત્ત ગાયન અને વિષયમાં મગ્ન
રહ્યાહતા. તેથી આપણે જે લડાઈઓ જીતીએ તે કરતાં અ-
નેક મોટી લડાઈઓમાં જીત મેળવવાની બાકી છે એ વાત તેના
સ્વપ્નામાં પણ આ વેળાએ રહી નહોતી. માટે એવું જે
ખીજ વધારે દહાડા ચાલ્યા કચ્ચું હોત તો તે લોકો લડાઈના
કામમાં છેકજ નિરુપયોગી થઈગયાહોત. પણ ઉપર કહેલી
મુદત પતી રહે એટલામાં આંતિપાતરે આમિંતાજ સાથે તેર
સાડા તેર હજાર પાયદળ અને દોઢ હજાર સ્વારો માસિડોનિ-
યાથી મોકલીદીધા. તેને લડાઈની કળા શીખવવામાટે સિકંદરે
જે નિયમ પકડ્યા તેથી પેલા આજસુ થઈગયેલા સીપાઈઓ
નાચરંગ તણ દધને પાછા પૂર્વ સ્થિતિમાં આવ્યા.

પછી બાબેલનથી તેની સ્વારી સિતાસિના પ્રાંતમાં આવી.
એ પ્રાંતની જમીન ઘણી સારી અને જે જોઈએ તે પાકી શકે
એવી ફળદ્રુપ હતી. વળી ત્યાંની હવા પણ ઘણી સુખદાયક
લાગી તેથી ત્યાં કેટલાએક દિવસ રહેવાનો ઠરાવ કર્યો. પણ

આખેલન પ્રમાણે આપણા લોકો એશઆરામમાં ગુલતાન ન થાય તથા કંઈ સારો હેતુ સિદ્ધ થાય માટે તેણે કેટલાએક સરદાર લોકોની એક મંડળી નીમી. તે મંડળીને પ્રમાણ્યું કે ગાંધી લડાઈમાં કોણે કોણે કેવું પરાક્રમ કર્યું હતું, અને કયા માણસો કેવા પ્રકારની બક્ષીસ આપવાને લાયક છે તે તપાસી કાઢવું. એ કામથી દરેક માણસને પોતાના સાહસ, સંકટ અને પરાક્રમનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ કહેવો પડ્યો. અને તે સપ્રમાણ ખરો કરી આપવો પડ્યો. એ કામ નીકળવાથી તેના આખા લશ્કરમાં ચળવચળ થઈ રહી, પણ તેમાં શૂરા સીપાઈઓના પરાક્રમને સાક્ષીઓનો તોટો ન હતો. કારણ તે તેમનાં કામો હજારો માણસની રૂબરૂ બન્યાં હતાં. આ મંડળીની રૂબરૂ ઘણા માણસોએ પોતાની હકીકત કહી અને તે પૂરાવો આપીને સાબીત કરી. સર્વનો વિચાર કરીને તે મંડળીએ બધા લશ્કરમાંથી આઠ આસામીને વધારે લાયકી વાળા ગણીને વીણી કાઢ્યા. તેને સિકંદરે મોટી પદવીઓ આપીને એક એક હજાર માણસની પલટણનું નાયકપણું આપ્યું. એ ક્રિયા જોવાસાર સીપાઈઓનાં ટોળે ટોળાં દોડતાં આવતાં હતાં. તેમાં જેમણે આ લડાઈમાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે થોડી ઘણી તરવાર બજાવી હતી, તેને આ પ્રસંગ કેટલા આનંદનો લાગતો હશે તે કહેવાની જરૂર નથી. પણ જે બાયલાં અને ખીકણુ લોકોએ તે મંડળીને સંલગ્નાવવા સરખાં કંઈએ પરાક્રમ કર્યો નહોતાં તેને આ વેળાએ શરમાઈ મરવું પડ્યું હતું. જે લોકો પોતાનાં કર્તવ્ય ક્રમે વખતે વખતે ઘટતી રીતે બજાવતા નથી તેમને નીચું જોવાની વારી કોઈ કોઈ વાર આવશેજ એ નક્કી સમજવું.

સિકંદર આખેલનથી નીકળેલો ચોવીસ દિવસે સુસા નામે શહેરપાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાંનો સુબેદાર આબ્યુતિતીસ નામે હતો તેણે વખત ઓળખીને પોતાના છોકરાસાથે કેટલાક માણસ આપીને બાદશાહને આદરમાન આપવાસાર સામે મોકલ્યો. તે

તેમને કોઆરિખ્ત નામની નદી આગળ લાવ્યો. એ નદીના પાણી ધણા નિર્મળ અને રૂચિકર હતાં. તે પાણી વગર ખીજું પાણી ઈરાની બાદશાહ પીતા નહોતા. કદાપિ તેની સ્વારી ધણો આધે જવાની હોયતો તે પાણીનો પુષ્કળ જથ્થો સાથે રાખતા હતા તેથી તેમને ધણા દહાડાસૂધી તેની તાણ પડતી નહોતી. તે નદી આગળ પેલી મંડળી આવીપહોંચી એટલામાં આખ્યુતિતીસ પણ ત્યાં કેટલાએક માણસો સાથે આવીને ધણી નમ્રતાથી મળ્યો. તે વેળા તેણે જે નજરાણું દ્યું તેમાં ધણી ચમત્કારિક વસ્તુઓ હતી. તેમાં કેટલાંએક ધણાં ઉતાવળાં ચાલનારાં ઊંટ અને ઘાર હાથી હતા. તે ડરાયસે હિંદુસ્તાનથી મંગાવીને તેના ઉપર મોકલાવ્યાહતા. એ નજરાણું લીધા પછી સિકંદરની સ્વારી શહેરમાં દાખલ થઇ. સાં ડરાયસના પૂર્વજોએ જે મોટો ખજાનો ધણા વર્ષસૂધી નાના પ્રકારનો ઉદ્ધોગ કરીને જગાવી રાખ્યો હતો તે તેને વગર મહેનતે મળીગયો. પોતાના વારસોને સંકટ સમયે દ્રવ્યસાર ખીજના મોઢા સામું જોવું ન પડે માટે તે પૈસો તેણે સંચકી રાખ્યો હતો. પણ ઈશ્વરી સંકેત કંઈજ ન્યારોજ હોવાથી તેની મતલબ એક બાજુ ઉપર રહી જઈને આમ બન્યું. જે દ્રવ્યલોભી માણસો જાતે દુઃખ વેડીને છોકરાં છૈયાંને ઉપયોગી થઇ પડવાની આશાએ સંગ્રહ કરેછે તેમણે આ વાત ઉપરથી શીખામણ લેવીજોઇએ. આમ કરીને કંઈ ઉડાઉપણું કરીને પૈસા ઉડાવી નાંખી મોજમજા ભોગવવી એવો અમારો અભિપ્રાય નથી. સત્કાર્યમાં પૈસો અરચ્યવો એજ પૈસાનો ખરો ઉપયોગ છે. અને ખુદ સિકંદર બાદશાહનું મત પણ તેવું હતું. ડરાયસનો આવડો મોટો ખજાનો તેને હાથ આવ્યો. તોપણ તેનો ખરચ તેણે પોતાના વૈભવ અથવા અસત્કાર્યમાં કર્યો નહિ. તે આ પૈસાનો પોતાને સંરક્ષક માનતોહતો. અને તેમાંથી તે સદ્ગુણ અને હિંમતની વૃદ્ધિ થવાસાર માત્ર ધણી સંભાળથી ખરચતોહતો. આવો પુખ્ત વિચાર તેની બરજીવાનીમાં તેનામાં હતો એ વાત તેને અત્યંત શૂન્યપ્રદ છે.

સુસા શેહેરમાંથી જે મુલ્યવાન વસ્તુઓ તેને મળી તેમાં એક પ્રકારનો અસમોની રંગ બનાવવાનો પદાર્થ હતો. તેની કીંમત એક તોલાની અરાડથી વીસ રૂપિયા થતીહતી. અને તેનું વજન કેટલીએક ખાંડી હતું. વળી ત્યાં હામોદિયસ^૧ અને અરસ્તાજીતમની^૨ પીતળની મૂર્તિઓ હતી તે તેણે ત્યાંથી કાઢીને આયેન્સ શેહેરમાં મોકલીદીધી. પછી ત્યાંથી નીકળવાની વખતે તેનો મુખ્ય અધિકાર પહેલાં પ્રમાણે આખ્યુતિતીસને આપીને તેના હાથ નીચે આચીકાસ અને મેઝારસ નામે પોતાના બે સરદાર આપ્યા તથા તેમના હાથ તળે આસરે પાંચ હજાર સીપાઇનું પોતાના ભરોસાવાળું લશ્કર મૂક્યું. આ જોઈવળુ ઉપરથી સિકંદર કેવો ચતુર અને સામા ધણીની મરજી સાચવીને પોતાની મતલબ સાધવામાં કેટલો હાશીઆર હતો તે ખુલ્લું માલમ પડેછે.

પછી ડરાયસની મા અને તેનાં છોકરાંઓને સુસામાં સારા બંદોબસ્તથી રાખ્યાં. તેના ખરચ ખુટલુ અને ખીજી સગવડની જોઈવળુ કરતોહતો એટલામાં માસિડોનિયાથી તરેહ તરેહનાં જાંયાં જાંયાં વસ્રો તેની પાસે આવ્યાં. તેમાંનાં કેટલાંએક ભારે કીંમતનાં વીણીકાઢીને તેણે સિસિગ્યાંગિસને ભેટ મોકલ્યાં. તેની સાથે તેને એવું જણાવ્યું કે જે કારીગરોએ આ લૂગડાં વણી તથા શીવીને તૈયાર કર્યાછે, તેને જો તમારી મરજીમાં આવે તો તમારી તેનાતમાં રાખીને તેની પાસે તે કળા તમારા કુટુંબના માણસોને શીખવો. જાંનનાં લૂગડાં વણવાં એ ઘણું નીચું કામ છે એવી ઈરાની બઈરાંઓની સમજણ હોવાથી સિકંદરનો આ સંદેશો કાને પડતાંજ સિસિગ્યાંગિસની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ પ્રહેવાંલાગ્યાં. અને માફ આવું અપમાન કદી કોઈએ કર્યું ન હોતું એવું અતિ માફુ લાગેલું તેના ચેહેરા ઉપરથી ખુલ્લું જણાવાલાગ્યું. તે સર્વ હકીગત બ્યારે સિકંદરે જાણી ત્યારે તેને

^૧ એ એક પ્રસિદ્ધ આયેન્સવાશી હતો.

^૨ એ પણ

એક તેનો સોજતી મહા શૂરો આયેન્સવાશી હતો.

ધણું ખોટું લાગ્યું. અને જે વાત ઉપરથી સિસિગ્યાંખિસને આ
 વડું દુઃખ થયું તે વાતનો પહેલાં ખુલાસો કરીને તેનું સમાધાન
 કરવાની આપણી અવસ્યની ફરજ છે એવું તેના મનમાં આવ-
 વાથી લાગણીથી પોતાની કચેરીમાંથી ઉઠીને તેની કાટડીમાં ગયો.
 અને તેને કહેવાલાગ્યો, “માતુશ્રી, આ જે અંગરેજો મારા
 શરીર ઉપર છે, તે મારી જેન તરફથી મને ભેટ મળેલો છે.
 એટલુંજ નહિ પણ એ તેણે ખુદ પોતાને હાથે વણેલો છે. એ
 ઉપરથી જુઓ કે જે ભૂલ મારાથી થઈ તે મારા દેશના રીવાજ
 ઉપરથી, અજ્ઞાનપણે થઈ છે. તમારું મન દુઃખવવાનો મારો
 હેતુ મુદ્દલ હતો નહિ. તમારી રીતભાતથી ઉલટું મારાથી કદિ-
 પણ ખતવાતું નથી. એ ખચિત્ત સમજાવે. માએ જેસવાતું ફર-
 માવ્યા વગર તેની રૂબરૂમાં છોકરાંએ જેસવાનો તમારામાં મોટો
 ગુન્હો ગણાય છે. એ હું ધણા દિવસ થયાં બાહું છું. તેથી હું
 તમારી સાથે કેવો ચાહું છું તે તમે જુવોજ છો. તમે જેસવાતું
 કહાવિના તમારી રૂબરૂમાં હું આજસૂધી કદિ બેઠો નથી.
 અને તમે મને જ્યારે જ્યારે પગે લાગવામાં જ્યાં. સારે ત્યારે
 મને મારાથી સહન ન થાય એટલું માહું લાગતું હતું તે હું
 તમને જણાવતોજ હતો. તમારા વિષે મારી પૂજ્યખુદ્ધિ છે.
 મારેજ હું તેમને ધણા હેતથી મા, મા કહું છું. જે ખરું જોતાં
 જેણે મને જન્મ આપ્યો તે આલિંપિયાસનેજ એ નામે બોલા-
 વવી ઘટારત છે.” એ ઉપરથી આપણે મુખ્યત્વેકરીને જે વા-
 તોથી જાણીતા થઈએ છીએ. તે એકે ગ્રીક લોકોનાં છોકરાંઓ
 ગમે તેટલાં મોટાં થાય તોપણ તે માખાપતું બાહુંજ માન રાખે છે.
 અને ખીણ રાજ્યકુળની મોટી મોટી સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે ઉતરું
 અને સુતરાઉ વણાટ કામ કરે છે. અને તેમના હાથથી બનેલાં
 અંગરખાં વગેરે ભૂગડાં તેમનાં સગાવહાલાંઓ ઘણી હાંસથી
 વાપરે છે. એ જાને ચાલ ઘણા સારા છે. તે આપણામાં દા-
 ખલ કરવાને આખા દેશના લોકોએ મનપર લેવું જોઈએ.

એવી રીતે સિસિગ્યાંબિસને ટાઢી પાડી તથા બીજાં રાજ-
કાજ આટોપીને બાદશાહ બાર હજાર પાયદળ અને ત્રણ હજાર
સ્વારોનું નવું લશ્કર લઈને પાસિતૈગ્રીસ નદી પારકરીને યુક્ષી
નામે પ્રાંતમાં દાખલ થયો. આ પ્રાંત લાંબો અને સાંકડો હો-
વાથી પડી સરખો મુસા અને ઈરાની રાજ્યની વચ્ચે આવેલો હતો.
તેનો સુબેદાર માદિતીસ નામે હતો, તે પવનને આધીન કે કેવળ
સ્વાર્થી ન હોતો, પણ ડરાયસનો એક ખરેખરો નિમકદલાલ આકર
અને મહા શૂરો હતો. તેથી પોતાના શેહેરના દરવાજા બંધ ક-
રીને સિકંદર સાથે લડવાને તૈયાર થઈને ઊભો હતો. તથાપિ બ્યારે
દરવાજા લાંબીને માસિડોનિયન લોકો શેહેરમાં દાખલ થયા ત્યારે
તે પોતાના લશ્કર સાથે કિલ્લામાં ભરાયો. ત્યાં તેને લાગ્યું કે આ-
પણથી અહીં આખર સૂધી નીલાવાનું નથી માટે તેણે પોતાના
ત્રીસ વડીલોને અમય વચન મેળવવાસાર સિકંદર પાસે મો-
કલ્યા. તેમનું બોલવું સિસિગ્યાંબિસની મધ્યસ્તીથી સિકંદરે
કળત રાખ્યું, એટલુંજ નહિ પણ સાંથી કેદ પકડાવવા માણ-
સોને છોડી દઈને તેમણે જમીનનું ગણોત ન ભરતાં ખેતી કરીને
પોતાનું ગુજરાન ચલાવવું એવો ઠરાવ કર્યો. એમ બનવાનું કારણ
માદિતીસ સિસિગ્યાંબિસનો સગો હતો તે હશે. એ પ્રમાણે બે
ખુદ તેનો દીકરો ડરાગ્રોસ એ પ્રમાણે જીવ્યો હોત તો તે આટલી
મર્યાદા ને માન રાખત કે નહિ તેની શંકા રહેછે.

યુક્ષી પ્રાંત જીતી લીધા પછી તેણે પોતાના લશ્કરનો એક
ભાગ પાર્થિનિયોના તાળામાં સોંપીને તેને સીંધી વાટે ઈરાન
લણી જવાને દ્રુમાવ્યું અને પોતે થોડું એક લશ્કર લઈને આ-
ડીવાટે પર્વત કોતર ચઢતો ઉતરતો તેણીમેર જવાસાર નીકળ્યા. તે
પાંચમે દહાડે મુસા ઘાટમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આરિઓળા-
ઝીનીસ નામનો ઈરાની સુબેદાર હતો તેણે સિકંદરનું લશ્કર ઉપર
ચઢીને પોતાના દેશમાં ના આવી શકે માટે રસ્તામાં એક મોટી
મજબુત ભીંત બાંધી હતી અને તે ઘાટને મથાળે સંખ્યાબંધ
રાની (જંગલી) લોકોની એકી રાખી હતી. તે એવી યુક્તિબંધ

રાખી હતી કે હેઠેથી એકે તીર લાગે નહિ. આ ઠેકાણે સિકંદરનું લશ્કર ઉપર ચડતું નજરે પડતાંજ પેલા જંગલી ચોકીવાનોએ એવાતો પથર ગળડાવી દીધા કે તેથી સીપાઈની આખી હારની હાર તેની તળે છૂંદાઈ મરણ પામી. એથી સિકંદર ઘણી ફિક્કરમાં પડ્યો. અને શું કરવું તે સૂઝે નહિ. આખરે આગળ જવાને કશોએ ઉપાય ન રહેવાથી પોતાનાં માણસોને પાછાં વળવાનો હુકમ કર્યો, તેથી પાછા ફરીને એક ટેકરીને એથે શોકાતુર થઈને બેઠાહતા. તેવામાં સાથેના કેદમાં પડી રહેલામાંથી એકજણ સિકંદર આગળ આવીને બેઠ્યો કે મને હુકમ હોયતો હું વગર અડચણે ઉપર જવાનો રસ્તો બતાવુંછું. એ તેનું બોલવું તેણે કબૂલ કર્યું એટલે તેણે ખરેખરોજ એક ઘણો સેહેલો અને સારો રસ્તો બતાવ્યો. તે રસ્તે બધા જણા ઉપર ચઢ્યા. અને ઘણા જોરસાથી પેલા રાની ચોકીદારો ઉપર તુટી પડીને તેને જમીન દોસ્ત કર્યા ! એમાં જે નાઠો તે બચ્યો પણ જે હાથમાં આવ્યા તેના માસિડોનિયન લોકોએ કટકે કટકા કરીનાંખ્યા. એટલામાં દ્વિલોતાસ, આમિંતાસ, ઇલ્યાદિ તેના સરદારો જે બીજે રસ્તે આવવાસાફ નીકળ્યા હતા. તે તેને આવીમળ્યા. તેથી સિકંદરના લશ્કરનો સારો જમાવ થવાથી તે જંગલી લોકોનો સમૂળગો નાશ થયો. એ નાસાનાસમાં આરિઓબાઝીનીસ જીવ લઈને નાશી ગયો.

એટલું થયા પછી સિકંદરે સીધો ઈરાનનો રસ્તો પકડ્યો. અને પરસિપોલિસ લાલી ચાલ્યો. ત્યાં તિરિદાતિસ નામે એક મુબેદાર હતો તેને સિકંદર આપણા ઉપર આવેછે એવી ખબર થતાંજ તેણે તેને લખીમોકલ્યું કે. “અહીં ડરાયસનો મેટો બળનો છે, તે જે લોકોના કબજેમાં છે તે તમને નહુક આવેલા જાણીને લૂટવાના મનસુખામાં છે, માટે તમારે ઉતાવળા આવવું જોઈએ. રસ્તામાં આરાકિસસ નદીસૂધી જરા અડચણવાળો રસ્તો છે, પણ પછી સારો છે. ઉતાવળા આવો. હું વાટ જોઈને બેઠોછું.” એ કાગળ પહોંચ્યા પછી તેની સ્વારી

ઘણી ત્વરાથી ચાલવા માંડી. તેમાં આરાકિસસ નદી ઉતરતાં
 પણ હરકત નડી નહિ કેમકે તેના ઉપર કામ ચલાઉ પૂલ બાં-
 ઘેલોહતો. આગળ ચાલતાં પરસિપોલિસની નજીક આવ્યો.
 ત્યારે ત્યાં આસરે આઠસે, નવસે ગ્રીક લોકો દુઃખમાં ટળવળતા
 તેની નજરે પડ્યા. તે બધા જખમી થયા હતા. તેમાં કોઈ
 હાથ ભાંગેલો, કોઈ પગ ભાંગેલો. કોઈ નાક કપાયેલો, અને કોઈ
 કાંણો થયેલો હતો, વળી તેમાં કોઈ તો છેકજ હુંઠા, લંગડા, આંધળા,
 અને એહેરા પડ્યા પડ્યા રીખાતા હતા. તે જોઈને સિકંદર
 બાદશાહને અતિશય માહું લાગ્યું અને ઈરાની લોકોએ ગ્રીક
 લોકોને પેહેલાં જે દુઃખ દીધું હતું તે સર્વ આવેળા તેના મનમાં
 આવીને ઉભું રહ્યું. તેથી તે વેર ક્યારે લેવાય એવું તેને થવાલાગ્યું.
 તથાપિ તે આ વખતે એક કોરણે મૂકીને તેણે તેમને ટાઢા પાડ્યા
 અને કહ્યું કે, “ભાઈઓ, થએલી વાતનો ઉપાય નથી. પણ તમે
 હવે નિરાશ થશો નહિ. તમારો કુટુંબ પરિવાર ઝટ તમારી
 નજરે પડશે.” એવું બોલતાં તેની આખોમાંથી દડદડ આંસુ
 વહેતાં હતાં. પણ પેલા જખમીઓને પોતાના દુઃખનો છેટો
 આવેલો લાગીને તેમને ઘણો આનંદ થતોહતો. તથાપિ તેમાં
 પણ તેમને તરેહ તરેહની કલ્પના આવવાથી તેમના એહેરા ચિ-
 લક્ષણ દેખાવા લાગ્યા. અને તેમાંનો એક જણ ઉભો થઈને સિ-
 કંદરને પંગે લાગી બોલ્યો, “મહારાજ, ઈરાની લોકોએ માત્ર
 દુષ્ટબુદ્ધિથી અમારા આ હાલ કર્યાછે. એ સ્વરૂપથી અમારા
 દેશી ભાઈઓ અને સગાં વહાલાની નજરે પડવા કરતાં મોત સાઈ
 નથી કે ? જે દુઃખ મટી શકતું નથી તે ધીરજથી ખમવું એજ
 સારો રસ્તો છે. વિપત્કાળમાં પડેલા માણસને એકાંતવાસ
 અને પહેલાંની સુખાવસ્થાનો ભૂલાવો એ જે ક્ષાયદાની વાતો
 લાગેછે. વળી આટલી મોટી મજલ અમારા જેવી જખમી
 અને નાચારોને પરમ દુઃખકારક છે. મહારાજ, જે મુસાફરીથી
 આપણી સાથેના નવા જુવાન જોઈ અને ફતેહમંદ સીપાઈઓ
 છેકજ કંટાળા ગયાછે તે મુસાફરી અમે લુલાં પાંગળાંથી શી

રીતે થાય વાર ? હવે અમારે આ દુનિયામાં માત્ર એટલું જ ર-
હુંછે કે જે થોડા દિવસ અમારા જીવતરના બચેલા છે તે કહા-
ડીને એક દહાડો મરવું. એ વગર બીજું હવે અમારે કશું
રહ્યું નથી.” એ બોલવું સિકંદરે નિરાંતે સાંભળી લઇને તેને
આમ તેમ બે વાતો કરીને તેમનું સમાધાન કર્યું. તેમાંથી કે-
ટલાએક જણાએ પોતાને દેશ જવાની મરજી જણાવી પણ તે
કંઈ સફળ થઈ નહિ કારણ કે પેલા ગ્રીકનું ભાષણ તેના મનમાં
એવું ઠંસી ગયું કે તેમને ત્યાં જ નિરાંતે રહેવાસાથે બંદોબસ્ત
કરવાનો ઠરાવ કર્યો. અને દરેક માણસને ૩૦૦૦ દ્રાકમાસ *
રોકડા, પુરુષને પાંચે પોષાક, સ્ત્રીને પાંચ પોષાક, એક હોળ જ-
મીન ખેડવાસાથે બે જોડ બળદ, અને વાવવાસાથે કેટલુંક ધાન્ય
અપાવ્યું. વળી ત્યાંનાં સુબેદારને સખત દૂકમ કર્યો કે આ
લોકોને કોઈ રીતે કોઈ હરકત કરે નહિ એવો તમે બંદોબસ્ત
રાખજો તથા કોઈ રીતનો કર તેની પાસેથી લેશો નહિ. એ
ગ્રીક લોકોને ઈરાની લોકોએ પકડી આણીને કેટલાક વર્ષસુધી
ગુલામ બનાવી પણ કરતાંએ અતિ નીચ રીતે તેની સાથે વર્તી
આખરે આવી હાલતે પહોંચાડ્યાહતા. તેથી આપણે સ્વતંત્ર
થઈશું એવું તે બિચારાના સ્વપ્નામાં પણ કદિ આવ્યું નહોતું
તથાપિ પરમેશ્વરની લીલા અગાધ છે ! તેનો સંપૂર્ણ મહિમા
કાણે જાણી શકે ? આ વેળા એ ગ્રીકોને તેમનાં દાસપણામાંથી
મુક્ત કરીને સ્વતંત્રતા આપી તેથી તેમણે તેનો ઘણો પાડ માન્યો
ગરીબોનાં દુઃખ નિવારણ કરવાના અલૌકિક આનંદની મીઠાશ
જેના અંતઃકરણમાં લાગે છે તેને સાબાશી ઘટે છે.

પરસિપોલિસ શહેરમાં સિકંદર જાદશાહને પહેલો દિવસ
આમ તેમ ગાળ્યા પછી બીજો દિવસે તેણે પોતાના હાથ નીચેના
સર્વ સરદારોને એકઠા કરીને તેમની આગળ બોલ્યો, “ભા-
ઈઓ, આ શહેર ઘણી મહેનત ન પડતાં આપણા હાથમાં આવ્યું

* ૧ દ્રાકમાસ એટલે આસરે સાડા સાત રૂપિયાની કિંમતનો એક સિક્કો.

• એ ધણી ખુશીની વાત છે. એ શહેર નામાંકિત સાયરસ બા-
દશાહે બાંધેલું છે, અને એજ બસલ ધરાનની રાજધાની હતું;
ત્યાં બસલના ધણા ખરા રાજાઓ રહેતાહતા તેથી તે બીજા
શહેરો કરતાં ધણું મજબૂત છે; જે લશ્કરે પહેલાં અર્ધો યુરો-
પખંડ ઉબડ કર્યોહતો તે અહીંથી નીકળ્યુંહતું. અને આપણા
ગ્રીક લોકોના પણ તે લશ્કરે ભુંડા હાથ કર્યાહતા; માટે હવે
જાઓ, અને જે રીતે તમારી મરજીમાં આવે તેમ વેર લ્યો, આ
વખત છે.” “એથી ભાવતું હતું ને વૈવે કહ્યું.” મૂળેજ સીપાઇઓને
આ વાત ધણી ગમતીહતી. તેમાં રાજાની આજ્ઞા થઈ એટલે
લાગલીજ કતલ આવી. ત્યારે મોતની ખીકથી શહેરના ધણા
લોકો નાશીગયા, પણ કેટલાએક લોકોમાં પડીને રહ્યાહતા
તેમના તેણે કટકે કટકા કરીનાંખ્યા. પછી તે કતલ કેટલીક-
વારે સિકંદરે ઢંઢેરો પીટાવીને બંધ પાડી; તથા સ્ત્રીઓનું શીયળ-
વ્રત જે કોઈ બળાત્કારે લંગ કરશે તેને મોટી સજા થશે એવું
જાહેરનામું માર્યું. એની પહેલાં તેણે જે શહેર લીધાં હતાં તેમાં
યુષ્કળ દ્રવ્ય તેને મળ્યું હતું ખરું, પરંતુ આ શહેરમાંથી
મળેલી દોલત આગળ તે કશી ગણતીમાં ન હોતું એવું જણાય
છે. જુવો માત્ર બજનામાંથીજ તેને ૧૨૦૦૦૦ ટાલેંટ એટલે
અરાઠ કરોડ રૂપિયા રોકડા મળ્યા. એ સિવાય સોના રૂપાની ઢાળ-
કીઓના મોટા મોટા ઢગલાને ઢગલાજ પડેલાહતા. એ વગર
અપરિમિત કીમતનો ભારે સામાન હાથ આવ્યો તે જુ-
દોજ, વળી, તેની જોડે શહેરમાંથી મળેલી લૂટ પણ ખરી ! મત-
લબ કે આ વેળાએ સિકંદર બાદશાહ અને તેના લશ્કર ઉપર
દોલતનો જાણે વરસાદ વરસી રહ્યોહતો એમ કહીએ તો
તે ખોટું નથી.

• એ શહેર માંહેલી ગરબડ પત્યા પછી ત્યાંથી નીકળવાની
આગમ્ય સિકંદરે પોતાના બધા મિત્ર મંડળને એક મોટી મીજ-
બાની આપી. તે વેળા ત્યાં કેટલીએક સ્ત્રીઓ પણ આવીહતી,
તેમાં થાઇસ નામે એક વેશ્યા હતી. તે પોતાની વાફ્યાતુરી

વડે બીજનું મન રીઝવવાની કળામાં ઘણી હોંશિયાર હતી. તેણે આ મીજબાની વેળાએ સિકંદર બાદશાહને ઘણી નમ્રતાથી અરજ કરી કે, “જર્કસિસ બાદશાહે બાંધેલું અહીંઆનું મોટું રાજ્યમંદિર બાળી નાંખવાની પરવાનગી જે સરકાર મને આપશે તો તે કામ હું મોટી ખુશીથી બજાવીશ. એટલે આ ઈરાની રાજાએ આપણા ગ્રીક લોકોને જે અપરિમિત દુઃખો આજ સૂધી દીધાંછે. તેનું વેર સરકાર સ્વારી સાથેના સરદારો કરતાં સાધારણ ગૈરીએ વધારે લીધું એમ આખી દુનિયામાં થશે” એ સાંભળતાંજ સિકંદર જાતે હાથમાં એક મોટી બળતી મશાલ લઈને તે રાજ મેહેલ ભણી ગયો અને સળગાવ્યો. ત્યારે તેની સાથેનાં માણસોએ પણ પોતાની મશાલો તેમાં ફેરવી તેથી તે ભડભડાટ બળવામાંડ્યું, એટલામાં તેને એ કામનો પશ્ચાતાપ થયો અને તરત હોલવી નાંખવાનો હુકમ કર્યો. તેથી તે લોકોએ તે આગ ચોક્કસનાંખી. સિકંદર સરખાને આવા ધિક્કારપાત્ર કર્મવડે પોતાના દુશ્મનનું વેર લેવાની ઇચ્છા થાય, એ મોટી નવાઈ લાગેછે. તથાપિ આ વાતની સાચાઈ બાબત તલમાત્રની શંકા નથી. માણસની વૃત્તિ ઘણી ચમત્કારિક વસ્તુ છે. તેનો રંગ કયી વેળાએ કેવો થશે એનો નિયમ નથી ! જે શોધક મુસાફરો આ શહેરમાં આવેછે તે આ રાજ્યમંદિરની ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ જગા જેવા વગર ત્યાંથી જતા નથી.

સિકંદર બાદશાહ જન્મથીજ મોટો ઉદાર હતો. અને તેનો વૈભવ જેમજેમ વધતોગયો તેમ તેમ તેની ઉદારતા પણ વધતીગઈ. પર્સિપોલિસ શહેરમાં તેણે પોતાના લોકોની એક મોટી દરબાર ભરીને તે માંહેના લોકોને મોટી મોટી બક્ષિસો આપી. એમ તે વારંવાર કરતોહતો. તે એની મા આલિંપિયાસને ગમતું નહોતું. તેથી આ અરસામાં તેની ભણીથી એક કાગળ આવ્યો. તેમાં તેણે એવું લખ્યું હતું કે, ‘તું તારા મિત્રોને મોટાં મોટાં ઇનામો આપેછે, એ હું કંઈ ખોટું કહેતી નથી. રાજામાં ઉદારતા હોય તે તેને શોભા આપનારીછે. ત-

થાપિ, બીજી વાતો પ્રમાણે તેની પણ હદ હાવી જોઈએ. તારી ઉદારતાથી તેઓ રાજ્ય થઈ ગયાછે. અને તેં તેમના ઉપર પૈસાનો વરસાદ વરસાદી મૂક્યોછે, તેણે કરીને તેમણે ઘણા લોકોને પોતાના જીવનને દોસ્તો કરી લીધાંછે. એજ પૈસા જોતું તેને ન આપત અને કરકસરથી વર્તત તો તે જમ્યા લોકો તારા જીવનને દોસ્તો થાત અને વખત આવે તને ઉપયોગી થઈ પડત.” એવી મતલબના તેનાં અનેક ધ્રુગળો પહેલાં પણ આવ્યા હતા, તે તેણે કોઈને ન દેખડાવતાં એક પેટીમાં ઘાલી મૂક્યા હતા. તે કાઢીને એકવાર સિકંદર વાંચવા બેઠોહતો તેવામાં તેનો મિત્ર હિદ્રિસ્તિયન તેની પાસે જઈને તેના હાથમાંનું પત્ર વાંચવાલાગ્યો. તે તેણે જ્યુ વાંચવા દીધા પછી પોતાના હાથની વીંટી ઉપરનો સિકંદર તેને મોઢે દીધો; એમ કરીને એવું જણાવ્યું કે; આ પાત મોઢામાંથી કદી જહાર કાઢીશ નહિ. સિકંદર પોતાની માને સંતોષ પમાડવાનેસાર નાના પ્રકારનાં નજરાણાં મોકલતો હતો. તથાપિ રાજ્યકારભારમાં તેણે લગારે હાથ ધાલવો ન જોઈએ એવું તે ઇચ્છતો હતો. બાદશાહ જ્યારે માસિડોનિયા છોડીને નીકળ્યા ત્યારે તે દેશનો કારભાર આંતિપાતરને સોંપ્યો હતો તે કરતો હતો. તેમાં તેની મા વચ્ચે પડીને કોઈ કોઈ વાર ઘણી ગરબડ કરતી હતી. તેથી આંતિપાતરને સુડી વચ્ચેનું સોપારી જેવું થયુંહતું. આણીમેર રાજ્યના અને તેણીમેર રાજ્યમાતા હતી.તેથી અકળાઈને તેણે એકવાર તે જાળત સર્વ હકીગત એક લાંબા કાગળમાં લખીને સિકંદરને જણાવી તે વાંચી જોયા પછી જરા હસીને બોલ્યો, “મારી માતૃશ્રીના આસુના એક ટીપાથી આવા દશ હજાર કાગળો લુછી નાંખવાને હું અડચણ ધારતો નથી, એ શું આંતિપાતરને ખબર નથી કે? આ બે વાતો ઉપરથી તે કેટલો માતૃભક્ત હતો તે ખુલ્લું જણાઈ આવેછે. અને જે પુરુષો સંસારમાં પડતાંજ માખાપના હાલહવાલ કરવા માંડેછે તેમને આ જ્ઞાત શીખામણ લેવા જોમ છે.

જે રાજ્યમંદિર બાળી નાંખવાનું ઉપર વર્ણન કર્યું છે તેના આગલા દરવાજા ઉપર જઈસિજનું* એક મોટું પૂતળું એક જાયા સિંહાસન ઉપર ઉભું કીધું હતું તે મોટી ગરબમાં ક્રોધ ગ્રીક સીપાઇઓએ નીચે ઢેંકી દીધું હતું. તેથી તે રસ્તાની ધૂળમાં રગદોળાતું હતું. તે તેણીમેરથી જતાં સિકંદરની નજરે પડ્યું. ત્યારે તે લગારવાર સ્તબ્ધ ઉભો રહ્યા પછી તેની બાણી વળીને બોલ્યો, “અરે તં ગ્રીસ દેશ ઉપર સ્વારીઓ કરીને* ત્યાંના લોકોને જેરજેર કર્યા હતા. માટે તને એમને એમ ધૂળમાં રગદોળાવા દઉં, કે તું મોટો ઉદાર અને સદ્ગુણી હતો માટે તારા આસન ઉપર ફરીને તને ઉભો કરું?” જુઓ, આ વેળાએ જઈસિજના કૂરપણાની જેવી તેને યાદ આવી તેવીજ તેના સદ્ગુણની પણ આવી. શત્રુના અથવા બીજા કોઈના દુર્ગુણ ગાવાને વધારે ડહાપણની જરૂર પડતી નથી. પરંતુ દુશ્મન માંહેના સદ્ગુણોની કીમત મનમાં લાવવાને અલ્પબુદ્ધિ બસ નથી. તેમાંતો ખરે-ખરે પુખ્ત વિચાર જોઈએ. તે સિકંદરમાં હતો એ કહેવાની હવે જરૂર રહી નથી.

ભાગ ૫ મો.

સિકંદર બાદશાહે પરસિપોલિસ શહેર લીધા પછી પાસા-ગંદ નામે બીજું શહેર જીતી લીધું. અને પછી તે ડરાયસની પૂંકે લાગવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. ડરાયસ તે વખતે ચક્ર-રાવો બાઈને એકબતાના શહેરમાં આવી પહોંચ્યો હતો. તેનેજ હાલમાં ઈસ્પહાન કહે છે. એ શહેર તે વેળા મિડિઆ દેશની રાજધાની હતી આ વખતે ડરાયસ જો કે દુઃખથી ઘેરાયલો

*એ ઈરાનનો મોટો પરાક્રમી બાદશાહ હતો. તેણે ૮૦, ૦૦૦ માણસો સાથે લઈને ગ્રીસદેશઉપર સ્વારી કરી હતી. અને તેને ઇ. સ. પૂ. ૪૬૫ ના વર્ષમાં તેનાજ એક સરદારે ઠાર આપ્યો હતો.

હતો, તોપણ તેની સાથે ૩૦૦૦૦ પાવદળ, ૪૦૦૦ ગોફળ મા-
 રનારા અને ૩૦૦૦ સ્વાર હતા. એમાં આશરે ૪૦૦૦ ગ્રીસ
 લોકો હતા તથા તેમનું ધણાએક સ્વારો બ્રાહ્મિયા દેશના હતા
 તેથી તેનું અધિપતિપણ તેજ દેશના સુબેદાર બીસસ પાસે હતું.
 આ વેળા ડરાયસને જ્યારે માલગ પડ્યું કે સિકંદર મારી શોધ
 કરતો આવેછે, સારે તેણે પોતાનો સામાન સરંજામ આડી વાટે
 આગળ પહોંચાડીને એક દિવસે પોતાના સરદારોને બોલાવી
 ને કહ્યું. “મિત્રો લડાઈનો આરંભ થયો ત્યારે મારા લશ્કરમાં
 લાખો માણસો હતાં; તે સધળા મારા જીવમાટે પોતાનો જીવ
 આપશે એવું મને લાગતું હતું. તથાપિ જ્યારે વખત ફર્યો
 ત્યારે ધણાખરા મને છોડીને ચાલ્યાગયા. તમે તમારી સ્વ-
 રાજનિષ્ઠા અને ઈમાનદારીથી મને વળગી રહ્યાછો એ તમને
 અત્યંત શોભા આપનારું છે. અને મને સંતોષ પમાડનારું છે.
 તમે મારી પાસે છો, માટેજ હું રાજા છું એમ મને લાગેછે. જે
 વિશ્વાસઘાતી નિમકહરામ લોકો પોતાની ઈમાનદારી છોડીને મને
 મૂકી ગયાછે તેને દુશ્મને મોટાં મોટાં કામો આપ્યાં છે. કેટ-
 લાએકો તો મારા રહેરોના સુબેદારો થઈ બેઠા છે! સિકંદરે
 તેને જે એવડું મોટપણ આપ્યું છે તે તેના પરાક્રમ કે સદ્ગુણ
 ઉપરથી આપ્યું છે, એમ લગારે સમજશો નહિ. તેની મત-
 લબ જુદીજ છે. તે એ કે તેનો વૈભવ જોઈને તમે પણ તેની
 પેઠે બળતા ધરના ઢાંડા મૂકીને તેને જઈ મળો. તથાપિ તમે
 મારે પક્ષ પકડીને રહ્યાછો એ પરમેશ્વરને ગમતું છે. માટે તેનું
 ઘટતું ફળ તે તમને આપશે એ નક્કી માનજો. તમે પણ શૂર-
 વીર છો, એટલે તમે જો ખમ ઠોકીને નિરંતર મારી મદદમાં
 તૈયાર રહેશો તો શત્રુ ગમે તેવો બળવાન હશે તોપણ તેનાં હા-
 ડકાં રઝળાવી નાંખીશું! હું ઢાંતે ત્રણ લાઈને શરણ જઈને ‘તમારી
 મરજીમાં આવે તેટલું રાજ્ય તમે મારી પાસે રહેવાદો પણ મારે
 સમૂજો નાશ ન કરો’ એવું કહીશ એમ ઢોંધને લાગેછે કે?
 એમ જોને લાગતું હોય તો તે બૂલેછે. જે રાજ્યમુદ્ધટ હાલમાં

મારા માથા ઉપર છે તે રહેવા દેવો કે લઈ લેવો એ પરમેશ્વરના હાથમાં છે માણસનાં. હાથમાં નથી. માફ રાજ્ય અને મારાં જીવંતરની સમાપ્તિ તેણે નિર્માણ કરેલે વખતે થશે. વેલ્લેથી મોડી થવાની નથી. વળી તમારી હિંમત અને દૃઢનિશ્ચય આવેને આવે અચળ રહેશે તો તમારે તે ઉન્મત્ત માસિકોનિયન લોકોના પગ તળે ચંપાવાનો પ્રસંગ આવવાનો નથી એ ખચિત્ત સમજાવે. " એ ભાષણ સાંભળીને તે સજ્જાને ભારે જોરેથી ચઢ્યો; અને લડાઈમાં મરીશું પણ રાજ્યનો પક્ષ હોડીશું નહિ, એવી કડણ પ્રતિજ્ઞા કરીને તેઓએ એકદમ મોટી જય ગર્જના કરી.

એ બહારથી દેખાતું સર્વ ઠીક થયું. પરંતુ તેના લશ્કરની અંદરની સ્થિતિ સારી નહોતી. ઈરાનના મુખ્ય સરદારોમાં નાવઝાનીસ કરીને એક ગૃહસ્થ હતો. તે અને બીસસ એ બંને જણ એકચિત્ત થઈને ડરાયસના નાશનો પ્રયત્ન ધણી છાની રીતે કરતા હતા. તેમણે લશ્કર માંહેના બીજા કેટલા-એક જણાને પોતાનામાં બેળી મનસુબો ઠરાવ્યો કે સર્વ તૈયારી થઈ રહ્યા પછી ડરાયસને કેદ કરીને તેના પગમાં બેડી ધાલવી. અને એટલામાં સિકંદર બાદશાહ આપણી પાછળ આવી પહોંચે તો તે કેદી રાજાને હવાલે કરીને તેની મહેરબાની મેળવી આપણી મતલબ સાધી લેવી અને જો સારી તક મળે તો રાજાને મારી નાખી તેનું રાજ્ય પોતાને સ્વાધીન લઈ સિકંદર સામા લડવાને ઉભા રહેવું. એ બધું ધણી છાની રીતે ચાલતું હતું. પણ ઉડતું ઉડતું ડરાયસને કાને આવ્યું, ને તે તેને ખરું લાગ્યું. ચેત્રન નામે તેના લશ્કરના ગ્રીક સીપાઈઓનો મુખ્ય અમલદાર હતો. તેણે પણ એવી ખબર સાંભળી હતી. તેથી તેણે રાજાને એવું કહ્યું કે, આપનો ખાસ તંબુ છે તેને જો ગ્રીક સીપાઈઓની છાવણીમાં ઠોકાવશે તો તમારા જીવને મુદ્દલે બીક રહેશે નહિ તમારે એ બોલવું ડરાયસને પસંદ પડ્યું નહિ. અને સ્વંનતિ અભિમાન મનમાં આણીને ચેત્રનને

જવાબ આપ્યો, “ મારા દેશના લોકો મને જો દ્રસાવે તો તેનું મને એટલું દુઃખ લાગશે નહિ; તથાપિ તે મારો વિશ્વાસઘાત કરશે એવું માત્ર મનમાં આણવાથીજ મને મહા દુઃખ થાયછે; તો પછી તે જણાવ્યાથી મને કેવું માહું લાગે તેનો વિચાર તમેજ કરો. પારકા લોકો ગમે તેટલા વિશ્વાસુ અને પ્રામાણિક હોય તોપણ તેના આશ્રયથી મારો જીવ બચાવવા કરતાં હું મારા સ્વદેશીઓમાં રહીશ. પછી તે મને મારો કે જવાડો ! મારાજ લોકો જો મારાથી કંટાળ્યા હશે તો પછી હું સાચવી સાચવીને કેટલું સાચવીશ ! વાઈ તેમ કરીને જીવ બચાવ્યો તો તેવા જીવવામાં અર્થ શો છે ? એ બોલવું થયા પછી થોડાજ દિવસમાં ડરાયસને પેત્રનની સૂચનાની કીમત સમજાઈ. એટલે ઉપર કહેલા બંને સરદારોએ તેને એકાએક પકડીને કેદ કર્યો. અને તેના પગમાં સોનાની બેડી ધાલીને એક બંધ બારણાવાળી ગાડીમાં બેસાડી, તાળું મારી, તથા આસપાસ સારો મજબૂત પહેરો મૂકીને તેમણે બાઈત્રિયા લણી ચાલવા માંડ્યું ! જેના શબ્દ ઝીલવાસાફ લાખોબંધ લશ્કર જાયા મોડાં કરીને ઉભું રહેવું, તે ડરાયસની આવી અવસ્થા થાય કે ? પણ થવાનું તે થયા કરેછે. એ વાત ખરી છે.

એવી રીતે એકબત્તાનામાંથી ડરાયસ અને ઈરાની લશ્કર નીકળી ગયા પછી સુમારે પાંચમે દહાડે સિકંદર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્યારે ત્યાંનો ખજાનો પોતાના તાળામાં લેવાનો પાર્શ્વનિયોતે દૂકમ કર્યો, તે પ્રમાણે તેણે લીધો. તેમાંથી ૧૮૦,૦૦૦ ટાલેન્ટ જણ્યા, તેના ઉપર તેણે સારો મજબૂત પહેરો મૂક્યો. પછી પાર્શ્વનિયોતે હિરકાનિયા જવાને દરમાવ્યું. અને કિલ્લસ મુસામાં હતો તેને એવું લખી મોકલ્યું કે, તમે એકબત્તાનામાં આવી ત્યાંના લશ્કરને સાથે લઈ અમને પાર્શ્વિયા દેશમાં આવી મળીવું.

પાછળની એવી ગોઠવણ કરી સિકંદર બાદશાહ થોડાએક વીણી કાઢેલા સીપાઈઓ સાથે લઈને ડરાયસની પૂઠે લાગતા

નીકળ્યો. તે અગીઆરમે દિવસે હાલસ નામે શેહેરમાં આવ્યો. ત્યાંથી કુચારિપયન સમુદ્ર એક મજલને અંતરે હતો. તેમાંથી હરાયસ પાર નીકળી ગયાની ખબર તેને મળી. તેથી તે આપણે હાથ આવવો કઠણ સમજીને ઘણો દૈન્યગીર થયો. અને એવો નિશ્ચય કર્યો કે થાકેલા બધા લશ્કરને અહીં ચાર દિવસ વિસામો ખવડાવવો. પછી તે હાથમાં આવેછે કે નહિ તે જોવું. તે પ્રમાણે ચાર દિવસ રહીને પછી પાર્થિયન લોકો ઉપરચડાઈ કરવાના ઈરાદાથી એક મજલ કાપીને કાર્પિયન સમુદ્રની પાસે આવી પહોંચ્યો. અને બીજે દહાડે તે ઉતરી ને પેલેપાર ગયો. ત્યાં તેણે એવું સાંભળ્યું કે હરાયસને વિશ્વાસવાતી રાજપ્રોહી લોકોએ કેદ કરીને બેડીઓ ઘાલીછે; અને તેના લશ્કરના ગ્રીક લોકો વગર બાકી તમામ લશ્કર તે દુષ્ટના હૂકમમાં ચાલવા લાગ્યુંછે. એ સંઘર્ષ ખરું હતું. એ ઉપર કહેલો નીમકહરામપણાનો બનાવ બન્યો ત્યારે પેલા ગ્રીક લોકો ત્રીજી આડી વાટે નીકળી ગયાહતા. એ લોકોની ઇમાનદારી વિષે પેત્રને ઘણું કહ્યુંહતું; તથાપિ તેનો તેણે શું જવાબ દીધો અને શું કર્યું તે ઉપર કહેવામાં આવ્યુંછે. માણસનું જેવું થવાનું હોય તેવી બુદ્ધિ સુએછે, એવું જ કહેવાયછે તે ખોટું નથી.

હરાયસની દુર્દેશાના એ સમાચાર કાને પડતાંજ તેની પૂંઠ પકડવાસાર જવાના વિચારને ઉત્તેજન મળ્યું. અને એની સ્વારી જ્યારે બાકુત્રિયામાં આવી પહોંચી તેવારે ત્યાંના લોકો ઘણા લયલીત થઈને જીવનો બચાવ કરવાસાર ઘણા ગભરાવા લાગ્યા. અને ત્યાં ઠામ ઠામ ગરખડ મચી રહી. ખરું જોતા તે વેળાએ બીસસનું લશ્કર સિકંદર કરતાં ઘણું વધારે અને જોરાવર હતું; તે બંને વચ્ચે જો લડાઈ થાત તો તેમાં સિકંદરને નકી ફતેહ મળી ન હોત, પરંતુ આ ઠેકાણે સિકંદરના માત્ર ધાકથીજ તેનું કામ થયું. એટલે સિકંદરની સ્વારી પાસે આવી એટલું સાંભળતાંજ બીસસનાં માણસોનાં ગાત્ર શિથિલ

યધ ગયાં તે એટલે સૂધી કે ખુદ ખીસસને પણ ગભરામણનો પાર રહ્યો નહોતો. તેથી તે પોતાના ઓળટીઓ સાથે નાસતો નાસતો ડરાયસ પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે દુશ્મનનો પાસે આવ્યાછે માટે તમે આ ઘોડા ઉપર બેસીને આઘા નીકળી જાઓ; ત્યારે ડરાયસ બોલ્યો “કીક છે, કંઈ ચિંતા નથી આવવા દો પાસે. જોણે મારા હાલ દરાલ માંડેલાછે. તેને પ્રભુ જોઈ લેશે. એટલેજઘે આવે પણ શામાટે જતું જોઈએ? ખુદ સિકંદર પણ મારો ઈનસાફ કરશે. હું નિમકહરામ લોકોનું કહેલું કદી માનવાનો નથી.” એ સાંભળતાંજ ખીસસ અને તેના સાથીને પગની ઝાળ માથે ચઢી. તેથી પોતાના હાથમાંના લાલા વડે ઈરાની બાદશાહને લયોભય ભોકી નાંખીને પગથી માથા સૂધી જખમોથી ભરી કાઢ્યા અને પછી પોતાનો છવ લઈને નાકા! તેમાંના ખઝાનીસ હિફ્ઝનિયા લણી ગયો અને ખીસસે બાકીનાનો રસ્તો લીધો.

આણીમેર સિકંદરનું લશ્કર ડરાયસની શોધ કરતું કરતું હોંડતું હતું. તેમાંના કેટલાએક જણા ચાલતા ચાલતા ઓંચિંતા ડરાયસની ગાડી પાસે આવ્યા તે વારે તે અત્યંત વેદનાથી વ્યાકુળ થઈ મોતની વાટ જોતો પડ્યો હતો. તે વખત તેને અણી તરસ લાગેલીહતી. તેથી “અરે મને જરા પાણી પાઓ” એમ મહા દુઃખથી બોલ્યો. એ સાંભળીને પાલિસ્તેતસ નામે એક માસિડોનિયન સીપાઈએ ગધનો એક પ્યાલો ભરીને આગળ ધર્યો. તે પીધાથી તેને જરા સાતા વળી હોય એમ લાગ્યું. ડરાયસને માસિડોનિયન ભાષા આવડતી નહોતી. પરંતુ પાલિસ્તેતસની જોડે એક ઈરાની કદી માસિડોનિયન ભાષા સમજી શકતો હતો તેને આ વેળાએ દુભાષીયાની ગરજ સારી. તેની બહુ વળીને ડરાયસ બોલ્યો, “આવી દુર્દશામાં હું મરું છું તો ખરોજ; પણ એવા વખતમાં હું બોલું તે સાંભળવામાટે તમે મારી પાસેછો, એ એક દુઃખમાં સુખ જેવું છે. મારા અંતકાળના બોલો હવે ફોગટ જશે નહિ. અરે, સિકંદરને મારો એટલો સંદેશો કહે

જે કે, ‘તમારા ઉપકાર મારા ઉપર થયો છે, એ મારે એક મોટું દેવું છે એ હું સમજું છું; અને તે દેવું વાળા પહેલા હું મરું છું તેથી મને ધણું મારું લાગે છે; તથાપિ હું હવે શું કરું? મારા બધા ઉપાયો ખુટ્યા; તમે મારા કુટુંબના માણસોનો પ્રાણ બચાવ્યો એટલું જ નહિ પણ તેને છેક પેહેલાંના જેવા સુખ વૈભવમાં રાખ્યાં, તેને માટે હું તમારો ધણો જ આશિર્વાળ છું; તમારા શસ્ત્રાસ્ત્રમાં નિરંતર જય વાસ થાય અને તમે આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય સદાકાળ ભોગવો તે માટે હું જગદીશ્વરની પ્રાર્થના કરું છું; જેણે મને વિશ્વાસઘાત કરીને માર્યો છે, તેનું વેર લેવા સારું હું તમને આગ્રહ કરતો નથી; કેમકે તે તમારી દુરજ તમે બળવશો, એવી મારી પકડી ખાતરી છે.” એટલું બોલી પાલિસ્તેતસના હાથમાં હાથ ધાલીને ડરાયસે પ્રાણ છોડ્યા. એવી રીતે ઇ.સ. પૂ. ૩૩૦ માં વર્ષના જુલાઈ મહિનામાં ઈરાન દેશના જોરાવર અને મહત્વાકાંક્ષી પાદશાહની આખર આવી.

એ સમાચાર સિકંદરે જાણ્યા નહોતા. પણ તેની શોધમાં હોડતો ઝાંચિતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે વખત ડરાયસે પ્રાણ છોડ્યાને બેચાર પગો જ થઈ હતી. આવડો મોટો પરાક્રમી રાજા, આખો શરીરે જખમથી ભરેલો, અને લોહીથી લદખદ થઈને શીકે એટલે પડેલો છે તે જોઈ તેની આંખોમાં આંસુ ઉભરાઈ આવ્યાં, તે કેમ કરતાં બંધ પડે નહિ. જેમ એકાદ પોતાની નજીકનો વહાલો સગો મરવાથી ક્રોધળ અંતઃકરણવાળા માણસની અવસ્થા થાય છે, તેવી આ વેળાએ સિકંદરની થઈ. જોણે પહેલાં તો પોતાના શરીર ઉપરનો લકાઈમાં પેહેરવાનો મોટો ડગલો કાઢીને તેને પેહેરાવ્યો અને ધણું કલ્પાંત કર્યું અને જાંઠો નીસાસો મૂકીને બોલ્યો, “રાજા ડરાયસ, તને આવી રીતે દુઃખદાયક અને શરમ ભરેલી રીતે મરણ આવવું જોઈએ કે? પણ ઈશ્વરકૃતિ આગળ આપણો શો ઉપાય ચાલે?” માણસના અંતઃકરણની વૃત્તિનો શો ચમત્કાર છે તે જુઓ. ડરાયસ સિકંદરનો દુશ્મન; તેના મોતથી સિકંદરને ખીજ બધી વાતો ક-

‘રતાં વધારે આનંદ થવો જોઈએ, તેમ ન થતાં ઉલટું’ તેને મહાદુઃખ થયું ! એવાં બીજાં કેટલાએક ઉદાહરણો ઇતિહાસમાંથી મળેછે. તેની મૂળ મતલબ એટલીજ છે કે, જે ખરા શૂરવીરો છે, તેને દુસ્મનને જીવવાથી જેવો સંતોષ થાયછે તેવો કોઈ રીતે શત્રુના નાશથી થતો નથી; એટલુંજ નહિ, પણ પ્રબળ શત્રુનો નાશ થવાથી પોતાનું બળ અને શૂરાતન દેખાડાવીને દુનિયામાં ગાજી કહેવડાવવાની જગા જતી રહેવાનું મનમાં લાગવાથી તેમને ઘણું માદું લાગેછે. જેમકે રાવણ એટલો જોરાવર રાજા હતો તેથીજ રામ લક્ષ્મણનું શૂરાતન દુનિયાએ દીડું; અને કૌરવો જોરાવર જોદ્ધા હતા; તેથીજ ભારતમાં ભીમ અર્જુનની યુદ્ધ કળાની હોંશીઆરીનો મહિમા વર્ણવાયો; તેજ રાવણ અને કૌરવો જે પ્રતિસ્પર્ધી થયા નહોત અથવા છેક નિર્બળ હોત તો રામ લક્ષ્મણ અને ભીમ અર્જુન મોટા જોદ્ધા હતા એવું કદી કોઈ જાણત નહિ.

સિકંદરે ડરાયસની લાસને તે વખતના રીવાજ પ્રમાણે ખૂશખોદાર મસાકો ભરાવીને એક કીમતી પેટીમાં મૂકી તથા તેના ઉપર ઢાલ તરવાર વગેરે રાજની લાસ જણાવનારાં ચિહ્નો મૂકી તે પેટી સિસિગ્યાંબીસ લણી રવાના કરી. તે નગરે પડતાંજ તેણે જે, આક્રંદ આરંભ્યુ, તેનું વર્ણન પણ કરી શકાતું નથી. છોકરો આવો બળવાન રાજા છતાં એક નાનાસરખા ચોર પ્રમાણે પાસે કોઈ સગાંવડાં પણ ન મળે એવી હાલતમાં મરણ પામે, અને તેની લાસ આપણે કેદમાં હોવાથી પારકા લોકો ઊંચકીને આપણી પાસે લાવે એ કેવું અપમાન અને દુઃખકારક થાય, તે તો સિસિગ્યાંબીસજ જાણે; એ બાળત બીજથી તો કલ્પના પણ થઈ શકશે નહિ. ડરાયસના સ્વભાવનું વર્ણન આરિયન નામે એક ઉત્તમ ગ્રંથકારે ઘણું ઘટારતરીતે કર્યુંછે. તેની મતલબ આ પ્રમાણે છે;—ડરાયસ લડાઈના કામમાં ઘણો આજસુ અને અવિચારી હોવાથી તેની આવી અમત્કારિક રીતે આખર આવી. બીજી બાળતોમાં

ઘડ જોરો મેંચી ગયા અને આંતિપાતરનાં ૧૦૦૦ માણસ મૂવા. એ બાબત ધણી સંભાળથી લખીને આંતિપાતરે સિકંદરને મોકલી. ધણી સંભાળથી લખવાનું કારણ એટલુંજ કે સિકંદરનો સ્વભાવ ઘણો અદેખો અને મહત્વાકાંક્ષી, તેથી કોઈની ધણી વાહવા થયેલી તેનાથી ખમાતી નહોતી. એ આંતિપાતર સારી પેઠે બહુતો હતો. માટે તેણે લડાઈની હકીગત લખીજણાવી પણ તેમાં તલમાત્ર પોતાનું પરાક્રમ દેખડાવ્યું નહિ. તેની સાથે લાસિડિમોનિયન જોડે સંધીકરાર બાબત તેને એવો જવાબ દીધો કે તમે સિકંદર બાદશાહ પાસે જઈને તમારો છૂટકો કરીશો. મારા હાથમાં કશુંએ નથી. તેથી તે લોકો સિકંદર બાદશાહ પાસે આવ્યા. તેમની હકીગત સાંભળીને જે નિરપરાધી જણાયા તેને માફી આપીને જેણે ઘડની ઉશ્કેરણી કરી હતી તેને સખત શિક્ષા કરી. એવી રીતે લાસિડિમોનિયન લોકોના બળવાની સમાપ્તિ થઈ.

ડરાયસ મરણ પામ્યો તો પણ ઈરાની સીપાઇઓ જોડે લડવાથી સિકંદર પરવાયો નહોતો. ખીસસ બાકુત્રિયાનામાં નાશી ગયો હતો, ને ત્યાં આત્રાઝકસિજ નામ ધારણ કરી પોતાને રાજા કહેવડાવતો હતો. તેની પાછળ જઈને પકડવાનો મનસુબો હતો પણ તે કયી દિશામાં છે તે બરાબર સમજતું નહોતું. વળી માસિડોનિયન લોકો રખડી રખડીને છેક થાકી ગયા હતા. તેથી તે પાર્થિયામાં પાછો ગયો અને પોતાના લશ્કરને હિકાતોપિલસમાં કેટલાક દહાડા થાક ખાવાને રાખ્યા. તેમાં બંધાને પહોંચે એટલી જોરાકી નહોતી તે આસપાસના પ્રાંતોમાંથી આણવાનો હુકમ કર્યો.

ત્યાં લકશ્વરે મુકામ કર્યો હતો, તેવામાં કોઈએ એવી ગપ્પ ચલાવી કે દેશ છૂતવાનું કામ પડતું નાંખીને સિકંદર બાદશાહ તાબડતોબ પોતાને વતન જવાનો વિચાર કરે છે. તે સાંભળી ધણીલોકોને મહા સંતોષ થયો. અને ઝટપટ પોત પોતાના સામાન સરંજામની ગાસડી પોટલી બાંધવા લાગ્યા. તે જોઈને

સિદ્ધરને ઘણું માહું લાગ્યું. તેથી તેણે પોતાના મુખ્ય મુખ્ય સરદારને બેસાવીને એ બાબત શું કરવું તેનો મનુષ્યો પૂછ્યો. ત્યારે તે સરદારેએ એવી મસલત આપી કે તમામ સીપાઇ-એને ભેળા કરીને તેમના મનમાં ધર્મ ઉત્પન્ન થાય એવું ભાષણ કરશે. એટલે ફરીથી કમર બાંધીને આપણો દુતોદમંદ જુંડો અગાડી લઇ જવાને તૈયાર થશે. એ વાત સિદ્ધરને પસંદ પડી. તેથી તે પોતાના તમામ લશ્કરને એક મેદાનમાં ઉભું રાખી સૌ સાંભળે એવી રીતે બોલ્યો :—“મારા ગહાદૂર સીપાઇઓ, આપણે મોટી મોટી લડાઇઓ જીતી, ઘણા જોરાવર દુશ્મનોને હરાવી મહાયશ પ્રાપ્ત કર્યો છે. અને આપણને મહેનત પણ ઘણી પડી છે. તેથી થાક ખાવાની ઇચ્છા યવી સાધારણ છે. આપણે ક્યા ક્યા દેશો જીત્યા તેની ટીપ વાંચવા બેસતો નથી. બીજા કોઈએ કોઇવાર કેટલાંક શેહેરો જીત્યાં હશે, તેના કરતાં વધારે આપણે દેશો જીત્યા છે. જે દેશો આપણે જીત્યા છે, તે જો નિરંતર આપણી પાસે અચળ રહે અને તેમાં કોઈ કાંઈ ગરબડ નહિ કરે, એવી જો મારી પક્કી ખાત્રી થઇ હોત તો તમારી પેઠેજ મારી માતૃશ્રી અને મારી બેનને મળવાસાર સ્વદેશ જવાની તૈયારી હું મોટી ઉઘટ અને ઉનાવળથી કરત. મારી પ્રજા ત્યાં શું કરે છે, તેના સમાચાર લેવાનું તથા આપણા દેવતાઓને પગે લાગવાનું મારા મનમાં ઘણું આવે છે. તથાપિ હાથમાં લીધેલું કામ અધુરું નાંખીએ તો મહેનત કરીને મેળવેલો જશ નકામો થાય તેનું મને ઘણું લાગે છે. અરે આપણે જે દેશો અપાટાળધ જીતી આવ્યા છીએ, તેની રીત ભાત, ભાષા, ધર્મ, રાજ્યરીતિ ઈત્યાદિ આપણી રીતભાત, ભાષા, ધર્મ ઇત્યાદિથી બીલકુલ જુદાં છે. તેની જોડે આપણું કંઈ મળતું આવતું નથી. તે જો આપણા તાબામાં આવ્યા છે તે માત્ર આપણી તરવારના જોરથી એટલે નાચારીથી તેને આપણે કહીએ તેમ વર્તે છે. એ તમને માલમ નથી કે? અને એવી સ્થિતિમાં જો આપણે પાછા જવા નીકળી તો જો તરતજ સંપ કરીને આપણી સામા છો અને દુઃખ દે

એમાં તમને લગારે શંકા છે કે ? વળી જે દેશો હજી જીવ્યા નથી તે આપણે એમ અધવચ્છ છોડી દીધાથી નિરાંતે એસશે કે ? અરે, આપણી હીમત છૂટી ગઈ માટેજ આ વિજય કર્મ અધવચ્છ છોડીદીધું એવું લોકોમાં ગણાશે એ તમને માહું નથી લાગતું ? એ સધળું હાલ તુરત એક જાણુએ મૂકીએ; પણ ખોસસે જે આવડું લયંકર પાપ કર્મ કર્યું છે તેની તેને શિક્ષા કરવાની આપણી ફરજ નથી કે ? અરે જે અધમ માણસે પોતાના ધણી સાથે નિમકહરામી કરી, પહેલાં તેને કંદ કર્યો, પછી એા ડીઓ પહેરાવી અને છેવટે લાલાવડે ભોંડી તેનો પ્રાણ લીધો ને પોતાને જે ઈરાનનો બાદશાહ કહેવડાવે છે એ તમારાથી સંખાય છે કે ? આપણા પોતાના કોઈ વિશ્વાસવાદી અમલદારના કબજામાં ડરાયસ આવી પડ્યા હોત અને તેને આપણે છોડવો હોત તો આપણાં લોકોમાં કેટલાં વખાણ થયાં હોત વાર ? પણ એ ચંડાળ વચ્ચે પડવાથી જાંધું ધૂળ મળ્યું એથી મારા મનમાં ઘણું લાગ્યું છે. તે દુષ્ટ માણસે આ પૃથ્વીપરન સર્વે દેશો અને સર્વ રાજ્યનો એ મહદપરાધ કર્યો છે; માટે એને ફાંશીએ લટકતો જ્યારે હું જોઈશ ત્યારે મારા જીવને કરાર વળશે; હું કહું છું તેમાં કંઈ ભ્રાંતિ છે એમ ધારતો નથી કારણ તે લુચ્ચાને ઠાર માવાનો નિશ્ચય હાલમાં આ ઘડી તમારા સર્વના એહેરા ઉપરથી ખુલ્લો નજરે પડે છે. તથા આ લયંકર અપરાધની હકીકત સાંભળી તમારા જઘાની આંખોમાં એવું ખુન્નસ ભરાઈ આવ્યું છે કે તે નિમકહરામીની ગરદનનું લોહી જમીન ઉપર રેડ્યા વગર તમે નિરાંતે એસવાના નથી, એવું તમારો એહેરા મને કહે છે.”

એ લાપણ કાંતે પડતાંજ માસિડોનિયન લશ્કરને નવી ઉમેદ આવી. તેમણે ઘણા ઉમંગથી તાળીઓ વગાડી ને જય-ઘોષ કર્યો તથા તમે જ્યાં લઈ જશો ત્યાં આવીશું અને કહેશો તે કરીશું એવું તેઓએ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહ્યું. એપરથી લાગ-લોજ તે તેમની સાથે પાર્થિયા દેશમાંથી સામે પાર નીકળી

મયો ને તથા મોટી મોટી મજલો કરીને હિરકાનિઆ દેશની સરહદ ઉપર આવી પહોંચ્યો. પછી તેણે માર્ત, આરાય, દ્રાંગી, આરાકાસામ, -છત્યાદિ લોકોના અનેક દેશો લીધા. એ છતવામાં લગારે મહેનત ન પડી. કેમકે સિકંદર બાદશાહ ધણો આઘોછે તે આટલો જલદી આપણી ઉપર આવી નહિ શકે એવું સમજીને તેઓ નિરાંતે બેઠા હતાં. અને ખરેખાત, આ વેળા સિકંદરે પેલા નવા ઉત્તેજનની જુમમાં પોતાના લશ્કર પાસે એવડી મોટી મજલો કરાવી કે બધાં રાજ્યો અત્યંત આમાં પડીને તેનાથી થર થર કાંપવા લાગ્યાં, કેમકે આકાશી વિદ્યુતની પેઠે તેની તે ધાડ આપણા ઉપર ક્યારે આવશે તે આપણું શું થશે, તે વિષે અનુમાન બાંધવાને પણ તે લોકો અશક્ત થયાહતા. એ ઉપરથીજ જુના “બાઇબલ” માં દાનિયાલે ભવિષ્ય કહેતાં કેસરી વાધ, ને ચિત્તા વાધના આપેલાં વિશેષણો ઇતિહાસ કરતાઓને આ વેળાએ ખરાં લાગ્યાં. એ ભવિષ્યો સિકંદરના જન્મ્યા પહેલાં ધણા વરસ આગમ્ય બહાર પડ્યાં હતાં એવું ધણા શોધક ગ્રંથકારો લખેછે.

બીસસનો બીજો સાથી નાબઝાનિસ ભટકતો ફરતોહતો તે પોતાની મેળે સિકંદર બાદશાહને શરણુ થયો. એ વખતે બાદશાહની સ્વારી હિરકાનિઆની રાજ્યધાની ઝાઝાકાટીમાં હતી. ત્યાં તેને સંતુષ્ટ કરવાસાથે અનેક નવાઈના પદાર્થો સાથે આજ્યા હતા. તેમાં બાગોચાસ નામે એક ખોજો હતો. તે અસલ ડરાયસ પાસે હતો. અને તેના ઉપર તેની ઘણી મમતા હતી. તે ખોજને સિકંદરે પોતાના ઘરમાં રાખ્યો. તેણે કેટલાક દિવસ ગયા પછી સિકંદર બાદશાહની ઘણી મહેરબાની મેળવી. પ્રાચીન કાળના રાજાઓને ખોજ એટલા બધા કેમ વહાલા લાગતા હતા. એ એક ઘણો ચમત્કારિક અને લગાર અધરો પ્રશ્ન છે. ચાલતા વખતમાં પણ રાજાઓના જનતાનખાતામાં એવા લોકોની ઘણી જરૂર હોયછે એમ કહેછે, તથાપિ પહેલાંનાં જ-

હું હવે આ વાત ઉપર રાજ્યો ધ્યાન રાખતા હોય એવું જણાતું નથી.

સિકંદરની સ્વારી ઝાઝાકાટીમાં હતીત્યારે આમાઝોનની રાણી થાલેસ્ત્રિસ તેને મળવાસાર આવી. એ લોકો છેક જંગલી હતા, તથા તેનો દેશ ઘણો આઘો હતો. તથાપિ સિકંદરની કીર્તિ સાંભળીને તેને નજરે જોવાસાર અત્રે આવીહતી. તેણે આગળથી બાદશાહને કહાવીમોકલ્યું કે હું મળવા આવું છું. તે બાદશાહે ઘણી ખુશીથી કબૂલકર્યું. તે પ્રમાણે તે બીજું લશ્કર પાછળ મૂકી માત્ર ૩૦૦ સ્ત્રીઓ સાથે લઇ એક મોટા ઉમદા ઘોડા ઉપર બેસી તથા હાથમાં બે ભાલા લઇને તેને મળી. તે વેળા તેની છાતીનો ડાબો ભાગ છેક ઉઘાડો હતો અને બાકીનું બધું શરીર ઢાંક્યું હતું. તેમનામાં આવી ચાલ હતી કે, સ્ત્રીઓનું ડાબું થાન છોકરાંને ધવડાવવાસાર રાખીને, ધનુષ્યબાણ સાંધવાની સગવડમાટે જમણું બાણી નાંખવામાં આવતું હતું ! * કેવો વિચિત્ર ચાલ !

થાલેસ્ત્રિસ રાણી સિકંદરની મુલાકાતવેળાએ કેટલીએક વારસૂધી તેની બણી એકી નજરે જોઇ રહી. તેમાં તેના ચહેરા ઉપર કંઈ વિશેષ ચિહ્નો જણાયાં નહિ. તેથી તે ઘણા અંચબામાં પડી- કારણ કે જે કોઈ મોટો પરાક્રમી કે અસાધારણ બુદ્ધિવાળો પુરુષ હોય તેના શરીરનું તેજ અને બાંધો બીજા સાધારણ માણસો કરતાં કંઈ જુદાજ પ્રકારનો હોવો જોઈએ એવું જંગલી લોકો માનેછે; એજ મત થાલેસ્ત્રિસનું હતું. તેણે સિકંદરને ખુદી રીતે કહ્યું કે આપની પાસે ગર્ભધારણ કરવાસારજ હું આટલી લાંબી મુસાફરી કરીને આવીછું અને મારાથી જો

* આપણામાં જે સ્ત્રીયા રાજ્ય વિષે દંતકથા ચાલેછે, તે આમાઝોનનાં રાજ્યને યરાયર લાગુ પડેછે. તે રાજ્યમાં પુરુષ મુદ્દે નથી. ત્યાંની સ્ત્રીઓ ગર્ભધારણ કરવા જેટલો સંબંધ પાસેના દેશોના પુરુષ સાથે રાખતી; છોકરી આવેનો ઉછેરીને મોટી કરતી પણ છોકરો થાય તો લાગલોજ મારી નાંખતી હતી.

આપને સંતનિ થશે તો તે આપની પછવાડે રાજ્ય ચલાવવા લા-
યક થશે એવી મારી પક્ષી ખાતરી છે. એ તેની માગણી પ્રમાણે
ત્યાં કેટલાક દિવસ રહેતે તેની ઇચ્છા પૂરી કરી. એટલે થા-
લેસ્ત્રિસ પોતાના રાજ્યમાં ગઈ; અને સિકંદર પણ પાર્થિયન
લોકોએ વસાવેલા પ્રાંતમાં જઈ રહ્યો. એ સંઘર્ષ વાત કલ્પિત
છે. લેશ માત્ર ખરી નથી એવો કેટલાએક સુદ્ધ ગ્રંથકાર-
રેનો વિચાર છે. અને અમારો પણ એવોજ અભિપ્રાય થાય છે.
તથાપિ આજ સૂધી સિકંદર બાદશાહનું ચરિત્ર જેટલા લખ-
નારાઓએ લખેલું છે. તે બધાઓમાંથી એકે પણ આ વાત મૂકી
દીધી નથી એ નવાઈ જેવું છે. ખોટું બોલવામાં કે લખવામાં
કાંઈ હેતુ રહેલો હોય છે. એ વાત જો ખરી હોય તો એ વાતથી
સિકંદર અને થાલેસ્ત્રિસ બંને જણા અથવા તેમાંના એક
જણની કાર્તિમાં કે અપકાર્તિમાં વધઘટ થાય છે એવું ખુલ્લું
માલમ પડે છે. તો ઇતિહાસ લખનારાઓ એવા અસત્ય કથનના
નકામાં બટ્ટામાં શામાટે પડતા હશે, એ એક મોટો સવાલ છે
વાસ્તે એનો ખુલાસો થવાની ઘણી જરૂર છે.

આ સમયમાં સિકંદર બાદશાહ એશિયારામ અને ઇશ-
કમાં છેક ગરક થઈ ગયો હતો. એમ થાય તેમાં કશી નવાઈ જેવું
નહોતું, કેમકે તે વેળાએ તેને એકે શત્રુનો લય નહોતો, અથાક
સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ હતી અને ચઢતી જીવવાની હતી. તેથી ગા-
નતાન અને બીજા એશિયારામ વગર તેને બીજું કશું સુજ
પડતું નહોતું*. તેથી એક વિચારવંત ગ્રંથકારે એવું કહ્યું હતું
કે, ઈરાની લોકોને સિકંદરે જીત્યા ખરા; પણ ઈરાની લોકોના
એશિયારામ અને વિષય ત્રિશાસે સિકંદરને છેક જીતી લઈને
પોતાનો કરી લીધો છે, એ ઘણું મારું પરિણામ છે. પરંતુ ઉ-
ડતા ધ્રુવારાની નળી ઉપર હાથ ઢાંકીને જો તેને કેટલીકવાર સૂધી
અંધ રાખ્યા પછી એડી દષ્ટિએ તો તે ઘણા જોરથી ઉડે છે. તેવું
વિષયસુખ અને સુખોપભોગનાં સંબંધમાં માણસને થાય છે. અ-

• આ ઠેકાણે ‘સુખે સોની ને દુઃખે રામ’ એ કહેવતનો
અનુલવ મળે છે.

ચારસૂધી સિકંદર ખાદશાહ ધણા નિયમિતપણાથી ચાલતો હતો. તેનો સઘળો વખત ચડાઇ, ઘેરા, લડાઈઓ, ફેલકાર અને રાજ્યકીય બંદોબસ્તના કામમાં ગયો હતો, તેથી વિષયસુખ એક બાબુએ રહ્યું હતું. તે આ વિશ્રાંતિમાં આગળ ધસી આવે એમાં શી નવાઇ? તેને રાજ કરનારી સ્ત્રીઓમાં કેટલીએક ઈરાની તથા ખીજી જાતની હતી, તે પોત પોતાના દેશાચાર પ્રમાણે ગાઇ, નાચીને તેને રીઝવતી હતી. તેમાં એક જુવાન ઈરાની અબળા ધણી સુંદર અને શરમાળ હતી. તે સિકંદરને ખુશ કરવાસાથે પોતાની સાથેની ખીજી સુંદરીઓ પ્રમાણે નાચવું ગાવું વગેરે સર્વ બાજતો કરતી હતી ખરી, પણ તે કોઇ મોટી આબરૂદાર સ્ત્રી હોવીજોઇએ એવું તેના ચેહેરા ઉપરથી ખુબ જણાઇ આવતું હતું. એ સિકંદરના ધ્યાનમાં આવ્યું. તેથી તે બાબત તેને પૂછવાથી આંખમાં આંસુ લાવાને બોલી કે, “સાહેબ, ઓકસ* નામે જે પરાક્રમી ખાદશાહે ઇરાનનું રાજ્ય કેટલાંએક વરસ ચલાવ્યું હતું, તેની હું છોકરી છું. અંત હાલના હરાયસ ખાદશાહના નામીયા શૂરા સરદાર (હુસ્તારપસની હું પત્ની છું; પરંતુ ઇશ્વરીઆથી જે ભાગે આવ્યું છે તે ભોગવું છું. તે રાખે તેમ રહેવું પડે.” એ સાંભળીને સિકંદરનું મન પીગળી ગયું. તેથી તેનો છૂટકો કર્યો એટલુંજ નહિ પણ તેની ચોગ્યતા પ્રમાણે વૈભવ પણ તેને આપ્યો તથા તેના ધણીને શોધવાસાથે કેટલાંએક માણસોને રવાને કર્યા, એશઆરામ અને વિષયમાં છેક લીન થઈ ગયેલા પુરુષના અંતઃકરણમાં એવી સદ્ભાવના ઉત્પન્ન થયેલી જોઇને આપણને ધણી નવાઇ લાગે છે તથાપિ સિકંદર સરખા જે મોટા કીર્તિમાન પુરુષો આજસુ-

* એ ઇરાની ખાદશાહ ઇ. સ. પૂ. ૩૫૮ માં ગાદીએ બેઠો હતો અને તેણે તોફાન કે દ્વિતુર થાય નહિ એ ઇરાદાથી પોતાના સગાંવહાલાઓને મારી નાંખ્યાં હતાં. તે ૨૦ વરસ રાજ્ય કરીને ઇ. સ. પૂ. ૩૩૮ માં કોઈએ ઝેર દેવાથી મરણ પામ્યો હતો.

ધીમાં આ દુનિયામાં થઈ ગયાછે. તેના મનની અપ્રિમિત મોટાઈ આવી ચમત્કારિક વર્તણૂક ઉપરથીજ પ્રગટ થાયછે.

એજ સ્વારીમાં એક દિવસે એક માસિડોનિયમ સિંકંદર ખાદશાહનો સોનાનાં નાણાનો મોટો જથ્થો એક ખચર ઉપર લાદીને ચાલ્યો જતોહતો, તેમાં ભાર ધણો હતો અને ખચર અશક્ત હતું તેથી તે તેનાથી ન ઊંચકાવાને લીધે છેક થાકીને બેસી જવાની તૈયારીમાં હતું. તેથી તે ભાર પેલા માણસે પોતાની ખાંધ ઉપર લીધો અને છેક ધીમે ધીમે ખચર પાછળ ચાલવા લાગ્યો. થોડીકવારમાં પેલા ભારને લીધે તે પણ વાંકો વળી જવાથી નાંખી દબને દમ ખાવાસાફ ઉભા રહેવાની તૈયારી કરતો હતો. એટલામાં બનેલી સર્વ કકીમત ધ્યાનમાં લઇને સિંકંદર ખાદશાહ બોલ્યો, “અરે દોસ્ત, એ સર્વ તું તારે ઘેર લઈજા. મેં તને આપી દીધુંછે.” એ સાંભળતાંજ પેલો માણસ ખાદશાહનો અત્યંત આભારી થઈ પેલા ખજાના સાથે પોતાના તંત્રુમાં આવ્યો. ભારે તેને અને તેના કુટુંબના માણસોને કેટલો આનંદ થયોહશે વાઝ ! માથે લીધેલું કામ એકનિષ્ઠા અને ઇતખ્વારથી કરવું માણસને ધણું શોભા આપનારું અને લાભકારી છે. એ ખરું છે તથાપિ તે વાત હમેશાં ધ્યાનમાં રાખીને વર્તનારા ધણા થોડા મળી આવેછે.

તેવીજ ખીજ એક સિંકંદરની મોટાઈ દર્શાવનારી વાત ગ્રંથોમાં લખેલીછે. તે આવી; ડરાયસની શોધ કરતો કરતો કેટલાએક લશ્કર સાથે એક દહાડો ખરે ખપોરે, કડકડનો તડકો પડ્યાહતો એવી વખતે એક મોટા ઉજડ અને નિર્જળ રણમાં આવી પડ્યા. ભારે તે બધા જણા છેક થાકીને લોથ થઈ ગયા હતા. તથા તૃપ્તિ પણ વ્યાકુળ થઈ ગયાહતા, તેથી વીસામો લેવાસાફ જરા રસ્તામાં ઉભારણા. તે વેળાએ એક નાની ખખલામાંથી પાણી સિલક રહ્યુંહતું તે પોતાના છોકરાંઓને પાવાસાફ કેટલાએક માસિડોનિયનો લઈને ચાલતા હતા. તે સિંકંદરે દીઠી. તે સમયે તે પણ તરસથી ઘણો આકુળ થયો

હતો. માટે પાણીવાળા અને બાદશાહની નજરે નજર મળતાંજ પાણીવાળા ભીસ્તિએ ખ્યાલો ભરીને સિકંદરના ત્રેમાં આગળ ધર્યો. અને બોલ્યો, “ એ પાણી મહારાજે નિઃશંકપણે પીવું; મનમાં લગારે સંકોચ ન આણવો; કારણ “શીર સલામત તો પાધડી બોહોતેરી, ’ એ અમે સેવકોને માત્રમ છે. અમારાં છોકરાં તરસ્યાંછે ખરાં; તથાપિ મહારાજના છુવ કરતાં વધારે કીંમતી આ જગતમાં અમને ખીંચું કંઈ લાગતું નથી. ” એ સાંભળીને બાદશાહે તે પાણીનો ખ્યાલો પોતાના હોઠ આગળ ધર્યો. એવામાં તેની નજર પોતાની આસપાસના સ્વારો ઉપર પડી. તે ધણા તૃપાકાંત થઈ, ડોકી નીચી ઢાળી, પોતાના રાજના મોઢા ભણી જોતા ઘોડા ઉપર બેઠેલાહતા; અને તે પીએછે તે કેવળ અમૃત છે એવું મનમાં આવવાથી તે વિષે અત્યંત લોભાવિષ્ટ થયા હોય એવું તેના ચેહેરા ઉપરથી જણાતુંહતું. તે જોઈ જોણે ખ્યાલો ભરીઆપ્યો હતો તેનો ઉપકાર માનીને બાદશાહ બોલ્યો; “ બધા લશ્કરને પહોંચે તેટલું પાણી અત્રે નથી; અને જો આટલું પાણી મેં એકલાએ પીધું તો બાકીના લોકોને અતિશય તરસની પીડા વધી પડીને તેઓ ટપાટપ મરી જશે. એ કીક નહિ. એ રાજદો પાસેના સ્વારોને કાને પડતાંજ તેમને એટલી ટાઢક વળી કે તરસતું દુઃખ વીસરી જઈ નવું શૂર ચડ્યું, તેથી તે એકદમ આગળ આવી બોલ્યાં; મહારાજનો નિરંતર જયજયકાર થાઓ ! મહારાજને અમને કામગીરી બતાવવી. અને અમારે તે બજાવવી એટલુંજ અમે જાણીએ છીએ, ખીંચું કંઈ જાણતા નથી. આપની પાસે જ્યાંસૂધી અમે હોઈએ છીએ ત્યાંસૂધી અમે પોતાને અમર સમજીએ છીએ ! ” આપણા હાથ તળેના માણસોનાં મન આપણા વિષે એકનિષ્ઠ કરવાનું કામ ઘણું કઠણ છે. તે ખીંજ સાધારણ માણસોથી ન અને તો તેનો પરિણામ કંઈ વધારે છુવ જેવો થતો નથી; પણ જો તે રાજથી ન બન્યું તો તે કદાપિ રંક થઈ જાયછે. એ લોકોને એક નિષ્ઠ કરવાની કળા સિકંદરનામાં સારી હતી.

કેવળ સદ્ગુણ સંપન્ન એટલે જોનામાં દુર્ગુણનો લેશ પણ નહિ એવાં માણસો આ દુનિયામાં આજસૂધી થયાં નથી અને હવે પછી થવાની આશા પણ નથી. સિકંદર બાદશાહ ડરાયસને જીતતાસૂધી ઘણો નિયમિત અને લોકલજ્જનીથી ડરીને ચાલતોહતો. પરંતુ ડરાયસને જીત્યા પછી તેની વૃત્તિમાં ઘણો નવાઇ જેવો ફેરફાર થયો. તે એશઆશમ અને વિષયના સંબંધમાં તો છેક ઈરાનીજ બનીગયો. ડરાયસના જેટલી તેણે ત્રણસે સાઠ વેશ્યા રાખી; અને સેંકડો ખોજી રાખ્યાહતા તે તો જુદાજ ! તેની મંડળીમાં તે રાત દિવસ વીંટલાયલો રહેતો. અને તેના કહેવા મુજબ ચાલતોહતો, તે જોઇને દ્વિત્રિપરાજની વખતના મોટા મોટા કામો બજાવેલા અનુભવીઓ ને કેટલાએક સીપાઇ અને સરદારો સાથે હતા તેમને માહું લાગતું હતું. તેથી તે ખુલ્લું કહેવા લાગ્યા કે સૂરજને પેટે શનિશ્વર પડ્યો. વળી તેમણે એવી વાતો ચલાવી કે આટલી ચઢાઇએ જીતીને આટલા બધા દેશો સ્વાધીન કર્યા તેથી આપણા દેશને ક્ષાયદો તો કાંઈ થયો નહિ પણ ઉલટો મોટો ગેરફાયદો થયો. આપણે દેશો જીત્યા ખરા પણ તે દેશના દુર્ગુણોએ આપણને જીતી લીધાછે, એવું બધાને મોઢે ચડી ગયુંછે. આથી પોતાના લોકોનાં મનોમાં એવા જુદા જુદા વિચારો બરાયલા જોઇ જો તેને એમને એમ નિરાંતે બેસવા દીધા તો કોણ જાણે શું કરશે એવું સિકંદરના ધ્યાનમાં આવવાથી બીસસની પૂંઠે જવાની લાગલીજ તૈયારી કરવાલાગ્યો. અને તે લોક તેના હુકમ પ્રમાણે નીકળ્યા. તથાપિ તેમની પાસે લૂટમાં મળેલા મૂલ્યવાન સામાનનો ખોજો એટલો બધો એકઠો થયો હતો કે તે સાથે લઇને ચલાય નહિ અને મૂકી દઈને ચાલતા થવાને પણ જીવ ચાલે નહિ. આ ગરબડ સિકંદરને કાને પડતાંજ તેણે પહેલવેલેલો પોતાને મળેલી લૂટનો સામાન એક મોટો મેદાનમાં આણીને મૂક્યો. અને ત્યાં તમામ સીપાઇઓએ પણ પોતપોતાની લૂટનો ખોજો આણી નાંખવાનો હુકમ કર્યો. તેથી તે મેદાનમાં

લૂટનો મોટો ગંજ વળ્યા પછી તેણે કેટલાએક માસિડોનિયન સીપાઇઓ પાસે આગ લગાડાવી! પછી શું જોવું, કેટલા રક્ત-પાત અને કેટલા પરિશ્રમથી મેળવેલી લાખો રૂપીઆની સંપત્તિ એક જે ઘડીમાં જળાને રાખ થઇ ગઇ. ત્યારે તે સીપાઇઓને કેટલું મારું લાગ્યું હશે? તે કહી શકાતું નથી. પરંતુ રાજાએ સ્વતઃ પોતાની લૂટની મીઠકતનો ઢગલો તેમાં મૂક્યો પાછળ હતો તેણે કરીને તેમનાથી મોઢેથી ચું કે ચાં થઇ શક્યું નહિ. એ પ્રમાણે લૂટના જોખનો નાશ થયા પછી તમામ સીપાઇઓને એકઠા કરીને પહેલાં પ્રમાણે ચિત્તવેધક અને શૌર્યોત્તેજક ભાષણ કર્યું તેથી તેનેમાટે ફરીને જીવ આપવાનો તૈયાર થઇ પોતાનું વિજયકાર્ય આગળ ચલાવવાને ધણા ઉમંગથી તેની સાથે નીકળ્યા. તે સીધા બાફ્રીયામાં પેઠા. એ રસ્તા-માં તેમને એટલાં સંકટો વેઠવાં પડ્યાં કે સિંકંદર વિના ખીજે કોઈ પુરુષ હોત તો તેવી વેળાએ હીમત હાર્યા વગર રહેત નહિ. એમ ધણા ગ્રંથકારોનું કહેવું છે. પણ સિંકંદરને એવો ભરોસો હતો કે આપણે દૈવશાળી છીએ, અને આપણે ગમે તેટલું સંકટ આવશે તોપણ તેમાંથી પાર પડ્યા વગર રહેવાના નથી. એ ઉપરથી તે કોઇ પણ કામમાં હાથ ધાલવાને ખીતો નહોતો. એવો ભરોસો રાખવો સારો છે કે નહારો છે, તે વિષે ધણા મત ભેદ છે. તથાપિ દુનિયામાં આજસુધી જેને જેને હાથે મોટાં મોટાં પરાક્રમી કામો જન્યાંછે; તેમનામાં આવી વૃત્તિ થોડી ધણી પણ રહેલીહતી, એવું તેમનાં ચરિત્રો ઉપરથી જણાઇ આવેછે. એ વૃત્તિથી ઉલટી વૃત્તિ એટલે જેનો સ્વભાવ સંશયી, ધંસ્યુપસ્યુ, અને કલ્પિત દુઃખ દેખનારો હોય તેનાથી પરદેશ ઉપર સ્વારી, જેરાવર દુશ્મન સાથે લડાઈ, ઈલાદિ મહા કાર્યો કદી થતાં નથી.

ખીસસની શોધ કરતી કરતી અને દેશ જીતતી જીતતી બાદશાહની સ્વારી દ્રાંગીનામે લોકોના મુલકમાં આવી. ત્યાં તેણે એકાએક ધણી દલગીરીના સમાચાર સાંભળ્યા. તે એકે

તેની સ્વારીમાં દેખનસ નામે એક સાધારણ માણસ હતો તેના મનમાં કોઈ ખાસ કામ ઉપરથી સિકંદર ઉપર એટલું વેર આવ્યું કે, તેને તેણે મારી નાંખવાનો મનસુખો કર્યો. એ મનસુખો તેણે નિકોમાઈસ નામે એક માણસને જણાવ્યો. અને તેણે સિયાલિનસ નામે પોતાના ભાઈને કાને નાંખ્યો. એ સિયાલિનસ પાર્થિનિઓના પુત્ર ફિલોતસનો જીવજન દોસ્ત હતો ને ફિલોતસ સિકંદરની ઘણી મહેરબાનીવાળો માણસ હતો, માટે સિયાલિનસે ફિલોતસને સઘળી હકીગત જણાવીને વિનંતી કરી કે, એ બાબત આજને આજ જરૂર જોગી રાજાને જણાવવી. તેથી ફિલોતસે સિયાલિનસની સ્વરાજ્યનિકા વખાણીને તેને ઘણી સાબાશી આપી અને તે વાત સિકંદરને આજને આજ જણાવવાનું કબૂલ કર્યું. એ બધું દિવસના આસરે ત્રણ કલાકે બન્યું. પછી ફિલોતસ રોજના ધારા પ્રમાણે સંધ્યાકાળે બાદશાહ પાસે ગયો. તે વખત તે બંને વચ્ચે ઘણી વાતચિત્ત થઈ પરંતુ ફિલોતસે તેનો જીવ લેવાના એક સંપની હકીગત કહી નહિ. ને પાછો પોતાને મુકામે આવ્યો, ત્યારે સિયાલિનસે તેને તે બાબત પૂછ્યું ત્યારે જવાબ દીધો કે આજ તો હું વીસરી ગયો પણ કાલે હું ખચિત રાજાને કહીશ એવું વચન આપ્યું. તથાપિ બીજે દિવસે પણ તેણે તે પ્રકરણ રાજાને જણાવ્યું નહિ. તેથી સિયાલિનસને તેના વિષે કંઈ વહેમ આવ્યો; અને એવી બીક લાગી કે, એ વાત આપણને આટલા દિવસ પહેલી જણાવા છતાં તે આપણે સિકંદરને જણાવી નહિ. તેથી આપણા ઉપર કંઈ સામેલ હોવાનો શક આવશે, માટે તે એક બીજા માણસની મારફત રાજાને કાને નાંખી, તે સિકંદરે ફરીથી સિયાલિનસના મુખથી સાંભળી લઈને લાગલોજ દેખનસને મુસકા બાંધીને લાવવાનો હુકમ કર્યો. તેને ૫૬૭વાસાઈ જ્યારે સીપાઈઓને આવતા દીઠા કે તેનું કારણ તરત સમજી ગયો. અને વિચાર્યું કે હવે આપણા માઠા હવાલ થશે માટે પાસે એક તરવાર પડી હતી તે વડે પોતાનું ડોકું કાપી નાંખ્યું.

તોપણ, તેવેને તેવેજ તેને રાજ પાસે લાવ્યા, તેવારે તેનામાં લગારેક જીવ હતો તેની લણી જોઈને સિકંદર બેઠ્યો, “કેમરે માસિડોનિયન લોકોનો રાજ હું શીટીને ફિલોતસ થાય એવું તારા મનમાં હતું કે? એ સાંભળ્યા પછી દૈમ્નસે એક લાંબો સ્વાસ મૂકીને પ્રાણ છોડ્યા.

પછી સિકંદરે ફિલોતસને બોલાવી મંગાવીને દૈમ્નસ અને તેના દુષ્ટ કાવતરાંની હકીકત તેને પૂછી. તેવારે તેણે ન ધલ-રાતાં મજબૂતાઈથી બોલ્યો કે, “સિઆલિનસે એ કાવતરાંની બાબત મને જણાવીને તે આપને સંભળાવવાસાથે સૂચવ્યું હતું. પરંતુ તેમાં કાંઈ ખરું નથી એવું મને લાગ્યા ઉપરથી મેં આપને બહાર દૂર નહિ. એ વગર ખીજે હેતુ કાંઈ નહોતો એ હું તમને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું.” એ સાંભળીને કંઈ પણ ગુસે ન જણાવતાં સિકંદરે ફિલોતસના હાથમાં હાથ ધાલ્યો, ને તેને અભય વચન આપ્યું. તોપણ બાદશાહના મનમાંનો તેના ઉપરનો વહેમ ગયો નહોતો. વળી ખીજું એવું બન્યું હતું કે, આપણા ઉપર રાજની સંપૂર્ણ મહેરબાની છે તે કેમે કરતાં ઓછી થવાની નથી એવી ફિલોતસને ધૂન રહેલી હોવાથી તે દરબારના ખીજાં બધાં માણસોને તુચ્છ માનીને તેનાથી પોતાની મોટાઈ જણાવતો હતો. એટલુંજ નહિ પણ તે ખુદ રાજ સાથે પણ ઉન્મત્તપણે વર્તતો હતો. તેથી તેના ઘણા જણ શત્રુ થયા હતા અને તે તેના પાપનો ઘડો ભરાયાની વાત જોતા હતા. વળી તેજ વેળાના સુમારમાં ફિલોતસ અતિગોના નામની સ્ત્રી જોડે એકાંતમાં એવું બોલ્યો હતો કે, “મારો બાપ પાર્થિનિઓ જો મદદ ન કરત તો ફિલિપ રાજથી શું થવાનું હતું? તેમજ સિકંદરને જે આટલી મોટાઈ મળી છે તેનું મુખ્ય સાધન આ ફિલોતસ છે! આ પરાક્રમી પૂતળું જે તેની મદદમાં નહોત તો તે એકલાનો કોઈ ભાવ પૂછત નહિ! અમે એક ક્ષણવાર તેનાથી આશા ખસીએ તો તેના દેવ અવતારનો ભંડોળ તેજ વેળા જણાઈ આવે.” એ બધી વાત પ્રમાણસહિત

સિકંદરે જાણી હતી. તેથી તેની ચોકશી કરવાનો રાજાએ નિશ્ચય કર્યો હતો. માટે તેણે લાગલોજ પોતાના મંત્રીને બોલાવી ગંગાવીને હુકમ આપ્યો કે અમુક અમુક કારણમાટે દિલ્લોતસને આવતી કાલે સવારે ઇનસાફની અદાલતમાં ઉભો કરવાનો છે, માટે તેનો વિચાર થવો જોઈએ, એ બધું ધણીજ ઢાની રીતે બન્યું.

પછી મોડી રાત્રે દિલ્લોતસના તંબુની ચારેમેર સખત પહેરે મૂકીને કેટલાએક માણસો સિકંદરના હુકમથી અંદર દાખલ થયાં. તેવારે દિલ્લોતસ નિરાંતે ભર જાંબમાં હતો. તેને જગાડીને બ્યારે હાથમાં બેડી ધાલવા માંડી ત્યારે તે બોલ્યો, “ રાજા, મારા દુશ્મનોએ તારું મન ફેરવી નાખીને મારા ઉપર વેર લીધું છે ! એ પછી તે રાત તે કેદમાં રહ્યો. પ્રાતઃકાળે રાજાની કચેરી ભરાઈ. તે ત્યાં દૈન્યસની લાસ અણાવી. તે જોઈને લોકોને દલગીરી સાથે અચંબો લાગ્યો. કેમકે તેના ઉપર કાંઈ આરોપ હોવાનો ગણગણાટ પણ તેમને ડાને પડ્યો નહોતો. તેથી તેઓ તે લાસ ભણી એકી નજરે જોતા હતા એટલામાં બાદશાહ જાતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેનો એહેરો ધણો દુઃખગ્રસ્ત દેખાતો હતો. તેથી હવે શું થશે તેની કાંઈને સમજણ પડતી નહોતી. રાજા આવ્યો તે નીચી ડોકીએ કેટલીવાર સૂધી સ્તબ્ધ ઉભો રહ્યો. પછી લગારેક રહીને માથું ઊંચું કરી આસપાસનાં માણસો સાંભળે તેમ બોલ્યો, “ સરદારો શું કહું, લગાર ચૂક્યો, નહિ તો મેં આજ મારો પ્રાણ બોધ્યો હોત ! પરમેશ્વરની મેહેરબાની હતી તેથીજ આજ હું તમારા આગળ જીવતો ઉભો રહ્યો છું. અરે મારાજ લશ્કરના કેટલાં એક નીચ લોકોએ મને મારી નાંખવાની જોડવણ કરી હતી તે જાહેર થઈ છે. મને જે ફતેહ મળેલી છે તે માત્ર તમારા સર્વની મહેનતનું ફળ છે એમ હું સારી પેઠે સમજું છું. અને એ તમારા પરિશ્રમને બદલે યોગ્ય બક્ષીસો આપીને તમારું સારી રીતે પોષણ થાય એમાં જેટલું મને સુખ તથા ભૂષણ લાગે

તેટલું ખીજ કશામાં લાગતું નથી. એ જો મારા હાથથી થઈ
તોજ મારું જીવતર સફળ ! એવું હું અંતઃકરણ પૂર્વક સમજવા
છતાં આજ મારા ઉપર આ કેવો પ્રસંગ આવ્યો તે જુવો !
મને મરાવવાનું દુષ્ટ કાવતરું કાણે કર્યું હતું તે કહેતાં મારું
અંતઃકરણ ચરચર કાંપે છે ! અને તેમનાં નામ સાંભળીને
તમને કેટલું લાગશે તેની અજમાયશ પણ મારાથી થતી
નથી ! શું કહું ! જેના ઉપર મેં આજ સૂધી અત્યંત માયા
રાખી જે મને મારા જીવ જેટલો વહાલો લાગતો હતો ; જેને
હું મારી સઘળી છાની વાતો ખુલા મનથી કહેતો હતો ; જેની
જોડે મેં લગારે જુદાઈ જાણી નહિ. અને જેને મેં કદીએ
કશું જાણું પડવો દીધું નહિ એવા પુરુષોએ મને મારી ના-
ખવાનું કર્યું હતું, એ પુરુષ કાણ, સમજ્યા કે ? પાર્શ્વિનિઓ
અને કિલોતસ ! અરે ભગવાન ! ” એ છેલ્લા શબ્દ કાને પડ-
તાંજ તમામ મંડળીના શરીર ઉપરનાં રૂવાંટાં ઉભાં થયાં.

પછી કિલોતસને લાં લાવ્યો. તેવારે તે ગભરાઈને છેક
બેશુદ્ધ થયો હતો પણ પછી કેટલીએક વારે જરા હાંશીઆર
થઈને તે તરકટની ખખર રાજને ન જણાવવાનાં જે કારણો
હતાં તે વિગતવાર કહી દીધાં. તે વેળા સિકંદર લાંથી ની-
કળી ગયો હતો તથાપિ તે અહીંઆ છે, એવું કિલોતસને લાગ્યું
તેથી તેની લણી વળવા સરખું કરીને તેને સંભળાવવાસાથે
બોલ્યો, “ હે રાજ, જે મેં સાંભળ્યું હતું, તે મેં તને જ-
ણાવ્યું નહિ, એ જો મારો અપરાધ હોય તો તે તું મને
માફ કર્યો છે. તે એટલે સૂધી કે તે વેળાએ તું મારા હાથમાં
હાથ ધાલ્યો, અને મને સાથે લઈને જમવા બેઠો. એ તને
સાંભરતુંજ હશે. મેં તારા આગળ જે કહ્યું છે, તે જો તું ખરું
માન્યું હશે, તો હું નિરપરાધી છું ; અને મારું કહેલું તારા
મનમાં ખોટું લાગ્યું હોય તો તેની તું મને ક્ષમા કરી છે. એ-
ટલે મારું બોલવું તું ગમે તેવું માન્યું હોય તોપણ હું સિક્ષાપાત્ર
જતો નથી. એ બાબતનો તું સારી પેઠે વિચાર કર. રાજ,

મને એકાએક લાંબમાંથી ઉઠાડી જેડીઓ ધલાવી, એવો અપ-
રાધ મેં ક્યો ક્યો છે ? મેં કાંઈ ગુનો ક્યો નથી એવું માફ મન
મને કહે છે; અને જ્યે કાંઈ ગુનો થયો હોય તો તેની તો મને
ક્ષમા કરી છે, એ મને સારી પેઠે સાંભરે છે; તેથી મને ખીક
લાગતી નથી. હું કાંઈ ગભરાતો નથી. મહારાજ, મારા શ-
ત્રુના નાના પ્રકારના ખોલવાપર લક્ષ ન લગાડતાં જે ઇનસાફ
તને લાગે તે 'તું' કર, એટલુંજ હું તારી પાસે માગું છું.”
આ ખોલેલું કંઈ કામ આવ્યું નહિ ને ક્રિલોતસ અપરાધી
કરીને તેને દેહાન્ત દંડ થયો. તેમજ તેનો બાપ પાર્મિનિએ !
આ વખતે મીડિયા દેશમાં હતો, તેને સિકંદરે કેટલાંએક
માણસો મોકલીને મરાવ્યો. એવી રીતે બાદશાહની ઘણી
મહેરબાનીવાળા બાપ દીકરાની આખરે આવી ! તે વખતે
પાર્મિનિઓની ઉંમર આશરે ૭૦ વર્ષની હતી. એ પુરુષ
ઘણો વિચારવંત, સારા સ્વભાવનો અને ઇમાની હતો અને
તે સિકંદરને મારવાના તરફમાં સામેલ હોવાની સારી
સાબિતી થઈ ન હોતી; તથા સાબિતીના સંબંધમાં તો ક્રિ-
લોતસની બાબત પણ તેવીજ છે. તથાપિ ફક્ત સંશય ઉપ-
રથી તથા ખીજ કેટલીક વાતોના અનુમાન ઉપરથી તે ખીચા-
રાના જીવ ગયા, એવો કેટલાંએક સુઘ્ર ગ્રંથકારોનો મત છે. આ
દુનીયામાં સાધારણ માણસને રાજકૃપા સરખી સુખદાયક વસ્તુ
ખીજ એકે નથી, એ ખરું છે; તથાપિ તે વડે મદાંધ ન થતાં
ઘણા સાવચેત રહેવું જોઈએ, અને તેમાં જે ભૂલ ખાધી તો
રાજકૃપાનો રાજક્રોધ થતાંજ જીવ ખોવો પડશે !

પાર્મિનિઓ અને ક્રિલોતસના મોતની ખબર જ્યારે
લસ્કરમાં થઈ ત્યારે તેમાંના કેટલાંએક જણાને ઘણું માઠું લાગ્યું.
તેથી તે લોકો જે પોતાને વતન કાગળ લખે તો લાંબા
લોકોમાં કોણ જણે કેવી ગરબડ થાય, એવી સિકંદરને ખીક
લાગવાથી તે વાતનો વિચાર કરવા તથા કાગળ લખવાને
સંધી ન મળે માટે તેણે લાગલીજ ખીજ સ્વારીની તૈયારી

કરાવી અને ત્યાંથી એકદમ નીકળ્યો, તે પોતાના હમેશના
 ભલકા પ્રમાણે ઝપાટાબંધ દ્રાંગિયાના, આકોંસિયા, આરિ-
 માસ્ત્રિ દેશોમાંથી ગયો. તેમાં તેને કોઈએ હરકત કરી નહિ.
 પછી તેની સ્વારી પારોપામિસસ નામે ડુગરીવાળા પ્રદેશમાં
 આવી. ત્યાં તેના લશ્કરનાં માણસો અતિશય ટાઢ અને ખોરા-
 ઝીના દૂકાળથી ઘણાં મરી ગયાં. એજ રસ્તે થોડાક દહાડા
 ઉપર ખીસસ ગયો હતો; તેવારે સિકંદરના લશ્કરના હાલહવાલ
 થવાસાર જાણી જોઈને તે પ્રાંતના દાણાપાણીનો નાશ કરતો
 ગયો હતો, તેથી સિકંદરનાં માણસ ઘણાં દુઃખી થયાં. તોપણ
 સિકંદર હિંમત હાર્યો નહિ. અને જે લગાર ધૈર્ય છોડેલો જ-
 ણાય તેને એવા કઠણ પ્રસંગની એ ચાર વાતો કહીને ધીરજ
 આપે અને હિંમતવાન જણાય તેને હિંમતની વાતોથી ઉશ્કેરે.
 એમ કરતાં પોતાના લશ્કરને દ્રાપ્સાક્રમાં આણ્યું, ત્યાં તેની
 સારી ખરદાસ થઈ. પછી ત્યાંથી તે બાકત્રિયા દેશના
 આનોંજ અને બાકત્રિયા બહુ વળ્યો, તે શેહેરો વગર
 મહેનતે હાથ આવ્યાં. એ ખખર સાંભળવાથી ખીસસના લ-
 શ્કરમાં સાત આઠ હજાર બાકત્રિયન લોક હતા તે અગાડી
 પોતાની ગતિ માઠી થવાની સમજી તેને છોડી દઈ પોતાને
 ઘેર જઈ બેઠા. તોપણ હજી ખીસસની પાસે થોડાં માણસો
 રહ્યાં હતાં તેમની સાથે હોડીઓમાં બેસીને આકસસ નદી ઉતરી
 ગયો; અને આણીમેર આવવાને સિકંદરને હોડીઓ ન મળે
 તેમાટે તેણે હોડીઓ બાળી નાંખી, પછી તે સાગદિયાના પ્રાં-
 તના નાતકા નામે શેહેરમાં જઈને નવું લશ્કર ઉભું કરવાની
 પેરવી કરવા લાગ્યો. તથાપિ સિકંદર બાદશાહ એની પછવા-
 ડેજ આકસસ નદી ઉપર આવ્યો અને હોડીઓની દરકાર ન
 રાખતાં, લાકડાં, ઝાડ અને એને આમડાથી ત્રાપા બનાવી
 પોતાના તમામ લશ્કરને હિંમત આપી. એ સં-
 માચાર સાંભળતાંજ ને મનના

વિચાર મનમાં રહ્યા ને નાસવા લાગ્યો. એટલામાં તેનાજ મહા વિશ્વાસુ સરદાર સ્થિતામિનીસે બીજા જે સરદારોને મેળવી લઇને બીસસને પકડ્યા. તે વેળા તેણે ડરાયસનો મુગટ માથે પહેર્યો હતો તે છીનાવી લીધો તથા ડરાયસનો મોઠો ડગલો પહેર્યો હતો તે કાઢી લઇને ફાડી નાંખ્યો ને બારે બેડી ફેંકી તથા એક ઘોડા ઉપર બાંધીને સિકંદર બાદશાહ બાણી મોકલવાની તૈયારી કરી ! બુવો ! પરમેશ્વર આધો નથી ! બીસસે નિમકહરામ ચર્ચિતે જે લયંકર અને દુઃખદાયક પ્રસંગ પોતાના ધણી ડરાયસ ઉપર આણેલો હતો તે તેનેજ ધણા દહાડા ગયા નહિ એટલામાં આવી મળ્યો ! આ લોકમાં કરેલાં પાપકર્મનો દંડ મૂવા પછી પરલોકમાં ભોગવવો પડશે, એવું સર્વ શાસ્ત્રો ધણા આગ્રહથી કહે છે તોપણ લોકો ગણકારતા નથી, એવું જોઈ, પરમેશ્વર ઉગ્ર પાપનાં ફળનાં આવાં ઉદાહરણો અહીંનાં અહીં દેખડાવે છે. તેને વિચાર કરીને પણ સોકાએ સાવચેત થવું જોઈએ.

સ્થિતામિનીસે પછી લાગલોજ બીસસને સિકંદર બાદશાહ પાસે આણ્યો. તેવારે તેના ગળામાં એક સાંકળ બાંધીને કુતરાની પેઠે પકડ્યો હતો; તથા તેના શરીર ઉપર તે વેળાએ મુદ્દલે લૂગડું રાખ્યું નહોતું. સિકંદર બાદશાહની પાસે લઇ ગયા પછી બીસસ બાણી આંગળી કરીને સ્થિતામિનીસ બોલ્યો, “મહારાજ, આ નિમકહરામ માણસને મેં પકડી આણ્યો છે તે જોવો જોઈએ. એણે પોતાના અન્નદાતાનો જીવ લીધો અને જમ એ તેની સાથે વર્ત્યો હતો તેમ હું તેની સાથે વર્ત્યો છું. એટલે હું તેનો સેવક છું માટે મેં એનો દાખલો પકડ્યો છે એમાં કાંઈ વધારે નથી. શું કરીએ ? આ તમાસો જોવાને હવે અહીં ડરાયસ હોત તો ધણું સાઈ થાત !” એ સાંભળીને સિકંદરે સ્થિતામિનીસનાં ધણાં વખાણ કર્યા, અને બીસસ બાણી વળીને બોલ્યો, “અરે ! જે ડરાયસે તને આવડી પદવીએ ચઢાવ્યો હતો, તેને જ્યારે તેં બેડીઓ નાંખી અને લાલાવડે મોકલી નાં-

કરાવી અને ત્યાંથી એકદમ નીકળ્યો, તે પોતાના હમેશના
 લલકા પ્રમાણે ઝપાટાબંધ ઢાંગિયાના, આર્કોસિયા, આરિ-
 મારિય દેશોમાંથી ગયો. તેમાં તેને કોઈએ હરકત કરી નહિ.
 પછી તેની સ્વારી પારોપામિસસ* નામે ડુંગરીવાળા પ્રદેશમાં
 આવી. ત્યાં તેના લશ્કરનાં માણસો અતિશય ટાઢ અને ખોરા-
 કીના દૂકાળથી ઘણાં મરી ગયાં. એજ રસ્તે થોડાક દહાડા
 ઉપર ખીસસ ગયો હતો; તેવારે સિકંદરના લશ્કરના હાલહવાલ
 થવાસાર જાણી જોઈને તે પ્રાંતના દાણાપાણીનો નાશ કરતો
 ગયો હતો, તેથી સિકંદરનાં માણસ ઘણાં દુઃખી થયાં. - તોપણ
 સિકંદર હિંમત હાર્યો નહિ. અને જે લગાર ધૈર્ય છોડેલો જ-
 ણાય તેને એવા કઠણ પ્રસંગની ખેચાર વાતો કહીને ધીરજ
 આપે અને હિંમતવાન જણાય તેને હિંમતની વાતોથી ઉશ્કેરે.
 એમ કરતાં પોતાના લશ્કરને દ્રાપ્સાકામાં આણ્યું, ત્યાં તેની
 સારી ખરદાસ થઈ. પછી લાંથી તે પ્યાક્રિયા દેશના
 આનોંજ અને પ્યાક્રિયા બહુ વળ્યો, તે શહેરો વગર
 મહેનતે હાથ આવ્યાં. એ ખજાર સાંભળવાથી ખીસસના લ-
 શ્કરમાં સાત આઠ હજાર પ્યાક્રિયન લોક હતા તે અગાડી
 પોતાની ગતિ માઠી થવાની સમજી તેને છોડી દઈ પોતાને
 ઘેર જઈ બેઠા. તોપણ હજી ખીસસની પાસે થોડાં માણસો
 રહ્યાં હતાં તેમની સાથે હોડીઓમાં બેસીને આકસસ નદી ઉતરી
 ગયો; અને આણીમેર આવવાને સિકંદરને હોડીઓ ન મળે
 તેમાટે તેણે હોડીઓ બાળી નાંખી, પછી તે સાગદિયાના પ્રાં-
 તના નાતક નામે શહેરમાં જઈને નવું લશ્કર ઉભું કરવાની
 ખેરવી કરવા લાગ્યો. તથાપિ સિકંદર બાદશાહ એની પછવા-
 ડેજ આકસસ નદી ઉપર આવ્યો અને હોડીઓની દરકાર ન
 રાખતાં, લોકડાં, ઝાડની ડાળીઓ અને ચામડાથી ત્રાપા બનાવી
 પોતાના તમામ લશ્કર સાથે ઘણી હિંમતથી ઉતર્યો. એ સં-
 ગાથાર સાંઝતાંજ ખીસસનાં માત્ર શિથિલ થયાં ને મનના

વિચાર મનમાં રહ્યા ને નાસવા લાગ્યો. એટલામાં તેનાજ મહા વિશ્વાસુ સરદાર સ્પિતામિનીસે બીજા જે સરદારોને મેળવી લઇને બીસસને પકડ્યા. તે વેળા તેણે ડરાયસનો મુગટ માથે પહેર્યો હતો તે છીનાવી લીધો તથા ડરાયસનો મોટો ડગલો પહેર્યો હતો તે કાઢી લઇને ફાડી નાંખ્યો ને બારે બેડી ફેંકી તથા એક ઘોડા ઉપર બાંધીને સિંકંદર બાદશાહ બહુ મોકલવાની તૈયારી કરી ! બુવો ! પરમેશ્વર આધી નથી ! બીસસે નિમકહરામ ચઢેને જે ભયંકર અને દુઃખદાયક પ્રસંગ પોતાના ધણી ડરાયસ ઉપર આણેલો હતો તે તેનેજ ધણી દહાડા ગયા નહિ એટલામાં આવી મળ્યો ! આ લોકમાં કરેલાં પાપકર્મનો દંડ મૂવા પછી પરલોકમાં ભોગવવો પડશે, એવું સર્વ શાસ્ત્રો ધણા આગ્રહથી કહે છે તોપણ લોકો ગણકારતા નથી, એવું જોઈ, પરમેશ્વર ઉગ્ર પાપનાં ફળનાં આવાં ઉદાહરણો અહીંનાં અહીં દેખડાવે છે. તેને વિચાર કરીને પણ લોકોએ સાવચેત થવું જોઈએ.

સ્પિતામિનીસે પછી લાગણીજ બીસસને સિંકંદર બાદશાહ પાસે આણ્યો. તેવારે તેના ગળામાં એક સાંકળ બાંધીને કુતરાની પેઠે પકડ્યા હતા; તથા તેના શરીર ઉપર તે વેળાએ મુઠ્ઠે લૂગડું રાખ્યું નહોતું. સિંકંદર બાદશાહની પાસે લઇ ગયા પછી બીસસ બહુ આંગળી કરીને સ્પિતામિનીસ બોલ્યો, “મહારાજ, આ નિમકહરામ માણસને મેં પકડી આણ્યો છે તે જોવો જોઈએ. એણે પોતાના અન્નદાતાનો જીવ લીધો અને જેમ એ તેની સાથે વર્ત્યો હતો તેમ હું તેની સાથે વર્ત્યો છું. એટલે હું તેનો સેવક છું માટે મેં એનો દાખલો પકડ્યો છે એમાં કાંઈ વધારે નથી. શું કરીએ ? આ તમાસો જોવાને હવે અહીં ડરાયસ હોત તો ધણું સાઈ થાત !” એ સાંભળીને સિંકંદરે સ્પિતામિનીસનાં ધણાં વખાણ કર્યાં, અને બીસસ બહુ વળીને બોલ્યો, “અરે ! જે ડરાયસે તને આવડી પદવીએ ચઢાવ્યો હતો, તેને જ્યારે તે બેડીઓ નાંખી અને બાલાવડે મોકલી નાં-

ખ્યો, ત્યારે તને ભાન નહોતું ? તારા શરીરમાં ધાતકી વાષ જોવા પવન ભરાયો હશે એવું મને લાગે છે, મંદિતો તારા હાથથી આવું કૂર કર્મ થાત નહિ. વિધાસધાતી રાક્ષસ ! અહીંઆથી જ, મને તારું કાળું મોઢું ખતાવીશ નહિ !” એ સાંભળીને તેને ત્યાંથી એક ખૂણે લઇ ગયો. પછી સિકંદરે ડરાયસના ભાઈ, એકસાત્રિસને ખોલાવીને ખીસમને તે હવાલે કર્યો; અને તેણે ડરાયસ જોડે કેવાં આચરણો કર્યા તેની તપાસ અને તેને લાયકની સજા કરવાનો વિચાર ધરાની સરદારોએજ કરવાનું ઠરાવી તેને કેદમાં રાખ્યો. પછી કેટલેક દિવસે તેની તપાસ થઈ, તેમાં તે ગુનેગાર ઠરાયો, આખરે નાના પ્રકારની ભયંકર વિટંબણા વીતાડી તેનો જીવ લીધો. કરે તેવું પામે.

ભાગ ૬ ફો.

નવા નવા દેશો જીતી સેવાની સિકંદર બાદશાહની ધમ્મજા અનહદ હતી. ધનલોભી કંજુસ માણસને જેમ જેમ વધારે વધારે પૈસા મળતા જાય છે તેમ તેમ તેનો લોભ અને કંજુસાઈ વધતાં જાય છે. તેજ પ્રમાણે પરદેશ જીતવાના કામમાં સિકંદરની અવસ્થા હતી અને તે સ્તુત્ય છે. ઉપર કહેલાં સઘળાં કામ પત્યા પછી તેની સ્વારી તમામ લશ્કર સાથે એકસાત્રિસ નામે નદીને કાંઠે આવી પહોંચી. ત્યાં જાવણી નાંખીને રહ્યોહતો તેવારે પાસેના પ્રદેશના ૨૦૦૦ જંગમી લુચ્ચા લોકોએ તેના ઉપર તીર અને ગોદાણના ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવી મૂક્યો. ત્યારે સિકંદરે તેના ઉપર હુમલો કરીને તેમને નસાવ્યા તથા તેમના રહેઠાણ ઉપર ઘેરા ઘાલ્યો. ત્યાં જે ઝપાઝપી થઇ, તેમાં ખુદ બાદશાહ મોખરે હતો. તેના પગમાં એક તીર એવા જોરમાં પેટું કે તેથી તેના હાડકાને નુકસાન પહોંચ્યું. તેની પીડાથી તે ભોંયઉપર પડ્યા તે નજરે પડતાંજ માસિડોનિયન લોકો છેક ગભરાઈ ગયા. અને આ આક્રમકમાંથી આપણો બાદશાહ કેમ અચ્ચશે તેના વિચારમાં પડ્યા, અને તરતજ તેને એક ડોળમાં

હાંશિયાર માણસને પેલા વકીલોની સાથે તેના દેશમાં મોકલ્યો. ત્યારે તે લોકોમાં રાજા અને કાયદા એ બન્ને ન જાતાં તે બધા હમેશાં સુખ અને આનંદમાં પોતાનો વખત ગુજારેછે એવું તેની નજરે પડ્યું. ખરેખત સર્વ લોકોમાં જો સત્યતા અને નિરુપદ્રવતાનો ગુણ હોય તો રાજા અને કાયદાની કોઈ કાળે જરૂર પડવાની નથી. તથાપિ એ ગુણ સંપૂર્ણપણે એકપણ માણસમાં મળવો કઠણ છે. તો એક આખા દેશની વાત શી કરીએ? તથાપિ એટલા પ્રાચીન કાળમાં જ્યારે જ્ઞાનનો પ્રસાર છેક થોડો હતો ત્યારે પણ આગિચન સિથિચન લોકો અમૂલ્ય સદ્ગુણ સંપન્ન હતા; એવું ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે.

સિકંદર બાદશાહ ઐકસાર્તિસ નદીને કાંઠે એક સારી જગા જોઈને એક નવું શહેર બાંધવાનો વિચાર કરતો હતો. એટલામાં સાગિધ્યાના અને બાકત્રિયાના લોકોએ બલવો કર્યોના સમાચાર જાણ્યા. ત્યારે જોણે બીસસને પકડી આણીને પોતાનું વિશ્વાસુપણ જણાવ્યું હતું તે સ્પિતામિનિસને કટલાંએક માણસો આપીને સિકંદરે ત્યાં મોકલ્યો, તે નિમકહરામ માણસ બંડવાળાને મળી ગયો. તે બખર બાદશાહે જાણી તે વારે ઘણું માહું લાવ્યું; અને તે બંડ લાંગવા તથા સ્પિતામિનિસને સજા કરવાસાર ત્યાં જાતે જવાનો ઠરાવ કર્યો. તે પ્રમાણે તેણે નીકળીને પ્રથમ સૈરોપોલિસ શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો. એ શહેર સૈરસે બાંધેલું હતું, તેથી તેના નામ ઉપરથી તે શહેરનું નામ પડ્યું હતું. પોતે તે કામમાં ગુંથાવાથી કેતિરસ નામે સરદારના હાથ નીચે દેટલુંક લશ્કર આપીને તેને ઝેમાસી લોકોના શહેર ઉપર ઘેરો ઘાલવાને મોકલ્યો. તે લોકો સાથે વિદિ તલાવવા સાર સિકંદર તરફના પત્રાસુ સ્વારો આગળથી ગયા હતા; તેનો પ્રથમ આદર સત્કાર કરીને પછી રાત્રે ઊંઘતા તે બધા સ્વારને તેમણે મારી નાંખ્યા; તેને લીધે તે શહેર ઉપર બાદશાહને ધણો દોષ આળ્યો. એ શહેર બાંધનાર સૈરસ વિષે સિકંદરના મનમાં પૂજ્ય પુદ્ધિ હતી. માટે તે શહેરનો વિધ્વંસ કરતાં સિકંદર

રને જીવ ઉપર આવ્યું હતું માટે માંહેલા લોકોને ધણી છૂટે આપીને પોતાને શરણુ આવવામાટે તેને ઘણું કહાવ્યું. તથાપિ તે અહંકારમાં એટલા ફાટી ગયા હતા કે બાદશાહના બોલવા ઉપર તેમણે લગારે ધ્યાન દીધું નહિ. તેથી આખરે લાચાર થઈને એકદમ ઘસારો કરી તે શહેર એકે ઝપાટે ફના કર્યું. એ વખતે સૈરસ વિષે બિચારી પૂજ્યબુદ્ધિ તે લોકો ઉપરના ગુસ્સાની ઝુમમાં લગારે વાર ટકી શકી નહિ !

સૈરોપોલિસનો નાશ કીધા પછી સિકંદર, કેતિરસ હતો ત્યાં એટલે મેમાસી લોકોના રહેઠાણ બણી વળ્યા. તે શહેરના લોકો ધણા જીદી અને શૂરા હતા. તેથી તે ઘેરામાં જટલાં સિકંદર બાદશાહનાં માણસો મૂવાં તેટલાં પહેલાના બીજા કાષ્ટ પણ ઘેરામાં મૂવાં ન હોતાં. ખુદ બાદશાહના માથામાં અંદરથી આવેલો એક ગોદાળુનો ગોળો એટલા જોરથી લાગ્યો કે લાગલીજ તેને મૂંછા આવી. એથી બાદશાહને મૂવેલો સમજી રડવા લાગ્યા. એટલામાં તે જરા સચેત થયો, એટલે પોતાનું માથું ઝાલીને ચરે, ચરે ! કરતો બેઠો નહિ. પણ, બનેલી સર્વ હકીગત સાંભળીને તેને એટલું શૂર થઈયું કે તેને હરાવ્યા વગર વિસામો ન આવતો નિશ્ચય કરીને તેના ઉપર એકદમ હુમલો કર્યો. ત્યારે પહેલાં તો કાંઈ ઉપાય આપ્યો નહિ. તથાપિ થોડી વારે તેનાં માણસોએ શહેરના કાટમાં મોટું ભગદાણું પાડ્યું; અને તેમાંથી તમામ લશ્કર માંહે પેડું. અને પેસતાંની સાથેજ બાદશાહે સર્વ ધરેને સળગાવી દીધાં, અને પછી શહેરનાં તમામ માણસો, પુરુષ, સ્ત્રી અને છોકરાંની તડામાર કતલ ચલાવી: એવી રીતે બીજાં કેટલાંએક શહેરો જીતી લીધાં. પછી ૩૦૦૦ પાયદળ તથા ૮૦૦ સ્વાર આપીને મિનિદિમસને મસ્કંદાઉપર હુમલો કરવા મોકલ્યો. કારણ કે સ્પિતામિનીસ ત્યાં જઈને ધણા બંદોબસ્તથી રહેલોછે, એવું તેણે સાંભળ્યું હતું.

એટલી ગોઠવણ કર્યા પછી બાદશાહ એક્સાર્તિસ નદીને કાંઠે ફરીથી પોતાની લશ્કરી ડાવણીમાં આવીને રહ્યો. તે છા-

વણીની જગાની આસપાસ ધણી મજબૂત મોટી ભીંત હતી ત્યાંથી થોડે છેટે સિકંદર બાદશાહે ધણીજ ઝડપથી એટલે આ શરે વીશ દહાડાની અંદર એક મોટું શહેર બાંધ્યું અને તેનું પોતાના નામ ઉપરથી અલેકઝાંદ્રિયા નામ પાડ્યું. એ શહેરનો ઘેરાવો સુમારે સાડાચાર ગાઉનો હતો અને તેમાંનાં ઘર પણ ધણી વગ પડતાં બાંધ્યાં હતાં, તેમાં વસવાને માણસો જોષ્ટએ. તે માટે કેટલાએક બંધીવાનોને કેદને બદલે દંડ ફર્યાવી તે પોતે જાતે ભરીને તેને છોડાવ્યા. ને ત્યાં નિરાંતે રહેવાને ફરમાવ્યું. વળી જે કેટલાએક આસિડોનિયનો લડાઈનાં જખમોથી કે ઘડપણથી અથવા ધણી તાપથી લડાઈના કામમાં નાલાયક થયા હતા, તેને ત્યાં મૂક્યા. એવી રીતે તેણે તે શહેર બાંધ્યું ને વસાવ્યું.

એ અલેકઝાંદ્રિયા શહેર સિથિયન લોકોના રાજ્યની છેક સરહદ ઉપર આવેલું હતું; કારણ એકસાર્તિસ નદીને આ કાંઠે સિકંદર આવી પહોંચા હતો અને તેના સામાકાંઠા સૂધી તે લોકોનો અમલ હતો, તેમને એવું લાગ્યું કે એ શહેર એટલું પાસે બાંધેલું છે, તેથી કાઈ દહાડો આપણને મોટું નુકસાન થશે. માટે તેના રાજાએ લાગણું જ થોડુંએક લશ્કર તે શહેર જીતી લઈને જમીન દોસ્ત કરવાને મોકલ્યું. તેની સિકંદરને ખબર થઈ; વળી મરકંદા બાણી જે સ્વાશે મોકલ્યા હતા તેને દગાથી લાંના લોકોએ મારી નાંખ્યા, એમ જણાવ્યું, તેથી તેને ધણો ક્રોધ ચઢ્યો અને તેનો નાદ ઉતારવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ વખતે સિકંદર ઉપર સાગિદ્યન, બાક્ટ્રિયન અને સિથિયન એવા ત્રણ દેશોના લોકો તેની સામા થયા હતા. તથા તે જાતે એટલો આજારી હતો કે, ખીજની મદદ વગર તેનાથી મેસાતું ઉઠાતું નહોતું, તોપણ તેની હિંમત લગારે ડગી નહિ. અને નીકળવાને આગલે દહાડે સવારમાં પોતાનો લશ્કરી બળ ડગલો પેહેરી મહા મુશીબતે પોતાના લશ્કરની સન્મુખ ઉભો રહ્યો. તેનાથી વધારે તો બોલાયું નહિ. તથાપિ જે ચાર સખ્તો

તેના મોઢામાંથી નીકળ્યા. તે સાંભળીને તેના ભસ્કરને લડાઈ કરવાનો નવો જોરસો ઉત્પન્ન થયો, તે જણાવવાસાથે તેમણે એકદમ મોટી જગ્ગ ગર્જના કરી. તે નદીને પેલે પાર ઉતરવા-સાથે હોડી કે ત્રાપા નહોતા માટે ત્રણ દહાડા ખોટી યત્નને તેમણે ભસ્કરને ઉતારવા જોગા ત્રાપા તૈયાર કર્યા.

એવી રીતે પેલીમેર જવાની તૈયારી થતી હતી એટલામાં સિયિયન લોકો તરફથી વીસ વડીલો સિકંદરને મળવાસાથે ભસ્કરમાં આવ્યા. તેમણે રાજના તંબૂમાં જઈને એક પછી કેટલીકવાર સૂધી છાનામાના બેસીને એકી નજરે તેની ભણી જોયા કર્યું. તે એટલામાટે કે, જે માણસ મહા પરાક્રમી અને કીર્તિવંત હોયછે, તે શરીરે પણ તેવો ભવ્ય અને તેજસ્વી હોયછે. એવી તેમની સમજણ હતી, અને તે પ્રમાણે સિકંદર બાદશાહ છે કે નહિ, તે તેને જોવાનું હતું. તે તેની ધારણા પ્રમાણે દેખાયો નહિ. એવી રીતે પહેલી ધડી અથ ધડી ગયા પછી, તે વડીલોમાં જે ઘણો ધરડો હતો, તે ઉભો થઈ બાદશાહ ભણી વળીને ઘણી નમ્રતાથી બોલવા લાગ્યો. તેના બાપણમાં નિરપહતા ઘણી આગળ પડતી હતી. તે બાપણની મતલબ આ પ્રમાણે છે:—“ હે રાજ, તારામાં દેશ જીતવાની ઇચ્છા જેવી મોટી છે, તેવી મોટી કાયા તને ઈશ્વરે આપી હોત, તો આ દુનિયાં તને ઘણી નાની લાગત, તું તારે જમણે હાથે પૂર્વ-દિશા અને ડાબે હાથે પશ્ચિમ દિશા સમેટીને કદાપિ સૂર્યની પૂઠે પણ લાગ્યો હોત. તને પરમેશ્વરે ખીન્નાં માણસોના જેવો જ ઘડ્યો છે, એટલે તેના કરતાં વધારે તને કાંઈ આપ્યું નથી. તો પછી તારાથી કદી ન બને એવી વાતો કરવાની હોંસ તને ઉત્પન્ન થઈ છે. તું ચૂરોપખંડમાંથી એશિઆખંડના દેશ જીતતો જીતતો અહીં આવ્યોછે. એવું કરતાં કરતાં તમામ માણસોને જીત્યા પછી નદીઓ, જંગલો ને જનવરો જોડે લડવા માંડીશ એમ લાગેછે. મોટું જાડ ઉછેરવાને વરસોનાં વરસો લાગેછે. પણ તેને કાપીને કકડે કકડા કરતાં એક ધડી પણ લાગતી નથી;

સિંહને સર્વ પશુઓનો રાજા કહેછે, પણ કોઇ કોઇવાર છેક નાના પશુપક્ષી તેના માંસ ઉપર આજીવિકા કરેછે, અને લોહું એટલું કઢાવેછે તોપણ એક નાનો જીવડો તેને ખાયછે; એ વાત તું નથી જાણતો કે ? એટલે વસ્તુ ગમે તેવડી મોટી હોય, પણ તેનો નાશ કોઇ કોઈવાર છેક નાની વસ્તુથી થાયછે. “ઠીકરી ધડાને ફાડેછે” એ તારા ધ્યાનમાં કોઈવાર આવ્યુંછે? અમારે તારી જોડે શું કામ છે ? અમે તારા દેશમાં પગ પણ મૂકતા નથી. અરે જે બિચારા ગરીબ લોકો જંગલમાં નિરાંતે પોતાનો વખત કાઢે છે તેને તું વિનાકારણ શમાટે સંતાપે છે ? તું કોણ અને ક્યાંથી આવ્યોછે તે જાણ્યા વગર તેને શું અટકી પડ્યુંછે ? અમે કોઇ પારકા માણસ ઉપર હુકમ ચલાવવાના નથી, અને કોઇ પારકા માણસના હુકમમાં રહેવાનાએ નથી. રાજા, અમે સિંચિયનો કેવા માણસ છીએ તે તું જરાખર સમજી લે. પરમેશ્વરે અમને બળદ, બાણ, ખરછી, હળ અને ખાલો એવા પાંચ પદાર્થો આપ્યાછે. એ પાંચ વડે અમે અમારા મિત્રો અને શત્રુઓ સાથે વ્યવહાર ચલાવીએ છીએ; તે એવી રીતે કે બદળ અને હળ વડે ઉત્પન્ન કરેલું ધાન્ય અમે મિત્રોને આપીએ છીએ; તેમજ ખાલામાં દ્રાક્ષારસ ધાલીને તે દેવીને અર્પણ કરીએ છીએ; શત્રુ આધા હોય ત્યારે તેના ઉપર બાણોનો વરસાદ વરસાવીએ છીએ; તે પાસે ધસી આવે ત્યારે તેને ખરછી વડે ભોંકી નાંખીએ છીએ. એ પ્રમાણે પ્રાચીન કાળમાં અમે મોટા મોટા લડવૈયા દેશો જીત્યા, પરાક્રમી રાજાને નરમ થેંસ કરીનાંખ્યા અને આખો એશિયાખંડ ઉજ્જડ કરીને ઈર્જિસમાં લાખલ થયા હતા. અરે રાજા, ચોરોનો સમૂળગો નાશ કરવા-સારું હું દેશાવરમાં સ્વારીઓ કરું છું, એવો ઢોંગ તું લોકોને દેખાડાવેછે; તથાપિ ખરું એતાં તું પોતેજ મોટો ચોર છે. તારા જેવો ખીજો ચોર આ દુનિયામાં કોઇ નથી. જે દેશો તે જીત્યા છે, તે લૂટી તથા ખાળીને ફના ફતિયા કરી નાંખ્યાછે સીડિયા, સીરીયા, ઈરાન, ને બહુનિયા દેશો તે જીત્યાછે. અને

‘હાલમાં તું’ અમારા લોકોના ઢોર ઢાંકરનો નાશ કરવાને ઉભો થયો છે ને પછી હિંદુસ્થાન ઉપર ચઢાઈ કરવાનો મનસુબો કરે છે. તને જેમ જેમ દેશ મળતા જાય છે તેમ તેમ રહેલા દેશો છૂતવાની તારી હોંસ વધતી જાય છે. રાજા, બ્રાહ્મણ તો લોકોએ તને ઘણો થકવ્યો હતો તેની તને ખબર નથી કે? અને મોઝિયન લોકોએ પ્રથમ તને પત ક્યો હતો કે? હવે ઐક્સા-ર્તિસ નદી ઉત્તરીને પેલી મેર ચાલ, એટલે અમારો વિસ્તીર્ણ દેશ તારી નજરે પડશે. અમારા સિથિયન લોકોનો કેટલો લી-ધાથી તને કંઈ લાલ જડવાનો નથી. એ હું તને ખાત્રીથી કહું છું અને તારાથી અમને કદી પણ છૂતાવાના નથી, એ પ-થર પરની લીટી તારા ધ્યાનમાં રાખજે. અનેક દેશોનાં ગળો રહેલીને એકઠી કરેલી સંપત્તિ તારા લશ્કરમાં ગમે તેટલી હો-યની? પણ અમારા દરિદ્રતાના જુસ્સા આગળ તેનું તલમાત્ર ચાલવાનું નથી. અમે આધા છીએ, એવું સમજીને તને નિરાંત છે. પણ અમે તારા ઉપર ક્યારે આવીશું તેનું અનુમાન તારાથી થશે નહિ. અમે શત્રુ પાછળ જેટલી ઝડપથી દોડીએ છીએ તેટલીજ ઝડપથી તેની નજર ચક્રાવીને નાશી જઈએ છીએ. થીક લોકો અમારી હિંમતની મશ્કરી કરે છે. એવું અમે સાં-ભળ્યું છે. તેની કશી શીકર નથી. અમારી ધીરજ અમને ! તેથી જે લાલહાનિ થવાની તે પણ અમારીજ ! તેમાં ખીજા કોઈને કંઈ લાગતું વળગતું નથી. તમારાં મોટાં મોટાં શહેરો અને અનહદ મેદાનો તમારી પાસે કાયમ રહે ? તેની અમને અપેક્ષા નથી. અમે અમારી જંગલી ઝુંપડીઓથી તૃપ્ત છીએ. તેમાં અમને કંઈ ઓછું લાગતું નથી. રાજા સિકંદર, હું કહું છું તે ધ્યાનમાં રાખ કે ધનનો વૈભવ માત્ર ખપોરની છ-જેવો છે. તેને સંભાળી રાખ; એ ધનનો વૈભવ તારા ધ-રમાં ધણીવારસૂધી રાખવાની તારી મરજી હોય તો તારા એશઆરામને લગાર હદમાં રાખ—તું જ્યારે પોતાને દેવ અવતાર કહેવડાવે છે, ત્યારે હજારો માણસોની મરદન

શીને તે સર્વને નીચોવી લેવાનું તને લગારે શોભતું નથી. અટ-
લુંજ નહિ, પણ તેનું હમેશાં લલું કરવાની તારી મોટી ફરજ
છે. અને જે તું પોતાને માણસ સમજતો હોય તો આલોક
અને પરલોકનાં સંબંધમાં તારી સ્થિતિ અને કર્મનો વિચાર
કરીને ચાલ. પણ મરજીમાં આવે તેમ વગર વિચાર્યું કરીશ
મા. કારણ જેને તું જીતીને દુઃખ દે છે, તે તારા મિત્ર થઈ
કલ્યાણ ધર્યો એમ લગારે ધારીશ નહિ. કેમકે જેને તું
જીતે છે તે તારા દાસ અને તું તેનો ધણી થાય છે. તેથી
ખંતે વચ્ચે ખરાબરી આપણું રહેતું નથી. અને જેમાં ખરાબરી-
આપણું નથી તેની સાથે કદી મિત્રાઈ થતી નથી. એ તું ખચીત
સમજ; માટે તારે જે દોસ્તી કરવી હોય તો તારી ખરાબરીના
સાથે પ્રેમથી વરત એટલે થયું. અમારું રાજ્ય શ્રેષ્ઠ સૂધી પસરેલું
છે. તે શ્રેષ્ઠ મુલક તારા વતન માસિડોનિયાની લંગોલગ છે.
હવે આખરે મારું કહેવું એટલુંજ છેકે અમે સિથિયન લો-
કોને મિત્ર કે શત્રુ કરવા તેનો આગળથી વિચાર કરીને પછી
જે તારે કરવું હોય તે કર. ” સધળું ભાષણ સિકંદરે શાંત-
પણે ધ્યાન દઈને સાંભળી લીધું; અને પછી તે વકીલોને
ટુંકામાંજ જવાળ દીધો કે, મારું નશીબ મને અનુકૂળ છે
તેનો અત્તે તમે જે હમણાં બોલ્યા તેનો એકંદર વિચાર
કરીને મને જે યોગ્ય લાગશે તે કરીશ. ” એ ભાષણ થઈ
રહ્યા પછી તરત તેણે પોતાના સરદારોને તંબૂમાં બોલાવ્યા
અને ખીજે દિવસે નદી પાર જવાનો ઠરાવ કર્યો. ઉપરના ભા-
ષણ ઉપરથી તે વકીલની નિસ્પૃહતા અને સિકંદર બાદશાહની
સહનશીલતા ખુદી જણાઈ આવે છે. ખરું જોતાં સિકંદર
સાંખી શકે એવો નહોતો; તેનાથી તોછડો જવાળ ખમાતો ન-
હોતો. પરંતુ નિસ્પૃહાથી મેળાપ થયો. એટલે માણસ ગમે
તેવો અભિમાની હોય તોપણ તેને મુંગા રહેવું પડે છે. એવું
આપણે વારંવાર જોઈએ છીએ. અન્યાયનો ગમે તેટલો ઠાઠ

હાય તોપણ નીતિની નમ્રતા આગળ દીપેછે. એવું 'જે કેટલાએક કવિઓએ કહ્યુંછે, તે ખરું છે.

ઉપર કહેલી સ્વર્ણ તૈયારીઓ થઈ રહ્યા પછી સિકંદર ખાદશાહનું લશ્કર મહા મુશીબતે ઐકસાર્નિસ નદી ઉતર્યું. એ નદી ઉતરતી વખત એટલી ગડબડ મચી રહી હતી કે, હમણાંજ આપણા દુસ્મનો પરાલવ કરશે કે શું એવું સિકંદરે ધાર્યું. તે પ્રમાણેજ જે સિથિયન લોકો સામે કાંઠે લડવાસાફ ઉભા હતા ! તેમણે એ માસિડોનિયન લોકોની હિંમત દીઠી ત્યારે ધણાજ છક થઇ ગયા. અને એવા પરાક્રમી લોકોની સામા આપણાથી ટકી શકાશે નહિ એવું લાગીતે તેની હિંમત લાગી ગઇ. એટલામાં માસિડોનિયન લોકો નજીક આવી પહોંચ્યા તે લડાઈ ચાલી. પણ ધાક ખાઇ ગએલા સિથિયનો લગાર લખ્યા ન લખ્યા તે નાસવા મંડ્યા. એટલે તેની પાછળ માસિડોનિયનો લાગ્યા, તે વેળાએ સિથિયનોનો ધણેા ધણુ વળ્યો. એમાં કેટલા મુવા ને કેટલા જખમી થયા, તે કાંઈ ઠેકાણે ખરાખર કહેલું જણાતું નથી; તથાપિ તેનાં હજારો માણસોને કેદ કરીને સિકંદરે પોતાના લશ્કરમાં આણ્યાં અને આશરે બે હજાર ઘોડા તેમની પાસે છીનાવી લીધાનું એક ઠેકાણે લખેલુંછે. આ લડાઇમાં સિકંદરનાં માત્ર ૮ માણસો મૂવાં, અને ૧૦૦ ખાદ અને ૧૦૦૦ સ્વાર જખમી થયા. એ કેદ કરીને આણેલા સિથિયનોનો કંઈપણ દંડ ન લેતાં પાછા તે લોકોના લશ્કરમાં મોકલી દીધા. એની મતલબ એટલીજ કે મેં જે તમારી સાથે લડાઇ કરી તે મારા દુસ્મન જાણીને કરી નહોતી; પણ તમે પોતાને અજીત કહેવડાવતા હતા, તેથી તમને જીતીને ગાજપણું મેળવવા સાર કરી હતી.

પ્રાચીન કાળમાં સિથિયન લોકોની બહાદુરી ઘણી વખણાતી હતી. ને તે કાંઈનાથી જીતાવાની નથી એવું બધા દેશો સમજતા હતા. એવા લોકોને સિકંદરે જીતાના સમાચાર જ્યારે ચારે મેર ફેલાયા; ત્યારે તેનો સર્વના મનમાં મોટો ધાક બેઠો. સિથિયન દેશની પાસેજ સાસી નામે જોરાવર રાજ્ય હતું. સાંના

લોકોએ લાગલાજ પોતાના વકીલોને સલાહના કોલકરાર કરવા સાર મોકલ્યા. તેમનું બોલવું બાદશાહે નિરાંતથી સાંભળી લઈને કબૂલ રાખ્યું. તેજ પ્રમાણે સિથિયગ લોકોભણીથી પણ વકીલો આવ્યા. તેમણે સિકંદરને જણાવ્યું કે, “તમારી સાથે જે વિરોધ કર્યો તે અમારા બધા લોકોએ કર્યો નથી. પણ કેટલાએક અજ્ઞાન અને મૂર્ખ માણસોએ કર્યો, અને હથિયાર પકડ્યાં. એ તેમની મોટી ભૂલ થઈ. બાકી બીજા તમામ લોકો આપનો હુકમ માથે ચઢાવવાને તૈયાર છે. માટે કાંઈ હુકમ કરો એટલુંજ અમારું માગવું છે.” તેને પણ ઠીક છે, એવો જવાબ દીધો.

આણીમેર એમ ચાલી રહ્યું હતું પણ સ્પિતામિનિસ જે મરકંદામાં ભરાઈ બેઠો હતો તેનું વેર લેવાની મરજી સિકંદરને વારં વાર થતી હતી. માટે તેણે પોતાની સ્વારીનો રોંખ તેની ભણી વાળ્યો. એ સ્પિતામિનિસને માલમ પડતાંજ-ત્યાંથી નીકળીને બાક્રિયા દેશ ભણી નાસવા લાગ્યો. તેની પાછળ સિકંદર લાગ્યો ખરો પણ તે ઝટ જડશે નહિ, એવું ધારીને સાગ્દિયાના ભણી વળ્યો. ત્યાં તેણે પોતાની ચાલુ રીત પ્રમાણે ગામનાં ગામ બાળીને ઉજડ કર્યા અને કેટલાક સાગ્દિયન લોકોને કેદ પકડ્યા. તેમાંના ત્રણ જણા ધણા સ્વરૂપવંત અને સમજદાર હતા, ને તે દેશના મુખ્ય જમીનદારો હતા. એવું પાછળથી જણાયું. તેમને સિકંદરના હુકમથી ફાંસી દેવા સાર લાગે જતા હતા તે વેળાએ પેલા ત્રણ જણા નાચી કુદીને ધણી ખુશાલી જણાવવા લાગ્યા. એ ચમત્કારિક ખચર સિકંદરે સાંભળી ત્યારે તેમને પોતાની સન્મુખ અણાવ્યા, અને મરવાને જતાં આટલો બધો આનંદ થવાનું કારણ પૂછ્યું. તેનો તેમણે એવો જવાબ દીધો કે, “અમારો જીવ લેવાની બીજા એકાદ સાધારણ રાજાએ જે આજ્ઞા કરી હોત તો અમને ઘણું માઠું લાગત. તથાપિ આપ આજ તમામ દેશો જીતીને આખી પૃથ્વીના રાજા થયા છો, એવા જે મહા પરાક્રમી પ્રભુ પોતે-પો-

તાની આજ્ઞાથી અમને મારે છે. એવું મોત મહા શૂરાઓને પણ પરમ દુર્લભ છે. એવું અમે સમજીએ છીએ. માટે અમને આ વેળાએ પરમ આનંદ થાય છે. ” તેને સિકંદરે પૂછ્યું, “તમને જો હમણાં જવા દઇએ, તો મારી સાથે દુશ્મનાઇ રાખવાને કબૂલ કરો છો?” તેનો તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, “હજી સૂધી તો અમે તમારી જોડે શત્રુવટથી આલ્યા નથી. અમે અમારા ધંરમાં નિરાંતે રહેતા હતા, એટલામાં તમારા લોકોએ અમારા ઉપર વિના કારણે હથોડી કર્યો. ત્યારે અમારે અમારા ખત્યાવ સાથે હથિયાર પકડવાં પડ્યાં. તેમાં અમારો વાંક નથી. તેણે જ જો અમને સમજાવીને હેતથી ચલાવ્યા હોત તો તમારા જે અત્યંત નિમકહલાલ આ કરો છો તેના કરતાં સેજ વત્તા અમે તમને જણાયા હોત; પરંતુ હવે બોલેલું શા કામનું? થવાનું તે થઇ ગયું!” એ વાત થયા પછી સિકંદરે તેમને જીવતદાન આપ્યું. એથી તે લોકો આગળ એવા તો નિમકહલાલ નીકળ્યા, કે તેમાંના કેટલાકને સિકંદરે પોતાની સાથે હમેશાં રહેનારા પરમ વિશ્વાસુ માણસોમાં રાખ્યા. એટલે જો શત્રુ ગણીને ફાંસીએ લટકાવવાને લઇ જતા હતા તે થોડી વારમાં રાજના ધણા વહાલા થઈ પડ્યા.

એ થઈ રહ્યા પછી બાદશાહ પોતાના લશ્કર સાથે બાન્નિયામાં જઇ રહ્યા. ત્યાં તેને સોળ હજાર નવું લશ્કર માસિ-ડોનિયાથી આવી મળ્યું. તે વેળા તેના લશ્કરમાં ધણી ગડબડ નહોતી કારણ કે તે વખતે કોઈ શત્રુ આસપાસ રહ્યા નહોતો; અને આસપાસનો ધણો ખરો તમામ દેશ તેણે જીતી લીધો હતો. તથાપિ આકસસ નદીના ખડકો ઉપર પેટ્રાઆ-કિસિયાના નામે ધણો મજબૂત અને સીધા ચઢાવનો એક કિલ્લો હતો. તે ઉપર આરિમેઝિજ નામે એક સાગ્ધિયન સરદાર ૩૦૦૦ લશ્કર અને બે વરસ સૂધી ચાલે એટલી ખોરાકી લઇને ધણા બંદોબસ્તથી રહ્યા હતા. અને તે કિલ્લો કોઈથી જીતાવાનો નથી એવી સૌ લોકોની ધારણા હતી માટે તે જીતી લઇને

આપણું સામર્થ્ય તે લોકોને જતાવવાનું ધારીને પોતાના લશ્કર સાથે તેની થડમાં આવ્યા. ને તપાસ કરવા લાગ્યા. ત્યારે તે કિલ્લા ઉપર જવાનો રસ્તો એકજ છે તથા તે ઘણો કઠણ છે. એવું તેને માલમ પડ્યું. તેથી મહા વિચારમાં પડ્યો પણ હામ છોડી નહિ. અને ઘેરો ધાલવાની પહેલાં કિલ્લાદારને કહાવી મોકલ્યું કે તમે વહેલા વહેલા શરણુ આવશો તો તમને કશી હરકત થશે નહિ. એ સંદેશા ઉપર ધણું બળડી ફૂડીને તેણે આખરે એમ કહ્યું કે, ‘ સિકંદર ખાદશાહ થયો તેમાં શું થયું ? તેનાથી જેમ ખીજ વાતો થાયછે તેમ નસાશે પણ ખરું ! ઉપર દાખલ થવાની તેની શી તાકાત છે ? તેને જો એકાએક પાંખો આવે, તો કોણ જાણે લાઇ કહી શકાતું નથી ! ” એ સધળા સમાચાર કાને પડતાંજ ખાદશાહને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો; અને ગમે તેમ કરીને પણ કિલ્લો તરત લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ કામ કરવાને તેણે પોતાના લશ્કરના આશરે ત્રણસે પહાડી લોકોને બોલાવી મંગાવીને કહ્યું, “ અરે મારા શૂરા સિપાઇઓ, જે ઢેકાણું કોઇથી કદી લેવાશે નહિ એવું લોકો સમજતા હતા, તે મેં તમારી મદદ વડે સેહેજ લીધાં; તમારી હિંમત ઉપર મેં મોટા મોટા પર્વત ઝાળંગ્યા. નદીઓ ઝાળંગી અને સિલિસિયા દેશમાં રસ્તો નહોતો ત્યાં નવો રસ્તો પાડીને અહીં સૂધી આવ્યા છીએ. જુઓ બહાદૂરો, આ કિલ્લા ઉપર જવાનો માત્ર એકજ રસ્તો છે; તે આપણને સીધો માલમ પડેછે. એ વગર ખીજે રસ્તો નથી એવું સમજીને ઉપરના લોકોએ તે બાબુએ ફક્ત બહેરો મૂક્યોછે, અને ખીજ બાબુઓને નિર્ભય સમજીને છૂટી મૂકી છે એવું જણાયછે. તમે જો ઘણી તીક્ષ્ણ નજરે તપાસ કરશો તો ખીજે એક પણ ઉપર જવાનો રસ્તો જગ્યા વગર રહેશે નહિ, હિંમતથી થતાં નથી એવાં કામો આ દુનિયામાં એકે નથી. આપણે ધણે આઘે શામાટે જઇએ, જુઓ, એ-શિયાખંડનો જેટલો મુલક આપણા પગ તળે આવ્યોછે તેટલો ખીજ કોઇએ જીત્યો હતો કે ? અથવા આટલે બધે આઘે આ-

વીને આપણે આટલા દેશો જીતીશું એવું કહી તમારા સ્વપ્નમાં
 પણ આશ્ચર્ય હતું કે ? તથાપિ બહાદૂરો, એ મહા કાર્યો આ-
 પણે હાથે થવાનું મુખ્ય કારણ આપણી હિંમત છે. તો પછી
 હવે ઉઠો, કમર બાંધો ! બીજે એકાદ રસ્તો શાધી કહાડો અને
 પરમેશ્વરનું નામ લઈને ઉપર જઈને લાગણું ત્યાં આપણું
 ધોળું નિશાન ઉભું કરો. તે મારી નજરે પડશે એટલે હરેક
 તદબીરે ઉપરના દુશ્મનોને હેઠે અમારા ઉપર આણીને તમને
 ધારસ્તીમાંથી મોકળા કરીશું એવું નક્કી સમજજો. એવું ભાષણ
 કરીને તેમને તેણે મોટાં મોટાં ધનામો આપવાનાં ઠરાવ્યાં. તેથી
 તે લોકો ઉશ્કેરાઈને નવો રસ્તો શોધવા સાફ નીકળી પડ્યા.
 તેની જોડે-બાદશાહ જાતે તે કિલ્લાની આસપાસ એક વાર
 ફર્યો. એ પહાડી લોકોએ પોતાની જોડે બે દિવસની ખોરાક
 તથા હથિયારમાં તરવાર તથા બરછીઓ સાથે રાખી હતી.
 તેણે ઉપર ચઢવાનું કામ રાત્રે આરંભ્યું. કિલ્લા ઉપર જવાનો
 નવો રસ્તો ધણો વિકટ હતો તે એટલો કે, તેમને કોઈ કોઈ
 વાર તો હાથ અને પગ થોભાવીને વાંદરાની પેઠે ચઢવું પડતું;
 અને કોઈવાર હાથ પહોંચે ત્યાં લોઢાની મેખો મારીને તેટલું જાંચે
 ચઢ્યા પછી ફરીને તેમ કરવું પડતું હતું. વળી તે ટેકરો બર-
 ફથી ઢંકાયેલો હતો, તેથી તેમના હાથ પગ ટાઢથી અકડાઈ
 ગયા હતા. તેમાંથી ફેટલાએક જણા મહા મહેનતે ધણે જાંચે
 ગયા પછી ત્યાંથી પગ બંધીને કે મેખ ઉખડીને જે ધણી પડ્યા
 તે ડુંગરની તળેટી સાથે ઝીકાતાં ચૂરે ચૂરા થઈ ગયા. એ જ્યારે
 ઉપર ચઢનારા જીવતા માણસોની નજરે પડ્યું હશે, ત્યારે-
 મને કેવું લાગ્યું હશે વાં ! તોપણ તેમણે હિંમત છોડી નહિ.
 મહા મહેનતે પ્રભાત થતાં પહેલાં ઉપર પહોંચ્યા અને તેમણે
 , પહેલાંના સંકેત પ્રમાણે ત્યાં ધોળું નિશાન ઉભું કર્યું.

કિલ્લા ઉપરના રાંની લોકો ફક્ત તે કિલ્લાના મથાળા ઉપ-
 રજ રહેતા નહોતા પણ ત્યાં એક નાનું વિવર હતું તેમાં હમેશાં
 રહેતા અને જરૂર પડે બહાર આવતા હતા. વળી એ વિ-

પર સિકંદરના માણસોએ ઉભા કરેલા નિશાનની સામી બાબુએ
 હોવાથી શત્રુઓ ઉપર આવ્યા છે એવી તે બિચારીઓને મુઠ્ઠે
 ખખર પડી નહોતી. અને પોતાની જગાં નિર્ભય માનીને નિ-
 શ્ચિંત બેઠા હતા. આણીમેર સંવાર થતાં સૂધી તે નિશાન
 કોઈએ દીઠું નહિ, માટે પોતાના લોકોની શોધ કરવા તથા કિ-
 લ્લામાંના રાત્રી લોકોને સમજાવવા સાર સિકંદરે કોશીસ નામે
 એક ગૃહસ્થને ધણો ઉતાવળો ઉપર મોકલ્યો. એ સખશ
 બ્યારે પહેલાં ઉપર ગયો હતો ત્યારે ત્યાંના કિલ્લેદારે તેને મોઢે
 સિકંદરનો ગ્રયો તેટલો તુચ્છકાર કર્યો હતો. તે કોશીસ કિલ્લાને
 મથાળે ગયો ત્યારે ધોળું નિશાન ઉભું કરેલું તેની નજરે પડ્યું
 તેથી તે ધણો મગ્ન થયો અને આરિમેઝિજને બે વાતો વધારે
 દાખીને કહેવાની તેને ઉમેદ આવી. તેથી પહેલાં પોતાના લો-
 કોની ખખર અંતર લઈ, તેને સાબાશી આપ્યા પછી થોડાંક
 માણસો સાથે લઈને પેલા વિવરમાં કિલ્લેદારને મળ્યો. ત્યાં
 બંને વચ્ચે આમ તેમ વાતો થયા પછી કોશીસે સિકંદર જોડે
 નમ્રતાથી વર્તવાને સૂચના કરી. ત્યારે તેણે પહેલાં કરતાં
 વધારે ઉદ્વેગપૂર્વક જવાબ દીધો. તેના ઉપર એકે શબ્દ ન કહેતાં
 તેનો હાથ પકડીને સિકંદરનાં જે માણસો વાવટો ઉડાવતાં હથિ-
 ચાર બંધ થઈને બેઠાં હતાં તે દેખડાવ્યાં અને લગાર તેની પાસે
 જઈ ધીમેથી બોલ્યો, “ જોયું કે ! સિકંદર બાદશાહનાં માણ-
 સોને તો ખરેખરી પાંખ આવી ! ” એ મેહેણું આરિમેઝિ-
 જને તીક્ષ્ણ બાણ જેવું સાલ્યું. એ બોલચાલ થતી હતી એ-
 વામાં કિલ્લાના તળીયાને ઘેરો ધાલનારા માસિડોનિયનોએ ઉ-
 પેલું નિશાન જોઈ એક મોટી, જય ગર્જના કરી તથા ના-
 ના પ્રકારનાં વાજ્રો વગાડ્યાં. પછી શું પૂછ્યું ?- આરિમેઝિજ
 અને તેનાં માણસો દાંતે તૃણ લઈને માસિડોનિયન લોકોના હા-
 થમાં આવ્યાં. તેમણે પોતાને માફી મળવા માટે સિકંદર બા-
 દશાહને ધણો વિનવ્યો. અને જીવતદાન મળવા માટે સેંકડો
 નાક લીટી તાણી. પણ તેનો ગુરસો સમ્યો નહિ. ને તે બ-

ધાના ભુંડા હાલ કરીને ઘણી દૂર રીતે તે દિલ્લાના પગથાર સાથે
ઝીંઝીને મારી નાંખાવ્યા ! આરિમેઝિજ ને પ્રથમથીજ નમ્ર-
તાથી આવ્યો હોત તો આવું ભયંકર પરિણામ આવત નહિ.
એ ખનાવ ઇ. સ. ષૂ. ૩૨૮ માં ગળ્યો.

એ પછી એક એ નાના દેશો થોડી મહેનતે છતી લીધા
પછી સિકંદરે આઝરિયા પ્રાંતમાં આવ્યો. તેમાં મોટાં મોટાં
જંગલો હતાં અને તેમાં, સિંહ, વાઘ, હરણુ છત્યાદિ પશુ ઘણાં
રહેતાં હતાં. તેમાં એકવાર બાદશાહ શિકાર કરવા ગયો. ત્યાં એક
મોટા વિકાળ સિંહ તેના ઉપર ધસી આવ્યો. ત્યારે બહાદૂર બાદ-
શાહે તેને પોતાની ખરછીવડે ઠાર કર્યો. એ સમાચાર તેનાં માણુ-
સોએ જાણ્યા ત્યારે તેમણે તેની ધીરજનાં ઘણાં વખાણુ કર્યાં
અને એ સંકટની વેળાએ તે ગળ્યો માટે તેમણે ઘણા આશ્ર-
હથી એવો નિયમ કરાવ્યો કે, રાજાએ હથિયારખંધ ઘણાં મા-
ણુસો સાથે લીધા સિવાય શિકારે જવું નહિ. આ ઉપરથી
રાજાના છવ ગેપર તેના એકલાનીજ સત્તા હતી એમ નહિ
પણુ પ્રજાનીએ સત્તા હતી એવું માલમ પડેછે. અને મોટા
હિંસક પશુને મારવાની આગરથી સિકંદર જેવા પરાક્રમી
રાજાની કીર્તિમાં ઉમેરો થશે નહિ એ વાત પણુ તેમનાં મનમાં
આવી હશે એમ લાગેછે.

એ પછી કેટલાક દિવસ વિસામો લીધા કેડે ત્યાંથી તે
મરકંદમાં આવ્યો. ત્યારે ત્યાં જે તોફાન દિસાદ થયાં હતાં
તે પહેલવહેલાં જેસાડી દીધાં. એ શહેર તાબામાં આવ્યું
ત્યારથી ત્યાં આર્તાબાઝસ નામે ગૃહસ્થને સુખેદાર નીમ્યો હતો.
તે ઘણો ધરડો હોવાથી તે કામ થઇ શકતું નહોતું. માટે
તેણે સિકંદરને પોતાના કામતું રાજનામું આપ્યું. ત્યારે તેની
જગાએ કિલતસ નામે ગૃહસ્થની રાજાએ તેમણે કરી. એ
ગૃહસ્થ માંસિડોનિયા સંસ્થાનનો ઘણો જુનો આકર હતો. તે દિ-
લ્લિપ રાજાને ઘણો ઉપયોગી ચર્ષ પડ્યો હતો; તેથી તેના ઉપર
તેની ઘણી મહેરબાની હતી. અને ખુદ સિકંદર બાદશાહ આનિફ-

સની લડાઈમાં ઉધાડે માથે શત્રુ સાથે લઢતો હતો તેવામાં કોઈ ધરાની સરદાર તેના માથા ઉપર દ્રશી ઉગામીને મોટા જોસાથી આવ્યો હતો ત્યારે કિલતસે ઘણી ચપળતાથી તેનો હાથ પોતાની ગરછીવડે ઉપરને ઉપર કાપી નાંખીને પોતાના આદશા હતો જીવ બચાવ્યો હતો. વળી કિલતસની એન હિલ્લાનિસ સિકંદરની બાળપણની ધાવ હતી; અને તેના ઉપર પોતાની ખરી માના જેવું હેત બંધાયું હતું. ઇત્યાદિ અનેક કારણોને લીધે સિકંદર કિલતસને મોટી લાયકીનો માણસ ગણીને ઘણું માન આપતો હતો. એ કિલતસ નવી નેમાણક થવાથી મરકંદાની સુબેદારીનું કામ તપાસવા લાગ્યો.

મરકંદામાં સિકંદરનો મુકામ ઘણા દિવસ રહ્યો હતો. તે વેળા કોઈ કોઈવાર પોતાની જોડે પોતાની વધારે પ્રીતિવાળા સરદારોને જમવા બોલાવતો હતો. તે સમયે તેને તથા તેની આખી મંડળીને દારૂનું વ્યસન ઘણું લાગ્યું હતું. તેથી એવી ઉબાણીમાં ઘણી ગડબડ મચી રહેતી હતી. અને તેમાંથી કોઈ કોઈવાર તો માઠાં પરિણામો નિપજતાં હતાં. એક દહાડે સંધ્યાકાળે એવી મોટી મંડળી તેણે જમવા બોલાવી હતી. તે વખતસર આવીને પોત પોતાની જગાએ જમવા બેઠા. એ વખતે સિકંદર દારૂની કેટલી બેભાન બની જેમ તેમ બંધવા લાગ્યો. તેમાં તેણે પોતાના બાપ ફિલિપ રાજની નિંદા અને પોતાની સ્તુતિ એટલી ચલાવી કે, તેથી પાસેના સદ્ગૃહસ્થોને ઘણું માઠું લાગ્યું; પરંતુ તે બાબત ખુદી રીતે બોલવાની કોઈની હામ ચાલી નહિ. તે મંડળીમાંહે કુચકુચ કરવા લાગ્યા. તે મંડળીમાં કિલતસ હતો. તેને ફિલિપની નિંદા સાંભળીને મહા માઠું લાગ્યું. વળી તેમાં તેણે પણ દારૂ પીધો હતો, તેથી શું બોલવું અને શું ન બોલવું તેનું તેને ભાન રહ્યું નહોતું. તેથી તે પહેલો તો પોતાની સાથે બેઠેલા ગૃહસ્થના કાનમાં કંઈક બબડીને ગળી યુરિપિદીજ નામના પ્રખ્યાત કવિના કાવ્ય માંહેનો એક શ્લોક બધા સાંભળે તેમ મોટેથી ગાવા લાગ્યો. તે શ્લોકની મતલબ

એવી હતી કે, ઓક લોકો પોતાના શત્રુ રાજાઓનાં નામ સદા-
 કાળ રહેવા સાર પથ્યરો વગેરે ઉપર કોરીને મહેનત કરેછે;
 તથાપિ જે બીજા શૂર પુરુષોએ તે રાજાઓને જશ અપાવવાના
 કામમાં પોતાનાં જીવ ખોયાછે, તેની નામના પાછળ રહેવા માટે
 કાંઈ વિચાર કરતા નથી એ ચાત્ર ધણી માઠી છે. એ શ્લોક
 સિકંદરના અંતઃકરણમાં વજ્ર સરખો સાલ્યો. તેથી ધણો તપી
 જઈને ઉભો થયો. આણીમેર કિલતસ પણ અત્યંત ક્રોધે ભ-
 યો. સિકંદર બાદશાહ તેની, દિલિપ રાજાની, તથા દિલિ-
 પની વખતના સરદારોની અતિશય નિંદા કરવા લાગ્યો, તેવારે
 તેની ભણી હાથ કરી, ડોળા કાઢી તથા ભવાં ચઢાવીને કિલતસ
 ધણા આવેશથી ધાંટો કાઢીને બોલ્યો, “ અરે, તું મારી નિંદા
 કરેછે કે? કંઈ ચિંતા નહિ. પણ આનીકસની લડાઈમાં
 આજ હાથે તારો જીવ બચાવ્યો છે! અરે રાજા, જે
 જીના સરદારોને તું બિઠણુ અને નાદાન કહેછે, તે તારા બા-
 પના વારામાં જો રણમાં ન પડ્યા હોત તો આ તારો હા-
 લનો વૈભવ ખચિત મળત નહિ. અરે, અમે તારે માટે
 અમારાં માથાં હાથમાં લીધાં છે, તોપણ તેના બદલામાં અમને
 આગળ શું મળશે. તે પાર્શ્વિનિઓના લયંકર મોત ઉપરથી
 અમને કાંઈ ખબર પડીછે.” એ છેલ્લા બોલોથી સિકંદરના પ-
 ગની ઝાળ માથે ચઢી તેથી તેના અંગ ઉપર ધસી ગયો, સારે
 કિલતસ વળી બોલ્યો કે, “ ઠીક છે! તને નિસ્પૃહ અને સ્વતંત્ર
 માણસોના ખરા બોલ ગમવાના નથી! જ જઈને ગુલામોના
 મંડળમાં બેસ; એટલે તે ખોટું ખરું બોલીને દેવ પ્રમાણે તારી
 સ્તુતિ કરશે.” એ સાંભળતાંજ સિકંદર પોતાની પાછળનો સિ-
 ખાઈના હાથમાંની તરવાર લઈને કિલતસને મારવા દોડ્યો. પણ
 સાથેના માણસોએ જિતાવળથી તેને ત્યાંથી આઘો કાઢી મૂક્યો.
 તેથી તે લેમ ને લેમ રહ્યું, અને મંડળમાં બીજા વાતો ચાલી.
 એટલામાં બીજા માણસોની નજર ચૂકાવી કિલતસ બીજે બા-
 રણેથી માંહે આવ્યો, ને ફરીને પેલો મશ્કરીનો શ્લોક મોટે

સાહે ગાવાં લાગ્યો. તે વખતે સિકંદરે તેની છાતીમાં ઘરછી ઘોંચીને ત્યાંનો ત્મજ તેનો જીવ લીધો !

એ પાપકર્મ તેણે ગુસ્સાના આવેશમાં કર્યું ત્યારે સિકંદરને કાંઈ લાગ્યું નહિ. તથાપિ કિલતસની છાતીમાંથી ખળખળ લોહી વહી રહ્યું છે અને તે મહું થઈને પડેલો છે એ જ્યારે નજરે પડ્યું. ત્યારે તેની દારની ક્રેક અને ક્રાધનો જોરસો બંને ઉતરી ગયાં અને આપણે કેટલું ધોરકર્મ કર્યું એવી લાજણીથી મૂઝા ખાઈ ધડ દબને જમીન ઉપર પડ્યો ! તે વેળા ચાકરોએ તેની આસના વાસના કરીને કેટલાએક શીતોપચાર કર્યા, ત્યારે લગારેક સાવચેત થયો અને પાસે પડેલી ઘરછી લઈને પોતાની છાતીમાં ઘોંચવા મંડ્યો. તે તેની પાસેનાં માણસોએ મોટી મહેનતે ઝુંટાવી લીધી તે ઠીક થયું, નહિતો તેજ વખત તેણે આપઘાત કર્યો હોત. “બીજું બધું તો રહ્યું પણ હિલાનિસને હવે હું શું મોઢું બતાવીશ ?” એમ બોલતો નિસાસા મૂકીને ઘણું આક્રંદ કરવા લાગ્યો. અને એ પશ્ચાતાપથી કેવળ ગાંડો બની ગયો હોય એવું જણાવા લાગ્યું. ત્યારે ચાકરોએ તેને જાંચકીને ત્યાંથી દિવાનખાનામાં લાવીને સૂવાડ્યો. ત્યારથી એ દિવસ સૂધી એકસરખો રહ્યા કરતો હતો. એમ પુષ્કળ રડી તથા પછાડા ખાઈ ખાઈને તેના હાંબ નરમ થઈ જવાથી મરવા જેવો થઈને આખરે જમીન પર પડ્યો. તે વેળા તેને બોલવા જેટલીએ શક્તિ રહી નહોતી, તેના મનને નિરાંત વાળવાને ત્યાં પુષ્કળ મોઢાં મોઢાં માણસો આવી ગયાં પણ તેની લણી આંખો ઉઘાડીને જોયું પણ નહિ. ત્યારે રાજાને કંઈ રીતે સાવધ કરવો, તેનાં મોઢાં વિચારમાં સૌ પડ્યા. તેમાં આરિસ્તાંદ નામે કોઈ એક ગૃહસ્થ હતો, તેણે સિકંદરને એમ કહ્યું કે “કિલતસ જાંચે સફેદ પોષાક પહેરીને મારા સ્વપ્નામાં આવ્યો હતો, તે એમ બોલ્યો કે, જે થયું તે બધું ઈશ્વરી પ્રેરણાથી થયું છે. એનો દોષ સિકંદરને માથે લગારે નથી.” એ સાંભળીને રાજાને લગાર ઠીક લાગ્યું. વળી આનાકઝારકસ નામે એક તે વખતનો

મોટા તરવરાની હતો તે રાજા પાસે જઈને એમ બોલ્યો કે,
 “ અરે, જે સિકંદર લાણી આજ સધળી દુનિયાં જોઈ રહી છે.
 તેજ, આ સિકંદર કે ! જુઓ, આવડા મોટા પેરાકમી જગ વિ-
 ખ્યાત પુરુષે એકાદ નાદાન પ્રમાણે ભાંય ઉપર આબોટીને ર-
 ડવું શોભે છે કે ? રાજા, તારી જે મરજી તેજ શુદ્ધ ધનસાફ એવું
 સર્વ દેશો ગણે છે. એની તને ખબર નથી ? અરે, જે તે
 આટલા મોટા દેશો જીતી લઈને પોતાને દુનિયા પાસે ચક્રવર્તી
 રાજા કહેવડાવે છે તે તારે સેહેજના લોક અપવાદથી જીને
 ટળવળવું ધટારત છે ? એ સાંભળીને સિકંદર લગાર વધારે સાવધ
 થયો. તોપણ અપવાસ કરીને જીવ કાઢવાની જીદ છોડે નહિ.
 ને અન્નને અડકે નહિ. એમ કેટલાક દિવસ જતાં સાથેના લો-
 કાના આગ્રહથી તે થોડું થોડું ખાવા લાગ્યો, અને પૂર્વ સ્થિ-
 તિમાં આવ્યો. જે સિકંદરે પૃથ્વીપરના ઘણા ખરા દેશો જીત્યા
 હતા, તેનાથી પોતાનો ક્રોધ ન જીતાયો, એટલું જ નહિ પણ ઉ-
 લટો ક્રોધે તેને જીતીને પોતાનો કરી લીધો હતો. એ જોઈને
 આપણા મનને મોટી નવાઈ લાગે છે.

એ પછી દાહી લોકો ઉપર ચઢાઈ કરવાનો સિકંદરે
 મનસુખો કર્યો, કારણકે સ્પિતામિનિજ તેમાં આશરો પકડીને
 રહ્યો હતો, એવી ખબર થઈ હતી પણ સિકંદર મહાભા-
 ગ્યશાળી હતો, તેને સ્પિતામિનિજને પકડવા સાફ સ્વારી ક-
 રવાની જરૂર પડી નહિ. કેમકે તે અહીંથી ત્યાં ને ત્યાંથી
 અહીં એમ નજર ચૂકવતો રવડતો હતો તેની સાથે તેની ઝેરી
 પણ હતી. તે આ રખડાટથી છોક કંટાળી ગઈ હતી, તેથી
 તે પોતાના ઘણીને સિકંદરને સ્વાધીન થવાને વારંવાર આગ્રહ ક-
 રતી હતી. પણ તે અભિમાની પુરુષ ગણકારતો નહોતો; તેથી
 એક રાત્રે તેને ઊંઘેલો જોઈ તે બામજો હાથમાં તરવાર પક-
 ડીને તેનું ગળું કાપી નાંખ્યું ! તે વખતે તે એમ ધારતી હતી
 કે મેં આજ જે કામ કર્યું છે તેથી સિકંદર બહુશાહ મારા ઉપર
 મહેલો ખુશી થઈને મને એકાદ મોટી બક્ષીસ આપશે. તેથી

અને તેણે એને ખાંમુખાં સિકંદર બેડે આપ્યો હતો. એવી મતલબથી કે, આપણો પ્રિય શિષ્ય જીવાન છે; તેને એકાદ દુર્વ્યસન લાગે નહિ. નઠારી સોળતમાં પડે નહિ અને ઇંદ્રિય સુખભોગમાં પડીને પોતાનો નાશ કરી નાંખે નહિ. માટે એ ગોઠવણુ તેણે કરી હતી. અને કાલિસ્થિનિસ પોતાની એ ફરજ સારી રીતે બજાવતો હતો. તેથી સિકંદર તેની બધી આમન્યા રાખતો હતો. તે હોમર કવિના કાવ્ય માંહેલું એક વાક્ય તે જીવાન રાખીને વારંવાર કહી દેખડાવતો હતો કે, “ભાઈ, તું જે સ્વેચ્છાચાર કરવા માંડીશ તો તારું આયુષ્ય કમી થશે.” એ બોલો આખરે ખરા પડ્યા.

કિલિયનનું ભાષણ લાંબો વખત ચાલ્યું હતું. તેમાં તેણે બે ત્રણ વખત કાલિસ્થિનિસને મહેલું માર્યું. તો પણ તેનું ભાષણ બ્યાંસૂધી પૂરું થયું નહિ ત્યાંસૂધી તે સહનશીલ પુરુષ એકે અક્ષર ન બોલ્યો. પણ પછી સિકંદરની તે બેહદ સ્તુતિ તેનાથી લગારે ન ખમાયાથી આખરે કિલિયન બધી વળીને બોલ્યો, “અરે, આટલાં બધાં બેહદ વખાણુ ખુદ સિકંદર બાદશાહને પણ ગમશે નહિ એમ મને ખબર છે. જે તે અહીંયાં હોત તો તેજ તને જવાબ દેત; પણ તે અહીં નથી માટે તેની વતીનો હું જવાબ દઉં છું કે, ભાઈ, દેવ તે દેવ, માણસ તે માણસ, દેવની યોગ્યતા માણસને કદી આવવાની નથી. સિકંદર બાદશાહ આજ પૃથ્વી ઉપર સર્વથી મોટો છે; તેના જેવડો મોટો પરાક્રમી પુરુષ આ જગતમાં જીને કાઢ નથી. એ વાત નિર્વિવાદ ખરી છે. તથાપિ તે, દેવ ન હોય, માણસ છે, એમ ખચિત સમજવું જોઈએ, અરે ભાઈ, દેવ થવાને તેને પહેલાં તો પોતાનું મૂલ શરીર નાંખી દેવું જોઈએ. અમથીજ ખરી ખોટી ગપો મારવામાં શો માલ છે?” એ બોલતો હતો ત્યારે તમામ મંડળી છક થઈ એક બીજના મોઢા સામું જોતી સ્તબ્ધ બેઠી હતી. અને સિકંદર બાદશાહ એ સઘળો બનાવ પાસેજ પડતાની પેલીમેર બે-

શીને સાંભળતો હતો. તે એટલાં પાસે છે એ બહાર બેઠેલા-
ઓને ખબર નહોતી. કાલિસ્થિનીસ બોલતો બંધ પડ્યા
પછી તેણે અંદરથી કિલ્લનને છાનો સંદેશો કહાળ્યો કે,
“કોઈ ગમે તે કહો, પરંતુ, ઈરાની લોકોએ મને પરમેશ્વર
માનીને મારા આગળ નાકલીટીઓ કાઢવી જોઈએ એવી
તદ્દળીર તું કર.” તે પ્રમાણે તેણે તે લોકોને સખત તા-
કીદ આપ્યાથી તે લોકો તેમ કરવાને કબૂલ થયા. એટલામાં
જેમ એકાદ મોટું કામ કરીને થાકી ગયો હોય એમ ઉતાવળો
ઉતાવળો આવીને સિકંદર પોતાના સિંહાસન ઉપર બેઠો, તેવારે
તેની આગળ ઈરાની લોકોએ નાકલિટિયો કાઢી ! શું કરે બિ-
ચારા ! પ્રસંગ ચુજરે એટલે ગાજી તે પાજી થાય છે !

કાલિસ્થિનિસ ઘણો વિદ્વાન માણસ હતો, અને તે સિકં-
દર વિષે જે બોલ્યો તે શબ્દે શબ્દ ખરા હતા. તથાપિ મોટાઈ
મેળવવાની ઝુમમાં પડેલા સિકંદરને તે તીક્ષ્ણ બાણ જેવાં ખૂં-
ચ્યાં. તેથી તેના વિષેની પૂજ્ય બુદ્ધિ તેના મનમાંથી ખસી જ-
ઈને ઉલટો તેને મારી નાંખવાનું કોઈ બહાનું શોધવા લાગ્યો.
એટલામાં હુમોલાસ નામના માણસે કાંઈ ખાનગી કામના વેરથી
સિકંદરને મારી નાંખવાનો મનસુબો કર્યો હતો. તે જણાયો
અને તપાસ ચાલી. તે પ્રકરણમાં ઘણા માણસો સપડાયાં. તે-
મને જ્યારે પુષ્કળ માર ફાડ કરી ત્યારે બધી વાતો માની અને
કેટલાએક મોટા મોટાનાં નામો દીધાં; પરંતુ કાલિસ્થિનિસનું નામ
કોઈએ દીધું નહોતું. પણ સિકંદરે ઉપલાં વેરને લીધે તે પ્રકર-
ણમાં એ મોટા માણસનું નામ ઉત્પન્ન કરી તે અપરાધે કમલ
કરવાસાથે તેને મહા મહા વેળા પાડી. તેમ કરતાં તેને એ-
ટલું દુઃખ થયું કે તેથી લાગલોજ તે બિચારો મરણ પામ્યો.
એવા મોટા માણસને આવું મોત આવવું જોઈએ ! નામાંકિત
ક્રૂર ગ્રંથકાર રાલિને એ બાબત એવું લખ્યું છે કે, “કાલિ-
સ્થિનિસ ખરો તત્ત્વજ્ઞાની હતો. રાજા પાસે રહેતારા જે લોકો
હોય છે તેમાંના પણ ઘણા ખરા મોંના મીઠા, લાંચીઆ, બ-

સતી અને નીચ હોયછે; અને એવાજ લોકો ત્યાં પસંદ પડે છે. કાલિસ્થિનિસનો સ્વભાવ તેવો નહોતો; એટલે તે સ્પષ્ટ વક્તા, પોતાના તત્ત્વવિચારમાં મગ્ન, અને એપરવા હોતો; તે રાજની કચેરીમાં પોતાની મેજે તો કદિજ આવતો નહોતો, પરંતુ, તેને બોલાવવા જાય ત્યારે પણ જવાને ધણો સંકોચાતો હતો, એવો પુરુષ રાજને કેમ પસંદ પડે? |સિકંદર જોડે આવેળા જે હજારો માણસ હતાં. તેમાં આગળ પડીને ખરેખર કહેવાને એકની પણ છાતી ચાલી નહિ, પણ તે શીખામણુપી સત્ય કાલિસ્થિનિસે ખુલ્લું કરીને કહ્યું; તેથી તેનો જીવ ગયો !

સદ્ગુણનું આવું ભયંકર ફળ મળે એ વાત ધણી દુઃખ દાયક છે, તથાપિ માણસની દુષ્ટ વૃત્તિ આગળ કોઈતો ઉપાય ચાલતો નથી. કાલિસ્થિનિસની એવી અવસ્થા થયા પછી તેને ખરેખરી સારી સલાહ કોઈવાર મળી નહિ. કારણ જે તે પોતાના જીવના રક્ષણ માટે તેની મરજીનું વલણ જોઈને બોલે. તેથી ખરો પુષ્ત વિચાર એક બાજુએ રહેતો. પાસેના લોકોને રાજને સાથે વર્તવાનો આવો પ્રસંગ આવે તો રાજનો નક્કી પડતો દલાડો આવેલો સમજવો. સેનિકા નામે એક વિચારવંત ગ્રંથકારે એમ લખ્યું છે કે, “ કાલિસ્થિનિસના મોતથી સિકંદરના નામને એવડું મોટું કલંક લાગ્યું છે કે, તેના સદ્ગુણ ઉપરથી અથવા પરાક્રમ ઉપરથી જે કે તેની કીર્તિ ફેટલીએ પસરી, પણ આ કાલ સર્વ લોકોને હમેશાં ઝગઝગતો દેખાશે. ” એ તેનું કહેવું ખરું છે. સિકંદરે આટલા ઈરાનીઓને માર્યા, ફલાણી મોટા મોટા રાજાઓને પદબ્રષ્ટ કર્યા, ફલાણા ફલાણા દેશો જીતા, અને ફલાણા ફલાણા દુર્ગમ પ્રદેશોમાં ધણી હિંમતથી દાખલ થયો, એવી સ્તુતિ ઉપર કોઇ બોલે એટલે તે ઉપર સેનિકા તેને કહે કે, “ હા, તમે કહોછો તે ખરું છે; પણ તેણે કાલિસ્થિનિસને વગર કારણે મારી નખાવ્યો એ ધણું નિંદિત કર્મ કર્યું. ને એ ક્રમથી તેની સમગ્ર કીર્તિ છેક હતી ન હતી થઈ ગઈ. ”

છાવણીમાં એવી નાના પ્રકારની ભાંજગડમાં ઘણો વખત ગુમાવ્યા પછી, તેણે હિંદુસ્થાન ઉપર સ્વારી કરવાની તૈયારી કરવાની પોતાની પ્રત્યંક સેનાને આજ્ઞા કરી. તેને હમેશાં કાંઈ પણ ઉદ્યોગ જોતો હતો; અને તેને એવું લાગતું હતું કે, લડાઈ કે સ્વારી જેટલી વાર બંધ રાખીને આપણે નિરાંતે બેસીએ તેટલી વારમાં આપણી તરવાર બહાદુરીની કીર્તિની છાપ લોકોના મનમાંથી ઓછી થતી જાય એ ઠીક નહિ; આ બે કારણોને લીધે તે લડાઈ અને ચઢાઈના વિચાર ઉપર વિચાર કરતો, અને તે પોર પાડવાને મથતો હતો. ખરું કહીએ તો હિંદુસ્થાન ઉપર સ્વારી કરવામાં વિશેષ લાભ તેને મળવાનો ન હોતો; પરંતુ ધામધુમની ઉમેદ અને મોટાઈ મેળવવાની જુમમાં તેણે આ ચઢાઈની તૈયારી કરાવી. તેની હકીકત ઘણી લાંબી છે અને આ ભાગની હદ આવી રહી છે. માટે તેનું નિરૂપણ હવે આવતા ભાગમાં કરીશું.

ભાગ ૭ માં.

સિંહને ફક્ત જોતાંજ જેમ ખીજાં જનાવરો લયલીત થાયછે, તેવી સિકંદર બાદશાહની પચ્ચરંગી બળવાન સેના નજરે પડતાંજ ખીજા દેશોની અવસ્થા થતી હતી. આપણે કોઈને દૂબ્યા નથી એટલે આપણને કાંઈ છેડશે નહિ. એવી સાધારણ સમજણ જતી રહીને સિકંદરને શરણે ન જતાં નિરાંતે બેસી રહેવાનો મહા અપરાધ લોકોમાં ગણાવા લાગ્યો હતો; કારણ કે એવા દેશો સાથે પહેલાં કાંઈએક બોલચાલ ન કરતાં તેના ઉપર એકદમ હુમલો કરીને ધૂણધાણી કરી નાંખતો હતો. હવે તેની સ્વારીનું વલણ હિંદુસ્થાન ભણી વળતાંજ તેના રસ્તા માંહેના કે-હલાએક રાજા રજવાડા પોતાના લસ્કર સાથે તેને જઈ મળ્યા. અને પોતાને તેના સેવક કહેવડાવવા લાગ્યા. તોપણ કેટલાએક દેશના રાજા બચાવતો સારો બંદોબસ્ત કરીને પોતાની રાજધાનીમાં બેસી રહ્યાની તેને ખબર પડી. માટે તેણે હુદિસ્તિયન

અને પરદિકાસને મોટું લક્ષ્મર આપીને એવા અભિમાની રા-
 જાઓનો નાદ ઉતારવાને રવાને કર્યા. અને વળી તેને બીજો
 એવો હુકમ ફરમાવ્યો કે, સિંધુ નદીને કાંઠે જઈને તમામ લ-
 ક્ષ્મર પાર ઉતરવાને પૂરી પડે એટલી હોડીઓ બાંધીને તૈયાર
 રાખવી. સિંધુ નદી સૂધી આવી પહોંચે ત્યાં સૂધીમાં તેમને
 કેટલીએક નાની મોટી નદીઓ ઉતરવી પડી. તે ઉતરવાને તે-
 મણે જે હોડીઓ બાંધેલી હતી. તે એવી હતી કે જોઈએ ત્યારે
 તેના કડકે કડકા ખૂટા પાડીને ગાડામાં ધાલીને જોઈએ ત્યાં લઈ
 જવાય, અને મરજીમાં આવે ત્યારે ફરીને જેવી હતી તેવી તૈ-
 યાર થાય. એ યુક્તિ ઘણી ઉપયોગી છે. એ હાલના વખતમાં
 ઘણે ઠામે ઉપયોગમાં આવતી જણાતી નથી. પરંતુ એટલા જુના
 વખતમાં આવી અમત્કારિક કળા લોકો જાણતા હતા એ મહા
 નવાઈ જેવું છે. સિકંદર બાદશાહ પોતાના સ્વાર અને પાંચદળ
 લઈને અગાડી નીકળ્યો અને બાકી રહેલું લક્ષ્મર પાછળથી
 લાવવાનો કેતિરસને હુકમ કર્યો. તે પ્રમાણે તે તેને ઝટ આવી
 મળ્યો. એ વખતે તેણે નિશ્ચય કર્યો કે આપણો પ્રતાપ રાજ
 ઓને બરાબર દેખાડાવવો. અને તેને ઘટતી નમ્રતાથી વર્તાવવા
 માટે જે કોઈ આપણી સાથે લુચ્ચાઈ કરે તેનો દેશ છેક ઉજ્જડ
 કરી નાંખવો. એ પ્રમાણે તેણે કેટલાંએક ઉદાહરણો દેખ-
 ડાવ્યાં. એવા એક શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો હતો, ને તે કંઈ બા-
 જુઓથી હલો કરતાં સ્વાધીન થશે તે જોવાને બાદશાહ ઘોડા
 ઉપર બેસીને તેની આસપાસ ફરતો હતો એટલામાં એક તીર
 ઘેરૂંયલા લોકો તરફથી આવીને તેના શરીરમાં પેટું અને લોહી
 નીકળવા લાગ્યું. તેની વધારે દરકાર ન રાખતાં તે શૂરો રાજ
 ઘેરાની આજુબાજુ ફરીને જે તપાસ કરવાની હતી તે કરી.
 એ તેની ધીરજ અને સહનશીલતા જોઈને તેના લોકોને મોટા
 અચંબો લાગ્યો; અને પોતાનું કામ એ પ્રમાણે એક નિષ્ઠાએ
 કરવાની ઉશ્કેરણી મળી. તેથી તે શહેર ઘણી ઝડપથી છૂટી
 લે એમાં શી નવાઈ? એવી ઉશ્કેરણી સિકંદર બાદશાહ ગમે
 તેટલું બોલીને કરત તોપણ તેમાં આવત નહિ.

એ પછી તેની સ્વારી નૈસા નામે શેહેર પાસે આવીને પા-
સેના જંગલમાં સુકામ નાંખ્યો. એ વખતે ઘણી ટાઢ પડી,
તેથી લશ્કરના લોકોને ઘણું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું. ત્યારે બાદ-
શાહે ત્યાંનાં સૂકાયલાં ઝાડો કપાવી નાંખીને ઠામ ઠામ મોટી મોટી
હોળીઓ સળગાવી તેથી લગાર તેમને શાતા વળી. અહીં
પણ પોતાના ધૂરા પ્રમાણે શેહેરને ઘેરો ઘાલ્યો તે વારે માંહેના
લોકોમાંથી કેટલાએક જણાએ ઘણા જોસ્સાથી બહારના લોકોને
હઠાવી મૂકવાને પ્રયત્ન કર્યો. પણ તે પાર પડ્યો નહિ. આ-
ખરે તેમના એ પક્ષ પડ્યા; એટલે કેટલાક જણા કહેતા કે આ-
પણું નસીબ કેવું છે તે અજમાવી જોવું. અને બાકીનાઓને
અત એવો હતો કે, આવડા જોરાવર લશ્કર આગળ આપણું
કશું ચાલવાનું નથી, માટે તેના કરતાં તેને શરણે જઇને આ-
પણો બચાવ કરવો એ સારું. એ મતબેદની ખબર સિકંદરને
ચઠી તેથી એ શેહેરના લોકોથી વધારે વાર ટકાવ કરી શકાશે
નહિ એવું સમજીને હુમલો કરવાની મહેનતમાં ન પડતાં તેમને
બહારથી દાણો પાણી મળતો હતો તે રસ્તો બંધ કર્યો. એટલે
તે લોકો તરેહવાર હરકતમાં આવી પડ્યા; તો પણ એમ ને એમ
કેટલાક દિવસ કાઢ્યા. પરંતુ આખરે નિરુપાય થઇને સિકં-
દરને શરણે જવું પડ્યું. તેમને બાદશાહે કંઈ હરકત ન કરતાં
ઘણી મહેરબાની દેખડાવી. એ ઠેકાણે માસિડોનિયન લોકોએ
છ દહાડા સૂધી મોટો આચ્છન્ન કર્યો.

ત્યાંથી નીકળીને તે દિલ્લા નામે દેશમાં આવી પહોંચ્યો.
તેમાં માસિડોનિયન લોકોના પરાક્રમની કીર્તિ ઘણી ફલાઈ ગઈ
હતી, તેથી તે દેશ જીતી લેતાં લગારે મહેનત પડી નહિ. તેમાંનાં
નાનાં નાનાં નગરો ટાલેમીએ લીધાં અને મોટાં હતાં તે સિકંદરે
કબજ કર્યા. એ કામ એવું ઝડપથી થવાનું કારણ એ છે કે માસિ-
ડોનિયન લોકો પાસે આવેલા. જણીનેજ ઘણાં ખરા લોકો જ-
ંગલમાં નાશી ગયા હતા. એ શેહેરો જીતવાનું કામ પલા પછી
પોતાનું ઘણું ખર્ચ લશ્કર એકઠું જમાવીને સિકંદર ચોઆસ્પસ

નદી હત્યો, એટલે માસાગા નગર આવ્યું. ત્યાંનો રાજા આ-
 સાકાનસ તેવામાં મરી ગયો હતો, અને રાજકારણાર તેની મા-
 કિલઓદિસ ચલાવતી હતી તેની પાસે ૩૦૦૦૦ માણસનું લ-
 શ્કર હતું તથા રાજધાનીની ચારે ગમ મજબૂત કોટ, ખાધ
 અને ડુંગરો આવવાથી એવો પાકો કળજો બન્યો હતો કે રસ્તો
 આખા સિવાય બહારના દુશ્મનોથી કદી અંદર આવશે નહિ
 એવી તે લોકોની પક્ષી ખાતરી હતી. એ શેહેરની કીલેબંધીનું
 કામ જોવાસાથે બાદશાહ ઘોડે સ્વાર થઈને ફરતો હતો એટ-
 લામાં માંહેથી એક તીર આવીને તેના પગની પાટલીમાં પેહું
 તે તેણે બહાર ખેંચી કાઢ્યું તો પણ લોહી વહેતું હતું, તેની
 દરકાર ન કરતાં કોટનું બાંધકામ તપાસતો જતો હતો. પણ
 પેલો જખમ જેમ જેમ સૂજતો ગયો, તેમ તેમ તેને અતિશય
 વેદના થવા લાગી. તે તેણે કેટલીકવાર સૂધી તો ગુપચુપ ખમી.
 પણ આખરે નિરુપાય થઈને બોલ્યો, “હું બચુપિટરનો પુત્ર છું,
 એમ ધણા લોકો પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહે છે, તથાપિ હું કોઈ દેવ
 નથી; પણ બીજાના જેવો માણસ છું, એવું આ જખમ હપ-
 રથી હું સંપૂર્ણ રીતે સમજ્યો છું!” એટલું છતાં હજી તેણે
 પોતાનું કામ મૂકી દીધું નહિ. તે દરેક જગા ધ્યાન દઇને ત-
 પાશી અને ખાધમાં કચી જગાએ પૂરણી કરીને રસ્તો કરવો
 તથા બહારની બાજુએ કચી જગાએ પૂરજ બાંધવો, તે નક્કી ક-
 રીને ઘણી ઝડપથી કામ ચલાવ્યું. એ બાહીને પૂરવા તથા
 બરજ બાંધવાસાથે આસપાસનાં વૃક્ષો ન ભાગ્યાં પણ મોટાં
 મેક્ષાં ઘરો ભાંગીને કામ કર્યું. માંહેલા લોકો ધણા ધીરજવાંત
 હતા, પણ બહારની બાજુએ આટલા થોડા વખતમાં એટલે
 નવ દિવસમાં આવડો ગંજાવર પૂરજ બાંધ્યો તે ઈશ્વર હશે
 એવું જોઈને બીધા. અને હથિયારો ફેંકી દઇને કિલ્લામાં ભરાઇ
 ગયા, એ રાણીની નજર પડતાંજ તેણીએ કેટલીએક સ્ત્રીઓ
 સાથે લઈને સિકંદર બાદશાહની મુલાકાત લીધી. અને ઘણી
 નમ્રતાથી તેની સાથે તહનામું કરવાની વાત કરી, તે તેણે કબૂલ
 રાખીને તેનું રાજ્ય તેની પાસે રહેવા દીધું.

દિદાલાથી સિકંદર પાધરે ઝોરા નગર. તરફ ચાલ્યો. તેણી મેર તેણે આગળથી પોતાના સરદાર પાલિસપર્કનને મોકલ્યો હતો, તે શહેર તે સરદારે સેહેજમાં છતી લીધું. પરંતુ માંહેના લોકો ઝોરાનાંસ નામે એક મોટા ઊંચાણમાં હતા ત્યાં જવાનું ન જની શકવાથી તેના ધાર્યા પ્રમાણે સંપૂર્ણ ફતેહ મળી નહિ. માટે તેણે તે ઊંચાણની જગા ઉપર હુમલો કર્યો. એટલામાં ત્યાં બાદશાહની સ્વારી આવી પહોંચી. તે વેળાએ ઊંચાણમાંના જંગલી લોકો ચમત્કારિક દિગતથી એવા લજ્જા કે, અહિં આપણી છત થયે કે નહિ એવો સિકંદર અંદેશમાં પડ્યો, પણ તે અંદેશો તેણે બદાર દેખડાવ્યો નહિ. પણ જે દહાડા હજીનું કામ બધ રાખી પોતાના સરકરને જે મોટી મીજાયાની આપી. તેથી તેને નવી દિગત આવી ને એવા બેરસાથી તેમના ઉપર ધસી ગયા કે તેથી ઉપરના લોકો છેક મહારાઈ ગયા અને તેમાંના કેટલાક જણાએ તો એટલી ઊંચાઈ ઉપરથી કુદી પડીને પોતાના છવ આપ્યા. એવી રીતે એ ટેકરી* પણ સિકંદરને તાળે થઈ.

ઝોરાનાસ ટેકરી સ્વાધીન કરી. વચ્ચે એક નાની જગા છતીને ક્ષોળ દિવસસૂત્રી ચાલ ચાલ કરીને સિકંદર બાદશાહ સિંધુ નદીને કાંઠે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેનો સરદાર હુન્દિસ્તિયન તેના હુકમ ઉપરથી આગળ આવીને નદી ઉતરવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો, એ વખતમાં તે દેશનો રાજા મરણુ પામવાથી તેનો છોકરો અહિંસ તેની ગાદીએ બેસવાના વિચારમાં હતો. તે સિકંદરનું પરાક્રમ જાણતો હતો. અને પોતાના બળની પણ તેને ખબર હતી, માટે તેણે જાને સિકંદરને કહાવી મોકલ્યું કે, “ હું તમારો આગ્રાહિત સેવક છું. મને ગાદીએ બેસવાની પરવાનગી મળવી જોઈએ. ” એ ઉપરથી તેણે તેને રમ્મ આપી. પરંતુ એમાંહિસને ફરીને એમ લાગ્યું કે, સિકંદર પોતે આપણી રાજધાનીમાં આવે ત્યાં સૂધી ગાદીએ ન

* એ જગ્યા ટેકરી સિંધુ નદીની છેક નજીકમાં છે.

રતાં ધણા જોસસાથી ત્યાં આવ્યાં, અને આસિડોનિયનોની કતલ કરી. એ બંને બનાવો પૌરસને ધણા ઉત્તેજન મળવા જેવા બન્યા તેને લીધે તેને પેહેલા કરતાં વધારે શરાતન આવ્યું. રાલિન ગ્રંથકારે એવું કહ્યું છે કે, “ પૌરસના લોકોને ભારતાની સાથેજ સિકંદરના માણસા જે ત્યાંથી નીકળીને પાછાં પોતાની છાવણીમાં જત તો એથી લાગલોજ ઉલટો પ્રકાર થાત; પરંતુ પહેલા તડાકાની સાથેજ જે સહજ જશ મળ્યો, તેથી ન ધરતાં, પરાક્રમ કરવાની લેહેમાં આ પરિણામ આવ્યું.” એ વાત ખરી છે. તથાપિ આશા આગળ કોઇનું કાંઈ ચાલતું નથી.

એટ ઉપરનો ઉપર કહેલો બનાવ જોઇને સિકંદર બાદશાહ લગાર ગભરાયો; અને આપણા રોજના ધારા પ્રમાણે એ નદી કંઈ પાર કરી જવાવાની નથી. માટે એ કામ કંઈ તદ્દખીરથી સાધવું જોઇએ. એવું તેના મનમાં આવ્યું. અને તે પ્રમાણે તદ્દખીર કરી તે એવી:—તેના લશ્કરની છાવણીથી ઘણે છેટે નદીમાં એક મોટો જેટ હતો. તે ઉપર ઝાડી ધણા હતી. તેના ઉપર આપણે આપણા લશ્કર સાથે આગળથી છાના માના જઈને રહેવું જોઈએ. અને તેની બહુ પૌરસની નજર ન જાય માટે આ મેર મુખ્ય લશ્કરમાં કેતિરસે ચઢાઈની તૈયારીની મોટી મોટી ગડગડ કરવી કે તે જોઇને પૌરસ પોતાના લશ્કરની તૈયારીમાં ગુંથાય એવી તેણે ગોઠવણ કરી. એ વગર તેનો પોતાનો તંબુ પૌરસને ખુલ્લો નજર પડે અને તેમાં પોતે છે, એવો ઠાઠ માઠ જણાય એવી તજવીજ કરી. વળી સંશયનિવૃત્તિ માટે અને શત્રુને ભુલાવામાં પૂરે પૂરો નાંખવાસારુ દેખાવે અને ઉઠવા બેસવાની ઢળમાં આગેહુથ તેના જેવો અતાલસ કરીને એક માણસ તેના લશ્કરમાં હતો, તેણે રાજનો દરબારી પોશાક પેહેરીને કોઈ કોઈ વાર તંબુની આસપાસ ફરવું, અને પાસેના માણસોએ ખુદ રાજની પેઠે તેની આગળ ફરવું એવી તેઓને સખત તાકીદ આપી મૂકી. એથી પૌરસનું ચિત્ત સામેના મુખ્ય લશ્કરની ચાલ ઉપર અને પોતાના લશ્કરની તૈયારીમાં ગું-

થાય, અને પોતે આણીમેરથી છાતે માર્ગે જઈને તેના ઉપર ઓ-
ચિંતો ધસારો કરી તેને હરાવવો. એવી યુક્તિ કરી, તે તેના
ધાર્યા પ્રમાણે પાર પડી. એ લશ્કરને લઇને પેલા બેટ ઉપર જતાં
વાઝોડું, વીજળી, અને ગર્જનાની ગરબડ અને મારમારનો વર-
સાદ એકીવારે પેદા થઈને કેટલીવાર સૂધી તો દશે દિશાએ અં-
ધકાર થઇ રહ્યો. અને હવે શું થશે તેની મોટી ફીકર માસિ-
ડોનિયનોમાં ઉભી થઈ. પણ આ લયંકર તોફાનથી તેમને લ-
ગારે અડચણ ન થતાં ઉલટી મોટી મદદ મળી. તે એવી રીતે
કે તેની જથ્થા બંધ હોડીઓ એ બેટ ઉપર આવતી હતી, પણ
તે ચૌરસના માણસોની નજરે પડી નહિ. માણસને જે એક
દૈવ અનુકૂળ હોય તો પછી બીજાઓને જે વાતથી મહા સંકટ
ઉત્પન્ન થાય તેજ વાતથી તેને ઉલટી સધવડ થઈ પડેછે.
એવું કોઈ કોઈ વાર કહેવામાં આવે છે, અને કહેવત આણે છે
કે, “જે પ્રભુ પાધરો તો વેરી આંધળો” એ સત્ય છે.

કેતિરસ પેલી મેરના કીનારા ઉપર મોટી ગરબડ મચાવી
રહ્યો હતો; તેને આણીમેરની બાગીચે આવવા ન દેતો એવા
મનસુખમાં ચૌરસ શું થાયલો હતો એવામાં સિકંદર ઉપર કહેલા
બેટ ઉપરથી ૬૦૦૦ પાયદળ અને ૫૦૦૦ સ્વાર સાથે હિંદુસ્થા-
નને કિનારે ઉતર્યો. એ બખર સાંભળતાંજ ચૌરસને મોટી ન-
વાઇ અને બીક લાગી. પણ ક્ષણ વારે મોટી ન થતાં પોતાના
છોકરાને ૨૦૦૦ પાયદળને ૧૨૦ રથ સાથે આપીને તેની સામે
મોકલ્યો. એમાંના દરેક રથ ઉપર બે ઢાલ તરવાર વાળા, બે તિ-
રંદાજ, અને બે હથીઆર બંધ ગાડીવાન એવા છ આદમીઓ
હતા. એ લશ્કર અને સિકંદર વચ્ચે મોટી લડાઇ થઇ. તેમાં ચૌર
સનો પુત્ર મૂર્યો. અને તેના તમામ લશ્કરની દાણાદાણુ થઇ. તે
દિવસે અમથો ભારે વરસાદ પડ્યો હતો, તેને લીધે લડાઇના મે
દાનમાં એટલો કાદવ થયો હતો કે તેમાં જે રથના પૈડાં ચોંટી બે
હાં તે મુદ્દે હાલે નહિ, ને ઘોડા પોતાનો પગ અગાડી મૂકે નહિ
એ તેની હારનું મુખ્ય કારણ થઇ પડ્યું હતું. છોકરાનું મ-

રણ સાંભળીને પૌરસને પરમ દુઃખ થયું. પરંતુ તે વાતનો શોક કરતાં એસવાની આ વખત નહોતી. તે ધ્યાનમાં લઈ કેતિરસને લુલાવો ખવરાવવાસારું કેટલુંક લશ્કર છાવણીમાં રાખી, બાકીનું તમામ લશ્કર પોતાની સાથે લઇને સિંકંદર જોડે યુદ્ધ કરવા સાફ ધણા જોડાથી નીકળ્યો. ત્યારે તેની જોડે ૩૦૦૦૦ પાયદળ, ૪૦૦૦ સ્વાર અને ૩૦૦ રથ એટલું લડાયક લશ્કર અને ૨૦૦ હાથી હતા. એ પોતાનું લશ્કર લઇને એક દ્વારા રેતાળ મેદાનમાં લડવા સાફ લશ્કર તૈયાર કરીને આ રીતે ઉભો રહ્યો. સૌથી અગાડીની હારમાં દરેક પચાસ હાથને છેટે એવી હાથીની હાર ઉભી રાખી; તેની પાછળ અને કેટલુંએક બંને બાજુએ એમ પાયદળ ઉભું રાખ્યું; અને તેની પાછળ રથ; એવી તેણે ગોઠવણ કરી. હાથીને સર્વની અગાડી રાખવાની મતલબ એવી હતી કે, એ ગંભીર પ્રાણીને દેખીનેજ દુશ્મનનાં માણસો અને ઘોડા બીને નાસવા માંડે, અને નાસવા માંડ્યા એટલે તે ભયંકર પ્રાણીને તેમના ઉપર દોડાવીને શત્રુનો કચર ધાણ કાઢી નાંખવો, એવી પૌરસની ધારણા હતી. એ ગોઠવણ પૂરી થઈ રહેવા આવી એટલામાં સિંકંદરનું નદીની પેલીમેરનું લશ્કર લઇને કેતિરસ તેને આવી મળ્યો. પછી એકેક પગલું આગળ વધતાં બંને લશ્કરો એક બીજાથી ગોળીના ટપ્પા ઉપર આવી પહોંચ્યાં. અહીં આગળ તેમની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ થયું તેમાં સિંકંદરના લશ્કરમાં હાથીઓ ધુસાવીને તેમની દાણાદાણ કરવાનો પ્રયત્ન પૌરસના લશ્કરે કર્યો. પરંતુ માસિડો-નિયન લોકોએ જોરથી એક કીકીઆરી નાંખીને તે ભયંકર પ્રાણી ઘેરી લઇ, તીર, લાલા બરછી અને તરવાર બંને એવાં જખમી કર્યા કે, તે અનિવાર્ય થઇને બીકણ જનાવરની પેઠે ગલ-રાઈને નાસવા લાગ્યાં. મૂળે તે પશુ અને તેમાં ગભરાયલાં એટલે પોતાના પક્ષનું ભાન ન રહ્યું, તેથી પૌરસનાજ લશ્કરની. છેક દુર્દશા કરી નાંખી ! એથી સિંકંદરને તો વગર મહેનતે લાભ મળ્યો. એ લાભ લઇ શત્રુના વિખરાયલા લશ્કર ઉપર પો-

તાના સ્વાર અને પાળા લઇને પંડે તેમના ઉપર પડીને સંપૂર્ણ પરાલવ કરી નાંખ્યો. એ લડાઈમાં પૌરસ લણીના ૨૦૦૦૦ પ્રાયદળ અને ૩૦૦૦ સ્વાર માર્યા ગયા; રથના કટકે કડકા થઈ ગયા, ને ઘણા એક હાથી મૂચા તથા કેટલાકને માસિડોનિયનો પોતાની ઢાવણીમાં લઈ ગયા; તેનો સિપતાકસ નામે સરદાર તથા બે રાજપુત્રો રણમાં રોળાયા, એને મુકાબને સિકંદર લણીના છેકળ થોડાં માણસો મૂચાં; એટલે આશરે ૮૦ પાળા ૧૦ ઘોડે સ્વાર તિરંદાજો અને વીસ સ્વારો અને સો બસે બીજાં માણસ મૂચાં એવું લખેલું છે, એ અલ્પ સંખ્યા લશ્કરો રાખવા જોગ નથી. તથાપિ પ્રાચીન ઇતિહાસ કરતાંઓએ એ આખત શક લીધેલો કોઈ ઠેકાણે જણાતો નથી.

આ લડાઈમાં પૌરસ છેક હારી ગયો ખરો, પણ તેણે હિંમત છોડી નહિ. એ લડાઈમાં તેનું ઘણું ખરૂં લશ્કર નાશ પામ્યું અને પોતાના પણ એક હાથમાં જખરો ધા વાગ્યા છતાં પોતાના તમામ સીપાઈઓનો નાશ થતાં સૂધી પોતાની જગાએથી હાલ્યો નહિ. એ તેનું ધૈર્ય સિકંદર બાદશાહ દ્વરથી જોતો હતો. તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને વિચાર્યું કે આવા શૂર પુરુષને સાધારણ સીપાઈને હાથે મરાવવા કરતાં તેનું રક્ષણ કરીને આદરમાન આપવામાં આપણી મોટાઈને વધારે શોભા છે. માટે ઓંદ્રિસને બે ઘટલી વાતો કહીને પૌરસને પોતાની પાસે બોલાવવાસારૂ મોકલ્યો. તેથી ઓંદ્રિસ પોતાના ઘોડા ઉપર બેસીને ઘણી ઉતાવળથી જે હાથી ઉપર પૌરસ બેસીને લડાઈના મેદાનમાંથી પોતાના મુકામ લણી જતો હતો, તેણીમેર આલ્યો, તે જોઈને પૌરસે પોતાના આ બુના શત્રુ ઉપર પોતાના હાથીની હરડી કરાવી. એટલામાં ઓંદ્રિસ ઘણી ઉતાવળે સાંથી નીકળી નાઠો એ સારું થયું નહિ તો આ વખતે તેનો જીવ જાત. એવી રીતે ઓંદ્રિસને ફિકે મોડે પાછો આવેલો જોઈ, પૌરસને સમજાવી લાવવાસારૂ મિરોએસ નામે બીજા સરદારને મોકલ્યો. તે ઘણા પુખ્ત વિચારનો અને પૌરસ જોડે આગલની ઓળખા-

રણ સાંભળીને પૌરસને પરમ દુઃખ થયું. પરંતુ તે વાતનો શોક કરતાં એસવાની આ વખત નહોતી. તે ધ્યાનમાં લઈ કેતિરસને લુલાવો ખવરાવવાસારુ કેટલુંક લશ્કર છાવણીમાં રાખી, બાકીનું તમામ લશ્કર પોતાની સાથે લઇને સિકંદર જોડે યુદ્ધ કરવા સાડ ઘણા જોરસાથી નીકળ્યો. ત્યારે તેની જોડે ૩૦૦૦૦ પાયદળ, ૪૦૦૦ સ્વાર અને ૩૦૦ રથ એટલું લડાયક લશ્કર અને ૨૦૦ હાથી હતા. એ પોતાનું લશ્કર લઇને એક દ્રોણ રેતાળ મેદાનમાં લડવા સાડ લશ્કર તૈયાર કરીને આ રીતે ઉભો રહ્યો. સૌથી અગાડીની હારમાં દરેક પચાસ હાથને છેટે એવી હાથીની હાર ઉભી રાખી; તેની પાછળ અને કેટલુંએક બંને બાજુએ એમ પાયદળ ઉભું રાખ્યું; અને તેની પાછળ રથ; એવી તેણે ગોઠવણ કરી. હાથીને સર્વની અગાડી રાખવાની મતલબ એવી હતી કે, એ ગંભીર પ્રાણીને દેખીનેજ દુશ્મનનાં માણસો અને ઘોડા બીને નાસવા માંડે, અને નાસવા માંડ્યા એટલે તે લયંકર પ્રાણીને તેમના ઉપર ઘોડાવીને શત્રુનો કચર ધાણ કાઢી નાંખવો, એવી પૌરસની ધારણા હતી. એ ગોઠવણ પૂરી થઈ રહેવા આવી એટલામાં સિકંદરનું નદીની પેલીમેરનું લશ્કર લઇને કેતિરસ તેને આવી ગળ્યો. પછી એકેક પગલું આગળ વધતાં બંને લશ્કરે એક બીજાથી ગોળીના ટપ્પા ઉપર આવી પહોંચ્યાં. અહીં આગળ તેમની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ થયું તેમાં સિકંદરના લશ્કરમાં હાથીઓ ધુસાવીને તેમની દાણાદાણુ કરવાનો પ્રયત્ન પૌરસના લશ્કરે કર્યો. પરંતુ માસિડો નિયન લોછાએ જોરથી એક કીકીઆરી નાંખીને તે લયંકર પ્રાણી ઘેરી લઇ, તીર, લાલા ખરછી અને તરવાર બંને એવાં જખમી કર્યા કે, તે અનિવાર્ય થઇને બીકણુ જનાવરની પેઠે ગભરાઈને નાસવા લાગ્યાં. મૂળે તે પશુ અને તેમાં ગભરાયલાં એટલે પોતાના પક્ષનું ભાન ન રહ્યું, તેથી પૌરસનાજ લશ્કરની છેક દુર્દશા કરી નાંખી! એથી સિકંદરને તો વગર મહેનતે લાલ ગળ્યો. એ લાલ લઇ શત્રુના વિખરાયલા લશ્કર ઉપર પો-

તાના સ્વાર અને પાળા લઇને પંડે તેમના ઉપર પડીને સંપૂર્ણ પરાલવ કરી નાંખ્યો. એ લડાઈમાં પૌરસ ભણીના ૨૦૦૦૦ ખાયદળ અને ૩૦૦૦ સ્વાર માર્યા ગયા; રથના કટકે કડકા થઈ ગયા, ને ઘણા એક હાથી મૂચ્યા તથા કેટલાકને માસિડોનિયનો પોતાની છાવણીમાં લઈ ગયા; તેનો સ્પિતાકસ નામે સરદાર તથા જે રાજપુત્રો રણમાં રોળાયા, એને મુકાબને સિંકંદર ભણીના છેકળ થોડાં માણસો મૂચ્યા; એટલે આશરે ૮૦ પાળા ૧૦ ઘોડે સ્વાર તિરંદાજે અને વીસ સ્વારો અને સો ખસેં ખીજાં માણસ મૂચ્યા એવું લખેલું છે, એ અલ્પ સંખ્યા ભરોંસો રાખવા જોગ નથી. તથાપિ પ્રાચીન ઇતિહાસ કરતાંએએ એ બાબત શક લીધેલો કોઈ કોકાણે જણાતો નથી.

આ લડાઈમાં પૌરસ છેક હારી ગયો ખરો, પણ તેણે હિંમત છોડી નહિ. એ લડાઈમાં તેનું ઘણું ખર્ચ લશ્કર નાશ પામ્યું અને પોતાના પણ એક હાથમાં જળરો ધા વાગ્યા છતાં પોતાના તમામ સીપાઈઓનો નાશ થતાં સૂધી પોતાની જગાએથી હાલ્યો નહિ. એ તેનું ધૈર્ય સિંકંદર બાદશાહ દૂરથી જોતો હતો. તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને વિચાર્યું કે આવા શૂર પુરુષને સાધારણ સીપાઈને હાથે મરાવવા કરતાં તેનું રક્ષણ કરીને આદરમાન આપવામાં આપણી મોટાઈને વધારે શોભા છે. માટે ઓંદ્રિસને જે ઘટતી વાતો કહીને પૌરસને પોતાની પાસે બોલાવવાસારુ મોકલ્યો. તેથી ઓંદ્રિસ પોતાના ઘોડા ઉપર બેસીને ઘણી ઉતાવળથી જે હાથી ઉપર પૌરસ બેસીને લડાઈના મેદાનમાંથી પોતાના મુકામ ભણી જતો હતો, તેણીમેર ચાલ્યો, તે જોઈને પૌરસે પોતાના આ બુના શત્રુ ઉપર પોતાના હાથીની હરડી કરાવી. એટલામાં ઓંદ્રિસ ઘણી ઉતાવળે સાંથી નીકળી નાઠો એ સારું થયું નહિ તો આ વખતે તેનો જીવ જાત. એવી રીતે ઓંદ્રિસને ફિકે મોડે પાછો આવેલો જોઈ, પૌરસને સમજાવી લાવવાસારુ મિરોએસ નામે ખીજા સરદારને મોકલ્યો. તે ઘણા પુખ્ત વિચારનો અને પૌરસ જોડે આગલની ઝોળખા-

રણ સાંભળીને પૌરસને પરમ દુઃખ થયું. પરંતુ તે વાતનો શોક કરતાં જોસવાની આ વખત નહોતી. તે ધ્યાનમાં લઈ ક્રેતિરસને ભુલાવે. ખવરાવવાસારુ કેટલુંક લશ્કર છાવણીમાં રાખી, બાકીનું તમામ લશ્કર પોતાની સાથે લઈને સિકંદર જોડે યુદ્ધ કરવા સાડ ઘણા જોસાથી નીકળ્યો. ત્યારે તેની જોડે ૩૦૦૦૦ પાયદળ, ૪૦૦૦ સ્વાર અને ૩૦૦ રથ એટલું લડાયક લશ્કર અને ૨૦૦ હાથી હતા. એ પોતાનું લશ્કર લઈને એક દ્વારા રેતાળ મેદાનમાં લડવા સાડ લશ્કર તૈયાર કરીને આ રીતે ઉભો રહ્યો. સૌથી અગાડીની હારમાં દરેક પચાસ હાથને છેટે એવી હાથીની હાર ઉભી રાખી; તેની પાછળ અને કેટલુંએક બંને બાજુએ એમ પાયદળ ઉભું રાખ્યું; અને તેની પાછળ રથ; એવી તેણે ગોઠવણ કરી. હાથીને સર્વની અગાડી રાખવાની મતલબ એવી હતી કે, એ ગંભીર પ્રાણીને દેખીનેજ દુશ્મનનાં માણસો અને ઘોડા બીને નાસવા માંડે, અને નાસવા માંડ્યા એટલે તે ભયંકર પ્રાણીને તેમના ઉપર ઘોડાવીને શત્રુનો કચર ધાણ કાઢી નાંખવો, એવી પૌરસની ધારણા હતી. એ ગોઠવણ પૂરી થઈ રહેવા આવી એટલામાં સિકંદરનું નદીની પેલીમેરનું લશ્કર લઈને ક્રેતિરસ તેને આવી ગળ્યો. પછી એકેક પગલું આગળ વધતાં બંને લશ્કરે એક બીજાથી ગોળીના ટપ્પા ઉપર આવી પહોંચ્યાં. અહીં આગળ તેમની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ થયું તેમાં સિકંદરના લશ્કરમાં હાથીઓ ધુસાવીને તેમની દાણાદાણુ કરવાનો પ્રયત્ન પૌરસના લશ્કરે કર્યો. પરંતુ માસિડો નિયત લોકોએ જોરથી એક કીકીઆરી નાંખીને તે ભયંકર પ્રાણી ઘેરી લઈ, તીર, લાલા ખરછી અને તરવાર બંને એવાં જખમી કર્યા કે, તે અનિવાર્ય થઈને બીકણુ જનાવરની પેઠે ગભરાઈને નાસવા લાગ્યાં. મૂળે તે પશુ અને તેમાં ગભરાયલાં એટલે પોતાના પક્ષનું ભાન ન રહ્યું, તેથી પૌરસનાજ લશ્કરની છેક દુર્દશા કરી નાંખી! એથી સિકંદરને તો વગર મહેનતે લાલ મળ્યો. એ લાલ લઈ શત્રુના વિખરાયલા લશ્કર ઉપર પો-

• મનો વાળવાં એ એક અને પાછા વતન જવાસારુ તમે મારા
 મનને ફેરવાવો એ બીજું, એ સિવાય ત્રીજો રસ્તો નથી-
 બહાર નીકળ્યા પછી આપણે હાથે જે જે કામો થયાં, તે સર્વ
 નકારાં અને ગેરઆબેશનાં જે તમને લાગ્યાં હોય, અથવા ખુદ
 મારે હાથે તમને કાંઈ ઇજા થઈ હોયતો, મારે કાંઈજ બોલ-
 વાતું નથી. તથાપિ જુઓ, આપણે કેટલી નદીઓ, અને
 કેટલા સમુદ્રો, અથાગ મહેનત કરીને ઓળંગીને ઈરાન સરખા
 અગણિત દેશો જીત્યા છે. અને મૂઠો ઉપર તાલ દેનારા મોટા
 મોટા પરાક્રમી પુરુષોને નમાવી નરમ પાડ્યા છે. એના જેવો
 યશવંતો પુરુષાર્થ તે બીજો કયો છે? કીક ત્યારે અહીંઆ સૂધી
 આપણે આપણો એટલો પુરુષાર્થ ગળવી મૂક્યોછે, તો પછી
 હવે લગારેક વધારે આગળ ચાલીને હિંદુસ્થાનમાં આપણો વિ-
 જયધ્વજ ઉભો કરવાને અનમન કરવી જોઈએ કે? અરે
 માસિડોનિયન લોકો! આગળ જતાં આપણને કોઈ જોરાવર
 શત્રુ સામા મળશે એવું ધારોછો? જે ધારતા હોતો તે તમારી
 ભૂલ છે. ખુદ મારો વિચાર તો એવો છે કે, ઉઘોગી અને પ્રતાપી
 માણસના ઉઘોગની હદ નહોત, જે મતલબ તેણે ધારી, તે જે
 સૈંકડો પ્રયત્ન કરતાં પણ પાર નપડી તો માત્ર તેને દલગીર થવનો
 વખત આવેછે, બીજા કોઈ પણ કારણથી તેને ધીરજ આવતી
 નથી. વારૂ, એમ જે કહીએ તો, તમારી હિંમત પાછી હઠવા
 જેવું આજ સૂધીમાં એક પણ કારણ બન્યું છે? વળી હવે
 મારા મનમાં વધારે આધા જવાતું નથી; ફક્ત ગંગાનદી સૂધી
 જવાતું ધારું છું, અને તે ઘણી આધી નથી પાસેજ છે. આપણે
 હિંદુસ્થાનના અખાતમાંથી ઈરાની અખાતમાં જઈએ. અને
 લાંથી આફ્રિકામાં સહલથી જઈ શકાશે; ત્યાં આપણું રાજ્ય
 છે. પણ આપણે જે અહીંથીજ પાછા જઈએ તો, હૈદરાસિસ
 નદી અને પૂર્વ સમુદ્ર વચ્ચેનો મુલક જીતવાનો બાકી રહી
 જાય એ જે સ્વતંત્ર રહે તો તેની આબુબાબુનાં જે રાજ્યો આ-
 પાં, તેમને પાડોસનું સ્વતંત્ર સુખ જોઈને આપણી

મજબૂત, સંખ્યામાં ઘણા, અને યુદ્ધવિદ્યામાં સારા પ્રવીણ હતા. તે તે સંગાલા નામે શેહેરમાં પાકા બંદોબસ્તથી રહ્યા હતા. તેની છાવણીની ચારે તરફ મોટાં મોટાં ગાડાની ત્રણ હારે કરેલી હતી. તેના ઉપર સિકંદરે હથેલી કરીને તેમને હરાવ્યા. એ વખત તે લોકોનાં સત્તર હજાર માણસો મુઝાં અને સત્તર હજારને કેદ કરીને માસિડોનિયન લોકો પોતાની છાવણીમાં લાવ્યા. પણ આ સંગ્રામમાં સિકંદર લણીનાં માત્ર ૧૦૦ માણસો પડ્યાં અને ૨૦૦ જખમી થયાં. એવું ઇતિહાસમાં લખેલું છે. એથી મોટી નવાઇ લાગે છે કે, ઉભયપક્ષના નાશમાં આવડું મોટું અંતર !

એ ક્યાથેપયન લોકોનાં વળી એક બે ટાળાં આસપાસ હતાં. તેને પણ સિકંદરે હરાવ્યાં અને ગંગા કાંઠાના જે ક્ષણક્રુપ અને ધનવાન પ્રદેશ વિષે તેણે નાના પ્રકારના સમાચાર સાંભળ્યા હતા તે છતી લેવાસારુ તે ઉતાવળો થયો અને લસ્કરની ફરીને ઝપાટા બંધ તૈયારીઓ કરવા લાગ્યો. એ કામનો ઉમંગ માત્ર તેનામાં જ હતો; કેમકે સમજા લોકોને ઘર છોડ્યાને ઘણાં દિવસ થવાને લીધે, તથા સાથે આવેલાં બેરા છોકરાં તરેહવાર રોગથી મરી ગયાને લીધે, નિરાસ અને ઉદાસ થઇ જવાથી તથા પોતાના કુટુંબ પરિવારને હવે ક્યારે મળીશું, એવી તાલાવેલી લાગી રહી હતી. તેવામાં જ્યારે તે લોકોએ સિકંદરનો અગાડી જવાનો મનસુખો જાણ્યો. સારે તેમને ઘણું માડું લાગ્યું. અને હવે ગમે તેમ થાય તોપણ અમે આગળ આવવાના નથી એમ ખુશી રીતે બોલવા લાગ્યા. એ નારાજપણાની ખબર પાદશાહને થઇ, તેને બીજે દિવસે પોતાની સાથેના તમગ માણસોની એક મોટી સભા ભરીને તેમને ઘણે ગંભીર એહેરાથી એક લાપણું સંભળાવ્યું. તે આવી મતલબનું હતું કે, “ભાઈઓ, તમે મારી સાથે હવે અગાડી આવવાને નારાજ છો, એવું સાંભળીને આજે તમને કેટલીક સમજણ આપવાસારુ અત્રે બોલાવ્યા છે હવે મારી જોડે તમને અગાડી લઈ જવાસારુ મારે તમારા

- થઈ નહિ. આશરે અડધી ઘડી સૂધી તેવા ઉદાસ ચૈતુરે તેઓ બેસી રહ્યા. કારણ કે આપણા મનની વાત તેને શી રીતે જણાવીએ કે વતન જવાનું બને, તેની મોટી ફિક્કરમાં તે વેળાએ હતા. એટલામાં પાત્રિમોકેતીસ નામે 'શૂરા સરદારને' છોકરો સ્ત્રીનસ ઉભો થઈ રાજા લણી વળીને ઘણી નમ્રતાથી બોલ્યો, “ મહારાજ, આપ અમો સર્વના અન્નદાતા છો, આપનો હુકમ અમે માથે અડાવીએ છીએ, આપ જે હુકમ કરશો તેના સામા થવાની વાત તો આધી ગઈ; પણ તે વિષે ના રાજ થઈને બડબડવાની પણ અમો સેવકોમાં તાકાત નથી. તથાપિ આ વેળાએ આપ અમને આજ્ઞાના બેરથી લઈ જવાને અહાતા નથી. પણ અમારા મનને તેણીમેર વાળી નેણી પાસ દોરી જવાનું ધારતા હો એવું દેખાયછે; અને કાંઈને કાંઈ કહેવું હોય તો વગર બીક કહો એમ આપ બોલ્યા છો; માટે હું ચાર શબ્દો બોલું છું; તે ધ્યાનમાં લેશો, અને તેમાં વતું જોઈએ બોલાઈ જાય તેની-ક્ષમા મળવી જોઈએ, એ મારી વિનંતી છે. હવે હું જે બોલવાનો છું, તે અહીં બેઠેલા થોડાએક સરદારોની તરફનું નહિ, પણ આપની સ્વારી સાથે જે બીજા લાખો આદમીઓએ, તેની તરફનું છે એ મારે પહેલા જણાવવું જોઈએ. વળી માત્ર તેનો પક્ષ પકડીનેજ મારે બોલવું ઘટારત નથી. પણ મહારાજ, જે વડે તેમનું અને આપનું સારું થાય, તે મારે બોલવું જોઈએ. અમે સીપાઈ લોક માસિડોનિયાથી આપની સાથે નીકળ્યા સારથી આજ સૂધી એક સરખી લડાઓ કરીને જીત મેળવતા આવ્યા છીએ, અને હવે થાક્યા છીએ, એટલુંજ કારણ સ્વદેશ પાછા જવાની આજ્ઞા મળવાને બસ છે. મહારાજ, આ માસિડોનિયાથી જે આટલા ગ્રાંથો આણેલા હતા. તેમાંના હવે આપના લશ્કરમાં કેટલા જીવતા રહેલાછે, તે આપના ધ્યાનમાં હશેજ. યિસેલિયન લોકો લડાઈના કામથી કંટાળેલા જોઈ આપે તેમને આ-ક્રિયામાંથી પાછા જવાની રજા આપી એ કામ ઘણું ઉત્તમ

સામે થવાની બુદ્ધિ થાય; પછી તે જીતેલાં અને સ્વતંત્ર રહેલાં
 બંને એક સંપ કરીને આપણી સામા ઉઠે. અને એવું જો થાય
 તો, આજ સૂત્રી આપણે કરેલી મહેનત વ્યર્થ નહિ જાય કે ?
 પરંતુ, માસિડોનિયન લોકો, વિચાર કરો, અને મારી જોડે આ-
 ગળ આવવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરો. જુઓ ભાઈ, મહેનત કર્યા
 વગર અને દુઃખો ભોગવ્યાવિના કીર્તિ અને વૈભવ પ્રાપ્ત થવાનાં
 નથી. મોટાં પરાક્રમો કરીને દુનિયામાં કીર્તિ ગળવધી એજ જ-
 ન્મનું સાર્થક છે. ને એમાં જેવો આનંદ છે, તેવો બીજામાં નથી.
 વળી એવું નામ પાછળ મૂકીને મરવાનું અત્યંત સંતોષ ભરેલુ છે.
 માસિડોનિયન લોકો, આપણા વડીલોને એકવાર એવીજ મોટી
 કીર્તિ મળી હતી. ને તે એવાંજ મહા સંકટો વેઠીને હાંસલ કરી
 હતી. એ તમે જાણતા નથી કે ? હું તમારો રાજા માટે નિરાંતે
 મોજશોખ કરું છું અને તમને દુઃખમાં નાંખું છું. એવું ત-
 મારાથી કહી શકાશે કે ? હું તમારી જોડે નિરંતર સુખ
 દુઃખમાં ભાગીઓ થઈને પરિશ્રમ કરું છું. એ મારે તમને
 કહેવું જોયતું નથી. હું તમને પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું કે,
 આ એશિયાખંડ બધો મારે તાજે થયો એટલે માંડ કામ પત્યું.
 પછી હું અગાડી જવાનો નથી અને તમે મારી સાથે આલો એમ
 કહેવાનો પણ નથી. એટલું હાથમાં ઝાલેલું કામ પાર પડ્યા
 પછી, તમારામાંથી જેની મરજી એશિયાખંડમાં રહેવાની હશે,
 તેમને રહેવાની સગવડ હું કરી આપીશ. અને જે વતનમાં
 જવાને ચહાશે તેમને રજા આપીશ. તથાપિ જે એશિયાખં-
 ડમાં રહેશે તેની ભણી જોઈને વતનમાં જનારા લોકો પાછળથી
 પસ્તાશે, એ ધ્યાનમાં રાખવું.”

એ ભાષણ સાંભળીને તમામ લોકો છક થઈને છાન્તામાના
 પોતાની જગાએ બેસી રહ્યા. પણ એ તેનું ભાષણ તેમને
 પસંદ પડ્યું હોય એવું તેમના ચહેરા ઉપરથી જણાતું નહોતું;
 તથાપિ સિંહંદરનો એટલો બધો ધાક બેસી ગયો હતો કે, તેના
 સાંભા તેની મરજી વિરુદ્ધ એકે શબ્દ બોલવાની કોઈની હિંમત

- થઇ નહિ. આશરે અડધી ઘડી સૂધી તેવા ઉદાસ ચૈહરે તેઓ
 એશી રહ્યા. કારણ કે આપણા મનની વાત તેને શી રીતે
 જણાવીએ કે વતન જવાનું બને, તેની મોટી ફિક્કરમાં તે વે-
 ળાએ હતા. એટલામાં પાત્રિમોકેતીસ નામે 'શૂરા સરદારનો
 છોકરો' સૌનસ ઉભો થઇ રાજા લણી વળીને ઘણી નમ્ર-
 તાથી બોલ્યો, “ મહારાજ, આપ અમો સર્વના અન્નદાતા છો,
 આપનો હુકમ અમે માથે ચડાવીએ છીએ, આપ જે હુકમ
 કરશો તેના સામા થવાની વાત તો આધી ગઇ; પણ તે વિષે ના
 રાજ થઇને બડબડવાની પણ અમો સેવકોમાં તાકાત નથી. ત-
 આપિ આ વેળાએ આપ અમને આજ્ઞાના જ્ઞેરથી લઇ જવાને
 અદાતા નથી. પણ અમારા મનને તેણીમેર વાળી તેણી પાસ
 દોરી જવાનું ધારતા હો એવું દેખાયછે; અને કોઇને કાંઇ કહેવું
 હોય તો વગર બીક કહો એમ આપ બોલ્યા છો; માટે હું ચાર
 શબ્દો બોલું છું; તે ધ્યાનમાં લેશો, અને તેમાં વત્તું એણું
 બોલાઈ જાય તેની-ક્ષમા મળવી જોઈએ, એ મારી વિનંતી છે.
 હવે હું જે બોલવાનો છું, તે અહીં બેઠેલા થોડાએક સરદારોની
 તરફનુંજ નહિ, પણ આપની સ્વારી સાથે જે બીજા લાખો
 આદમીઓએ, તેની તરફનું છે એ મારે પેહેલા જણાવવું જોઈએ.
 વળી માત્ર તેનો પક્ષ પકડીનેજ મારે બોલવું ઘટારત નથી.
 પણ મહારાજ, જે વડે તેમનું અને આપનું સારું થાય, તે મારે
 બોલવું જોઈએ. અમે સીપાઇ લોક માસિડોનિયાથી આ-
 પની સાથે નીકળ્યા ત્યારથી આજ સૂધી એક સરખી લડાઓ
 કરીને જીત મેળવતા આવ્યા છીએ, અને હવે થાક્યા છીએ,
 એટલુંજ કારણ સ્વદેશ પાછા જવાની આજ્ઞા મળવાને
 બસ છે. મહારાજ, આ માસિડોનિયાથી જે આટલા ગ્રોકો
 આણેલા હતા. તેમાંના હવે આપના લશ્કરમાં કેટલા જી-
 વતા રહેલાએ, તે આપના ધ્યાનમાં હશેજ. થિસેલિયન
 લોકો લડાઇના કામથી કંટાળેલા જોઈએ આપે તેમને આ-
 ક્રિયામાંથી પાછા જવાની રજા આપી એ કામ ઘણું ઉત્તમ

કર્ચું, કેટલાએક ગ્રીક લોકો આપે બાંધેલા નવા શેહેરમાં નિરાંતે રહેલાછે; પણ તેમને ત્યાં એન પડતું નથી. તેમાંના કેટલા-એક અને માસિડોનિયન લોકોમાંથી કેટલાએક લડાઇના મેદાનમાં પડીને મૂલેલા છે, તેમને માટે તો કાંઈ બોલવાનું નથી. તથાપિ જે થોડાએક હજી સૂધી આપણી જોડે છે, અને તે ધણા કંટાળેલા છે તેમના વિષે જરૂર વિચાર થવો જોઈએ. હાલમાં આપણી સાથે જે માસિડોનિયન અને ગ્રીક લોકો છે. તેમનાં કેટલાંએકનાં સગાંવહાલાં રણમાં પડીને મરણ પામ્યાં છે; કેટલા-એક એશિયાખંડમાં પોતાની વગ પડતી સગવડ પ્રમાણે વસ્તી કરીને રહેલાછે; તેથી આપણી જોડેના લોકોના મનો છેક ઉદાસ થઇ ગયાં છે. અને તેમનામાં હવે અંગબળ પણ રહ્યું નથી. એમાંથી જે કોઇનાં મા બાપ જીવતાં છે. તેમને તેઓને મળવાની હોંસ ઉત્પન્ન થઇછે, અમારાં ઘરો, સગાંવહાલાં, અને જૈરાં છોકરાં એકવાર અમારી નજરે ક્યારે પડે એમ બધાના જીવમાં થઇ રહ્યું છે, એ લોકો જ્યારે વતનથી નીકળ્યા ત્યારે છેક દરિદ્રી હતા; તથાપિ આપની મેહેરબાનીએ હવે તેમને ધનવાન કર્યાછે. ત્યારે એવા અરસામાં સ્વકુટુંબમાં ભેળા રહીને કેટલાક દિવસ સુખમાં કાઢવાની ઇચ્છા તેમને થાય એ સાધારણ છે. એટલે એનેમાટે તેમનો દોષ કાઢવો કામનો નથી. માટે મહારાજ, આપ અમને વળી જીલ્લમ કરીને આગળ દોરશો નહિ. જે લોકોનાં દિલ આકરી ઉપરથી ઉઠી ગયાંછે, તેમના હાથથી સંકટ સમયે સારી નોકરી કદી થવાની નથી. મહારાજ, આપને પણ આણીમેર દૂર દેશમાં આવ્યાને ધણા દહાડા થયાછે; મહારાજ, આપે પણ ઘેર ચાલવું, આપનાં પૂજ્ય માતૃશ્રીનાં દર્શન કરવાં, ગ્રીસના રાજ્યની દ્રીને જરોબર સારી વ્યવસ્થા કરવી, ઇષ્ટમિત્રોને મળવું, અને જે અમૂલ્ય પદાર્થો આપે મહા પરાક્રમ કરીને સંપાદન કર્યાછે, તે વડીલોના હાથે અધાયલા રાજ્યમંદિરમાં લઇ જઈ મૂકવા. થોડાંએક વિશ્રામ લીધા પછી આપની મરજી હોય તો દ્રીને

ખીજી સ્વારીની તૈયારી કરાવવી. તે તૈયારી આ સ્વારી કરતાં ઘણી સારી થશે. કારણ કે આપની જોડે આણ્ણમેર આવ્યાથી શું પ્રાપ્ત થાયછે અને કેવી જોહોળી સંપત્તિ મળેછે, તે ત્યાંના જીવાન અને નવા ઉમેદવારોને અમારી ભણી જોના સહજ માલમ પડશે. અમે સત્રજા ધરડા અને અશક્ત થયા છીએ. હવે અમારામાં કાંઈ દમ રહ્યો નથી. આપને યુદ્ધાદિક કામમાં અમારા કરતાં નવા અને જીવાન લોકો વધારે ઉપયોગી પડશે, એ મારે કહેવાની જરૂર નથી. વળી મહારાજ, ખીજી એવું છે કે, કોઈ પણ વાતમાં હદ જોઈએ, ‘અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્’ એવી જે કહેણી છે તે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. આપને આ દુનિયામાં કોઈ માનવ જાતિ શત્રુનો ભય નથી, એ વાત ખરી છે; એમાં અમને તલમાત્ર સંશય નથી. પરંતુ પરમેશ્વરી ગોઠવણ શી છે, તે કોઈ જાણતું નથી. માટે તે બાબત અગાડીથી કાંઈ ગોઠવણ કરી મૂકાતી નથી.”

સીનસના એ લાપણથી સિકંદર બાદશાહને ઘણું માહું લાગ્યું; તથાપિ તે ખીજી તમામ લોકોને ઘણું પસંદ પડ્યું. તેમનાથી મોઢે એક અક્ષર બોલાયો નહિ; તથાપિ તેમના ચહેરા ઉપરથી તેમનો અભિપ્રાય સાંજ જણાવા લાગ્યો. પોતાના તમામ માણસોનાં મન પાછાં પોતાને વતન જવાસારુ વળેલાં જોઈ તથા તેથી આપણો બધો શ્રમ બર્થ જવાની ચિંતાથી સિકંદર ગુસ્સા ભેર ત્યાંથી ઉડીને તંબૂમાં જઈ બેઠો. તે બે ત્રણ દહાડા સૂધી ફક્ત એકલોજ હતો. એટલા વખતમાં તે પોતાના જીવ જાન મિત્રની જોડે પણ કશું બોલ્યો નહોતો. તે તંબૂમાંથી બહાર નીકળતો નથી અને કોઈ સાથે બોલતોએ નથી એવું જોઈ તેના તમામ લશ્કરી લોકો ગભરાઈ ગયા. અને બાદશાહનો મિનજ પહેલાંના જેવો થવાસારુ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. એ સઘળાં વર્તણૂક બાદશાહ માંહે બેઠો બેઠો જોતો હતો; અને ધારતો હતો કે એ યુક્તિ વડે મારાં માણસો સ્વદેશ જવાનો દુરાગ્રહ મૂકીને મારા દૂકમ પ્રમાણે ભાગીરથી નહીં સૂધી મારી જોડે

આવવાની ઇચ્છા કરશે; તથાપિ તેની એ ધારણા ખોટી પડી.
કેમકે કેટલીક દ્વારે બહાર આવી પાછો લોકો જોડે હળીમળી જ-
ઇને તેમની મરજી તપાસવાં લાગ્યો ત્યારે તે પહેલાના જેટલીજ
સ્વદેશ ભણી જે આયલી જણાઈ. પણ લગાર પહેલાં કરતાં
ધીમા પડ્યા. તેટલીજ સવડ સાધીને તે લશ્કર સાથે રાવી
નદી ઉતર્યો. પછી તે લાંથી નીકળીને ચિનાય નદીને કાંઠે પો-
તાની છાવણી કરીને કેટલાએક દિવસ રહ્યો. ઝોંટલામાં આસ-
પાસના પ્રદેશમાં મોટો વરસાદ વરસીને તે નદીમાં મોટી રેલ
આવીને આખા દેશમાં જળ જળ થઇ રહ્યું તેવારે સિકંદર આ-
દશાહે પોતાનો મુકામ પાસેના એક ઊંચા ઠેકાણા ઉપર નાંખ્યો.
લાં સીનસ એકાએક માંદો પડીને મરણ પામ્યો. તેથી રાજ
અને આખું લશ્કર દલગીર થયું. એ ઘણો શૂરો હતો.
તથા એણે સ્વદેશના લાલને સારું પુષ્કળ પરિશ્રમ કર્યો હતો.
અને જ્યારે સિકંદર આદશાહ આગળ ખરું બોલવાનું કાંઈ
કામ કોઈ વાર થઇ પડતું હતું ત્યારે ખરી મસલત આપવા તે
બિલકુલ આધું પાછું જોતો નહોતો. તે સ્વદેશ લાલને ખુદ
પોતાના લાલ કરતાં વધારે યોગ્યતાનો ગણતો હતો; અને તે
પ્રમાણે ચાલતો હતો. એવા ગુણવાળો પુરુષ સર્વને વહાલો
થઇ પડે એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. એટલા બનાવો ઈ. સ.
પૂ. ૩૨૬ સૂધીમાં બન્યા.

પછી જળમાર્ગે સિકંદર આદશાહની સ્વારી લશ્કર સાથે
વાયવ્ય તરફ માલી લોકોના દેશમાં આવી. તે ઘણા ધીરજવંત
અને શૂરા હતા. તેનીજ પડોસના દેશમાં આંકસૈદ્રેસી નામના
ઘણા તીખા લોકો રહેતા હતા. એ બે દેશના લોકો હમેશાં
એક બીજા જોડે લડતા હતા, તેમને કોઈ દલાડો મળતી રાશ
આવતી નહોતી, એવું હતું ખરું. પણ સિકંદર આદશાહ તો
બન્ને જણાને દુશ્મન દેખાવા લાગ્યો. તેથી તેઓ મળી ગયા.
અને તેમણે ૧૦૦૦૦ સ્વાર, ૮૦૦૦૦ પાયદળ અને ૯૦ રથ લ-
ડવાસારુ તૈયાર કર્યા. તેની અને સિકંદરની વચ્ચે અનેક લડાઈ

થઈ. તેમાં સિકંદરની કૃતેહ ધધને તેમના શત્રુ હારીને દશેદિ-
 શાએ નાશવા લાગ્યા. તેમાં આકસૈદ્રેસી લોકો પોતાની મજ-
 બૂત રાજધાનીમાં જઈને દરવાજા બંધ કરીને સારા બંદોબ-
 સ્તથી રહ્યા. તે શહેરની આસપાસનો કોટ ઘણો જીવ્યો હતો
 તેણે કરીને દરવાજા ઉઘડ્યા વગર બહારના લોકોને માંહે દાખલ
 થવાને બીજો રસ્તો ન હોતો. તે શહેરને બાદશાહે ઘેરો ઘાલ્યો
 અને આંદર પેસવાસારુ મહેનત કરવા માંડી પણ રસ્તો સૂજ્યો
 નહિ ત્યારે તેણે કોટ સાથે મોટી મોટી નીસરણીઓ ગોઠવી
 અને ઉપર ચઢવાસારુ પોતાના લોકોને હિંમત આવે માટે હ-
 મેશના ધારા પ્રમાણે એ સાહસના કામમાં પોતે આગળ થયો.
 તેને નીસરણી ઉપર ચડતો જોઈને તેના સીપાઈઓ પણ તેની
 પાછળ ચડવા લાગ્યા. આ વખતે તે સર્વથી અગાડી હતો, તે
 ઘણી મુશીબતે કોટની ટોચ ઉપર પહોંચ્યો એટલામાં ઘણા
 ભારથી નીસરણી ભાગી પડી ને ચડનારા લોકો ધડાધડ નીચે
 ટૂટી પડ્યા. એટલામાં સિકંદરને પોતાના કોટ ઉપર જોતાંજ
 આકસૈદ્રેસી લોકોને ઘણો જોસ્સા આવ્યો તેથી તેના ઉપર તી-
 રનો વરસાદ વરસાવી મેલ્યો. તે પોતાની ઢાલવડે પોતાનો
 બચાવ કરવા લાગ્યો. પરંતુ વૃષ્ટિ ચારેમેરથી થતી હોવાથી
 તેવારે તેને કંઈ ઉપાય સૂજ્યો નહિ. અને હવે તે શું કરશે
 તેની તરફ સર્વની નજર ચોંટી. એવી વખતે જો કોઈ બીજો
 હોત તો ક્રૂર બીકથીજ મરી ગયો હોત પણ સિકંદરે આ વ-
 ખત કેવો ચમત્કાર કર્યો તે જુવો. તેણે પોતાનો ડગલો ખરા-
 ખર કંમરે બાંધ્યો, ને પાસેનો બીજો નકામો ભાર ત્યાં રહેવા
 દધને એકદમ જોસાએર કૂદી પડ્યો, એવી રીતે કે માંહેથી દુ-
 શ્મનો ટોળા બંધ ઊભા હતા તેની વચ્ચે ઊભોને ઊભો પડ્યો
 એટલે પછી તે લોકો જેમ સિંહના બચ્ચા ઉપર હજારો વાઘ
 ધસી પડેછે તેમ તેના ઉપર ટૂટી પડ્યા. પરંતુ તે વેળાએ તેને
 એક શસ્ત્ર ન લાગતાં તેની તરવારના ઝપાટાથી સેંકડો મા-
 જુસોના ઢગલા તેના પગ આગળ પડ્યા તેથી બીજાઓની છા-

તીએ કહ્યું ક્યું નહિ. એથી ઉગ્રહું સિંકંદરે તેને ગલરાયત્રા
 જોઇ વધારે જીરથી તેમના ઉપર માર ચલાવ્યો. એ દરમ્યાન
 એના ઉપર પણ તીરેનો વરસાદ પડતો હતો તે જવાને તે પો-
 તાની ઢાલ ઉપર ઝીલતો હતો. એમ કરતાં કરતાં તેમાંના એક
 માણસનું તીર સૂંસૂં કરતું આવીને સિંકંદરની છાતીમાં પેહુને
 જખમમાંથી ઘણું લોહી વહેવા લાગ્યું, તેથી તેનાં લૂગડાં તમામ
 લોહીથી લદખદ થઈ ગયાં અને એક પળમાં મુવા જેવો થઈને જ-
 નપર પડ્યો તે જોઈને તે તીર મારનારો જંગલી માણસ ખુશી
 થઈ કુદકારા મારતો તેની પાસે આવ્યો. અને મોટા ડોળથી તેના
 શરીર ઉપરનાં લૂગડાં કાઢવા લાગ્યો પણ તેનો હાથ શરીરે લા-
 ગતાંજ તેને હાન આપ્યું અને આપણો શત્રુ આપણાં લૂગડાં
 કાઢેછે તે જોઈ નેને અતિશય જોગ આવ્યો, તેથી લાગણી
 ઊભો થયો અને પેલાને એક હડસેલો મારી આઘો કરીને છા-
 તીમાં ખરછી મારી સાંને સાં તેનો જીવ લીધો. એટલું થાયછે
 એવામાં તો જહારના માસિડોનિયનો માંહે આવીને સાં આગળ
 ઊભા રહ્યા. પછી જંને પક્ષ વચ્ચે જોરમાં લડાઈ ચાલી તેમાં
 તે શહેરના લોકો છેકજ હારી જઈને તે નગર સિંકંદરને તાબે
 થયું. ખરેખરે આ વખતની સિંકંદરની આલાકીનો કોઈને પણ
 અમત્કાર લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. ૧

૧ આવી વેળાએ રમવાની કસરત માંહેનો મૂખ્ય પટો
 ખેલતાં આવડવો બહુ ઉપયોગી થઈ પડેછે. આજ પણ ઉત્તર
 હિંદુસ્થાનમાં ઘણું ખર્ચ એમ મનાયછે કે પટાબાજ આદમીને
 તીર કે ગોળી વાગી શકતી નથી તેથી ઘણા ખરા પૂરખીઆ
 પટો ખેલતાં શીખેછે. ત્રીસ દેશની જાહોજલાલ વખતમાં એ
 અંગકસરત શીખવાની માણસ માત્રની ફરજ ગણાતી હતી.
 તો સિંકંદરને આવડતી હોય એમાં શી નવાઈ ! અને એથીજ
 એ એ સમયે જાયો હતો.

આ વેળાએ સિંકંદર બાદશાહ ધણી હિંમતથી ક્રોધે પામ્યો ખરો; પરંતુ તેને જે તીર વાગ્યાનું ઉપર કહ્યું છે, તેથી તેને ધણું દરદ થતું હતું. તેને તેના આકરોએ જાંચકીને તેના તંબુમાં લીધો, અને વૈદોને બોલાવ્યા. ત્યાંસૂધી પેલા તીરનું ક્ષણ તેનાં શરીરમાં ધોઆયલુંજ રહ્યું હતું. તે બહાર કાઢવા સારૂ શસ્ત્રવૈદ્યે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા ત્યારે માલમ પડ્યું કે, તેની આગલી ટાચ જાણી જોઈને વાંકી વાળેલી છે. વાસ્તે તે જખમને વધારે પોહોળું કર્યા સિવાય બહાર નીકળવાનું નથી એવું લાગવાથી તે ધા જોઈએ તેટલો પોહોળો કરીને તે ક્ષણ વૈદોએ ધણી ચતુરાઈથી બહાર કાઢ્યું; અને જખમને શીવી લીધો. એ તમામ કામ પતી રહેતાં સૂધી સિંકંદરે ચૂં કે આં કર્યું નહિ. અને ચતી વેદના ગંભીરાઈથી ખમી; તથાપિ તે વેળાએ તે એવો તો મરણુતોલ થઈ ગયો, કે તે હવે ઘડી બે ઘડીમાં મરશે એવું પાસેના લોકો માનવા લાગ્યા. અને બહાર તો એવી વાત ફેલાઈ કે તે મરી ગયો. એવી ખબરથી આપણે ધણું નુકશાન છે, એમ વિચારીને આશરે સાત દહાડામાં તે હળવે હળવે ટેકો દઈને પોતાનો દરબારી પોશાક બહેરીને લશ્કર સામે આવી ઉભો. તે સાત દિવસમાં તેનું લશ્કર મોટી દ્વિધરમાં પડ્યું હતું; અને બધા લોકોની નજર તેના તંબુ તરફ લાગી રહી હતી; તેમની એવી હાલતમાં એકાએક તેને જોઈને તેમને એટલો તો હર્ષ થયો કે, તેમના પેટમાં પણ સમાયો નહિ ! તેથી ધણા આનંદથી દોડતા દોડતા તેની પાસે આવ્યા. અને પગે લાગીને તેની આરોગ્યતા બાબત પરમેશ્વરનો પાડ માનવા લાગ્યા, ને સઘળે આનંદ આનંદ વર્તાઈ રહ્યો અને એ વખતે સિંકંદર બાદશાહને ધણી વેદના ચતી હતી તો પણ પોતાના માણસોનો પોતાના ઉપર આટલો પ્રેમ જોઈને તે ઘણો સંતોષ પામ્યો.

સિંકંદર બાદશાહ લગારેક સારો થવા માંજો એટલે આ-કસૈદ્રેસી અને માલી લોકો ભણીથી આશરે ૧૫૦ એલચીઓ

તેના દરબારમાં આવીને સલાહની વાતચીત કરવા મંજૂર.
અને હારે નજરાણા આપીને એવી વિનંતિ કરી કે, અમારા
હાણીથી જે ઉન્માદ થયો તેની દરગુજર કરીને આપને જે યોગ્ય
માણસ માલમ પડે તેમને અમારો સુબેદાર નીમો, અમે તેનો
હુકમ પાળવાને તૈયાર છીએ. એ જોલો સાંભળીને તે એવો
સંતોષ પામ્યો કે, પળવાર તેને શરીરવેદના પણ વસારે પડી.
તેથી એવો જવાબ દીધો કે, “તમારામાંના સારા ૧૦૦૦ મા-
ણસ અમારા લશ્કરમાં ચાકરીસારુ મોકલી દો તો અમે
તમારી જોડે સલાહની વાત કરીએ. એ સિવાય કરનાર નથી.”
એ તેનું બોલવું તેમણે તરત કબૂલ કરીને ૧૦૦૦ માણસ તેની
પાસે મોકલી દીધા એટલે સિકંદરે તેમના પ્રાંત ઉપર દિલિપ
નામે એક ગૃહસ્થને સુબેદાર ઠરાવ્યો. એવી રીતે આકસૈદ્રેસી
અને માલી† લોકો તેનાં સેવક થયા.

આકસૈદ્રેસી લોકોનું નગર સ્વાધીન કરવાસારુ સિકંદરે ખુદ
પોતાનો જીવ જોખમમાં નાંખ્યો હતો તે તેના લોકોને સારું ન
લાગ્યું. માટે એવા નજીવા કામસારુ એવું સાહસ કદી ન
કરવા તેને વિનંતિ પૂર્વક સૂચના કરવાનું તેઓ ધારતા
હતા. તથાપિ તેને એવું કહેવા જઇએ તો કોણ જાણે શું થાય ?
એવી બીકને લીધે કોઇ બોલવાની હિંમત કરે નહિ. આખરે,
એક દહાડો, તે પોતાની પથારીમાં છેક નિર્માલ્ય થઇને પડ્યો
પડ્યો પાસેના માણસ સાથે હળવે હળવે બોલતો હતો, તે
જોઇ આપણે અરજ કરવાની આ સારી વેળા જોઈ કેતિરસ
અગાડી આવી ધણી નમ્રતાથી બોલ્યો, “મહારાજ, આ-
પને લગાર આરામ થએલો જોઇ અમારા જીવમાં જીવ આ-
વ્યોછે. પણ સાહેબ, અમે આપને જ્યારે અંત્યાવસ્થામાં
દીઠા ત્યારે અમારાં કાળજી ધડકતાં હતાં. મહારાજ,
આપ અમારા ધણી અને મા આપ છો, એવું છતાં તે
મહા સંકટમાં અમે તમને આગળ જવા દીધા. અને અમે

પાછળ રહ્યા એ અમે મોટું મૂંઝ પણું કંઈ તેનેમાટે સર્વને ઘણીજ લાંબ આવી છે. અને અમે મોટા ગુહનેગાર છીએ, એવું અમારું મન અમને કહે છે. તથાપિ મહારાજ, હવે અમારી એટલીજ વિનંતિ છે કે, એવા દુઃખદાયક સંકટ સમુદ્રમાં અમને કદી નાંખશે નહિ ! અમથા આટલા સરખા એક શહેરમાટે આપે આપના જીવને જોખમમાં નાંખવો ઘટતો નથી. મહારાજ, એવાં નાનાં સુનાં કામ મજ સરખા આપના હાથ નીચેના સરદારોને ફરમાવવાં, અને આપની મોટાઈને શોભે એવાં મોટાં કામોમાંજ માત્ર આપે હાથ ધાલવો. એ જે સંકટ આપના જીવ ઉપર આવ્યું હતું એ માત્ર મનમાં આવવાથીજ અમારા શરીર ઉપરનાં રૂવાંટાં ઊભાં થાય છે. અને એક દોઢ બદામનો માણસ આપ જેવા પૃથ્વીપતિના શરીર ઉપર ધસી આવીને આપના શરીર ઉપરનાં વસ્ત્રો કાઢવાનું યત્ન કરતો હતો, તે હજી સૂધી અમારી આંખ આગળથી દેખાતું બંધ થતું નથી. મહારાજ, આપના જીવના અને આપના શરીરના માલિક આપ એકલાજ છો, એવું સમજશોમા; તે બંને ઉપર અમે સેવક જનની પણ કંઈ સત્તા છે. અમારા સર્વના જીવ આપના જીવ ઉપર આધાર રાખે છે; માટે અમે અમારા જીવને એટલે મહારાજના જીવને સાચવીએ એ ખુલ્લુંજ છે. રાજધિરાજ, સેવકના મોઢામાંથી વત્તું જોણું નીકળ્યું હોય તેની ક્ષમા થવી જોઈએ, અને અમે સર્વ પરિજનોને એટલું માગ્યું આપવું કે, આપે આપના જીવમાટે નહિ તો નહિ, પણ અમારા જીવને ખાતર તથા બંધી દુનીઆના સુખનેમાટે હવે પછી પોતાને માટે વંચારે કાળજી રાખવી. ફરીથી એકવાર અરજ કરું છું કે ન્યૂનાધિક વિષે ક્ષમા થવી જોઈએ.”

એ ખરી આસ્થાનું લાપાણુ સાંભળીને સિકંદર બાદશાહની હાંતીમાં ધણો ઉમળકો આવ્યો, તેથી તેણે ધણા હેનથી કેતિરસ અને બીજા જે સાથે હતા તેમને આગ્રિંગન દીધું. થઈ તે પ્રેમનો ઉભરો લગાર સમ્યા પછી તે જોલ્યો, “ ગિત્રો,

હવે તમારા બધાજણાનું ભરણપોષણ કેમ ચલાવવું તેની મને સમજણ પડતી નથી. તમે તમારા પોતાના જીવ કરતાં મારો જીવ વધારે ગણોછો, માટેજ હું એમ બોલું છું એવું નથી; પણ આપણી સ્વારીના આરંભથી તમે તમારાં માથાં હાથમાં લઈને મને મદદ કરોછો, તે હું જાણું છું. તે માટે તમને બધાને મોટી સાબાસી આપવી જોઈએ. જે જીવવું તો આવી તમારા જેવી મંડળીના સુખ સહવાસમાં આયુષ્યનાં કેટલાંક વર્ષો કાઢવા સારું, જીવવું; નહિ તો જીવવું ફાકટ છે એવું મને લાગેછે. તથાપિ મિત્રો, કોઈકોઈ વાતો વિષે મારો મત તમારા મતથી બીલકુલ જુદો છે, તે વિષે મારે જે વાતો કહેવાની છે. મારો સહવાસ સદા રહે, એવી જે તમારી ઇચ્છા છે તે સારી છે. પરંતુ લાઇઓ, હું મારી ઉમર વર્ષોથી ગણતો નથી પણ વિજયથી ગણું છું. મારે ઘડપણ સૂધીની બધી જીંદગી એ-શઆરામમાં કહાડવી હોત તો મારા વડીલોએ જે રાજ્ય મેળવી રાખ્યું હતું તે બસ હતું; તથાપિ મિત્રો, હું એશઆરામ વાળો માણસ નથી; પરાક્રમવાળો છું. ફક્ત મારી ઉમરનાં વર્ષ તરફ તમે જ્નેશો તો હું છેક નાની ઉપરનો છું એવું તમને લાગશે; પણ મારાં પરાક્રમ લાણી જુવો એટલે હું ઘણી મોટી ઉમરનો છું એવું તમારા મનમાં આવ્યા વગર રહેશે નહિ. અરે આટલો મહા પ્રયત્ન કરીને મેં એટલા દેશો જીત્યાછે, યુરોપ તથા એશિયાને હજારો મૃત્યાછે, અને દુનિયાના જાણીતા તમામ લોકપર આવડો મોટો કાર્તિક્ષ્વજ ઉભો કર્યોછે. એવી રિયતિમાં એ મહા કાર્યને અધવચ્છ છોડીને પાછા વળવું એ મને સાઈં લાગતું નથી. આજે જે આપણા લશ્કરને આટલી શોભા આવીછે તે માત્ર આપણાં પરાક્રમથીજ આવીછે, આપણે આજ સૂધીમાં જે મેળવ્યું છે તે ધણુંછે. એ વાત ખરી; એ બાબત હું કાંઈ જોલતો નથી. તથાપિ જે દેશમાં 'આપણે હાલમાં છીએ, તે દેશ મને શરમમાં નાંખેછે; તે શામાટે કહેશે, તો જેટલું પરાક્રમ એક સ્ત્રીએ કર્યું હતું, તેટલું તારા

હાથથી હજી થયું નથી, એવું મને જણાવે છે. તે સ્ત્રી કયી ? એમ પૂછે તો તે સેગિરામીસ ! એ સ્ત્રીનાં પરાક્રમનો મારાથી પાર કઢાતો નથી. તોપણ તેની શી વિશાત ? તમે મને સહાય થવાને ક્રમર ખાંધી અગાડી થાઓ એટલે હું તમને હું હું કરતો આગળ દેરીશ. રાજ લોકોના જીવને ઘર માંહેના અને દરબાર માંહેના મિત્રો કહેવડાવનારા છાના દુશ્મનથી ઘણો લાય હોય છે. તેથી તમે મારું રક્ષણ કરશો એટલે થયું. બીજું બધું કામ હું સંભાળીશ; યુદ્ધ વ્યવસ્થાનું જોખમ હું તમારા ઉપર નાંખતો નથી; તે બાબતની તમામ જવાબદારી હું સ્વીકારું છું.”

આ ભાષણ ઉપરથી સિદ્ધર આદર્શાહનું મન કેવું હતું, તે ખુલ્લું જણાઈ આવે છે. એ ઉપરથી રાલિન અંથકાર એવું કહે છે કે, “ ખરો વૈભવ કોને કહેવો, તે સિદ્ધર બીલકુલ જાણતો નહોતો અને ખરી મોટાઈનું મૂળતત્ત્વ શું. તથા તે કેમ મેળવવી તે મેળવવાની મનલગ્ન શી એમાંની તેને કશી ખબર નહોતી. તેથી તે ન્યાયાન્યાય ન જોતાં, દયાને એક બાજુએ મૂકીને જીતાય તેટલા દેશ જીતીને પોતાના નામનો પ્રતાપ જોસાડવો એમાંજ તેને ખરો વૈભવ અને પુરુષાર્થ દેખાતો હતો; તથાપિ ખરો વૈભવ અને ખરી મોટાઈ એ નથી.” આ તે સુર અંથકારનું કહેવું બીલકુલ વાજબી છે.

આદર્શાહને પોતાના જીવને લગાર સારું લાગવા માંડ્યું કે તે પોતાના લશ્કરને સાથે લઇને સાબેરી નામે રાત્રી લોકોના પ્રદેશમાં ગયો. તે જંગલીઓના ૬૦૦૦૦ પાળા, ૬૦૦૦ સ્વાર, ૫૦૦ રથ લડવાને માટે તૈયાર હતા. તથાપિ આદર્શાહનું અગણિત લશ્કર જોઈ તથા તેના વિલક્ષણ શૂરાતનની કીર્તિ સાંભળીને તે ઘણા બીધા. તેથી લાગલાજ તેમણે પોતાના વકીલોને સલાહ કરવાસારુ મોકલ્યા. તેની સાથે સલાહ થયા પછી તે સ્વારી મ્યુસિકાનસ નામે રાજના પ્રાંતમાં પેઠી. એ રાજના એક શહેરને ઘેરો ઘાલતાં ટાલમી નામે એક સુરા સરદારને બાણનું એક જખરું જખમ લાગ્યું. તે શહેરના

માણસોએ પોતાનાં તીર ॥ ભાલોડાને એક જાતના ઝેરનું પાણી પાચું હતું. તેથી તેનો જખમ રૂઝાતો નહોતો. અને એવડે જખમી થએલા માણસો મરી જતાં હતાં તે માટે ટાલમી ખાખતની સિકંદરને ઘણી શીકર ઉત્પન્ન થઇ. અને તેના ધાને રૂઝાવામાટે ખુદ પોતે મહેનત કરવાનું મનમાં લાવીને તેને પોતાના ખીજાનાની પાસે લાવીને સૂવાડ્યા. તોપણ તે જખમ ફહાડે ફહાડે વધતો ચાલ્યો અને સિકંદર પણ તેની વધારે વધારે કાગળ કરવા લાગ્યો. એવી સ્થિતિમાં એક રાત્રે સિકંદરને ઊંઘતો હતો એટલામાં સ્વપ્નામાં એક પક્ષીએ પોતાના મોઢામાં એક વનસ્પતિ લાવીને સૂચવ્યું કે આ ટાલમીના ધામાં ભરો તેથી સારો થશે. સાર પક્ષી બાદશાહ જાગ્યો. અને પેલી વનસ્પતિ મંગાવીને ટાલમીના ધા ઉપર દાખી તેથી તે ઝટ રૂઝાયો ! એ વાત શલિને પોતાના ગ્રંથમાં લખેલી છે. તેમાં ખરું કેટલું હતું તે કોણ જાણે; તથાપિ એટલું તો ખરું કે સિકંદરને ટાલમીની ઘણી જરૂર હતી એમ તો તે ઉપરથી ઉઘાડું જણાઇ આવે છે. અને એ પુરુષ ખરેખરો તેવોજ મોટો હતો. પહેલો તો એ કિલિપ રાજાનો દાસી પુત્ર હતો એમ કોઈ કહે છે. અને તે મોટો નિરપૂહ, સ્પષ્ટવક્તા, શૂરો, અને સલવાદી તથા ઉત્તમ મસલત આપનારો હતો. એટલું છતાં તેનામાં અહંકાર લગારે ન હોતો. એ પુરુષ સિકંદર બાદશાહને તો શું પણ દરેક ગુણગ્રાહક માણસને વહાલો લાગે એ સાધારણ છે.

હવે આ લાગની સમાપ્તિ થવા આવી છે. તથાપિ એ સ્વારી માંહેલી એક અમત્કારિક વાત રહેલી છે તે કહ્યા વગર એ સમાપ્ત થઇ શકતો નથી તે વાત એ છે કે, એ સ્વારીમાં બ્રાહ્મણની (એ બ્રાહ્મણ હોવા બેઠાએ એવું કોઇ કહે છે) નામના લોકો સિકંદરની નજરે પડ્યા. એ લોકો તપસ્વીની રહેણીથી રહેતા હતા. તોપણ તેમણે કેટલાએક લોકોને ઉશ્કેરીને સિકંદરના લશ્કરને તરેહવાર રીતે પીડા કરી હતી. એ લોકોને ઇંગ્રેજોમાં જીમનોસોફિસ્ટ કહ્યા છે, તે ઘણા ખરા ના-

ગા હોયછે. તથા તે ફૂળ ફૂળાદિ ખાઈને ગુજરાન કરે છે. વળી આત્મા અમર છે ને તેને જન્મ મરણના ફેરા ફરવા પડેછે, એવું સમજે છે. અને આ દુનિયાર્થ સુખ કરતાં પરલોકનું સુખ તેઓ વધારે ગણેછે. તેમાંના મુખ્ય દશ આદર્શો સિકંદરે પકડીને સ્વારીમાં પોતાની સાથે રાખ્યા હતા. તેમને એક દહાડો પોતાની કચેરીમાં બોલાવી મંગાવીને તેમાંના એક વડીલ માણસને એવું ફરમાવ્યું કે, “તમારા આ નવ ગૃહસ્થોને હું એક એક પ્રશ્ન પૂછું, તેના તેમણે ખરાખર જવાબ દેવા. તેમાં જે પહેલો ચૂકશે તેનો પહેલો જીવ લઈશ. ને બાકીનાની પછી ખબર લઈશ; અને જવાબ ખરા કે ખોટા તેનો નિર્ણય તમારે કરવો જોઈએ.” તે તેમણે કબૂલ કર્યું. પછી પ્રશ્નોત્તરનો આરંભ થયો.

પહેલાને પૂછ્યું કે, “જે માણસો હમણાં જીવતાં છે તે વધારે છે કે જે આજસૂધીમાં મરી ગયાં છે તે સંખ્યામાં છે?” તેણે જવાબ દીધો કે, “જે જીવે છે તે વધારે સંખ્યામાં છે; કારણ મુવાં તેતો હવે ગણતરીમાં છેજ નહિ,”

બીજાને એવો સવાલ પૂછ્યો કે, “વધારે પ્રાણી ક્યાં ઉત્પન્ન થાયછે, પૃથ્વી ઉપર કે સમુદ્રમાં?” તેણે જવાબ દીધો કે, પૃથ્વી ઉપર; કારણ સમુદ્ર પૃથ્વીનો એક ભાગ છે.”

ત્રીજાને પૂછ્યું કે, “જ્યાંમાં અત્યંત કપટી પ્રાણી કયું?” તેનો તેણે જવાબ વાળ્યો કે, “જે હજી સૂધી માણસને જાણે નથી-તે.”

ચોથાને પૂછ્યું કે, “સાખાસ લોકોને અમારી સામા બંડ ફરવાને તે ઉશ્કેરી આપ્યા. તેનું કારણ શું?” તેણે જવાબ દીધો, “તેમના રાજાએ જીવવું તો શરૂ કરાવ્યું, જીવવું, નહિ તો એકદા બકરીનાં બચ્ચાંની માફક મરી જવું, એવું મને મોકલ્યાનું માટે.”

પાંચમાને પૂછ્યું કે, “મોટું કોણ દહાડો કે રાત?” તેણે જવાબ આપ્યો. “દહાડો. એક રાતના કરતાં એક દિવસ વડો છે.” એ જવાબથી સિકંદરને નવાઈ લાગી હોય એવું

પાંચમાને જણાવું તેથી તેની તરફ વળીને ફરી બોલ્યો કે એમાં અચાંખો પામનારું નથી. જેવો સવાલ તેવો જવાબ ? ”

છઠ્ઠાને પૂછ્યું કે, “આપણા ઉપર બધા હેતુ રાખે એવી જેની ઇચ્છા હોય તેણે શી રીતે ચાલવું. કેતેની ઉમેદ ખર આવે ? ” તેણે જવાબ દીધો, “ એવા માણસના હાથમાં બે મોટા અધિકાર આવે તો કોઈને ખીક ન લાગે એવી રીતે વર્તવાથી બનશે ? ”

સાતમાને પૂછ્યું, “ માણસ દેવ શી રીતે થશે ? ” તેણે જવાબ દીધો, “ જે માણસથી થતું નથી, તે કરવાથી થશે. ”

આઠમાને પૂછ્યું કે, “ બળવાન કોણ જીવ કે મોત ? ” તે બોલ્યો, “ મોત કરતાં જીવ વધારે જોરાવર છે; કારણ તે ધણું દુઃખ ખમેછે; મોતથી કશુંજે ખમાતું નથી. ”

નવમાને પૂછ્યું, “ માણસે ક્યાં સૂધી જીવવું! તેણે જવાબ દીધો, “ જીવવા કરતાં મરવું સારું લાગે ત્યાં સૂધી. ”

પછી ઉત્તરોના નિર્ણય કરવાસારુ તે નીમેલા દશમા માણસ ભણી મોઢું કરીને બાદશાહ બોલ્યો, “ કહો હવે એ બાબત તમે શું કહો છો. ” તે ઉપરથી પેલા ધરડા માણસે કહ્યું કે, એ નવેના જવાબો, પહેલાનાં કરતાં ખીન્ન નકારો, એવા છે. એટલે તેમાં બરોબર એવા એકે જવાબ નથી ” તે સાંભળીને સિકંદર બોલ્યો, “ એવું બે તમારું મન છે તો પહેલા તમને ગરદન મારવા બેઠાંજે ત્યારે તે ધરડો તપસ્વી બોલ્યો, “ એમ કેમ વાર ? જે બધા કરતાં ખરાબ જવાબ દેશે, તેને પહેલો મારવામાં આવશે. એવું તમે બોલ્યા હતા. એ વચન બે તમે તોડતા હોતો, ખુશીથી તોડો ” એટલી વાતચિત થયા પછી તે દશજણાઓને મોટી મોટી બક્ષીસો આપી, અને તેમને તેમને ઠંકાણે ખુશીથી જવા દીધા, તેમજ વળી કેટલાંક એક માણસોને મોકલીને તેણે હિંદુસ્થાનના સાધુઓ સાથે વારાવર્યો, એવું કહેવાય છે.

પાછલા ભાગમાં કહ્યા પ્રમાણે સિકંદર બાદશાહ પોતાના લશ્કર સાથે સિંધુ નદી મધ્યે વહાણમાં બેસીને ધીમે ધીમે પાતાલ નામે ગામ પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ તે નદીના બે કાંઠા પડીને એક જમણી તરફ જાય છે તે બીજો ડાબી તરફ જાય છે; તેમાંના જમણા કાંઠામાં પોતાનાં વહાણો હંકારીને નીચે સમુદ્રમાં આવ્યો. ત્યારે તે અનહદ સમુદ્રને જોઈને ધણો રાજ થયો. અને આપણા જેવા અતુલ પરાક્રમી પુરુષને અવસોકન કરવાને આ અતુલ ભવ્ય પદાર્થ લાયક છે, એવું તેને લાગ્યું. સમુદ્રમાં ઝોટ થાય છે, તેની એને તથા એના માણસોને ખબર નહોતી, તેથી ઝોટનાં પાણી તેમને ધસડતાં હતાં તે જોઈને તેને લાગ્યું કે, આપણે હાથે ઈશ્વરની આજ્ઞાનો ભંગ થવાથી તેણે આપણા ઉપર ગુસ્સે થઈ આ સંકટ આપણા ઉપર નાંખ્યું છે, એવું સમજીને તેણે દેવને સંતોષ પમાડવાસારુ પોતાની દેશી રીત પ્રમાણે નાના પ્રકારના હોમ હવન કર્યા.

દરિયા કાંઠે ફટલાએક મહિના ગુજાર્યા પછી સિકંદરે પોતાના લશ્કરના બે ભાગ કર્યા; તેમાંનો એક પોતાની સાથે પગ રસ્તે જવાસારુ લેવાનો અને બીજો નિઆર્કસના હાથ નીચે આપીને તેને ઈરાની અખાતમાં થઇને આપણી સ્વારીમાં આવી મળવાસારુ રવાને કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તે સમુદ્ર તેનાથી બીલકુલ અજાણ્યો હતો; તોપણ તેણે આતાકાની ન કરતાં સિકંદરની આજ્ઞા માથે ચડાવી. તેથી તેના ઉપર બાદશાહ ધણો રાજ થયો; ને મોટી મોટી બક્ષીસો આપી. નિઆર્કસ જાતનો કેતન હતો; માસિડોનિયન નહોતો; પણ સિકંદરનો બાળમિત્ર હોવાથી તે એક બીજા ઉપર ધણું હેત રાખતા હતા. નિઆર્કસને વહાણમાં બેસવાને ઋતુ બદલાવાની લગાર વાર હતી; માટે તેને ત્યાં મૂકીને બાદશાહ પોતાનું લશ્કર લઈ પગ વાટે ઈરાન લઈ ચાલ્યો. ત્યાં તેમને પહેલો ઓરિતી લોકોનો

મુલક આવ્યો. તેમની રાજધાની હામળાસિસ નામે હતી. ત્યાંના લોકોએ પ્રથમ સિકંદરની સામા થવાનું ડાળ કર્યું હતું; તથાપિ તેનું લશ્કર જોઈ તથા તેની કીર્તિ સંભળીને ઝટ નરમ પડ્યા. અને તેના કહ્યા પ્રમાણે ચાલવાને કબૂલ થયા. લાંથી આગળ જતાં જંદોસિઆમાં તેની સ્વારી પેડી, ત્યાં તેના લશ્કરના અતિશય હાલ હવાલ થયા તે એટલા કે તેનું વર્ણન કરવાથી કોઈતો ખરું માનવાને ખંચાશે, તેઓ એક મોટા અરણ્યમાં આવ્યા. તેમાં તે લાગલાગટ સાઠ દહાડા સૂધી ચાલ્યા પણ પાણી જડ્યું નહિ. પાસેનો જોરાક ખુટી ગયો હતો; ને દિવસે તાપ એટલો પડતો હતો કે, તે ટાળવાસારુ રાત્રે મજલ કાપવી પડતી; તેમાં ચાલતાં ચાલતાં લોકો થાક્યા; ને તરસથી ઘણા વ્યાકુળ થયા; તેવામાં પેટ ભરવાસારુ લારખરદારી જનાવરો ભારીને ખાવા પડ્યાં; અને અન્ન અન્ન, પાણી પાણી કરતા સેકડો માણસો તરફડીને ટપોટપ મરવા લાગ્યા; ને શી રીતે જવાશે એમ સૈને શીકર પેદા થઈ એટલે શું પૂછવું ? તે લોકોના દુઃખની પરીસીમા થઈ ! અને બધાની નજરે મોત દેખાવા લાગ્યું. મોટા નાનાનો ભેદ જતો રહ્યો, ખુદ સિકંદરને પણ કોઈ પૂછતું નહોતું. જે તે પોત પોતાની ફિકરમાં પડ્યા હતા. એવી આકૃતમાં મજલ કાપતાં કાપતાં એક રાત્રે તે એક નદીના સૂકા પટ ઉપર મૂકામ કરીને રહ્યા હતા. તેપર પાણીનું એકે ટીંપુ નહોતું. તથાપિ ઉપલી બાજુએ ડુંગરમાં વરસાદ વરસીને મધરાતને સુમારે એવી જોરમાં વેહેવા વાગીકે, તેથી તેના લશ્કર માંહેનાં ગરીબ બીચારાં જૈરાં છોકરાં અને પુષ્કળ સામાન સરંજામ ધસડાવા લાંગ્યો. તેની સાથે સિકંદર બાદશાહનો કીમતી પોશાક પણ તણાઈ ગયો. સ્ત્રાબો નામે એક નામાંકિત ઈતિહાસ કર્તા થઈ ગયો, તેણે આ લયંકર સંકટનું વર્ણન કર્યું છે. તેનો સારાંશ એ કે, “ સેકડો માણસો ભૂખ, થાક અને તાપથી વ્યાકુળ થઈને માર્ગમાં ને માર્ગમાં પડીને મરણ પામ્યાં. એ જીવ જતી વેળાની અકળામણ અને હાથ પગ પછાડવા લા-

આથી તેમની ભણી નજરે કરી શકાતી નહોતી. તે અરણ્યમાં એક જાતનાં ઝેરીજિંડવાં ઠામ ઠામ ઉગેલાં હતાં, તે ખાવાથી ભાર ગરદારી જનાવરો ટપાટપ મરણ પામ્યાં. તે ઝાડનો પાલો ખાનામાંજ પહેલાં તે જનાવરના પગ રહી જતા અને તરત મોઢે શીણુ આવીને જીવ નીકળી જતો હતો. ત્યાં વળી બીજા એક જાતના વેલા પથરાયા હતા તે કાકડીના વેલા જેટલા લાંબા ને તેને ગોળ ફળ લાગતાં હતાં. તે પગ તળે છુંદાય એટલે તેમાંથી દૂધ જેવો ઘોળો પદાર્થ નીકળતો અને તેનાં છાંટા માણસના કે જનાવરના ડોળાને લાગે કે લાગલાંજ તે આંધળાં થતાં હતાં, વળી તેમાંના ઝાડ ખામટાંની તળેથી સર્પ નીકળતા, તેના ડંખ એ તો ખરેખર મોત હતું; એટલે જેને ડંખ લાગ્યા હતા તેમાંનો એકે માણસ જીવ્યો નથી.” એવી રીતે તે અરણ્યમાં સિકંદર બાદશાહનાં હજારો માણસો મરણ પામ્યાં. રાલિન અંધકારે એવું કહ્યું છે કે, “ સિકંદર બાદશાહે હિંદુસ્થાનમાં એકંદર ૧૨૦૦૦૦ પાયદળ અને ૧૫૦૦૦ સ્વાર એટલું લશ્કર આણ્યું હતું. તે લશ્કરનો એવો ભાગ પણ તેની પાસે પાછા વળતાં રહ્યું નહોતું.”

એવી રીતે સાઠ પાંસેઠ દિવસ પ્રવાસ કરીને સિકંદર બાદશાહતું લશ્કર જોદ્રોસિઆની સરહદ ઉપર આવી પહોંચ્યું એટલે તે ફળદ્રુપ પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેને ખોરાક પાણી પુષ્કળ મળીને સંતોષ પામ્યા. પછી તે કર્મીનિઆ પ્રાંતમાં ગયો. તે પ્રાંતને હાલમાં કર્મીન કહે છે. તે પ્રાંતમાં તે લડાઈ, ઘેરા કે કોલકરાર ઈત્યાદિ ઉપર મન ન લગાડતાં, પોતાના લશ્કર સુદ્ધાં ધણા દિવસ સૂધી યથેચ્છ ખાવા પીવામાં અને એશઆરામમાં નિમગ્ન રહ્યા. એ સમયે પોતે આઠ ઘોડાના રથમાં બેસીને ફરતો હતો અને તેની પાછળ તેના હાથ તળેનાં સેંકડો લોકોની ગાડીઓ ચાલતી, તથા રસ્તે રસ્તે દ્રાક્ષ રસના મોટાં મોટાં વાસણો ભરીને મૂક્યાં હતાં. ને તેની પાસે ખાલાં, પંચપાન એવાં નાનાં પ્રકારનાં વાસણો ગોઠવ્યાં હતાં; તેથી

સિકંદરનાં માણસો જોઈએ તેટલો દ્રાક્ષરસ પીતાં હતાં, તેઓ નાચ રંગમાં છેક ગરક થઈ ગયાં હતાં. એવી મોજમઝમાં તેણે સાત આઠ દિવસ કાઢ્યા. કિંવંતસ નામના મંથકારે એવું કહ્યું છે કે, “તે ઝોચ્છવના દહાડામાં સિકંદરના લશ્કર ઉપર જો એક હજાર માણસો મરણીઆ થઈને તૂટી પડત, તો તેમણે જે પુરુષ પોતાને દુનિયાં જીતનાર કહેવડાવતો હતો તેનો અને તેના અગૂણિત લશ્કરનો નાસવાનો લાગ ન રહેતાં પરાભવ કયો હોત.” એ વાત ખરી છે. પણ એવું કંઈ ભય ચિહ્ન નજરે પડત, તો સિકંદર જેવો પુરુષ એટલો બેદિકર રહેત નહિ, એ પણ ખરું છે.

પેલીમેર વહાણો હંકારવાનો વખત આવી પહોંચતાંજ નિઆર્કસ પોતાના લોકો સાથે સિંધુ નદીના મુખમાંથી જેવો નીકળ્યો તેવો કિનારે ઈરાની અખાતમાં હમ્બુસિઆ નામે એટમાં આવીને ઊતર્યો. તે એટને હાલમાં ઓર્મઝ કહેછે. ત્યાંથી સિકંદર આદશાહની સ્વારી ચાર પાંચ દિવસની મજલ ઉપર છાવણી કરીને રહેલીછે એવી ખબર મળી. તેવારે તે પોતાની જોડે ચાર પાંચ સોળતીઓને લઈને તેને મળવાસારુ ગયો એટલા વખત સૂધીમાં પોતાના અરમારની શી અવસ્થા હશે તેની ખબર પડી નહોતી; તેથી તે અજાણ્યા સાગરમાં ખુદી જઈને તેમની દુર્દશા થઈ હશે એમ વારેવારે તેના મનમાં આવીને તે વિષે ઘણો ફિકરમંદ રહેતો હતો. એટલામાં નિઆર્કસ ફક્ત ચાર આદમી લઈને આવેછે, એવું તેની નજરે પડ્યું. અને તે પાંચ છ આદમીઓ છેક ફિક્કા અને અશક્ત થયેલા તેને દેખાયા. ત્યારે મને જે લાગતું હતું તેજ ખરું પડ્યું, અને એ અનર્થમાંથી ઉગરીને સુભાગ્યે એટલા આપણી પાસે આવ્યાછે. એવું તેણે નક્કી માન્યું. તેથી નિઆર્કસ પાસે આવીને બેઠો. એટલે સિકંદરે તેનો હાથ પકડીને તેને એક જાણુએ લીધો. અને ધીમે રહીને બોલ્યો જે, ઈશ્વરની મહેરબાનીથી સંકટમાંથી બચીને અહીં આવીને તમે મને મળ્યા તેથી મને ઘણો સંતોષ

થાયછે, તથાપિ આપણું આવડું મોટું નૌકાસૈન્ય હુખીને નાશ પામ્યું તે ધણું દુઃખદાયક છે, એ સાંભળીને નિઆર્કસે લાગશે જવાબ દીધો. “મહારાજ, આપ એવી શંકા આપના મનમાં કદાપિ પણ લાવશે નહિ. આપણું તમામ અરમાર સહી સલામત છે.” એ સાંભળીને સિકંદરને જે આનંદ થયો તે પેટમાં ન માયો તેથી તે ઉભરો આંસુ ધારા રૂપે બહાર પાડ્યો, અને ખુલી રીતે કહી જણાવ્યું કે, “આ શુભ સમાચારથી” જે મને સંતોષ થયો તે આખો એશિયાખંડ જીતવાથી થયો ન હોતો;” એ પછી નિઆર્કસે પોતાની દરિઆઈ મુસાફરીની સવિસ્તર હકીકત કહી; તે તેણે મન દબને સાંભળી. અને છેલ્લીવારે ઉતરેલે મૂકામે પાછા જઈ યુક્રેતીસ નદીની વાટે અમારી સ્વારીને ફલાણે ઠેકાણે મળવાનું સુચવીને રજા આપી.

નિઆર્કસની દરિઆઈ મુસાફરીની હકીકત સાંભળીને મારે એક-વાર દરિઆઈ મુસાફરી કરવી એવી સિકંદર બાદ-શાહને ઇચ્છા થઈ. તેથી તેણે એવો વિચાર કર્યો હતો કે, ઇરાની અખાતમાંથી વહાણો હંકારી આરબસ્તાન એને આફ્રિકાને ઘેરો ધાલી. જીબ્રાલટરની સમુદ્રધુનીમાંથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં આવવું; પછી કાર્થેજનીયનોના સમાચાર લેવા; પછી આદમ્સ પર્વત લણી જવું; ને પછી ઈપિરસમાં થઈને માસિડોનિયામાં ઉતરવું એવી ધારણા કરીને એસોપોતેમિઆના સુખેદાર તથા સિરિયાના સુખાને સિઆનન પર્વત ઉપરનાં મોટાં મોટાં ઝાડો કાપીને તેના વહાણ બાંધવાની બીજ તૈયારી કરવાસારુ હુકમ પણ આપ્યો હતો. તથાપિ તેને એટલામાંજ એકાએક અકાળ મોતે ઝડપ્યો. તેથી એ બધા વિચાર મનના મનમાં રહ્યા. માણસ ગમે તેટલી મોટાઈ મેળવે તો પણ મોત આગળ તેનું કંઈ આવડતું નથી.

અહીંથી તેની સ્વારી કુચ કરીને ઈરાન દેશ માંહેલા પાસારગદમાં આવી પહોંચી. બાદશાહ બ્યારે હિંદુસ્થાન ભાંગે પ્રથમ ગયો, ત્યારે જેને અહીં સુખેદાર નીમતો ગયો હતો, તે

સિકંદરનાં માણસો જોઈએ તેટલો દ્રાક્ષરસ પીતાં હતાં, તેઓ નાચ રંગમાં છેક ગરક થઈ ગયાં હતાં. એવી મોજમઝામાં તેણે સાત આઠ દિવસ કાઢ્યા. કિંવંતસ નામના મંથકારે એવું કહ્યું છે કે, “તે ઝોચ્છવના દહાડામાં સિકંદરના લશ્કર ઉપર જો એક હજાર માણસો મરણીયા થઈને તૂટી પડત, તો તેમણે જે પુરુષ પોતાને દુનિયાં જીતનાર કહેવડાવતો હતો તેનો અને તેના અગૂણિત લશ્કરનો નાસવાનો લાગ ન રહેતાં પરાભવ કયો હોત.” એ વાત ખરી છે. પણ એવું કંઈ ભય ચિહ્ન નજરે પડત, તો સિકંદર જેવો પુરુષ એટલો બેદરિશ રહેત નહિ, એ પણ ખરું છે.

પેલીમેર વહાણો હંકારવાનો વખત આવી પહોંચતાંજ નિઆર્કસ પોતાના લોકો સાથે સિંધુ નદીના મુખમાંથી જેવો નીકળ્યો તેવો કિનારે ઈરાની અખાતમાં હુમ્મયુસિયા નામે બેટમાં આવીને ઊતર્યો તે બેટને હાલમાં એર્મઝ કહેછે. ત્યાંથી સિકંદર આદશાહની સ્વારી ચાર પાંચ દિવસની મજલ ઉપર છાવણી કરીને રહેલીછે એવી ખબર મળી. તેવારે તે પોતાની જોડે ચાર પાંચ સોળતીઓને લઈને તેને મળવાસારુ ગયો એટલા વખત સૂધીમાં પોતાના અરમારની શી અવસ્થા હશે તેની ખબર પડી નહોતી; તેથી તે અજાણ્યા સાગરમાં ઘુડી જઈને તેમની દુર્દશા થઈ હશે એમ વારેવારે તેના મનમાં આવીને તે વિષે ઘણો દ્રિફ્કરમંદ રહેતો હતો. એટલામાં નિઆર્કસ ફક્ત ચાર આદમી લઈને આવેછે, એવું તેની નજરે પડ્યું. અને તે પાંચ છ આદમીઓ છેક દ્રિફ્કા અને અશક્ત થએલા તેને દેખાયા. ત્યારે મને જે લાગતું હતું તેજ ખરું પડ્યું, અને એ અનર્થમાંથી ઉગરીને સુભાગ્યે એટલા આપણી પાસે આવ્યાછે. એવું તેણે નક્કી માન્યું. તેથી નિઆર્કસ પાસે આવીને બેઠો. એટલે સિકંદરે તેના હાથ પકડીને તેને એક બાજુએ લીધો. અને ધીમે રહીને બોલ્યો જે, ઈશ્વરની મહેરબાનીથી સંકટમાંથી બચીને અહીં આવીને તમે મને મળ્યા તેથી મને ઘણું સંતોષ

થાયછે, તથાપિ આપણું આવડું મોટું નૌકાસૈન્ય કુખીને નાશ પામ્યું તે ધણું દુઃખદાયક છે, એ સાંભળીને નિઆર્કસે લાગણી જવાળ દીધો. “મહારાજ, આપ એવી શંકા આપના મનમાં કદાપિ પણ લાવશો નહિ. આપણું તમામ અરમાર સહી સલામત છે.” એ સાંભળીને સિકંદરને જે આનંદ થયો તે પેટમાં ન માયો તેથી તે ઉભરો આંસુ ધારા રૂપે બહાર પાડ્યો, અને ખુલી રીતે કહી જણાવ્યું કે, “આ શુભ સમાચારથી જે મને સંતોષ થયો તે આખો એશિયાખંડ છતવાથી થયો ન હોતો;” એ પછી નિઆર્કસે પોતાની દરિયાઈ મુસાફરીની સવિસ્તર હકીકત કહી; તે તેણે મન દબતે સાંભળી. અને છેલ્લીવારે ઉતરેલે મૂકામે પાછા જઈ યુક્રેતીસ નદીની વાટે અમારી સ્વારીને દ્રવાણે કેકાણે મળવાનું સુચવીને રજા આપી.

નિઆર્કસની દરિયાઈ મુસાફરીની હકીકત સાંભળીને મારે એક વાર દરિયાઈ મુસાફરી કરવી એવી સિકંદર બાદશાહને ઇચ્છા થઈ. તેથી તેણે એવો વિચાર કર્યો હતો કે, ઇરાની અખાતમાંથી વહાણો હંકારી આરબસ્તાન એને આફ્રિકાને ઘેરો ધાલી. જીઆલટરની સમુદ્રધુનીમાંથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં આવવું; પછી કાર્થેજનીયતોના સમાચાર લેવા; પછી આદમ્સ પર્વત ભણી જવું; તે પછી ઈપિરસમાં થઈને માસિડોનિયામાં ઉતરવું એવી ધારણા કરીને મેસોપોતેમિયાના સુબેદાર તથા સિરિયાના સુબાને લિયાનન પર્વત ઉપરનાં મોટાં મોટાં ઝાડો કાપીને તેના વહાણ બાંધવાની બીજ તૈયારી કરવાસારૂ હુકમ પણ આપ્યો હતો. તથાપિ તેને એટલામાંજ એકાએક અકાળ મોતે ઝડપ્યો. તેથી એ બધા વિચાર મનના મનમાં રહ્યા. માણસ ગમે તેટલી મોટાઈ મેળવે તો પણ મોત આગળ તેનું કંઈ આવડું નથી.

અહીંથી તેની સ્વારી કુચ કરીને ઈરાન દેશ માંહેલા પાસારગદામાં આવી પહોંચી. બાદશાહ બ્યારે હિંદુસ્થાન ભંજી પ્રથમ ગયો, ત્યારે જેને અહીં સુબેદાર નીમતો ગયો હતો, તે

કેટલીક મુદત થયાં મરી ગયો હતો; તેથી જ્યાં સૂધી બાદશાહ આવીને કારભારની પક્કી ગોઠવણ કરે ત્યાં સૂધી ગરબડ ન થાય માટે એટલા વખત સૂધી આરસિનીજ નામે ત્યાંનો સરદાર કારભાર ચલાવતો હતો. એ સરદાર ઘણા હિંચા કુળનો હતો તથા તેના હાથથી બાદશાહનાં મોટાં મોટાં કામો થયાં હતાં. તેને લીધે બાદશાહની તેના ઉપર ઘણી મહેરબાની હતી, અને તેથી લોકોમાં પણ તેનો ભારવકર સારો હતો. આ વખત જ્યારે સિકંદરની સ્વારી પાસે આવ્યાનું તેણે સાંભળ્યું ત્યારે મોટી તૈયારીથી તે સામો ગયો. અને તેને કીમતી સામાનવાળા કેટલાએક રથ, પુષ્કળ જવાહીર અને ૪૦૦૦ તાલેન્ટનો નજરાણો કર્યો. તેજ પ્રમાણે સિકંદરની સાથે જે અમીરો હતા તેને પણ યોગ્યતા પ્રમાણે આપવાનું હતું તે મોકલાવી દીધું. તેથી તે ઘણા ખરચમાં આવી પહોં. તથાપિ એટલી મહેનત અને એટલા ખરચનો તેને ફાયદો થવાનો એક બાબુએ રહીને ઉલટું તેના જીવનું જોખમ થયું! એવી રીતે કે—સિકંદર બાદશાહ પાસે બાસગો નામે એક જોબો હતા. તે ઘણો કપટી, ચાડીઓ અને મોટાઇ મેળવવાનો લોભીઓ હતો. તેના ઉપર બાદશાહની ઘણી મહેરબાની હતી. તે એટલે સૂધી કે, તેના એકાંતમાં પણ જવાની તેને મના નહોતી. તેનું જોકે એટલું મહત્ત્વ હતું, તે પણ તે જોબો, નીચ માણસ, તેને રાજ કરવાસારુ મહેનત કરવાનું કામ નીચ છે એવું આરસિનીજને લાગ્યાથી તેણે તેને કાંઈજ આપ્યું નહિ એટલુંજ નહિ; પણ એ બાબત કાંઈ જોડે જ્યારે વાત નીકળી જ્યારે તે ખુદી રીતે બોલ્યો કે, “હું બાદશાહના મિત્રોને ઘણું માન આપીશ, પણ તેના જોબને કદીએ નહિ આપું;” એ બોલો બાગોસના કાન ઉપર ગયા, ત્યારે તેના પગની જવાબા માથે ચઢી. અને ત્યારથી તે આરસિનીજની જોદણી જોદવા લાગ્યો. આરસિનીજ મેદા અને નિર્મળ અંતઃકરણનો માણસ હતો. તેને લીધે તેના વિષે બાદશાહના મનમાં ખોટા વિચાર ભરવાને ઘણી થોડી તક મળતી

કેટલીક મુદત થયાં મરી ગયો હતો; તેથી જ્યાં સૂધી બાદશાહ આવીને કારભારની પકી ગોઠવણ કરે ત્યાં સૂધી ગરબડ ન થાય માટે એટલા વખત સૂધી આરસિનીજ નામે ત્યાંનો સરદાર કારભાર ચલાવતો હતો. એ સરદાર ધણા કિંચા કુળનો હતો તથા તેના હાથથી બાદશાહનાં મોટાં મોટાં કામો થયાં હતાં. તેને લીધે બાદશાહની તેના ઉપર ધણી મહેરબાની હતી, અને તેથી લોકોમાં પણ તેનો ભારવકર સારો હતો. આ વખત જ્યારે સિકંદરની સ્વારી પાસે આવ્યાનું તેણે સાંભળ્યું ત્યારે મોટી તૈયારીથી તે સામો ગયો. અને તેને કીમતી સામાનવાળા કેટલાએક રથ, પુષ્કળ જવાહીર અને ૪૦૦૦ તાલેન્ટનો નજરાણો કર્યો. તેજ પ્રમાણે સિકંદરની સાથે જે અમીરો હતા તેને પણ યોગ્યતા પ્રમાણે આપવાનું હતું તે મોકલાવી દીધું. તેથી તે ધણા ખરચમાં આવી પડ્યો. તથાપિ એટલી મહેનત અને એટલા ખરચનો તેને ફાયદો થવાનો એક બાબુએ રહીને ઉલટું તેના જીવનું જોખમ થયું! એવી રીતે કે:—સિકંદર બાદશાહ પાસે બાસગો નામે એક જોબને હતા. તે ધણા કપડી, ચાડીઓ અને મોટાઘ મેળવવાનો લોભીઓ હતો. તેના ઉપર બાદશાહની ધણી મહેરબાની હતી. તે એટલે સૂધી કે, તેના એકાંતમાં પણ જવાની તેને મના નહોતી. તેનું જોકે એટલું મહત્ત્વ હતું, તે પણ તે જોબને, નીચ માણસ, તેને રાજી કરવાસારુ મહેનત કરવાનું કામ નીચ છે એવું આરસિનીજને લાગ્યાથી તેણે તેને કાંઈજ આપ્યું નહિ એટલુંજ નહિ; પણ એ બાબત કોઈ જોડે જ્યારે વાત નીકળી જ્યારે તે ખુદી રીતે બોલ્યો કે, “હું બાદશાહના મિત્રોને ધણું માન આપીશ, પણ તેના જોબને કદીએ નહિ આપું,” એ બોલો બાગોસના કાન ઉપર ગયા, ત્યારે તેના પગની જવાબા માથે ચઢી. અને ત્યારથી તે આરસિનીજની જોદણી બોદવા લાગ્યો. આરસિનીજ મેદા અને નિર્મળ અંતઃકરણનો માણસ હતો. તેને લીધે તેના વિષે બાદશાહના મનમાં ખોટા વિચાર ભરવાને ધણી થોડી તક મળતી

હતી. તથાપિ એવો દાવ આવે ત્યારે તેનો નાશ થવાસારુ બાદશાહના મનમાં વહેમ ભરવાને ચૂકતો નહોતો. એમ કેટલાક દિવસ જતાં બાદશાહના મનમાં આરસિનીજ વિષે વહેમ ઉત્પન્ન થયો. તોપણ તે તેણે ખુલી રીતે જણાવ્યો નહિ ત્યાર પછી દ્રવ્ય મેળવવાની ખટપટ કરતાં ક્રોધએ એવું કહ્યું કે સાયરસની લાસ જે કબરમાં દાટેલી છે તેમાં તેની સાથે અપરિમિત દ્રવ્ય દાટેલું છે. એ સાંભળીને લાગલીજ બાદશાહે તે કબર ખોદાવી જોઈ, ત્યારે તેમાંથી તેને કશું એ જડ્યું નહિ. ધરાની લોકોમાં મુડદાંની સાથે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે પૈસા દાટવાની અસલ ચાલ હતી. તે ઉપરથીએ કબરમાંથી આપણે ઘણું દ્રવ્ય સાંપડશે, એવું તેને લાગ્યું હતું; તથાપિ તેમાં તે નિરાશ થયો. ત્યારે એ દ્રવ્ય કાઠએ કાઢી લીધું હશે એમ ધારી તેની તપાસ કરી, તેવારે એ કામ સુખેદાર વગર ખીજત ક્રોધથી ખતી શકે નહિ એવું તેમાં ઠર્યું. પછી શું પૂછવું? અદરથી તો સઘળા તૈયારીજ હતી એટલે લાગણીજ આરસિનીજ ઉપર મુકરદમો ઉભો થઈને, તેના પગમાં બેડીઓ જડાઈ; અને થોડુંક ચોકશીનું ડોળ કરીને તેને ગરદન માર્યો. એવી રીતે ખીચારો નિરપરાધી આરસિનીજ વિના કારણ, માત્ર પેલા નીચ જોખની કપટ યુક્તિથી માર્યો ગયો ! રાજની મહેરબાનીવાળા નીચને દુનીયામાં મોટામાં મોટો માનવો જોઈએ, એવું જે કહેવાય છે તે ખરું છે.

ઈરાન દેશમાં અસલ એવી ચાલ હતી કે રાજ પરદેશ છૂતીને તથા મોટી ક્તેહ મેળવીને વતનમાં પાછો આવે, એટલે દેશમાંના દરેક ઘરની મુખ્ય ઘર ચલાવનારીને તેની ગ્રોગ્યતા પ્રમાણે એક સોનાનો કકડો આપવો. તે ચાલ પ્રમાણે સિદ્ધર બાદશાહે ઈરાની સ્ત્રીઓને પુષ્કળ દ્રવ્ય વહેંચ્યું. રાજા પાહારથી સ્વારી કરીને આવે એટલે ઈરાનમાં તેને મોટો ખરસ કરવો પડતો હતો તેથી કેટલાએક દ્રવ્ય લોભી રાજાઓ તો એક સાર સ્વારી કરવાને નીકળ્યા તે ફરીને પાછા સ્વદેશમાં ગયાજ નથી.

સાયરસની કબર વિષે જે વાત ઉપર કહી છે, તેના ઉપર ઈરાની ભાષામાં એક લેખ કોતરાવ્યો હતો; તેનું ભાષાંતર સિંકંદરે પોતાની ભાષામાં કરાવ્યું તેની મતલબ “એવી હતી કે:—

“અરે માનવી, કોઈ વખત પણ મારા આ રાજ્ય ઉપર આવીશજ, એ હું જાણું છું; માટે મારે તને એટલુંજ જણાવવાનું છે કે, તું કોઈ પણ હો, અને ગમે ત્યાંથી આવ, તેનું મને કશું નથી, પણ હું સાયરસ ઈરાનનાં રાજ્યને સ્થાપન કરનાર છું. તે રાજ્ય ખાખત હું કંઈ બોલતો નથી; પરંતુ જે આ સાડા ત્રણ હાથ જમીનથી માંડે શરીર ઢાંકેલું છે. તેનો તું લોભ કરતો નહિ” એ શબ્દો વાંચતાંજ સિંકંદર બાદશાહના અંતઃકરણમાં આ લોકનો ક્ષણભંગુર વાસ અને મૃત્યુ એકદમ ઉભાં રહ્યા તેથી છક થઈને ક્ષણવાર વિચારમાં સ્તબ્ધ બની ગયો. મોટાના મન મોટા સિવાય બીજાની વળતાં નથી.

સિંકંદર સાથે જે લોકો હિંદુસ્થાનથી આવ્યા હતા તેમાં તેમાં કાલાનસ નામે એક તે વખતનો તત્ત્વજ્ઞાની હતો. તે હમેશાં નાજો રહેતો. અને નિરંતર પરલોકના વિચારમાં નિમગ્ન હતો. તેની ઉંમર આ વખતે આંશરે પાંસેઠ સીતેર વર્ષની હતી એટલી ઉંમરમાં કોઈ દિવસ તે માંદો પડ્યો નહોતો. તથાપિ ઈરાનમાં આવ્યા પછી તેની પ્રકૃતિમાં બીજાડ થયો. તે ઉતાવળો સુધરી શક્યો નહિ. માટે ચિતા ખડકીને બળી મરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેમ ન કરવાસારુ સિંકંદરે તેને ધણો ધણો સમજાવ્યો, પણ તેણે માન્યું નહિ. ત્યારે બાદશાહે તેની મરણ પ્રમાણે એક મોટી ચિતા તૈયાર કરવી. તે ઉપર જઈ બેસવાં સારુ કાલાનસ ધણા ઉમંગથી નીકળ્યો ત્યારે આસિડોનિયન લોકો પાસે વિદાયગીરી માગીને તેમને કહ્યું, “મિત્રા, હવે હું જઈ છું; મારા ઉપર મહેરબાની રાખજો; અને આજનો દહાડો એક મોટા તહેવારની માફક તમારા રાજ સાથે ખાઈ પી અને અને નૃત્ય ગાયન કરી આનંદમાં નિર્ગમન કરજો, હું તમારા રાજને ઘોડા દિવસમાં આબેલન શહેરમાં મળીશ.” એટ-

‘લુ’ કહીને પેલી ચિતા ઉપર જઈને નિરાંતે મૃતો.* પછી આજ્ઞા પ્રમાણે તેને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો. તે નીચેથી સળગતી સળગતી તેને શરીરે લગી તોપણ તેણે આણી પાસનો હાથ આણી પાસ પણ મૂક્યો નહિ. અથવા મોંઢેથી ચું કે ચાં કર્યું નહિ! એ ભયંકર કૃલ જોવાને સિકંદર સાં આવ્યો નહોતો. પણ બાકીનાં હજારો માસિડોનિયનો સાં ભેળા થયા હતા. તેમને એ વાતની મોટી નવાઈ લાગી. એ પછી ઘણે વર્ષે આગસ્તસ સ્કીઝર નામે રોમન બાદશાહની રૂબરૂ આથેન્સમાં હિંદુસ્થાનનો એક ખીજો જોગી એવી રીતે બળી મુવો હતો, એમ કહેવાય છે; તેની દેરડી “ હિંદુસ્થાનના માણસની,” એમ આજ સૂધી ઓળખાતી રહી છે; એવું એક ગ્રંથકારે લખેલું છે.

કાલાનસ બળી મુવા પછી તેના કહેવા પ્રમાણે સિકંદર બાદશાહે, સંધ્યાકાળે મોટું મંડળ જમવા બોલાવ્યું. તે આવીને પોતપોતાની જગાએ બેઠા પછી, “જે આ વખતે સૌથી વધારે દ્રાક્ષરસ પીશે, તેને પાંચશેં રૂપિયાનો એક ઉત્તમ મુગટ હું ઈનામમાં આપીશ.” એવું બાદશાહ બોલ્યો, તે વખતે સાં પ્રોમાકસ નામે એક ગૃહસ્થ હતો. તેણે આ દ્રવ્ય લોભને લીધે આસરે વીસ પચીસ પ્યાલા દારૂ પીધો. અને ઈનામ મેળવ્યું. પણ સાંજ આજારી પડ્યો. અને તરતજ બે ત્રણ દિવસમાં મરણ પામ્યો ! બળી એ મંડળમાં દારૂ પીવાનો મહાવરો કરવાથી ખીજાં એકતાળીસ જણાના જીવ ગયા એવું કહે છે. સિકંદર બાદશાહની કીર્તિ અને રાજ્ય લોભથી લાખો માણસના જીવ ગયા, તેને માટે કંઈ કહેવાતું નથી. કારણ કે ધણું કરીને સૌ રાજાઓની રીત એવીજ હોય છે. તથાપિ તેની આવી મીજબાનીથી માણસનું મોત થાય એ તેને મોટા લાંછન જેવું છે.

પાસારગદાથી નીકળીને પાધરો પર્સિપોલિસમાં આવી પહોંચ્યો. તે શહેર તેણે હિંદુસ્થાન ભણી જતાં જતી લખને

* એ ચિતા ઉપર જતી વેળાએ માથે પૂલના તોરા ધાલીને હિંદુસ્થાની ભાષામાં ગીનાં ગાતો જતો હતો.

બાળી નાંખ્યું હતું; તેની દુર્દશા જોઈને આ વખતે ઘણું માહું લાગ્યું તથા પસ્તીવો થયો. પછી ત્યાંથી સુસામાં ગયો તે ઠેકાણે પાસિદિગ્રિજ નદીમાંથી આવીને નિઆર્કસ પોતાના લશ્કર સૂઘાં આવી મળ્યો. ત્યાં ઇરાનની લડાઈમાંથી પકડેલા કેદીઓ મૂકી ગયો હતો તેને જોયા. તથા તેજ ઠેકાણે તેણે કરાયસની પરમ રૂપવતી વડી છોકરી સ્તાતિરા સાથે લગ્ન કર્યો; અને તેની એક બીજી બહેન હતી તેનાં લગ્ન પોતાના પરમ મિત્ર હેકિ-સ્તિયન સાથે કરી આપ્યાં; એ લગ્ન પ્રસંગે બાદશાહે એમ બોલી દેખડાવ્યું કે, “માસિડોનિઆ અને ઇરાન એ બે દે-શોની પ્રજાને સગાઈનો સંપ બંધાય એવી મતલબથી મેં આ સંબંધ કરેલો છે; અને એ વગર જોડલા એવા સંબંધ જોડાય તેડલા જોડવા એવી મારી ઘણી મરજી છે.” એ ઉપરથી તેના હાથ નીચેના લોકોને તેવાં લગ્નો કરવાને ઉત્તેજન મળ્યું; તેથી તેમણે સાઠ સીતેર ઇરાની છોકરીઓને શોધી કહાડીને તેમની જોડે તેમણે લગ્ન કર્યો. તેણે કરીને સિકંદરને મહા સંતોષ થયો. એ ઠેકાણે તેણે પોતાના તમામ સરદારોને એક મોટી મીજબાની આપી. તેમાં ૯૦૦૦ માણસો આવ્યા હતાં; તે બધાંને એક એક સોનાનો ખાલો દારૂ પીવાસારુ આપ્યો હતો, એવું પુસ્તકોમાં લખેલું છે. જોડલું કરીને તે બેશી રહ્યો નહિ, પણ તેના લશ્કર માંહેના ઘણા સીપાઈઓ કરજ-દાર થઈ ગયા હતા તેમને દેવામાંથી છોડવાનું તેણે મન ઉપર લીધું. તથાપિ પગાર ઉપરાંત દેવું કેમ કર્યું એવા વિચારથી તેને જણાવતાં સીપાઈઓ ડર્યા. માટે ખર્ચ દેવું કેટલું છે તે બતાવી શક્યા નહિ, ત્યારે બાદશાહે પોતાના એક કામદારને પુ-ષ્કળ નાણું આપીને હુકમ કર્યો કે દેવાદાર કોણ છે એવું તેને ન પૂછતાં સીપાઈ નામેનું દેવું નીકળે તે પતાવી દેવું. તે પ્રમાણે પેલા કામદારે અમલ કર્યો. તેથી સિકંદરના આવડા મોટા લ-શ્કરમાં કોઈ દેવાદાર કલ્પ નહિ. એ દેવું પતાવવામાં તેને આસરે ૧૫૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા ખર્ચ થયો ! એવી ઉદારતા રા-

જાઓમાં કવચિત્ જ નજરે પડેછે, કરજ ફેડાવાના સંતોષ કરતાં નામો કહેવાની માથાફેડ પતી તેથી સીપાઇઓ વધારે રાજ થયા. એ સીપાઇઓ જ્યારે બાદશાની મતલબ ઉપર અમથા શંકા લાવીને રકમો કહેવાને આનાકાની કરતા જણાયા ત્યારે તે ધણા હેતથી સીપાઇઓને કહેવા લાગ્યો. “ અરે ભાઇઓ રાજાએ પોતાની પ્રજા સાથે પોતાના વચનમાં ચળવાનું કામનું નથી; અને આપણા રાજા આપણી સાથે એવો દગો કરશે, એવું પ્રજાએ કદી મનમાં આણવું નહિ. ” એ બોલવું ખરે-ખર ધણું ધ્યાનમાં રાખવા ભોગ છે.

સિકંદર બાદશાહ પોતાને વતનથી નીકળીને દેશ જીતતો જીવતો હિંદુસ્થાન સૂધી આવ્યો. તેવારે દરેક જીતેલા પ્રાંતો ઉપર પોતાના સુબાઓને નીમતો ગયો. તે સુબાઓ ધણા હોંશીઆર અને રાજકાજમાં ધણા ચતુર હતા; તથાપિ તે બધાને નકી લાગતું હતું. કે, એ બાદશાહ ટાઢ, તડકો ન બેતાં એકદમ અબોણ્યા દેશોમાં આવ્યો જાયછે ત્યાં એ-એકાદવાર આપઘાત કરીને મરશે. એવી તેઓની ધારણા હોવાથી સિકંદરની સ્વારી તેના પ્રાંતમાંથી બહાર પડી કે રવે-ચ્છાએ વર્તવા લાગ્યા, અને ન્યાય અન્યાય કાંઈ બોલે નહિ. એવા સુબાઓમાં બાબરનો સુબો હુરપાલસ મુખ્ય હતો. તેણે પોતાના તાંબાની પ્રજાને છેક નીચોવી નાંખીને અપાર દોલત એકઠી કરી હતી. અને તેણી તરફ સિકંદર મરી ગયો એવું સમજીને જેમ મનમાં આવ્યું તેમ વર્તતો હતો. એટલામાં સિકંદર પાસે આવ્યાની તેને ખબર પડી ત્યારે તેનો જીવ હડી ગયો. અને બચવાસાર પોતાનું અન્યાયથી મેળવેલું અપરિમિત નાણું સાથે લઈને નાસવા માંડ્યું. તેણે ઉતાવળા ૬૦૦૦ માણસો ભેળાં કર્યા અને તેમને સાથે લઈને આથેન્સ શહેરમાં દાખલ થયો. તે વખતે ત્યાં ફ્રેસિયન અને દિમાસ્થનિસ નામે બે નામાંકિત વક્તા અને શૂરા પુરુષો રહેતા હતા. તેમાંનો ફ્રેસિયન મોટો તત્ત્વજ્ઞાની હતો. તથા લોકો તેને પૂજ્ય

ખાળી નાંખ્યું હતું; તેની દુર્દશા જોઈને આ વખતે ઘણું માહું લાગ્યું તથા પસ્તીવો થયો. પછી ત્યાંથી સુસામાં ગયો તે ઠેકાણે પાસિદિગ્રિજ નદીમાંથી આવીને નિઆર્કસ પોતાના લશ્કર સૂઘાં આવી મળ્યો. લાં ઇરાનની લડાઈમાંથી પકડેલા કેદીઓ મૂકી ગયો હતો તેને જોયા. તથા તેજ ઠેકાણે તેણે ડરાયસની પરમ રૂપવતી વડી છોકરી સ્તાતિરા સાથે લગ્ન કર્યા; અને તેની એક બીજી બહેન હતી તેનાં લગ્ન પોતાના પરમ મિત્ર હેફિ-સ્તિયન સાથે કરી આપ્યાં; એ લગ્ન પ્રસંગે બાદશાહે એમ બોલી દેખડાવ્યું કે, “માસિડોનિઆ અને ઇરાન એ બે દે-શોની પ્રજાને સગાઇનો સંપ બંધાય એવી મતલબથી મેં આ સંબંધ કરેલો છે; અને એ વગર જોટલા એવા સંબંધ જોડાય તેટલા જોડવા એવી મારી ધણી મરજી છે.” એ ઉપરથી તેના હાથ નીચેના લોકોને તેવાં લગ્નો કરવાને ઉત્તેજન મળ્યું; તેથી તેમણે સાઠ સીતેર ઇરાની છોકરીઓને શોધી કહાડીને તેમની જોડે તેમણે લગ્ન કર્યા. તેણે કરીને સિંકંદરને મહા સંતોષ થયો. એ ઠેકાણે તેણે પોતાના તમામ સરદારોને એક મોટી મીજબાની આપી. તેમાં ૮૦૦૦ માણસો આવ્યા હતાં; તે બધાંને એક એક સોનાનો ખાલો દારૂ પીવાસારુ આપ્યો હતો, એવું પુસ્તકોમાં લખેલું છે. એટલું કરીને તે બેશી રહ્યા નહિ, પણ તેના લશ્કર માંહેના ઘણા સીપાઇઓ કરજ-દાર થઈ ગયા હતા તેમને દેવામાંથી છોડવાનું તેણે મન ઉપર લીધું. તથાપિ પગાર ઉપરાંત દેવું કેમ કર્યું એવા વિચારથી તેને જણાવતાં સીપાઇઓ ડર્યા. માટે ખરું દેવું કેટલું છે તે બતાવી શક્યા નહિ, ત્યારે બાદશાહે પોતાના એક કામદારને પુ-ષ્કળ નાણું આપીને હુકમ કર્યો કે દેવાદાર કોણ છે એવું તેને ન પૂછતાં સીપાઇ નામેનું દેવું નીકળે તે પતાવી દેવું. તે પ્રમાણે પેલા કામદારે અમલ કર્યો. તેથી સિંકંદરના આવડા મોટા લ-શ્કરમાં કોઈ દેવાદાર કહી નહિ. એ દેવું પતાવવામાં તેને આસરે ૧૫૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા ખરચ થયો ! એવી ઉદારતા રા-

જાઓમાં કવચિત્તજ નજરે પડેછે, કરજ દેડાવાના સંતોષ કરતાં નામો કહેવાની માથાફાડ પતી તેથી સીપાઇઓ વધારે રાજ થયા. એ સીપાઇઓ જ્યારે બાદશાની મતલબ ઉપર અમથા શંકા લાવીને રકમો કહેવાને આનાકાની કરતા જણાયા ત્યારે તે ઘણા હેતથી સીપાઇઓને કહેવા લાગ્યો. “ અરે ભાઇઓ રાજાએ પોતાની પ્રજા સાથે પોતાના વચનમાં ચળવાનું કાગનું નથી; અને આપણો રાજા આપણી સાથે એવો દગો કરશે, એવું પ્રજાએ કદી મનમાં આણવું નહિ. ” એ બોલવું ખરો-ખર ઘણું ધ્યાનમાં રાખવા બેગ છે.

સિકંદર બાદશાહ પોતાને વતનથી નીકળીને દેશ જીતતો જીવતો હિંદુસ્થાન સૂધી આવ્યો. તેવારે દરેક જીતેલા પ્રાંતો ઉપર પોતાના સુબાઓને નીમતો ગયો. તે સુબાઓ ઘણા હોંશીઆર અને રાજકાજમાં ઘણા ચતુર હતા; તથાપિ તે બધાને નકી લાગતું હતું. કે, એ બાદશાહ ટાઢ, તડકો ન બેતાં એકદમ અજોણ્યા દેશોમાં ચાલ્યો જાયછે ત્યાં એ-એકાદવાર આપઘાત કરીને મરશે. એવી તેઓની ધારણા હોવાથી સિકંદરની સ્વારી તેના પ્રાંતમાંથી બહાર પડી કે સ્વેચ્છાએ વર્તવા લાગ્યા, અને ન્યાય અન્યાય કાંઈ જોયો નહિ. એવા સુબાઓમાં બાબેલનનો સુબો હરપાલસ મુખ્ય હતો. તેણે પોતાના તાંબાની પ્રજાને છેક નીચેવી નાંખીને અપાર દોલત એકઠી કરી હતી. અને તેણી તરફ સિકંદર મરી ગયો. એવું સમજીને જેમ મનમાં આવ્યું તેમ વર્તતો હતો. એટલામાં સિકંદર પાસે આવ્યાની તેને ખબર પડી ત્યારે તેનો જીવ હડી ગયો. અને બચવાસારુ પોતાનું અન્યાયથી મેળવેલું અપરિમિત નાણું સાથે લઈને નાસવા માંડ્યું. તેણે ઉતાવળા ૬૦૦૦ માણસો લેખાં કર્યા અને તેમને સાથે લઈને આથેન્સ શહેરમાં દાખલ થયો. તે વખતે લાં ફ્રેસિયન અને દિમાસ્થનિસ નામે બે નામાંકિત વક્તા અને શૂરા પુરુષો રહેતા હતા. તેમાંનો ફ્રેસિયન જેમના પુત્રની હતો. તથા લોકો તેને પૂજ્ય

માનતા હતા. ‘તેની પાસે જઈને હારપાલસે પહેલી સહાય માગી, અને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપવા માંડ્યું.’ તથાપિ તેની માગણી તેણે ના કબુલ રાખી, કારણ કે તેની વિનંતિ માનવી તેને બીલકુલ અઘટતી લાગી એ એક; અને જે દ્રવ્યલોભની આશા આપીને તેને પોતાની લણી વાળી લેવાતું કરતો હતો, તે દ્રવ્યનો લોભ તેના મનમાં જરાએ હતો નહિ; એ બીજું કારણ હતું. એ તેના નિર્દોષિપણા વિષે ક્ષિત્રિપ રાજના વખતમાં એવાજ કોઈ પ્રસંગ ઉપરથી સિકંદર બાદશાહ અને લોકોની સારી ખાતરી થઈ હતી. પણ માણસની વૃત્તિ સ્થિતિ કથી વેળાએ કેવી થશે એ નક્કી કરાતું નથી એવું મનમાં સમજીને સિકંદરે હારપાલસનો દાખલો લઈ દ્રવ્ય લોભમાં નાખીને પોતાની લણી વાળી લેવાનો મનસુબો કર્યો. તે દ્રવ્ય જેણે તેની પાસે આણ્યું, તેને શ્રેસિયને એવું પૂછ્યું કે, “આટલા આથેનિયન લોકોમાં સિકંદર બાદશાહે આ દ્રવ્ય મારી પાસે શામાટે મોકલ્યું વાર?” તેનો પેલા લાવનારાએ જવાબ દીધો કે, “આપ જેવો ન્યાયી અને સદ્ગુણી પુરુષ આખા ગ્રીસ દેશમાં બીજો કોઈ નથી. એવું સિકંદર બાદશાહ જાણે છે, માટે આપને એ દ્રવ્ય અર્પણ કર્યું છે; બીજું કંઈ નથી.” તેને શ્રેસિયને કહ્યું “વાર ત્યારે હું ન્યાયી અને સદ્ગુણી છું, એવું તમે સમજો છો, એ ખરું કરી આપવાસારુ એ દ્રવ્ય મારાથી લેવાતું નથી. એવું તમે તમારા બાદશાહને કહેજો; અને જેવો છું, તેવોજ સદા સર્વદા મને રહેવા દેવો, તેમાં કશી અડચણ કરવી નહિ, એ મારી વિનંતિ તેને જણાવો; અને આ તેના પૈસા તેને પાછા આપો.” એટલુંજ બોલીને તે રહ્યો નહિ. પણ તેણે હારપાલસ ઉપર લોકોમાં ઘણો દેશ ઉત્પન્ન કર્યો. અને તેને કાઢી મૂકવાને ઉત્તેજન આપ્યું, તેવારે પોતાનું કંઈ કાવતું નથી એવું જોઈને હારપાલસ ત્યાંથી નીકળી નાઠો.

પછી ત્યાંથી નાઠેલો હારપાલસ દિમાસ્થનીસની પાસે આવ્યો. તે પણ મોટો વિદ્વાન અને જગત્પ્રસિદ્ધ વક્તા હતો

તે બોલવા માંડે કે તરત સાંભળનારના અંતઃકરણમાં જે વિષય ઉપર બોલે તે બરાબર છપાઇ રહેતું. અને નિર્લોભતા વિષે પણ તે પ્રસિદ્ધ હતો. 'તથાપિ આ વખતે તેની વૃત્તિ બદલાઇ, હારપાલસે જે દ્રવ્ય તેને આપ્યું અને આપવાને કળુદ્યું, તેથી તેને વશ થયો. અને તેના પક્ષમાં લોકોનાં મન વાળવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. એવી એકાદ મોટી બાબત લોકોના મનમાં ઠસાવવી હોય તો તેમને એકઠા કરીને અસરકારક હજારો નાના પ્રકારની તદબીરથી પોતાની વાક્યાતુરી વડે પોતાની ભણી કરી લેવાનો તેનો રવૈયો હતો. એવી રીતે લાખણ કરવાનો તેણે મનસુબો કર્યો. તે લોકોમાં જાહેર પડતાંજ એવું બોલવા લાગ્યા કે દિમાસ્થનીસ ન્યાય અન્યાય ન બેતાં ફક્ત પૈસાની લાલચે હારપાલસનો પક્ષ આશરો આપવા ભેગ છે, એવું સિદ્ધ કરી આપવાસારુ લાખણ કરવાનોછે માટે તે સાંભળવાસારુ અમે જવાના નથી. એથી દિમાસ્થનીસનો મનસુબો પડી લાગ્યો. એટલાથી એ બાબત અટકી નહિ પણ આયેનિયન લોકોએ હારપાલસને શહેર બહાર કાઢી મૂક્યો. અને દિમાસ્થનિસે તેની તરફેણ પૈસાની લાલચે પકડી, માટે તે પાપ કર્મના બદલામાં તેની તપાસ કરવાનો ઠરાવ થયો. એ ઉપરથી ન્યાયાધીશાએ તપાસ કરી તેમાં તે અપરાધી હોયો. અને પાંચ લાખ રૂપિયાનો દંડ થયો ! તે દંડ તેનાથી ભરી શકાયો નહિ માટે તેને કેદમાં નાંખ્યો. તેમાંથી તે નાશી જઈને ઈજીનામાં સંતાઇ રહ્યો. સાંથી તે પોતાની જન્મભૂમિ આતિકા ભણી બેઠીને દડ દડ આંસુ પાડતો હતો. અને કોઈ કોઈ વાર તો એકાદિ ના હિંમત બાયડીની માફક બેઠો બેઠો પોકો મૂકીને રડતો હતો. તેના હાથમાં જ્યારે દેશનો કારભાર હતો ત્યારે તે મોટો હિંમતવાન અને આકાશ તૂટી પડે તોપણ ન ડગે એવો દૃઢ પુરુષ ગણાતો હતો. પણ તેનો એ ગુણ આ વખતે લગાર નજરે પડ્યા નહિ. એના જેવાજ નામાંકિત રોમનવક્તા સિસરોને જ્યારે દેશ પાર કર્યો. ત્યારે તેની સ્થિતિ પણ એવી થઇ હતી. એમ પુસ્તકો

ઉપરથી માલમ પડેછે. એ ઉપરથી જ્ઞેને લોકો હિંમતવાન અને મોટા સમજે છે. તેને ગમે તેવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય તોપણ તે હિંમતવાન અને મોટાજ રહેશે એમ કહી શકાતું નથી. આ ઉપલે નિયમ સાધારણ રીતે સર્વત્ર લાગુ પડેછે એમ નહિ પરંતુ સાધારણ રીતે ઉપલીવાત ધણે ખરે ઠેકાણે લાગુ પડી શકશે. ઉદારપણાની ખરી પરીક્ષા દારિદ્ર્યમાં થતી નથી. પણ શ્રીમંતામમાં થાયછે; તેજ પ્રમાણે ધીરજવંતની ખરી પરીક્ષા વારે વારે થતી નથી; પણ સંકટ સમયેજ થાયછે.

પાસાનિઆસ નામે ખીજે કોઈ એક વક્તા દિમાસ્થની-સનો પ્રતિપક્ષી હતો. તેણે એક ઠેકાણે એવું લખેલું છે કે; “ આયેન્સમાંથી નાશી ગયા પછી હારપાલસને ફિલોક્સેનસ નામના એક માણસે પકડ્યો. અને તેની પાસેથી ક્યા ક્યા આ-યેનિયને કેટલી કેટલી લાંચ લીધી તે તેને મોઢેથી કહેવડાવવા સારુ તેના પરાકાષ્ટાના હાલ કર્યા. ત્યારે તેણે કેટલાએક લોકોનાં નામ દીધાં; તથાપિ તેમાં તેણે દિમાસ્થનીસનું નામ મુદ્દલ દીધું નહિ. ” એ હકીકત દિમાસ્થનીસનાં કોઈ મિત્ર કે વખાણુ કરનારાએ લખી હોત તો તેના ખરાપણા વિષે શંકા લેવાને બની આવત પરંતુ એ લેખી સાખ તેના ખરે ખરા પ્રતિપક્ષીએ આપીછે તે ઉપરથી તેના ખરાપણા વિષે શંકા રાખવાનો નથી.

હારપાલસને આયેન્સમાંથી નાશી ગયાની ખબર સિકંદર બાદશાહને થઈ, તેમાં જે આયેન્સ વાશીઓએ મદદ કરી હશે તેને સજા કરવાસારુ ઉતાવળા લ્યાં જવાનું ઠરાવ્યું અને તે પ્ર-માણે તૈયારી કરવાનો લશ્કરને હુકમ સૂઝાં કર્યો. એટલામાં તે લોકોએ તેને પોતાના શહેરમાંથી કાઢી મૂક્યાની ખબર થઈ, એટલે તેણી તરફ જવાનો વિચાર છોડી દીધો. પછી તેને ફરીથી એકવાર સમુદ્ર જોવાની મરજી ઉત્પન્ન થઈ, તથા મુસામાં રહીને તૈયારી નહીને રસ્તે તેના મુખમાં ઉતર્યો. તે

આંથી એપિસ શહેરની પાસે હુશીરિતયન તમામ લશ્કર સાથે
છાવણી કરીને રહ્યા હતા તેને જાણને મળ્યો.

સિકંદર બાદશાહની સ્વારીનો મુકામ જ્યારે મુસામાં
હતો ત્યારે આગળ કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે ૩૦૦૦૦
જુવાન અને બહાદૂર ઈરાની સીપાઈઓ લડાઈની કળામાં
હોંશિયાર થઈ તેના લશ્કરમાં આવીને દાખલ થયા. તે
જોઈ બાદશાહને મદાનંદ થયો. એ બધા ઈરાની સીપાઈઓ
એપિસમાં નદીના કાંઠા ઉપરની છાવણીમાં દાખલ થતાંજ,
સિકંદરે માસિડોનિયન સીપાઈ તથા અમલદારોને મન-
સુખો જણાવવાસારુ એક જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કર્યું. તેમાં એવું
હતું કે, “જે માસિડોનિયન લોકો જખમી થવાથી, પ્રવાસના
કંટાળાથી, અશક્તિથી, અથવા સ્વદેશ વિયોગથી અતિશય
ઉદાસ થઈને ગ્રીસમાં પાછા જવાને ચહાતા હશે, તેમને રજા
આપવાને અમે તૈયાર છીએ. એવા લોકોને તેમની શક્તિ
પ્રમાણે ધનામો આપવા, તથા સારી પ્રતિષ્ઠિત રીતે તેમને ઘેર
પહોંચાડી દેવાની અમારી મરજી છે. માટે વતનમાં જવાની
જેમની મરજી હોય, તેમણે નીકળવાની તૈયારી કરવી.” માસિ-
ડોનિયન લોકો બીજાં કેટલાંએક કારણોથી પહેલાથીજ ધણા
કંટાળી ગયા હતા. તેમાં આ જાહેરનામું જોઈને ઘણું માઠું
લાગ્યું. કારણ કે ઈરાની લશ્કર બાદશાહને આવી મળવાથી
હવે તેને આપણી મરજી રહી નહિ, એવું તેઓ ધારવા લાગ્યા.
વળી પારકા લોકો ઉપર તેની એટલી મહેરબાની જોઈને બાદ-
શાહ પોતાનું મૂળ વતન માસિડોનિયા છોડી દઈને ઈરાનમાં
રહેશે કે શું એવી તેમને બીજી પેઠી. તેથી શું કરવું તે સુઝે
નહિ. તેથી તેઓ ધણા દુઃખી થઈને તથા કેટલાંએક નારાજ
થઈને, એકદમ સઘળા માણસો તેના તંબૂ આગળ એકઠા થયા.
અને ઉદ્વેગપૂર્ણ તેમણે બાદશાહને એવું કહ્યું કે, “આપના
મનમાં રજા આપવાનુંજ છે, તો અમો સર્વ માસિડોનિયન લો-
કોને એકદમ સામટી રજા આપવી; અમે જવાને તૈયાર છીએ;

અંમે આજસૂધી આટલું દુઃખ વેઠીને આપને આટલી કૃતેદ્ર
 મેળવી આપી; તે બધું હવે ફાગટ ગયું. કાંઈ ચિંતા નહિ.
 આપ કેવ અવતાર છો ! આપને શું લાગ્યું છે ? આપને તાજી
 શક્તિવાળા નવા લોકો મળ્યાછે. તેને સાથે લઈને આપ
 જોઈએ તેની સાથે જોઈતી રીતે લઢો. એ બાબત અમારે
 કશું કહેવાનું નથી. હવે પછી આપની ચાકરી કરવાના નથી
 એવું અમે નક્કી કર્યુંછે; માટે કૃપા કરીને અમને બધાને ઝટ
 રજા આપવી, એટલીજ અમારી વિનંતિ છે.” એ સાંભળ-
 તાંજ સિકંદર બાદશાહને ક્રોધ ચઢ્યો. તેથી લાગલાજ ત્યાંને
 ત્યાં તે લોકોના આગેવાનોને પકડાવીને કેદ કરાવ્યા. અને તે-
 માંના તેર આસામીને સખ્ત શિક્ષા કરી. એ બનાવ જોતાંજ
 બાકીના બીજા લોકોની ધુન ઉતરી ગઈ. તે માથાં નીચાં ધા-
 લીને દડદડ આંસુ પાડવા લાગ્યા. હવે તેમણે પોતાની બૂલ
 જોઈ તેથી તેમના એહેરા ઉપર ખરેખરો પસ્તાવો નજરે પડવા
 લાગ્યો અને છેક ગરીબ બોકડી જેવા થઈ ગયેલા બાદ-
 શાહની નજરે પડ્યા. ત્યારે તેને તેમની ઘણી દયા આવી.
 તોપણ તે બાબત તેનો ગુસ્સો ઉતરી ગયો નહોતો, માટે
 તેમને લંક્ષીને બોલ્યો, “અરે, તમારા ઉપર મારા બાંપ
 ફિલિપ રાજાએ અને મેં કેટલા ઉપકાર કર્યાછે, તે તમે ભૂલી
 ગયા કે ? તમે સઘળા એકદમ રજા માગો છો. એટલુંજ છે
 કે ? હીક છે. જાઓ ! હું તમને બધાને જતા રહેવાની છૂટી
 આપું છું ! જાઓ, જાઓ, જાઓ; તમે બધા મારી પાસેથી
 જાઓ, અને આખી દુનિયાને જાહેર કરો કે, અમારા રાજાએ
 જે નવા લોકો જીત્યાછે, તેમના વિશ્વાસ ઉપર તેને નાંખીને
 અમે અમારે ઘેર આવ્યા છીએ; અને તે નવા લોકો અમારા
 કરતાં અમારા રાજા ઉપર વધારે હેત કરેછે !” એટલું બો-
 લીને તે તખ્ત ઉપરથી ઉઠીને ઝટ તંબૂમાં જઈને બેઠો. અને
 કેટલાએક દહાડા સૂધી બીલકુલ કોઈની પાંજુ મુલાકાત કરી
 નહિ. તે ધને સર્વ માસિડાનિયન લોકો ઘણા દલગીર થયા.

તેથી તેમણે તેના તંત્ર આગળ ઘણી નમ્રતાથી પોતાનો દોષ પોતાના ખોળામાં લીધો અને તેની માફી થવાસારુ જાહેરાતને વિનંતિ કરી. આથી તેનું મન લગભગ શાંત થયું. તેથી બહાર આવીને તેમને લગભગ ટાઢા પાડ્યા. ને તેમાંથી જે રહેવાને રાજ હતા તેમને રાખ્યા. અને જેમણે જવાની મરજી કરી તેમને તેની લાયકી પ્રમાણે બક્ષિસ આપીને વિદાય કર્યા. એવી રીતે લશ્કરની ગડગડ લાંગી નાખી.

સિકંદર જાહેરાત સ્વારી કરવાને નીકળ્યો ત્યારે માસિડોનિયા દેશનો તમામ કારભાર તેણે આંતિપાતરને સોંપ્યો હતો. ને તે સારી રીતે ચલાવતો હતો. તથા તેને અને આલિપિઆસ એટલે રાજમાતાને બનતું નહોતું એ જાણત પાછળ કહેવામાં આવ્યુંજે. તે જાણત બંને જણાના વારંવાર પત્રો આવતા હતા. તેમાં આંતિપાતરનું કહેવું તેને વધારે વાજળી લાગતું. ને આલિપિઆસના લખવામાં તેને દુરાગ્રહ દેખાતો હતો. તોપણ તેની મરજી સામે તેનાથી એકે શબ્દ નીકળે નહિ. અને તેની મરજી રાખીને ચાલવા સારુ આંતિપાતરને તેનાથી સમજાવાયો નહિ. ત્યારે તેણે માસિડોનિયા દેશના રાજ્ય કારભાર ઉપર કેતિરસને નીમ્યો; ને નવું લશ્કર લઈને આવવાનો આંતિપાતરને દૂકમ લખ્યો. કેતિરસના તાબામાં આંતિપાતરની પ્રમાણેજ થિસેલી અને થ્રેસ પ્રાંતો પણ આપ્યા. એકવાર રાજમાતા આલિપિઆસે એવું લખ્યું હતું કે, આંતિપાતર પોતે રાજ થવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તથાપિ તેના ઉપર સંપૂર્ણ ભરોસો હોવાથી સિકંદરના મનમાં કંઈ આવ્યું નહિ. પણ આ કામથી આપણે આટલી ધમાન ઈત્યાદિથી નોકરી કરવા છતાં સિકંદરે પોતાને તેના કામ ઉપર દૂર કરેલો જેઈ આંતિપાતરને ઘણો ગુસ્સો ચઢ્યો. તેથી તેણે પોતાની નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું. એવા પ્રમાણિક સેવકને આવું અપમાન કરવાનું કામ જોઈકું કઠણ છે, તેન કરતાં જતેતાનું મન દુખવવાનું કામ સુશીલ અને કૃતજ્ઞ એક-

રત્ને વધારે અધર્ છે. એનો અનુભવ માતૃભક્ત પુત્રોએ પોતાનામાં જોઈ લેવો જોઈએ.

એપિસની છાવણીમાં કેટલાએક દિવસ કાઢ્યા પછી તેની સ્વારી મીડિઆદેશના એકબટાનામાં ગઈ, ત્યાં ગ્રીસ દેશથી આવેલા લોકો તેને મળ્યા. તેમાં માત્ર ચઢતી જીવાની વાળા ૩૦૦૦ છોકરાઓ હતા! આ મુકામે ફરીથી સિકંદર આદેશાહે પોતાના માણસોને આઠ દશ દહાડા મોજ શોખમાં ગુમાવવાની છૂટ આપી; અને ખુદ પોતે પણ નાચ રંગમાં ગુલતાન થયો. એ વખતે તેણે પોતાના સર્વ લોકોને મોટી મીજબાની આપી. તેમાં એક ખીજની ચડાચડીથી આદેશાહને ખુશ કરવાસારુ લોકોએ અતિશય દારૂ પીધો. તે એટલે સૂધી કે તેમ કરવાથી તેના ઘણાં માણસો માંદાં પડ્યાં. તે તેમાં આદેશાહનો પ્રાણુ પ્રિય મિત્ર હેરીસ્તિયન એકાએક દુઃખાણું લાગીને મરણ પામ્યો. તેથી સિકંદરને મહા દુઃખ લાગ્યું. કારણુ તેના જેવો તેને માટે મરવાને પણ આધું પાછું જીવે નહિ એવો ખીજો એક મિત્ર નહોતો, એવું તે જાણતો હતો. તે મોટો વિચારવંત અને સહનશીલ હતો. ને તેના ઉપર આદેશાહની એટલી મહેરબાની હતી કે, તેનો એક બોલ તેણે હેઠે પડવા દીધો ન હોતો. તેવું છતાં તેને એ બાબતનો લગારે ગર્વ થયો નહોતો. તે જે કંઈ આદેશાહને તરફી આપે, તે કોઈના બલા સારુજ આપે; પોતાના સ્વાર્થસારુ આપતો નહોતો. તેથી તે બ્યારે મુવો સારે લરકર માંહેના સર્વ નાના મોટા લોકો, જેમ એકાદ પોતાનો હિતકર્તા વડીલ બંધુ મુવો હોય તેવી રીતે ખેદ પામ્યા. જેવો હેરીસ્તિયન આદેશાહની મહેરબાની વાળો હતો, તેવોજ કેતિરસ પણ હતો. તથાપિ તે બંનેમાં થોડાએક અંતર હતો. તે સિકંદર જાણતો હતો. તે ઉપરથી તેના મોઢામાંથી એકવાર એવું નીકળ્યું હતું કે, “કેતિરસ જે મારી ભક્તિ કરેછે, તે હું રાખ છું, માટે કરે છે.” અને હેરીસ્તિયન જે મારી ભક્તિ કરે છે તે હું સિકંદર

ધું માટે કરેછે.” એ ઉપરથી તે બેઉના સંબંધનો અંતર વાંચ-
નારાઓના ધ્યાનમાં આવશે.

સિકંદર બાદશાહની સ્વારી બાબેલનની નજીક એટલે
ત્રણ ગાઉ ઉપર આવીને દાબલ થઇ ત્યારે ખાલડિયન
જેશીઓએ, પોતાની મેળે બાદશાહને એવી વિનંતિ કરી કે,
આપ એ શહેરમાં કદી પગ મૂકશો નહિ. કેમકે ત્યાં આપનું
મોત છે. ખાલડિયન જેશીઓ જોતિપના કામાં ઘણા કુશળ
છે. એવી બાદશાહની પક્ષી ખાતરી હતી, તેથી તેણે તેનું ક-
હેલું ખરું માનીને તે શહેરને એક બાજુ ઉપર મૂકી બીજે રસ્તે
ચાર પાંચ ગાઉ ચાલ્યા. એટલામાં તેને ગ્રીસના વિદ્વાન પુરુષોએ
ખાલડિયન જેશીઓ વિષે નાના પ્રકારની વાતો કહી તેમનું લ-
વિષ્ય ખોટું છે એવું સિકંદરના મનમાં દસાવ્યું. ત્યારે તે બાદ-
શાહ ત્યાંથી પાછો વળીને ઘણા ઠાઠમાઠ અને સમારંભથી બાબે-
લનમાં દાબલ થયો. ત્યાં છતાંયલા ઘણા ખરા દેશો ભણીથી
વકીલો નજરાણા લઇ આવીને વાટ જોતા જેશી રહ્યા હતા. એ
વાતની બાદશાહને આગળથી ખબર થઈ હતી. તે ઉપરથી
તેને પાછા વાળવાની મરજીને વધારે ઉત્તેજન મળેલું હોયું જો-
ઈએ, એવો કેટલાએક સુસ્ત અંચકારોનો અભિપ્રાય છે. અને
તે ઘણું કરીને ખરું લાગેછે. કારણ કે સર્વ દેશોમાં પોતાને
અકર્તિ મનાવવાની તથા દેવના જેવું માન મેળવવાની તેને હોંસ
હતી. તે ખુલ્લી રીતે પૂરી કરવામાટે એ હેઠાણ તેને ધન
પગ પડતું હતું. બાબેલન શહેરમાં તેની સ્વારી આવી પ-
હોંચ્યા પછી ત્યાં તેણે મોટાં મોટાં દરબારો લરીને પરદાગ-
ભણીથી આવેલા કીમતી નજરાણાં લીધાં, તેમના એલમીએનું
‘‘બોલવું, સાંભળ્યું.’’ તે બાળતો ઉપર પોતાના પ્રધાન મંત્રીઓ
વિચાર કર્યા. અને આખી દુનિયાનું પ્રભુત્વ કેટલાએક મિત્ર
મુખી નિરાંતે બોગવ્યું. આ વેળાએ જોયો કેમકે સિકંદર
બાદશાહે બોગવ્યો, તેના આજ મુખી આ દુનિયામાં પદ

રાને વધારે અધરૂં છે. એનો અનુભવ માતૃભક્ત પુત્રોએ પોતાનામાં જોઈ લેવો જોઈએ.

એપિસની છાવણીમાં કેટલાએક દિવસ કાઢ્યા પછી તેની સ્વારી મીડિઆદેશના એકબટાનામાં ગઈ, ત્યાં ગ્રીસ દેશથી આવેલા લોકો તેને મળ્યા. તેમાં માત્ર ચઢતી જુવાની વાળા ૩૦૦૦ છોકરાઓ હતા! આ મુકામે ફરીથી સિકંદર બાદશાહે પોતાના માણસોને આઠ દશ દહાડા મોજ શોખમાં ગુમાવવાની છૂટ આપી; અને ખુદ પોતે પણ નાચ રંગમાં ગુલતાન થયો. એ વખતે તેણે પોતાના સર્વ લોકોને મોટી મીજબાની આપી. તેમાં એક બીજની ચડાચડીથી બાદશાહને ખુશ કરવાસારુ લોકોએ અતિશય દારૂ પીધો. તે એટલે સૂધી કે તેમ કરવાથી તેના ઘણાં માણસો માંદાં પડ્યાં. ને તેમાં બાદશાહનો પ્રાણુ પ્રિય મિત્ર હેશીસ્તિયન એકાએક દુઃખાણું લાગીને મરણ પામ્યો. તેથી સિકંદરને મહા દુઃખ લાગ્યું. કારણ તેના જેવો તેને માટે મરવાને પણ આધુ પાછું જીવે નહિ એવો બીજો એક મિત્ર નહોતો, એવું તે જાણતો હતો. તે મોટો વિચારવંત અને સદનશીલ હતો. ને તેના ઉપર બાદશાહની એટલી મહેરબાની હતી કે, તેનો એકે બોલ તેણે હેઠે પડવા દીધો ન હોતો. તેવું છતાં તેને એ જાણતો લગારે ગર્વ થયો નહોતો. તે જે કંઈ બાદશાહને તરફી આપે, તે કોઈના બલા સારુજ આપે; પોતાના સ્વાર્થસારુ આપતો નહોતો. તેથી તે જ્યારે મુવો સારે લશ્કર માંહેના સર્વ નાના લોકો, જેમ એકાદ પોતાનો હિતકર્તા વડીલ બધું મુવો તવી રીતે ખેંદ પામ્યા. જેવો હેશીસ્તિયન બાદશાહની મહેરબાની વાળો હતો, તેવોજ કેતિરસ પણ હતો. તથાપિ તે બંનેમાં થોડોએક અંતર હતો. તે સિકંદર જાણતો હતો. તે ઉપરથી તેના મોઢામાંથી એકવાર એવું નીકળ્યું હતું કે, “કેતિરસ જે મારી ભક્તિ કરેછે, તે હું રાજા છું, માટે કરે છે.” અને હેશીસ્તિયન જે મારી ભક્તિ કરે છે તે હું સિકંદર

હું માટે કરેછે.” એ ઉપરથી તે બેઉના સંબંધનો અંતર વાંચનારાઓના ધ્યાનમાં આવશે.

સિકંદર બાદશાહની સ્વારી બાબેલનની નજીક એટલે ત્રણ ગાઉ ઉપર આવીને દાબલ થઇ ત્યારે બાબેલિયન બેશીઓએ પોતાની મેજે બાદશાહને એવી વિનંતિ કરી કે, આપ એ શહેરમાં કદી પગ મૂકશો નહિ. કેમકે ત્યાં આપનું મોત છે. બાબેલિયન બેશીઓ બેતિષના કામાં ધણા કુશળ છે. એવી બાદશાહની પક્ષી ખાતરી હતી, તેથી તેણે તેનું કહેલું ખરું માનીને તે શહેરને એક બાજુ ઉપર મૂકી બીજે રસ્તે ચાર પાંચ ગાઉ ચાલ્યા. એટલામાં તેને ગ્રીસના વિદ્વાન પુરુષોએ બાબેલિયન બેશીઓ વિષે નાના પ્રકારની વાતો કહી તેમનું લવિષ્ય ખોલું છે એવું સિકંદરના મનમાં ઠસાવ્યું, ત્યારે તે બાદશાહ ત્યાંથી પાછો વળીને ધણા ઠાઠમાઠ અને સમારંભથી બાબેલનમાં દાબલ થયો. ત્યાં જીતાયલા ધણા ખરા દેશો લણીથી વકીલો નજરાણા લઇ આવીને વાટ જોતા બેશી રહ્યા હતા. એ વાતની બાદશાહને આગળથી ખબર થઈ હતી. તે ઉપરથી તેને પાછા વાળવાની મરજીને વધારે ઉત્તેજન મળેલું હોવું જોઈએ, એવો કેટલાએક સુસ્ત ગ્રંથકારોનો અભિપ્રાય છે. અને તે ધણું કરીને ખરું લાગેછે. કારણ કે સર્વ દેશોમાં પોતાને ચક્રવર્તિ મનાવવાની તથા દેવના જેવું માન મેળવવાની તેને હોંસ હતી. તે ખુલ્લી રીતે પૂરી કરવામાટે એ ઠેકાણું તેને ધણું વગ પડતું હતું. બાબેલન શહેરમાં તેની સ્વારી આવી પહોંચ્યા પછી ત્યાં તેણે મોટાં મોટાં દરબારો લરીને પરરાજ્ય લણીથી આવેલા કીમતી નજરાણાં લીધાં, તેમના એલચીઓનું ‘મોલવું, સાંભળ્યું’, તે બાળતો ઉપર પોતાના પ્રધાન મંડળમાં વિચાર કર્યા. અને આખી દુનિયાનું પ્રભુત્વ કેટલાએક દિવસ સુધી નિરાંતે ભોગવ્યું. આ વેળાએ જેવો વૈભવ સિકંદર બાદશાહે ભોગવ્યો, તેવા આજ સુધી આ દુનિયામાં ધણા

જાને વધારે અધરું છે. એનો અનુભવ માતૃભક્ત પુત્રોએ પોતાનામાં જોઈ લેવો જોઈએ.

એપિસની છાવણીમાં કેટલાએક દિવસ કાઢવા પછી તેની સ્વારી મીડિઆદેશના એકળગાનામાં ગઈ, ત્યાં ગ્રીસ દેશથી આવેલા લોકો તેને મળ્યા. તેમાં માત્ર ચઢની જુવાની વાળા ૩૦૦૦ છોકરાઓ હતા! આ મુકામે ફરીથી સિકંદર આદેશાહે પોતાના માણસોને આઠ દશ દહાડા મોજ શોખમાં ગુમાવવાની છૂટ આપી; અને ખુદ પોતે પણ નાચ રંગમાં ગુલતાન થયો. એ વખતે તેણે પોતાના સર્વ લોકોને મોટી મીજબાની આપી. તેમાં એક બીજાની ચડાચડીથી આદેશાહને ખુશ કરવાસારુ લોકોએ અતિશય દારૂ પીધો. તે એટલે સૂધી કે તેમ કરવાથી તેના ઘણાં માણસો માંદાં પડ્યાં. તે તેમાં આદેશાહનો પ્રાણુ પ્રિય મિત્ર હેરીસ્તિયન એકાએક દુઃખાણું લાગીને મરણ પામ્યો. તેથી સિકંદરને મહા દુઃખ લાગ્યું. કારણ તેના જેવો તેને માટે મરવાને પણ આધુ' પાછું જીવે નહિ એવો બીજો એક મિત્ર નહોતો, એવું તે જાણતો હતો. તે મોટો વિચારવંત અને સહનશીલ હતો. ને તેના ઉપર આદેશાહની એટલી મહેરબાની હતી કે, તેનો એક બેલ તેણે હેઠે પડવા દીધો ન હોતો. તેવું છતાં તેને એ બાબતનો લગારે ગર્વ થયો નહોતો. તે જે કંઈ આદેશાહને તરફી આપે, તે કોઈના બલા સારુજ આપે; પોતાના સ્વાર્થસારુ આપતો નહોતો. તેથી તે બ્યારે મુવો ત્યારે લસ્કર માંહેના સર્વ નાના મોટા લોકો, જેમ એકાદ પોતાનો હિતકર્તા વડીલ બંધુ મુવો હોય તેવી રીતે ખેદ પામ્યા. જેવો હેરીસ્તિયન આદેશાહની મહેરબાની વાળો હતો, તેવોજ કેતિરસ પણ હતો. તથાપિ તે બંનેમાં થોડોએક અંતર હતો. તે સિકંદર જાણતો હતો. તે ઉપરથી તેના મોઢામાંથી એકવાર એવું નીકળ્યું હતું કે, “કેતિરસ જે મારી ભક્તિ કરેછે, તે હું રાખ છું, માટે કરે છે.” અને હેરીસ્તિયન જે મારી ભક્તિ કરે છે તે હું સિકંદર

હું માટે કરેછે.” એ ઉપરથી તે એકના સંબંધનો અંતર વાંચનારાઓના ધ્યાનમાં આવશે.

સિકંદર બાદશાહની સ્વારી બાબેલનની નજીક એટલે ત્રણ ગાઉ ઉપર આવીને દાબલ થઇ ત્યારે ખાલડિયન જોશીઓએ પોતાની મેળે બાદશાહને એવી વિનંતિ કરી કે, આપ એ શહેરમાં કદી પગ મૂકશો નહિ. કેમકે ત્યાં આપનું મોત છે. ખાલડિયન જોશીઓ જોતિષના કામાં ઘણા કુશળ છે. એવી બાદશાહની પક્ષી ખાતરી હતી, તેથી તેણે તેનું કહેવું ખરું માનીને તે શહેરને એક બાજુ ઉપર મૂકી બીજે રસ્તે ચાર પાંચ ગાઉ ચાલ્યા. એટલામાં તેને ગ્રીસના વિદ્વાન પુરુષોએ ખાલડિયન જોશીઓ વિષે નાના પ્રકારની વાતો કહી તેમનું ભવિષ્ય ખોટું છે એવું સિકંદરના મનમાં ઠસાવ્યું. ત્યારે તે બાદશાહ ત્યાંથી પાછો વળીને ઘણા ઠાઠમાઠ અને સમારંભથી બાબેલનમાં દાબલ થયો. ત્યાં જીતાયલા ઘણા ખરા દેશો ભણીથી વધીશો નજરાણા લઇ આવીને વાટ જોતા બેસી રહ્યા હતા. એ વાતની બાદશાહને આગળથી ખબર થઈ હતી. તે ઉપરથી તેને પાછા વાળવાની મરજીને વધારે ઉત્તેજન મળેલું હોવું જોઈએ, એવો કેટલાએક સુઝ ગ્રંથકારોનો અભિપ્રાય છે. અને તે ઘણું કરીને ખરું લાગેછે. કારણ કે સર્વ દેશોમાં પોતાને ચક્રવર્તિ મનાવવાની તથા દેવના જેવું માન મેળવવાની તેને હોંસ હતી. તે ખુલ્લી રીતે પૂરી કરવામાટે એ ઠેકાણું તેને ઘણું વગ પડતું હતું. બાબેલન શહેરમાં તેની સ્વારી આવી પહોંચ્યા પછી ત્યાં તેણે મોટાં મોટાં દરબારો ભરીને પરરાજ્ય ભણીથી આવેલા કીમતી નજરાણાં લીધાં, તેમના એલચીઓનું એલવું, સાંભળ્યું, તે બાબતો ઉપર પોતાના પ્રધાન મંડળમાં વિચાર કર્યા. અને આખી દુનિયાનું પ્રભુત્વ કેટલાએક દિવસ સૂધી નિરાંતે ભોગવ્યું. આ વેળાએ જોવો વૈભવ સિકંદર બાદશાહે ભોગવ્યો, તેવા આજ સૂધી આ દુનિયામાં ઘણા

ચોડા માણસોએજ ભોગવ્યો હશે, કદાચિત્ જીજ્ઞા કોઈએજ ભોગવ્યો નહિ હોય, એવું કહેવાને પણ ફિકર જેવું નથી.

આ ઠેકાણે જીજ્ઞા વકીલોની સાથે કારિય શહેરના વકીલો પણ આવ્યા હતા. તે કારિય શહેરનું છુટાપણું બાદશાહને અર્પણ કરવાસારુ આવ્યા હતા. તે કબૂલ કરવાસારુ તેને જ્યારે તેમણે વિનંતિ કરી, ત્યારે. આખી પૃથ્વીના રાજાને આ ભેટ-કેટલી નાની અને હસવા જેવી છે, એવું તેના મનમાં આવ્યું હોય એમ તેમના એહેરા ઉપરથી જણાવા લાગ્યું. ત્યારે તે વકીલોએ તેને એવું કહ્યું કે, આ છુટાપણામાં ઝાઝો લાભ તો નથી પણ એક મોટું માન છે; એ માન હકર્યુલિસને કારિય વાશીઓએ આપ્યું હતું. તથા તેણે ઘણી ખુશીથી કબૂલ રાખ્યું હતું. એ સાંભળીને સિદ્ધર બાદશાહે પણ તેમની વિનંતિ માની.

આ વખતે પોતાના પ્રાણ પ્રિય મિત્ર હેદિસ્તિયનનું નામ સદાકાળ રહે એવું કરી જવાનું બાદશાહના મનમાં આવ્યું. તે ઉપરથી તેણે તેની કબર ખાંધવાનું કામ સ્તાસિંકેતિસ નામે એક ઉત્તમ કારીગરને સોંપ્યું. તે પ્રમાણે તે કારીગરે તેની કબર અને તે ઉપરની ઇમારત ઘણી ઉત્તમ રીતે ખાંધી. તે કામ પાછળ જીમલે એક કરોડ એંશો લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ થયો એવું રાલિન સાહેબે લખેલું છે. એજ કારીગર સિદ્ધર બાદશાહને એમ કહેતો હતો કે, “એસ દેશમાં આયોસ નામે જે પર્વત છે તેનું એક ગંજવર પૂતળું બની શકે; ને તેના એક હાથમાં ૧૦૦૦૦ માણસનું શહેર આવે અને જીજ્ઞા હાથમાંથી નદી વહે છે એવું દેખડાવી શકાશે; અને એ કામ જો આપના આશ્રયથી પાર પડશે તો આપનું નામ આખી દુનિયામાં સદાકાળ કાયમ રહેશે.” તે ઉપરથી બાદશાહે જવાબ દીધો. “* ઝકંસિઝ રાજના નામને તે પર્વત ઉપરથી મોટી

* એ રાજાએ એકવાર તે પર્વતને પોતાની આજ્ઞા મનાવવા આજ્ઞા મોટી ધમકીનો કાગળ લખ્યો હતો. એવી જીના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે.

શોભા મળેલી છે. તે તેની સદા કાયમ રહો. તેની આપક્ષ હું કરતો નથી; મેં કાકેશસ પર્વત, ઐકસાતિસ નદી, અને કાસ્પિયન સમુદ્રને ઓળંગીને જય મેળવ્યા છે, એટલીજ મારી યાદગારી મને બસ છે.

સિકંદર પોતાના વહાલા મિત્ર હેદ્રિસ્તિયનની એકલી કબર આંધીનેજ બેસી ન રહ્યો. પણ તેણે તેને વધારે પ્રકાશિત કર્યો હતો. એવી રીતે કે ઈજીપ્ત દેશ માંહેલા પોતાના સુબા કિલએ-મિનીસને તેણે એવો હુકમ મોકલ્યો કે, “ અમેકઝાંદ્રિઆ તથા કારોજમાં હેદ્રિસ્તિયનનાં દેવળો રચાપવાં. એ કામ તમે જે ઘણું સારું અને ઉતાવળું કરશો તો, લોકોને વિના કારણે દમીને જે અપરાધ આજ દીન સૂધી તમે કર્યા છે, ને કરો છો, તથા હવે પછી કરશો, તે બધાની અમે તમને ક્ષમા કરીશું !” એ હુકમ કેવો અમલકારિક છે, તે વિષે વધારે કહેવાની જરૂર નથી. સિકંદર બાદશાહ પોતાને તો દેવનો અવતાર મનાવતોજ હતો; તથાપિ આ સમયે તેણે પોતાના દોસ્તને પણ દેવ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો !

સિકંદર બાદશાહ બાબેલનમાં આશરે એક વરસ રહ્યો હતો, તેમાં તેણે વધારે ઉદ્યોગ કર્યો નહોતો તથાપિ જળ માર્ગે આફ્રિકામાં જવું. કાસ્પિયન સમુદ્રની આબુઆબુતોજ પ્રદેશ આપણે હજી સૂધી હાથ લાગ્યો નથી, તે શોધી કહાડવો; આ-રબસ્તાન જીતવું; કાર્યજના લોકો સાથે લડીને તેમને આપણા પગ નીચે આણવા; અને રહેલા યુરોપના સર્વ દેશોને જીતીને તેવું પ્રભુત્વ મેળવવું, એવા અનેક વિચારો તેના મનમાં ઘોળાતા હતા. બીજા લોકોને મહેનતથી યાક ચડે છે; પરંતુ સિકંદર બાદશાહને નિરાંતે બેસી રહેવાથી અતિશય દંટાળો આવતો હતો. તેનો જય લોભ અને કલ્પના શક્તિ તેને કદીએ નિરાંતે બે સવા દેતી નહોતી. આખી દુનીયાં જીતી લીધા પછી, પોતાની હાંસ પૂરી કરવાસારુ એકાદ નવું કલ્પિત જગત તેને ઉભું કરવું પડત એવું એક સુઝ અંધકારે લખેલું છે.

બાબેલન શહેર યુદ્ધેતીસ નદીને કાંઠે હતું. તે નદીની માટી મોટી છોબેલી એકવાર તે શહેરનો ખાણે નાશ થયો હતો. તેમાં બાંધેલો બાંધ છેક ભાંગી ગયો હતો. તેને લીધે તેનું પાત્ર એવું ઉત્તણું થઇ ગયું હતું કે, તેમાં નાની સરખી હોડીઓ પણ ચલાવવાને મોટી અડચણ પડતી હતી. તે જોઈને સિકંદરના મનમાં આવ્યું કે આ જે બાંધ ભાંગી ગયો છે તે પાછો નવો બાંધીને નદીને પૂર્વ સ્થિતિમાં આણવી. એ વાતનો વિચાર કરવાસારુ કેટલાએક ખાલડીયન લોકોને સાથે તેડા એક નાની હોડીમાં બેસીને તે નદીમાં આગ તેમ ફરવાને ગયો. તેમાં કેટલેક ખાલડીયન જોષીઓ પણ હતા. તેમને બાદશાહ કહેવા લાગ્યો કે, “ તમે મને અમથોજ એકાદી સ્ત્રીની પેઠે બીવડાવ્યો હતો. પણ બાબેલનમાં ઘણા ભભકારથી દાખલ થઇ હું આજ સ્થેમ કુશળ બહાર આવ્યો કે નહિ, તે જુવો ! ” તેનો તેમનાથી કંઈએ જવાબ દઇ શક્યો નહિ.

સિકંદરની મરજી પ્રમાણે એ નદીનો બાંધ બાંધવાનું કામ શરૂ થયું. તે કામ ઉપર હજારો માણસો લગાડ્યાં હતાં, એમ કેટલાએક દિવસ સૂધી કામ ઘણા ઝપાટાથી ચાલીને કેટલાએક ગાઉ સૂધી તે બાંધ તૈયાર પણ થયો. એવીજ રીતે જો તે પૂરો કરાયો હોત તો તે નદીથી આસપાસના મુલકને જે ભય હતો તે મટી જઇને મોટાં વહાણોની આવજન કરવા જેવી બની ગઈ હોત. તથાપિ તેમાં કેટલીક જગાએ માટી ઘણી ખરાબ આવવાથી તે કામમાં થોડી ઢીલ થઇ; તે પછી થોડા દિવસમાં સિકંદર બાદશાહ મરણ પામ્યો. તેથી સદાનું બાંધ પડ્યું. નહિતો અરેખાત, આ કામથી તેનું નામ અમર થયું હોત. પરંતુ જે થવાનું છે તેના આગળ કાઇનું ચલણ નથી. એ બાંધ બાંધવાનું કામ બાંધ પડવાનું મુખ્ય કારણ બાબેલન શહેરને ખ્રિસ્તી પવિત્ર સામ્રાજ્યમાં પરમેશ્વરે જે શાપ દીધો

* જુના કરારમાં ઈર્મ્યા અધ્યાય ૫૦ તથા ૫૧ માં જોવું.

હતો, તે છે એવું પ્રાચીન ગ્રંથકારોનું મત છે. તેમાં એમ લખ્યું છે. •

“લોકો ઉત્તર ભણીથી ચઢી આવેલા છે. તે તેની ભૂમિ ઉજ્જડ કરશે, તેમાં કોઈ રહેશે નહિ માણસ તથા પશુ નાશી જશે.” અ. ૫૦ ને ઓળ. ૩

“તેના ઉપર નાશકારક વાયુ ઉડાવીશ.” અ. ૫૧ ઓ. ૧.

આબેલનમાં બેલસ નામે મૂર્તિનું એક મોટું દેવાલય હતું. તેમાંની મૂર્તિ સૈરસ બાદશાહે ભાંગી નાંખી હતી અને દેવાલય ઝડકસિઝ બાદશાહે જમીનદોસ્ત કરી નાંખ્યું હતું. તે ફરીથી બાંધવાનું સિકંદર બાદશાહના મનમાં આવ્યું. તેથી તે કામ ઉપર તેણે એકદમ ૧૦૦૦૦ માણસો લગાડ્યાં હતાં અને કામ થણું ઝપાટાબંધ ચલાવ્યું હતું. પણ તે ઇમારતના પથરા અને છારાનો એવડો મોટો ઢગલો વળ્યો હતો કે, તેને ખશેડીને દેવાલય બાંધવાનું કામ આરંભતાં પહેલાંજ સિકંદર બાદશાહ મરણ પામ્યો. તેથી તે કામ પડતું રહ્યું.

સિકંદરનો મુકામ આબેલનમાં હતો, ત્યારે ત્યાં અનેક મનસુખા ચાલ્યા હતા. તેમાંથી આરબસ્તાન ઉપર સ્વારી કરવાનો વિચાર અગાડી પડ્યો; અને તે કાળની રીત પ્રમાણે તેની તૈયારી કરવાની જિયાફતો ચાલી તેમાં દારૂ પીવાની તો હદ વળી હતી. તે પ્રમાણે એક રાતે સિકંદરે પોતાને ત્યાં તમામ મંડળને જમવા બોલાવ્યું હતું. તેમાં મોડી રાતે મૂર્ખી મરણ પ્રમાણે મદ્યપાન થયા પછી બીજા લોકોની સાથે બાદશાહ પણ સુવાજવાસારુ ઉઠ્યો. એટલામાં મીદિયસ નામે કોઈએક સરદાર પોતાની કુટુંબ મંડળીને હલાં હલાં દર્શન આપી જવા સાફ વિનંતિ કરવા લાગ્યો. એ માણસ છેક સાધારણ હતો. તથાપિ હુશીસ્તિયનના મુવા પછી તેનું મહત્વ લગાર વધ્યું હતું. તથા તેના ઉપર બાદશાહની સારી મહેરબાની થઈ હતી. તેથી તેની એ અરજને પાછી વળાઈ નહિ. ને તેને ઘેર ગયો. પછી જો અન્ય તેની હકીગત બાદશાહની નિત્યનોંધના પુસ્તકમાં લ-

ખીરાખી છે. તેની મતલબ આ પ્રમાણુ:—“આદશાહે મી-
 દિયસની સાથે બેશીને મરણ માફક દાર પીધો; પછી તે ઉઠ્યો,
 અને નાહીને પોતાના ગિજાના ઉપર જઈને સૂતો; વળી ફરીથી
 ઉઠ્યો. તે મીદિયસની સાથે આધું; ને પાછો નાહીને સૂતો.
 પછી તેને તાવ આવ્યો. એવા તાવ વાળાને રથમાં બેસાડીને
 બાદશાહી મુકામ ઉપર લઈ ગયા. ત્યાં તેણે પોતાના નિત્યના
 ધારા પ્રમાણે દેવની ભક્તિ કરી. ને રાત પડતાં સૂધી પોતાની
 સ્વારીના ચાલતા કામ ઉપર દેખરેખ રાખી. એ સ્વારીસારુ
 યુગ રસ્તે જનારા લશ્કરને તે દિવસથી ચોથે દહાડે નીકળવું
 અને અરમારે પાંચમે દિવસે પોતાનાં વહાણો હંકારવાનો હુકમ
 કર્યો. પછી તે એક હોડીમાં બેશીને નદીને સામે કાંઠેના એક
 બગીચામાં જઈને રહ્યો. ત્યાં તે તાવને ન ગણુકારતાં દરરોજ
 સ્નાન કરીને ભજન પૂજન કરતો હતો. ત્યાં તેના દુઃખમાં વ-
 ધારો થયો. તોપણ પોતાની સ્વારી બાળતના હૂકમો આપવાનું
 કામ છોડી દીધું નહિ. પણ તેની પ્રકૃતિ દહાડે દહાડે વધારે
 વધારે બગડવાથી તેના માણસોએ તેને તે બગીચામાંથી ડો-
 ણીમાં ધાલીને શેહેર માંહેલા રાજ્ય મેહેલમાં આણ્યો. એવી
 રીતે સત્તાવીશ દિવસ ગયા.” અઠાવીશમે દહાડે તેની જીભ
 ખેંચાઈ જઈને ધીમે ધીમે બોલાતું બંધ પડ્યું. તેના પહેલાં
 કેટલીક વાર આગમ્ય તેને ક્રોધએ પૂછ્યું કે આપની પાછળ
 આપનું રાજ્ય કોને મળે ? તેનો જવાબ દીધો કે, જે સૌમાં
 જોરાવાર તેને મળે. એવો જવાબ દીધાતું કોઈ કહે છે. અને
 ક્રોધ કહે છે કે, જે સૌમાં ડાહ્યો હોય તેને આપવું. એવી રીતે
 બેમાંનો એક જવાબ દીધા પછી, જેના નામથી દશે દિશા ગાજી
 રહી હતી; જેના આગળ મોટા મોટા પરાક્રમી રાજા થરથર
 કંપતા હતા; જેના લદ્દયમાં લયનો સ્પર્શ પણ નહોતો અને
 બાહુબળના ગર્વવાળા બૂપતિઓને જે સાક્ષાત્ મૃત્યુ સરખો
 લાગતો હતો તે દ્વિલિપ રાજાનો પુત્ર, ઇ. સ. પૂ. ૩૨૩ મે
 વર્ષે બાબેલન શેહેરમાં મરણ પામ્યો. તે વારે તે બત્રીશ વરસ

- ને આઠ મહિનાનો હતો. અને તેણે બાર વરસ ને આઠ મહિના રાજ્ય કંચું હતું.

બાદશાહના મરણની ખબર લશ્કરમાં પસરતાં જ્યાં ત્યાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. જે શરૂ નરોએ લડાઈના મેદાનમાં પરાક્રમે કરીને પોતાને બહાદૂર ગણાવ્યા હતા તેઓ આ વેળાએ શોકાતુર થઈને પોતાની જગા ઉપર પુતળા જેવા સ્તંભ બની ગયા. હવે શું કરવું, તેની તેમને સૂઝ પડતી નહોતી. શરીર મહિથી જીવ નીકળી ગયા પછી જેવું મુઠકું પડે છે તેમ આખું લશ્કર જણાવા લાગ્યું. ને કોઈ કોઈનો ધણી નહિ ને કોઈ કોઈનો આકર નહિ એવી અવસ્થા થઈ. તથા બધા જણાએ પોત પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે પોતાને વતન જવાની ઉતાવળી તૈયારી કરી તેથી લશ્કરમાં દ્રાટક્રુટ થઈ.

સિકંદર બાદશાહ બહુ દલાડા સંઘી માંદો રહી, રીબાઈ-રીબાઈને આખરે મરણ પામ્યો, તેથી તેને કોઈએ ઝેર દીધું હશે, એવો સંશય આવવાને પણ કોઈને કારણ રહ્યું નહોતું. તથાપિ એક દિવસ પછી તે બાબતની ચર્ચા થઈ ને રાજ્યમાના એલિપિઆસે તેની તપાસ કરી. તેમાં તરેહ તરેહના અનેક વહેમો ઉભા થયા. તેમાં આંતિપાંતર તથા આરિસ્ટાટલના નામો આવ્યાં હતાં. આંતિપાંતરના કારભારમાં ધણી ગડબડ થઈ હતી; ને તે સિકંદર બાદશાહથી ઘણો ડરતો હતો; તથા તેનો વડો દીકરો બાદશાહના રસોઈ ખાતાનો મુખ્ય કામદાર હતો; એ આંતિપાંતર ઉપર વહેમ લાવવાનાં કારણ હતાં—ને આરિસ્ટાટલે વખતે વખતે સારી સલાહ આપવાસારુ વિદ્વાન પુરુષ કાલિસ્થિનીસને બાદશાહની સાથે મોકલ્યો હતો. તેને તેણે સહજ કારણ ઉપરથી અથવા બીજાકુલ વગર કારણે મારી નાંખાવ્યો હતો. તે ઉપરથી આરિસ્ટાટલને તેના ઉપર ક્રોધ આવ્યો. એ ઝેર, અને તેથી તેણે બાદશાહને મારવાના કામમાં મદદ કરી હશે. એ રાજપુરુ ઉપર શક આવવાનાં કારણો હતાં.

પણ ખરું જોતાં તો એ જાને પુરુષોના મનમાં એવો અવિચાર કદીએ આવ્યો નહોતો એવો ધણા સુઝ અંધકારનો અભિપ્રાય છે.

સિકંદરના મોતથી એલિપિઆસને જે અત્યંત દુઃખ થયું તે કહી શકાય એવું નથી; કેમકે તે તેના પેટનું ફરજંદ હતું; અને તે ફરજંદ કાંઈ જેવું તેવું નહોતું; પણ આખા જગતમાં પોતાના પરાક્રમનો વિજયધ્વજ ઉભો કરનાર હતું. એટલે તેને કેટલું લાગ્યું હશે તેનું અનુમાન માત્ર ધરનો કરતો કારવતો જીવાન છોકરો મરી જવાથી તેની માતાનો થતો શોક કાંઈ વાર નજરે પડ્યો હશે તેનાથીજ થશે. તેમાં વળી દરેક છોકરો તેની માતા સિકંદર છે એ વાત ખરી છે પરંતુ, દરેક માતા નસીબમાં એલિપિઆસના જેવું માતૃ સુખ ભોગવવાનું હોતું નથી. એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. સિકંદર બાદશાહ આટલો પરાક્રમી, આગ્રહી અને હઠીલો હતો. પણ તેણે પોતાની માતા અનાદર કદી કર્યો નથી. તે પાંચ વર્ષનો હતો ત્યારે જેમ તેની જોડે વર્તતો હતો, તેવોજ રાજપદારૂઠ થયા પછી પણ તેની જોડે વર્ત્યો. તેમાં તલમાત્ર ફેરફાર કર્યો નહિ. એતો તેની જનેતાની વાત થઈ. તથાપિ ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસ પણ સિકંદર બાદશાહના મરણની ખબર સાંભળીને અત્યંત શોકાતુર થઈ ગઈ. તેની પૌત્રી હેદ્રિસ્તિયન જોડે પરણાવી હતી, તે વિધવા થવાથી તેના દુઃખમાં વંધારો થયો હતો, તેના દુઃખનો એટલામાં છેડો આવ્યો નથી. પણ તેનો બાપ તેનો ધણી, તથા તેના એંશી ભાઈઓને એકે દહાડે એકસે ગરદન માર્યા હતા. તે અત્યંત ભયંકર દુઃખ તેણે ખમ્યું હતું. તથાપિ સિકંદરના મરણથી જે દુઃખ થયું તે તેને દુઃસહ લાગ્યું. એટલે તેના મરણના સમાચાર કાને પડતાંજ કલ્પાંત કરીને બોલી, અરે, સિકંદર, કેમ નાંખી ગયારે ? હવે આ મારી છોકરીઓની અંભાણ કાણ લેશે ? હે પ્રભુ, અમે અનાથને હવે બીજો સિકંદર ક્યાં મળશે ? એ વેળાએ પાસેના લોકોએ તેને ધણીએ સમજાવી, પણ તે ફાગટ ગયું. ને સિકંદરનું મોત થયાની વાત

કાને પડી ત્યારથી તેણે જે અન્ન તજ્યું તે તજ્યું. આખરે અપવાસથી શરીર ક્ષીણ થઈને, જગવિખ્યાત પરાક્રમી રાજા હરાયસની મા, સિંદર સિંદર કરતી મરણ પામી ! એ ઉપરથી તે તેની સાથે. અને પોતાની મા સાથે કેવો યાત્રનો હતો, તેની સહજ કલ્પના કરી શકાશે.

સિંદર બાદશાહ જીવતો હતો ત્યારે દુનિઆની આદિ-શામાં સિંહની પેઠે ગાજી રહ્યો હતો. તથા તેનું ફક્ત નામ સાંભળીને મોટા પરાક્રમી રાજાઓ કાંપી રહેતા હતા; તથાપિ ચમત્કાર જોવાનો તો એજે કે, તેનો જીવ નીકળી ગયા પછી તેની લાસ તેજ કેસાણે કેટલાએક દિવસ સૂંધી પડી રહી હતી; તેને કોઇએ હાથે લગાડ્યો નહિ. તે મુઝાથી ચારેમેર રડારોળ આહી અને તેની ગાદીએ કોને બેસાડે તોની ઘોળાઘોળ થઇ, તેની ગરખડમાં તેની લાસ ભણી કોઇનું ધ્યાન ગયું નહિ, પણ કેટલેક દહાડે ખાતડી અને ઈજિપ્તશિયન લોકોએ ઊંચકી લઇ જઈને પોતાના દેશના રીવાજ પ્રમાણે તેમાં મસાકો ભરીને મા-સિડોનિયા દેશમાં મોકલાવી દીધી, અને ત્યાં તેને ભૂમી-દાહ કરવામાં આવ્યો. એ દાહ તેના મુવા પછી પૂરે બે બર્ષ થયો. એક સાધારણ માણસના પ્રેત સંસ્કારને એક બે દહાડાનો પણ હીન્ન થતી નથી. ત્યારે પોતાને આખી દુનિઆનો ધણી કહેવડાવનારો જે સિંદર તેની લાસ બે વરસ સૂંધી પડ રહેવી જોઇએ ? પણ આપણામાં એક કહેવત આલેછે કે, “ કા-જીની કૂતરી મૂઝ ભારે બધું ગામ રમશાનમાં ને કાજી મુવો ત્યારે કોઈ નહિ ” તેવું થયું.

હમણા સૂંધી જે હકીગત કહી, તે ઉપરથી સિંદર બાદશાહ કોણ ? ત્યાંનો ? તેણે શું શું કર્યું ? અને તેનો સ્વભાવ કેવો હતો, એ જાણતો વિષે વાંચનારાઓને શંકા રહી નહિ હોય; એ વાત ખરી છે. તથાપિ, એવા પ્રકારનાં લખાણ હોય છે. તેની આખરે ચરિત્રના નાયકના સ્વભાવનું સામાન્ય વર્ણન કરવાનો ધારો છે. અને એ ધારો ઘણો સારો છે. તેને અનુ-

સરીને સિકંદર બાદશાહના સ્વભાવ વિષે ક્રેટલાએક શબ્દો બોલીને આ ચરિત્ર અમે સમાપ્ત કરીએ છીએ. દુનિયામાં આજ સૂધીમાં જે વિલક્ષણ પરાક્રમી પુરુષો થઈ ગયા. તેમાંના સર્વોત્તમમાં સિકંદર બાદશાહ ગણાયછે. એ જન્મથીજ બુદ્ધિવંત હોતો; અને તેમાં તેના બાપ ક્ષિત્રિપરાજ્યએ ઉત્તમ યોજના કરવાથી તેને આરિસ્ટાટલ ગુરુ મળ્યો, તેથી તેની બુદ્ધિ પ્રકૃતિ થઈને તેવડે નાના પ્રકારનાં નવાઈ જેવાં અનેક કાર્યો બન્યાં. આરિસ્ટાટલના હાથ નીચે વિદ્યાભ્યાસ કરવાનું જો તેને ન મળતે તો આટલા દેશ જીતવાનું તેને સામર્થ્ય ન આવત એમ અમે કહેતા નથી. કારણ કે, હુમ્મત્તા, યુદ્ધ ને ઘેરા ઇત્યાદિમાં જે વાતોની તેને જરૂર પડતી ગઈ. તે તેની પાસે શીખ્યો નહોતો. તથા તે વાત કોઈ પાસે શીખવાથી શીખાય એવી નથી. તથાપિ બ્યાકરણ કાવ્યાદિકમાં અલ્પિરુચિ ઃ લાગીને મોટા મોટા ઇતિહાસ અને દંતકથાના ગ્રંથો વાંચી તે ઉપર વિચાર કરવાની ઉત્તમ ટેવ જે તેને નાનપણથી પડી હતી, તેનું મુખ્ય કારણ આરિસ્ટાટલનું શિક્ષણ છે. તે જન્મથીજ મોટા અભિમાની હોય એવું જણાયછે. તેનાથી કોઈનો દુઃકારો ખમાતો ન હોતો. તથા બુદ્ધિ કૌશલ્યમાં કોઈ આપણા ઉપર સરસાઈ કરે નહિ, એવી તેને ધણી ઇચ્છા હતી. એવી ઇચ્છા હોવી એ રીતે ધણું સારું છે. કેમકે તેથી પોતાની મોટાઈ રાખવાને માણસ નિરંતર જ્ઞાન મેળવવાની ગઢભાંગમાં પડીને સારી વિકૃત્તા સંપાદેછે. એ ઇચ્છાથી સદ્ગુણની સાથેજ તેવોજ એક જોરાવર દુર્યુણ માણસના અંતઃકરણમાં દાખલ થાયછે. તે એ કે, બધાથી મોટો હું, અને સર્વથી ડાહ્યો પણ હું એવું તેને લાગીને છેક ગર્વાધ થઈ જઈ, નાના મોટા ન જોતાં સર્વને એક સરખા હલકા ગણેછે. એ દુર્યુણ ધણો ભયંકર હોયછે. તે જેનામાં પ્રવેશ કરેછે તેને છેકંઈ વશ કરી નાખીને તેની પાસે અનન્યિત કમો કરાવેછે. અને આ-

ખરે તેને મોટા સંકટમાં નાંખેછે. એક મિજબાનીમાં સિકંદર પોતાના પિતા, ફિલિપ જોડે કેમ વર્ત્યો. તે બંને વચ્ચે કેવી ખોલાચાલી થઈ. તથા મંડળી જો વચ્ચે પડી ન હોત તો ફિલિપના હાથથી સિકંદરની શી અવસ્થા થાત. એ વિષે પાછળ જો અમે કહ્યુંછે, તે યાદ કરવાથી અમે જે હમણાં કહીએ છીએ તેની સત્યતા ધ્યાનમાં આવશે.

ગાદીએ બેઠા પછી સિકંદર બાદશાહે, બીજા રાજાઓની પેઠે એશઆરામ અને વિષયવિલાસમાં પોતાનું જીવન કહાડ્યું નથી. તેતો એકદમ લશ્કર એકઠું કરીને દેશો જીતવા પાછળ મંડ્યો; અને કાગ તેણે મરતા સૂધી અખંડ ચલાવ્યું. તેમાં બીજા રાજાઓનાં રાજ્ય લઇને તેની ઘણી સંપત્તિવડે મોજ મારવાનો વિચાર તેના મનમાં કદિજ આવ્યો નહોતો. અને શૂરાતન અને હડાપણમાં શ્રેષ્ઠ મેળવવા કરતાં વધારે તેને બીજું કંઈજ લાગતું નહોતું. એની સાખીતી એ છે કે જે દેશો તેના સામા થયા અથવા તેના કહેવાને કબૂલ ન થયા. તેનેજ ધૂળ મેળવ્યા. પરંતુ જે તેને વડીલ માની તેની મરજી પ્રમાણે ચલાવને તૈયાર થયા, તેને હરકત કરી નથી. એટલુંજ નહિ પણ ઉલટી તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે સગવડ કરી આપીછે. તે ઉપરથી તેને નિર્દય કહી શકાતો નથી.

ડરાયસ બાદશાહ સિકંદરનો મોટો શત્રુ હતો, પણ આખરે તેનું મુઠ્ઠું જોઇને તેને રડવું આવ્યું હતું. એ ઉપરથી તથા તેની અનાથ મા સિસિગ્યાંબિસને તેણે જે ઉત્તમ સંભાળથી રાખી તે ઉપરથી તે ખુલા દિલનો અને ખરેખરો મોટો માલમ પડ્યોછે. ડરાયસના માણસોના હાથથી તેના લશ્કરની ઘણી ખરાબી થઈ હતી. તેથી એકાદ બીજો લુચ્ચો અવિચારી બાદશાહ તેનું કુટુંબ તો શું પણ તેની લાસ ઉપર પણ વેર વાળવાને ન ચૂકત. તથાપિ તેનું એણે કંઈ કર્યું નહિ. એ તેની મોટાઈની કીમત જાણવાને ડરાયસ તો રહ્યો ન હોતો. પણ સિસિગ્યાંબિસ, સિકંદર સિકંદર કરતી મુઠ એ ઉપરથી તેનું

સરીને સિકંદર બાદશાહના સ્વભાવ વિષે કેટલાંએક શબ્દો
 બોલીને આ ચરિત્ર અમે સમાપ્ત કરીએ છીએ. દુનિયામાં
 આજ સૂધીમાં જે વિલક્ષણ પરાક્રમી પુરુષો થઈ ગયા. તેમાંના
 સર્વોત્તમમાં સિકંદર બાદશાહ ગણાયછે. એ જન્મથીજ બુદ્ધિ-
 વંત હતો; અને તેમાં તેના બાપ ફિઝિપરાજએ ઉત્તમ યોજના
 કરવાથી તેને આરિસ્ટાટલ ગુરુ મળ્યો, તેથી તેની બુદ્ધિ પ્રકુ-
 ક્ષિત થઇને તેવડે નાના પ્રકારનાં નવાઇ જેવાં અનેક કાર્યો બન્યાં.
 આરિસ્ટાટલના હાથ નીચે વિદ્યાભ્યાસ કરવાનું જો તેને ન
 મળતે તો આટલા દેશ જીતવાનું તેને સામર્થ્ય ન આવત એમ
 અમે કહેના નથી. કારણ કે, હુમકા, યુદ્ધ ને ઘેરા ઇત્યાદિમાં જે
 વાતોની તેને જરૂર પડતી ગઈ. તે તેની પાસે શીખ્યો નહોતો.
 તથા તે વાત કોઈ પાસે શીખવાથી શીખાય એવી નથી.
 તથાપિ બ્યાકરણ કાવ્યાદિકમાં અભિરુચિ ઃ લાગીને મોટા
 મોટા ઇતિહાસ અને ઇતકથાના ગ્રંથો વાંચી તે ઉપર
 વિચાર કરવાની ઉત્તમ ટેવ જે તેને નાનપણથી પડી હતી,
 તેનું મુખ્ય કારણ આરિસ્ટાટલનું શિક્ષણ છે. તે જન્મ-
 થીજ મોટો અભિમાની હોય એવું જણાયછે. તે-
 નાથી કોઇનો દુઃકારો ખમાતો ન હોતો. તથા બુદ્ધિ કૌશ-
 લ્યમાં કોઈ આપણા ઉપર સરસાઇ કરે નહિ, એવી તેને ધણી
 ઇચ્છા હતી. એવી ઇચ્છા હોવી એ રીતે ધણું સારું છે. કેમકે
 તેથી પોતાની મોટાઇ રાખવાને માણસ નિરંતર જ્ઞાન મેળવ-
 વાની ગઢભાંગમાં પડીને સારી વિક્રતા સંપાદેછે. એ ઇચ્છાથી
 સદ્ગુણની સાથેજ તેવોજ એક જોરાવર દુર્ગુણ માણસના અંતઃ-
 કરણમાં દાખલ થાયછે. તે એ કે, બધાથી મોટો હું, અને
 સર્વથી ડાહ્યો પણ હું એવું તેને લાગીને છેક ગર્વોધ થઈ જઈ,
 નાના મોટા ન જોતાં સર્વને એક સરખા હલકા ગણેછે. એ
 દુર્ગુણ ધણો ભયંકર હોયછે. તે જેનામાં પ્રવેશ કરેછે તેને છેકજ
 વશ કરી નાખીને તેની પાસે અનન્યત ક્રમો કરાવેછે. અને આ-

ખરે તેને મોટા સંકટમાં નાંખેછે. એક મિત્રજાનીમાં સિકંદર પોતાના પિતા ફિલિપ જોડે કેમ વર્ત્યો. તે ખતે વચ્ચે કેવી ખોલાચાલી થઈ. તથા મંડળી જો વચ્ચે પડી ન હોત તો ફિલિપના હાથથી સિકંદરની શી અવસ્થા થાત. એ વિષે પાછળ જો અમે કહ્યુંછે, તે યાદ કરવાથી અમે જો હમણાં કહીએ છીએ તેની સત્યતા ધ્યાનમાં આવશે.

ગાદીએ બેઠા પછી સિકંદર બાદશાહે, ખીજા રાજાઓની પેઠે એશઆરામ અને વિષયવિશ્વાસમાં પોતાનું જીવન કહાડ્યું નથી. તેતો એકદમ લશ્કર એકઠું કરીને દેશો જીતવા પાછળ મંડ્યો; અને કામ તેણે મરતા સુધી અખંડ ચલાવ્યું. તેમાં ખીજા રાજાઓનાં રાજ્ય લખને તેની ઘણી સંપત્તિવડે મોજ મારવાનો વિચાર તેના મનમાં કદિજ આવ્યો નહોતો. અને શ્રાતન અને ડહાપણમાં શ્રેષ્ઠ મેળવવા કરતાં વધારે તેને ખીજું કંઈજ લાગતું નહોતું. એની સાખીતી એ છે કે જે દેશો તેના સામા થયા અથવા તેના કહેવાને કબૂલ ન થયા. તેનેજ ધૂળ મેળવ્યા. પરંતુ જે તેને વડીલ માની તેની મરજી પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થયા, તેને હરકત કરી નથી. એટલુંજ નહિ પણ ઉલટી તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે સગવડ કરી આપીછે. તે ઉપરથી તેને નિદેય કહી શકાતો નથી.

ડરાયસ બાદશાહ સિકંદરનો મોટો શત્રુ હતો, પણ આખરે તેનું મુડદું જોધને તેને રડવું આવ્યું હતું. એ ઉપરથી તથા તેની અનાથ મા સિસિગ્યાંખિસને તેણે જે ઉત્તમ સલાહથી રાખી તે ઉપરથી તે ખુશ દિલનો અને ખરેખરો મોટો માલમ પડ્યોછે. ડરાયસના માણસોના હાથથી તેના લશ્કરની ઘણી ખરાખી થઈ હતી. તેથી એકાદ ખીજો લુચ્ચો અવિચારી બાદશાહ તેનું કુટુંબ તો શું પણ તેની લાસ ઉપર પણ વેર વાળવાને ન ચૂકત. તથાપિ તેનું એણે કંઈ કર્યું નહિ. એ તેની મોટાઈની કીમત જાણવાને ડરાયસ તો રહ્યો ન હોતો. પણ સિસિગ્યાંખિસ, સિકંદર સિકંદર કરતી મુઠ એ ઉપરથી તેનું

મોટાપણું કેવી સારી રીતે તેના સમજાયું છે, તે સેહેલથી ધ્યાનમાં આવે તેમ છે.

કુટુંબમાં ઘણાં માણસો હોય, સારે તે બધાનાં મન પોતાની લણી વાળી લઇને સંસારનું ગાડું સરળ રીતે ચલાવવું કેટલું અવગડ લાગેલું છે, તેના અનુભવ ઘણું કરીને બધાને હોય છે એને સુકાળ્યે વિચાર કરી જોતાં, દશ બાર પ્રકારના લોકો જે લશ્કરમાં હતા. અતે જે લશ્કર તે લોકોના વતનથી સંકડો ગાઉ આધું ગયું હતું. તે સર્વ લોકોને સંભાળીને તથા પોતાના કરી લઇને પારકા રાજ્યો સાથે મહાભારત યુદ્ધ કરાવવાનું કામ, કેટલા ડહાપણ અને કેટલી ચતુરાઇનું છે. તેનું અનુમાન વાંચનારે કરી લેવું. એ કામ સિકંદર બાદશાહે સારી રીતે બજાવ્યું હતું. એ ઉપરથી તેનાં વખાણ કયા વગર રહેવાતું નથી. તે પોતાના સીપાઈઓને રાજી રાખવાને ઘણી સંભાળ રાખતો હતો. તોપણ એ ત્રણ વાર તેમાં મોટી મોટી ગરબડ થઇ હતી. તે ગડબડ એવી હતી કે તેની જગાએ બીજો કોઈ થોડી હિંમતવાળો બીકણ બાદશાહ હોત તો તે વેળાએ લયલીત થઇ જત. પણ આર્જવ કરીને, ધમકી દઇને પેટમાં પેશીને અથવા બેદરકારી બતાવી, કચી કચી વેળાએ આપણા વિક્ષરેલા લોકોનાં મન કેવી કેવી રીતે વાળી લેવાં, તે સિકંદર બાદશાહ સારી પેઠે જાણતો હતો. અને તેથીજ તે નિબ્યો. જોણે દેશ જીતવાના હોય છે, તેણે પોતાનું લશ્કર પોતાના સુકનને તાબે રાખવાનું મોટું કામ હમેશાં સાધવું પડે છે, રાજ જાતે મહાશૂરો હોય, પણ જો તેનું લશ્કર તેને અનુકૂળ ન હોય તો તેને હાથે કાંઇએ મોટું કામ થશે નહિ. એટલુંજ નહિ પણ એકાદવાર તેને પોતાનો જીવ ખોવો પડશે. તેમાં સ્વદેશી લશ્કર પોતાની આજ્ઞામાં રાખવાને રાજાને ઘણી મહેનત પડતી નથી; પણ બાર દેશના બાર પ્રકારના લોકો એકઠા કરીને તે બધાને રાજી રાખવાની તજવીજ કરવી એ ખરેખરા મોટા ડહાપણનું કામ છે.

સિકંદર આદશાહે મોટું લસ્કર સાથે લઇને ઘણા દેશો
જીતા. તથા ઘણાં યુદ્ધો કરીને હજારો માણસના જીવ લીધા,
જેવું પાછળ વર્ણવેલું છે. એ માંહેલા કેટલાએક દેશોએ
તો ખર્ચ નેતાં, તેનો કિંચિત્ અપરાધ ક્યો ન હતો. અને
ઘણાકને તો તે ક્યાંનો અને કાણ છે તેની પણ ખબર ન હોતી;
એવા દેશો ઉપર તેણે સ્વારીઓ કરીને તેની દુર્દશા કરી નાખી.
તથા તેની સર્વ સંપત્તિ હરી લઇને છેક ધૂળ ધાણી કરી નાંખ્યા.
એ કામ તેણે સાચું કર્યું ? એવો એક પ્રશ્ન ઊઠે છે. એનો જવાબ
એવો છે કે, માત્ર શુદ્ધ નીતિશાસ્ત્રની નજરે જોતાં, એ કામ
છેકજ અઘટતું અને પાપી ગણાય. તથાપિ જગત્ની ઉત્પત્તિ
અથવા સારથી અથવા માણસોમાં રાજ્ય પ્રજાનો સંબંધ ઉત્પન્ન
થયો ત્યારથી ઘણો ખર્ચ ન્યાયઅન્યાય ન જોતાં આહુળગથી દેશ
પરદેશ જીતવાનું કામ રાજાઓને શોભા આપનારું છે, એવું
માનવાનો આત્મ પક્ષો. એવો આલ જો નહોત તો રાજાઓમાં ઉ-
ચ્ચ પાત્રલ કદી થાત નહિ. એ રીવાજ સારો છે કે નહારો તે
આખત વિચાર કરવાનું હાલ કામ નથી. પરંતુ એ ચાલથી સિ-
કંદર આદશાહ તથા તેના જેવા ખીજા કેટલાક જણા દુનિયામાં
મહા શૂરવીર ગણાયા છે.

સિકંદર ઘણો ક્રોધી હતો. તેને એકવાર ક્રોધ અઢ્યો
એટલે તે અસમ્ય થઈ કોઈ ક્રોધવાર ઘણાં માઠાં પરિણામો થતાં
હતાં. એ તેનામાં મોટો અવગુણ હતો. એવું કહેવાની ફરજ
પડે છે. તેણે કાલિસ્થનીસ સરખા મહા વિદ્વાન પુરુષને વગર
કારણે ફક્ત ગુસ્સાની જીમમાં મારી નાંખવાની વગેરે કેટલીએક
વાતો અમે પાછળ વર્ણવેલી છે. એ તેનો દુર્ગુણ તેને ઘણો નહો.
તે એટલે સૂધી કે તેજ દુર્ગુણ વડે આટલી ટુંકી ઉમરમાં તે મરણ
પામ્યે એવું કહેવાને કંઈ ચિંતા નથી. તે પરદેશમાં નીકળતાં
યહુદાં તેની રહેણી લગાર ઠીક હતી. પરંતુ તે સ્વારીમાં બહાર
પંજા પછી તે પોતાની ઇચ્છાને આધીન થયો. એટલે જે વાત
તેના મનમાં આવી તે પાર પડ્યા વગર તેને નિરાંત ન

વળી, એ ઉપરથી મનોવિકારને કળ્મશમાં રાખવા બાબત તેના ગુરુ આરિસ્ટાટલે તેને એછો બોધ કર્યો હશે, એવો વિચાર લાવવામાં ભૂલ છે. કુમકે એ સદ્ગુણની કીમત આરિસ્ટાટલ સારી ઘેટે બાણતો હતો. એવું તેનાં કેટલાંક લખાણ ઉપરથી ખુલ્લું જણાઈ આવે છે. પણ શરીરમાં જીવાની તથા રાજ્યાધિકારનો મદ ભરાયો એટલે નાનપણમાં મળેલી સઘળી શીખામણ એક બાજુએ પડી અંતઃકરણમાં જોરાવર ધમ્મજા ફેલાવો પામેલી વારંવાર નજરે પડે છે. તેનો ઉત્તમ દાખલો સિકંદર છે.

સિકંદરમાં જે સારા ગુણો હતા, તેમના કેટલાએકતો ઘણા વખાણવા જોગ છે. તેમાંનો એક એકે તેણે જેને એક વાર પોતાનો મિત્ર માન્યો. તેને છેકજ ખુલા મનથી પોતાના સઘળા વિચાર કહેતો હતો. અને દોસ્તી બાંધ્યા પછી તો તેની જાત્રી નીત્રી સ્થિતિ બહુ ધ્યાન લગાડતો ન હોતો. તથા તેના કહેવાનો ઘટતો વિચાર કરતો હતો. રાજના મિત્રો જેવા જઈએ તો જુઠાં, ખુશામતીઆ, અને કામ કાઢી લેનારાજ જણાશે. અને તેના સહવાસથી તેની દુર્દશા થએલી એવું ધતિહાસમાંથી ઘણે ઠેકાણે જણાઈ આવે છે. તથાપિ સિકંદર આદશાહની વાત તેથી ન હોતી. તે એવા લોકોની દોસ્તીમાં ફસાયો ન હોતો. તથા તેણે પોતાની મુખ્ય મતલબ, તે લોકોના ભમાવ્યાથી એકેકોરાણે મૂકી નહોતી. ઉદાહરણ જેમ તરનારો કાચો અને અશક્ત હોય એટલે તેનું શરીર ઘણું કરીને પ્રવાહને સ્વાધીન થઈને તે જેણીમેર જોય તેણીમેર તે ઘસરકાય છે. તથાપિ તેજ તરનારો જે હોશિઆર અને મજબૂત હોય તો પ્રવાહના વલણને એકમેર રાખી, પાણી કાપીને ઠરવેલે ઠેકાણે સામે કાંઠે જઈ પહોંચે છે. તે પ્રમાણે દુનિયામાં માણસની સ્થિતિ છે. વિદ્યાના સંસ્કારથી જેનું મન પ્રવૃત્તિત થયું છે અને વિચારથી જેનામાં ધારેલું કામ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય વધ્યો છે, તેજ માણસ લોકોના નાના મોટા અનેક દ્વાંદ્વાને વે-

ગળા કરીને પોતાની મતલબ પાર પાડેછે. એ વગરનો એટલે અલ્પ જ્ઞાન ખાજો તથા ટુંકી અક્ષતનો જે હોયછે, તે પારકાના કાંદામાં ફસાઇને પોતાની મૂળ મતલબ તજી દઈ ગીજી તરેહવાર વાતોમાં વહી જાયછે, સિકંદર બાદશાહ તેવો નહોતો; તે તો પહેલા કહેલા પ્રકારનો એટલે પ્રયુક્તિત મનનો તથા પક્કા ઠરાવ વાળો હતો; એવું તેના સર્વ કામ ઉપરથી જણાઈ આવેછે.

‘કામ કરવા વગર લવાશે કરવો ફાગટ છે,’ એ વાત માનુસના ધ્યાનમાં આવવાને તથા તે પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થવા સારુ તેને ઘણું જ્ઞાન અને ઘણો અનુભવ મળવો જોઈએ, તેમાંથી જ્ઞાનના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો તે તેને નાનપણમાં આરિસ્ટાટલનું ઉત્તમ શિક્ષણ મળ્યું હતું, એમ કહી શકાશે. પણ તે ગાદીએ બેઠો અને લક્ષાવધિ સૈન્ય લઇને પરદેશમાં લડાઇ કરવાસારુ બહાર નીકળ્યો. ત્યારે તેની ઊંમર ઘણી નાની હતી, તથા તે વેળાએ તેને સાક્ષાત્ વ્યવહારનો અનુભવ ઘણો થોડો હતો. એવું આપણે ખુદી રીતે જાણી છીએ તથાપિ મોટાં મોટાં જીવ સદ્દાનાં કામો કરવાને તેણે પોતાની સીપાઇઓને ક્યા ઉપાયે પ્રવૃત્ત કર્યા. તે જોતાં, સંકડો વર

વળી. એ ઉપરથી મનોવિકારને કળ્પજામાં રાખવા બાબત તેના ગુરુ આરિસ્ટાટલે તેને જોઈ જોધ કર્યો હશે, એવો વિચાર લાવવામાં ભૂલ છે. કેમકે એ સદ્ગુણની કીમત આરિસ્ટાટલ સારી પેઠે જાણતો હતો. એવું તેનાં કેટલાંક લખાણ ઉપરથી ખુલ્લું જણાઈ આવે છે. પણ શરીરમાં જીવાની તથા રાજ્યાધિકારનો મદ લરાયો એટલે નાનપણમાં મળેલી સઘળી શીખામણ એક બાજુએ પડી અંતઃકરણમાં જોરાવર ધ્રુષ્ટા ફેલાવો પામેલી વારંવાર નજરે પડે છે. તેનો ઉત્તમ દાખલો સિકંદર છે.

સિકંદરમાં જે સારા ગુણો હતા, તેમાંના કેટલાએકતો ઘણા વખાણવા જોગ છે. તેમાંનો એક એકે તેણે જેને એક વાર પોતાનો મિત્ર માન્યો. તેને છોકજ ખુદ્દા મનથી પોતાના સઘળા વિચાર કહેતો હતો. અને દોસ્તી બાંધ્યા પછી તો તેની જગ્યા નીચી સ્થિતિ બાણી ધ્યાન લગાડતો ન હોતો. તથા તેના કહેવાનો ધટતો વિચાર કરતો હતો. રાજ્યના મિત્રો જોવા જઈએ તો જુઠાં, ખુશામતીઆ, અને કામ કાઢી લેનારાજ જણાશે. અને તેના સહવાસથી તેની દુર્દશા થએલી એવું ઇતિહાસમાંથી ઘણે ઠેકાણે જણાઈ આવે છે. તથાપિ સિકંદર આદર્શાદની વાત તેવી ન હોતી. તે એવા લોકોની દોસ્તીમાં ફસાયો ન હોતો. તથા તેણે પોતાની મુખ્ય મતલબ, તે લોકોના લગાવ્યાથી એકેકોરાણે મૂકી નહોતી. ઉદાહરણ જેમ તરનારો કાચો અને અગત્ય હોય એટલે તેનું શરીર ઘણું કરીને પ્રવાહને સ્વાધીન થઈને તે જેણીમેર જાય તેણીમેર તે ધસરડાય છે. તથાપિ તેજ તરનારો જો હોશિઆર અને મજબૂત હોય તો પ્રવાહના વલણને એકમેર રાખી, પાણી કાપીને કરવેલે ઠેકાણે સામે કાંઠે જઈ પહોંચે છે. તે પ્રમાણે દુનિયામાં માણસની સ્થિતિ છે. વિદ્યાના સંસ્કારથી જેનું મન પ્રગુલ્લત થયું છે અને વિચારથી જેનામાં ધારેલું કામ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય વધ્યો છે, તેજ માણસ લોકોના નાના મોટા અનેક દ્વાંદાને વે-

ગળા કરીને પોતાની મતલબ પાર પાડે છે. એ વગરનો એટલે
 અલ્પ જ્ઞાન વાળો તથા ટુંકી અક્ષતો જે હોય છે, તે પારકાના
 કાંદામાં ફસાઇને પોતાની મૂળ મતલબ તજ દઈ ગીજી તરેહવાર
 વાતોમાં વહી જાય છે, (સિદ્ધંદર બાદશાહ તેઓ નહોતો; તે તો
 પહેલા કહેલા પ્રકારનો એટલે પ્રખુલિત મતનો તથા પક્ષા ઠરાવ
 વાળો હતો; એવું તેના સર્વ કામ ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

‘કામ કરવા વગર ક્ષવારો કરવો ફાગટ છે,’ એ વાત મા-
 જીસના ધ્યાતમાં આવવાને તથા તે પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થવા
 સારુ તેને ઘણું જ્ઞાન અને ઘણો અનુભવ મળવો જોઈએ.

વળી. એ ઉપરથી મનોવિકારને કબજામાં રાખવા બાબત તેના ગુરુ આરિસ્ટાટલે તેને ઝોછો બોધ કર્યો હશે, એવો વિચાર લાવવામાં ભૂલ છે. કેમકે એ સદગુણની કીમત આરિસ્ટાટલ સારી પેઠે જાણતો હતો. એવું તેનાં કેટલાંક લખાણ ઉપરથી ખુલ્લું જણાઈ આવે છે. પણ શરીરમાં જીવાની તથા રાજ્યાધિકારનો મદ લરાયો એટલે નાનપણમાં મળેલી સઘળી શીખામણ એક બાબુએ પડી આંતઃકરણમાં જોરાવર ધમ્મજા ફેલાવો પામેલી વારંવાર નજરે પડે છે. તેનો ઉત્તમ દાખલો સિકંદર છે.

સિકંદરમાં જે સારા ગુણો હતા, તેમના કેટલાએકો ધણા વખાણવા જોગ છે. તેમાંનો એક એકે તેણે જેને એક વાર પોતાનો મિત્ર માન્યો. તેને છેકજ ખુદા મનથી પોતાના સઘળા વિચાર કહેતો હતો. અને દોસ્તી બાંધ્યા પછી તે તેની જાંચી નીચી રિયતિ બણી ધ્યાન લગાડતો ન હોતો. તથા તેના કહેવાનો ઘટતો વિચાર કરતો હતો. રાજના મિત્રો જોવા જઈએ તો જુઠાં, ખુશામતીઆ, અને કામ કાઢી લેનારાજ જણાશે. અને તેના સહવાસથી તેની દુર્દશા થએલી એવું ઇતિહાસમાંથી ઘણું ઠેકાણું જણાઈ આવે છે. તથાપિ સિકંદર આદશાહની વાત તેવી ન હોતી. તે એવા લોકોની દોસ્તીમાં ફસાયો ન હોતો. તથા તેણે પોતાની મુખ્ય મતલબ, તે લોકોના લમાબાથી એકેકોરાણે મૂકી નહોતી. ઉદાહરણ જેમ તરનારો ધ્રુવો અને અશક્ત હોય એટલે તેનું શરીર ઘણું કરીને પ્રવાહને સ્વાધીન થઈને તે જેણીમેર જોય તેણીમેર તે ધસરકાય છે. તથાપિ તેજ તરનારો જે હોશિઆર અને મજબૂત હોયતો પ્રવાહના વલણને એકમેર રાખી, પાણી કાપીને ઠરવેલે ઠેકાણે સામે કાંઠે જઈ પહોંચે છે. તે પ્રમાણે દુનિયામાં માણસની રિયતિ છે. વિદ્યાના સંસ્કારથી જેનું મન પ્રગુલ્લિત થયું છે અને વિચારથી જેનામાં ધારેલું કામ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય વધ્યો છે, તેજ માણસ લોકોના નાના મોટા અનેક ફાંદાને વે-

ગળા કરીને પોતાની મતલબ પાર પાડેછે. એ વગરનો એટલે અલ્પ જ્ઞાન ખાળો તથા ટુંકી અક્ષતો જે હોયછે, તે પારકાના કાંદામાં ફસાઇને પોતાની મૂળ મતલબ તજી દઈ ખીજી તરેહવાર વાતોમાં વહી જાયછે, (સંકેદર બાદશાહ તેવો નહોતો; તે તો પહેલા કહેલા પ્રકારનો એટલે પ્રપ્રુક્ષિત મનનો તથા પક્કા ઠરાવ વાળો હતો; એવું તેના સર્વ કામ ઉપરથી જણાઈ આવેછે.

‘કામ કરવા વગર લવારો કરવો ફેાગટ છે,’ એ વાત માનુસના ધ્યાનમાં આવવાને તથા તે પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થવા સારુ તેને ધણું જ્ઞાન અને ધણો અનુભવ મળવો જોઈએ. તેમાંથી જ્ઞાનના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો તે તેને નાનપણમાં આરિસ્ટાટલનું ઉત્તમ શિક્ષણ મળ્યું હતું, એમ કહી શકાશે. પણ તે ગાદીએ બેઠો અને લક્ષ્યાવધિ સૈન્ય લઇને પરદેશમાં લડાઇ કરવાસારુ બહાર નીકળ્યો. ત્યારે તેની ઉમર ધણી નાની હતી. તથા તે વેળાએ તેને સાક્ષાત્ વ્યવહારનો અનુભવ ધણો થોડો હતો. એવું આપણે ખુશી રીતે જાણી છીએ. તથાપિ મોટાં મોટાં જીવ સદ્દાનાં કામો કરવાને તેણે પોતાના સીપાઇઓને ક્યા ઉપાયે પ્રવૃત્ત કર્યા. તે જોતાં, સંકેદો વરસ સૂધી રાજ્ય યુદ્ધાદિકનાં કામો બળવેશો પુરુષ તેના મોઢા આગળ કશા લેખામાં નથી એવું લાગેછે. આ મોટી સ્વારીમાં તેણે જે જીવસદ્દાનાં કામોમાં હાથ ધાલ્યો હતો, તેનો આરંભ તેણે જાતે કર્યો હતો. ને પછી તેણે તેને હાથ લગાડવાને પોતાના સીપાઇઓને ફરમાવ્યું હતું. એવા બનાવો એના ચરિત્રમાં ઠેકાણે ઠેકાણે નજરે પડેછે. એ સાધારણ બુદ્ધિની વાત, નથી. જે કેટલાંએક સંકટનાં કામો તેણે કર્યા તે તેણે જાતે ન કરતાં ખીજા કોઇ સરદારને કરવાને કહેત તો દુનિઆના ખીજા રાજાઓની રીતથી કંઈ જુદો તે ન પડત. તથાપિ કોઇ પણ નાનું મોટું કામ પોતે જાતે હાથમાં લીધા વિના તેની જરૂર ખીજા લોકોના મનમાં ઉત્પન્ન થવાની નથી. એવું પકડું સમજીને તેણે તે રીત પકડી હતી. તેનાં માણસો સુસાદરીથી કં-

ટાળીને સ્વદેશમાં પાછાં વહેલાં જવાસારૂં ઉતાવળાં થયાં હતાં. તેનું તેણે ગણકાર્યું નહિ માટે તેના ઉપર તે રીસભાં હતાં, તે વેળાએ તેણે જે ભાષણ કર્યું તેમાં એમ બોલ્યો હતો કે, “અરે, હું જાતે એશિયાત્રામમાં આઘો રહીને તમનેજ દુઃખમાં નાંખ્યાં, એવું કોઈવાર બન્યું છે ? સંકટ આવ્યું, એટલે પહેલો હું ને પછી તમે એવી મારી રીત નથી કે ? ” એ બોલો ખીલકુલ ખરા છે. તેથી તરત તેના લોકોના મનમાં પેઠા. ‘ અને પોતાની સઘળી રકઝક મૂકી દઇને તેના દૂકમ પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થયાં. એજ જો સિકંદર બાદશાહનું આચરણ નહોત તો, તેનાથી એમ બોલાત નહિ. અને એમ બોલાત નહિ તો કદાચિત્ કોઇ ખીજે બનાવ બનીને જુદું ક્ષણ થાત.

સિકંદર બાદશાહ સ્વભાવે ધણો ઉદાર હતો. તે પૈસાની ખીલકુલ દરકાર સજતો ન હોતો. તેથી પોતાના મિત્રો તથા સીપાઇઓને રાજ કરવાસારૂં મોટાં મોટાં ધનામો તથા મોટી જિયાદતો વારંવાર આપતો હતો. તેણે સ્વારી પાછી વળીતી વખત એક મુકામે પોતાના લશ્કરના તમામ માણસોનું દેવું પોતાની ગીરોના પુષ્કળ પૈસા ખરચીને આપ્યું એ અમે પાછળ વર્ણવેલું છે. તેને માટે કોઇ એમ કહેશેકે તેની પાસે ધણી દોલત હતી તેથી એમ કરે તેમાં શી નવાઈ ? પણ તેને અમે પૂછીએ છીએ કે સુલતાન મહમુદ ગજનીવાળાની પાસે શી ઝોંધી દોલત હતી; તેણે પ્રાણ જતી વેળાએ પોતાના દ્રવ્યનો હગસો પોતાની આંખ આગળ અણાવી, તે મૂકીને જવું પડ્યાનું મનમાં આવવાથી દડદડ આંસુ પડ્યાં; ને કોઇને કંઇ ન આપતાં માત્ર દ્રવ્ય સંગ્રહ કરીને પ્રાણ છોડ્યો. એ ઉપરથી સિદ્ધ થશે કે પૈસાની છુટથી કાંઇ ઉદારતા ઊભી થતી નથી. વળી, સાધારણ વ્યવહારમાં એમ જણાય છે કે માણસને જેમ જેમ વધારે સંપત્તિ મળે છે, તેમ તેમ તે વધારે કૃપણ બને છે. તથાપિ સિકંદરનું તેમ નહોતું. તેને તો જેમ જેમ વધારે સંપત્તિ

મળતી ગઈ, તેમ તેમ વધારે ઉદાર થતો ગયો. એ ગુણ ખરે-ખરે સ્તુતિપાત્ર છે.

જે બુદ્ધિમાન પુરુષે આરિસ્ટાટલ સરખા મહા વિદ્વાન ગુરુ પાસે અનેક વિષયોનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. અને તેથી તેને સર્વ ગુણમાં સારો નિવડવાની સંપૂર્ણ આશા હતી. તે તેની જીવાનીમાં ખાવા પીવાનું નિયમિતપણું મૂકી દઈને ઓકારી આવે ત્યાં સૂધી ખાવું, તથા પ્રાણાંતિક અવસ્થા સૂધી મધપાનના દુર્વ્યસનમાં ડુબી જવાની વાત ઘણી અસંભવિત લાગેછે. પણ તેવો પ્રકાર સિકંદર બાદશાહમાં જણાયોછે. આહાર, નિદ્રા, અને સુખેચ્છા ઇત્યાદિને તૃપ્ત કરવાને જેમ જેમ મહેનત કરીએ, તેમ તેમ તેની તૃષ્ણા વધતી જઈને પછી તે કુખળમાં ન રહેતાં માણસનો નાશ કરવાને કારણભૂત થાયછે. એવું જે ઘરડાઓ કહેછે તેનો અનુભવ દરેકને થોડો ઘણો થયો હશે. તેમાં સિકંદર બાદશાહનું ઉદાહરણ ઘણું પ્રકાશિત છે. વખત એવખત પેટ તણાય લાં સૂધી ખાવું. અને વખત એવખત વારે વારે નહાવાની આખરે સિકંદરને આદત પડી હતી. તેના છંદમાં જે એકવાર તેને તાવ ભરાયો, તે તેને લઈને ગયો. તે એટલું ન ખાત અને સંભાળીને ચાલત તો મરત કે નહિ એ વિષે ખાતરીથી કહી શકાતું નથી; પણ તેના એ આચરણો બીલકુલ નાદાનીનાં હતાં ને તે આવા પૃથ્વીપતિને શોભતાં નહોતાં એમ તો કહેવું જોઈએ. વળી તેનો સ્વભાવ ઘણો ક્રોધી હતો, તથા તેની મરજી વિરુદ્ધ જરા કોઈ બોલે તો તેને શત્રુ ગણીને તેના છીડાં શોધતો, એ બાબતની કાલિસ્થિનીસની વાત ઉપરથી સર્વની ખાતરી થઈ હતી, તેથી 'તમે બોટું કરો છો,' એવું કહેવાને છાતી ચાલતી નહોતી, અને માન સ્વભાવના સાધારણ નિયમ પ્રમાણે (વાંસો ને વાંક પોતાનો કાઢીને સૂજતો નથી) તેમ તેનો દોષ તેને દેખાયો નહિ, તેથી તે દુર્ગુણો વધી જઈ આખરે તેનો જીવ લીધો. એ ઉપરથી માત્ર રાજાઓએજ નહિ પણ સાધારણ માણસે પણ ઘણી સંભાળથી

ચાલીને તથા પોતાના મિત્રો પોતાના દુર્ગુણ આપણને ધણી ઉઘટથી કહે એવી રીતે તેમની જોડે વર્તવું લાયક છે. વળી એ કામમાં શત્રુથી આપણને સારો ફાયદો થાય છે. પરંતુ તે જે આપણા અવગુણગણીને બહાર પાડે, તે બધા અવગુણ નથી પણ ગુણજ છે. એવું માત્ર જાણરહસ્યથી માની લેતાં સંભાળ રાખવી જોઈએ.

સિકંદર બાદશાહ નાની ઉંમરમાં ઘણા ખરા ત્રણે ખંડોનું ધણીપણું મેળવ્યું હતું. એ તેની હિંમત અને શૂરાતનને અત્યંત શોભા આપનાર છે. તથાપિ એટલો મહાભારત પ્રયત્ન કરીને જે એવડું રાજ્ય મેળવ્યું હતું તેનો ઉપભોગ કરવાનો અવકાશ તેને મળ્યા નહિ. તે જોઈને આપણને લગાર માડું લાગે છે. તેનું મુખ્ય વલણ ઈરાની રાજ્ય લાણી હતું. તે રાજ્ય સ્વાધીન થયું એટલે ત્યાંથી પાછો ફરીને વતનમાં જાત તો તેને કેટલોક વખત મુખમાં રહેવાસારુ મળત; પણ તેની મહત્વાકાંક્ષા ધણી વિલક્ષણ પડી ! તે તેને પાછો વળવા ન દેતાં નાના પ્રકારના સંકટમાં નાંખતી ધસરડીને હિંદુસ્થાન સૂધી તેડી ગઈ. ત્યાંસૂધી તેના સર્વ દહાડા ફિક્કર અને ધાંધલમાં ગયા; તે બ્યારે પાછો ફર્યો ત્યારે તેનું આયુષ્ય ખુટ્યું. એ ઉપરથી એક શીખામણ લેવા જેવી છે. તે એકે, ખેડુતે પોતાની આખી ઉંમર જમીન ખેડવામાં કાઢાડવી નહિ. પણ જેટલી જમીન પોતાથી વવાય અને લણાય તેટલી જમીન ખેડવી. એવો તેણે આગળથી વિચાર કરવાની જરૂર છે. સિકંદર બાદશાહ વહેલો મરી ગયો એ વાત જુદી છે; પણ જો એ બીજાં કેટલાંએક વરસ જીવત તો તેનાથી આવડું મોટું રાજ્ય સંભાળી શકત કે નહિ. તેની શંકા છે. ધરડાઓ કહે છે કે સંપત્તિ મેળવવાનું કામ સેહેલું છે. પણ તેનું રક્ષણ કરીને ઘટતી ગોઠવણ કરવાનું કામ ઘણું કઠણ છે; એ બોલે બોલ ખરું છે. સિકંદર બાદશાહ ગમે તેટલા યુદ્ધિમાન હતો, તો પણ તે માણસ હતો તેનામાં કાંઈ ઈશ્વરી શક્તિ નહોતી. એ વાત ઉપર પ્રાચીન ઇાળથી આજ દિન સૂધીના સર્વ રાજ્યકરતાઓના ઈ-

તિહાસની તપાસ કરીને વિચાર કરીશું તો ખાતરીથી કહી શકાશે કે, એવડું મોટું રાજ્ય સિકંદરથી સંભાળી શકાત નહિ અને એથી જેમ જ્યુની અલાઉદ્દીનના ઘડપણના દહાડા દુઃખમાં ગયા હતા તેમ એને પણ ઘડપણમાં અનેક બખેડા ઉત્પન્ન થઈને કદાચિત્ ધણા અપમાન ભરેલું દુઃખ ભોગવવું પડત એમ લાગેછે. તેના કરતાં તે નાની ઉમરમાં પોતાને માત્ર કહેવડાવીને પછી પાછું કહેવડાવવાનો વખત આવતાં પહેલાં મરી ગયે એ તેના નસીબનું પરિણામ છે. ફજેતીમાં પડીને ધરડા થઈને મરવા કરતાં આળસદારમાં ગણાઈને જુવાનીમાં મરવું સારું છે.

પુષ્કળ દેશો જીત્યા પછી તથા આપણે મોટા પરાક્રમી છીએ એવું સિકંદર બાદશાહને લાગ્યા પછી તે પોતાને લોકો પાસે દેવ કહેવડાવવા લાગ્યો. એ તેના જેવા આરિસ્થાટનના શિષ્યને બીલકુલ શોભતું નથી. તે તે વેળાનાં બીજાં બધાં માણસો કરતાં પરાક્રમી હતો એ બાબત તક્ષમાત્ર શંકા નથી. તથાપિ પોતાને દેવ કહેવડાવવા જેવાં કાંઈ દેવતાઈ કામો તેનાથી થયાં નહોતાં. જેમ હાથની આંગળી ગમે તેટલી સૂઝને મોટી થાય તોપણ હુંગર જેવડી મોટી થવાની નથી; તેજ પ્રમાણે રાજા ગમે તેવડાં મોટાં પરાક્રમ કરે તોપણ દેવપણું કદી મળવાનું નથી. રંક અને રાજા વચ્ચે જે અંતર છે, તેનાથી લગ્ન ગણ્યું અથવા તો અનંત ગણ્યું અંતર રાજા ને દેવ વચ્ચે છે. કિંવા તેને મુકાબલે જોવાનું પણ અઘટિત છે. કેમકે પ્રસંગોપાત રંક છે તે કેટલાક અકસ્માત કારણોથી રાજા થયેલો ઇતિહાસમાંથી ક્રોધ ક્રોધવાર નજરે પડેછે. પરંતુ રાજાને દેવપણું આવેલું આજસૂધી એકે ઉદાહરણ બન્યું નથી, ને બનવાનું પણ મથી. દેવ દિવ્ય શક્તિમાન છે. અને આખું જગત્ તેની માત્ર મારજી ઉપર ચાલેછે. એવો સિદ્ધાંત દુનિયાનાં બધાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં છે; તો મોસિડોનિયન લોકોના ધર્મશાસ્ત્રોમાં હોવો જોઈએ. તે ધ્યાનમાં ન રાખીને તથા દેશો જીતતાં પોતાને જે દુઃખો ભોગવ્યાં પડ્યાં હતાં, તે દેવતાઈ લક્ષણ નહિ પણ માણસપણું છે.

9786

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ - ૬

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ-૯